T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)

ANABİLİM DALI

TÜRKÇE KUR'AN TERCÜMELERİNDE

METOT SORUNU

Yüksek Lisans Tezi

Halil HACIMÜFTÜOĞLU

Ankara-2006

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)

ANABİLİM DALI

TÜRKÇE KUR'AN TERCÜMELERİNDE
METOT SORUNU

Yüksek Lisans Tezi

Halil HACIMÜFTÜOĞLU

Tez Danışmanı

Prof. Dr. .Mehmet PAÇACI

Ankara-2006

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ(TEFSİR)

ANABİLİM DALI

TÜRKÇE KUR'AN TERCÜMELERİNDE METOT SORUNU

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet PAÇACI

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Salih AKDEMİR	....
Prof. Dr. Mehmet PAÇACI	....
Prof. Dr. Baki ADAM	....
Prof. Dr. Halis ALBAYRAK(Yedek)	....
Doç. Dr. Mehmet KATAR(Yedek)	....

Tez Sınavı Tarihi: 28.09.2006

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİBİLİM, KUTSAL KİTAP VE KURAN ÇEVİRİLERİ

İKİNCİ BÖLÜM

BİR KURAN ÇEVİRİSİ ÇALIŞMASININ PLAN VE SÜREÇLERİ

ÖNSÖZ

Son rakamlara göre[1] Kutsal Kitap(Kitabı Mukaddes) ve diğer bölümleri iki bin iki yüz civarında dil ve lehçeye tercüme edilmiş bulunmaktadır. Sadece sayısal olarak değil, çalışmalarının niteliği konusunda gösterdikleri üstün gayret ve başarı açısından Hıristiyanları takdir etmemek mümkün değildir. Demek; istenince, samimi ve fedakârca gayretler gösterilince bu işler olmaktadır. Peki, bizler ne durumdayız? Onlara karşı bir hareket olarak değil de inancımızın bir gereği olarak, acil bir ihtiyaç olan yetkin bir Türkçe Kuran çevirisini yapmamız gerektiği tartışılmaz bir husustur. Çalışmalara başlamak için acele etmeli ancak çalışırken acele etmemeliyiz. Soğukkanlı, dikkatli, özenli ve bir bilim adamı sorumluluğu içinde bu işi yürütmeliyiz. Aslında temel problem sadece Kuran değil, bütün 'dini metinler'in çevirisi problemidir. Başta Kuran olmak üzere sırası ile Allah elçisi hakkındaki rivayetler(*ehâdîs*)in ve diğer 'dini edebiyat'ın[2] ve hatta Kitabı Mukaddes'in çevirisi üzerinde çalışmamız ve yöntemler geliştirmemiz gerektiğini düşünüyoruz.

Uzun süren çalışmalarımız sonucunda gördük ki Kuran'ı çeviri işi derin ve köklü bir zihni değişikliği, hazırlığı ve karar verme sürecini gerekli kılmaktadır. Nerdeyse her şeyi baştan ele almak, yeniden yapılanmak, görünen ve görünmeyen problemlerden kurtulmak için bir yerde İslam'ın arkeolojisini yapmamız gerekmektedir. Kanaatimize göre bu zamanda ilahiyatçılar evvelemirde birer arkeolog gibi ne çıkacağını tam kestirmeden ha bire kazmalı, çıkarmalı ve sürprizlere karşılaşmaya hazırlıklı olmalıdırlar. İlahiyatçılar fazla konuşmaya hevesli olmamalı, ama meydanı da bir takım şartlatanlara bırakmamalıdırlar. Eğer inancımızın

[1] Bkz. http://www.kitabimukaddes.com

[2] En basitinden 'İçki bütün kötülüklerin anasıdır.', 'Allah'ın selamı onun üzerine olsun' vb. tercümelerin iyi ve güzel olduğunu iddia edemeyiz.

gerçekliğini arıyorsak gerektiğinde metodik bir şüphe ile keyfimizi, huzurumuzu, yerleşik yanlış algılarımızı bozacak cesur sorular sorabilmeliyiz. Allah'a güveniyorsak elimizdekileri kaybetme riskini göze almalıyız. Hiçbir gerçek başarı risksiz değildir. İşte bu gibi saiklarla normalde tezimizde işlenilmeyecek konuları olabildiğince kısa tutarak işlemek zorunda kaldık.

Genel olarak konuşmak gerekirse en temel eksikliklerimizden birisi meselelere bütünsel, panoramik bir bakış açısı ile yaklaşmamak, meseleleri başından değil; ortasından, kıyısından köşesinden ele almaktır. Diğer temel eksikliğimiz metin okuma ve özellikle tercüme edilecek bir metnin nasıl okunacağı hakkında çok fazla bilgiye ve beceriye sahip olamayışımızdır. Çok okumuyoruz, çok okusak bile farkında olalım veya olmayalım çok düşünmeden ve bazı şartlandırılmalarla okuyoruz. Çok düşünsek bile bazı bariyerleri aşamıyoruz. Cesurca, dürüstçe kendimize ve başkalarına sorular sormuyoruz. Bunlara ilaveten acelecilik; sabırsızlık, ağırbaşlı oturmuş bir bilimsel tavırdan yoksun oluş gibi birçok eksikliğimizden söz edilebilir. Bütün bu saydığımız türden nedenlerden dolayı genellikle sağlıklı, yere basan, gerçekçi ve kalıcı sonuçlara ulaşamıyoruz.

Konuyu araştırma sürecinde doğal olarak birçok farklı çalışmadan istifade etme imkânımız oldu. Çeviri, çeviribilim, çeviri kuramları ve çeviri terimleri konusunda değişik kaynak eser yanında özellikle iki kitaptan çok yararlandık. Hatta tespit edebildiğimiz çeviri ile ilgili bazı hususları *Çeviri Terimcesi*[3] dâhil özellikle *Açıklamalı Çeviri Terimleri Sözlüğü*[4] elimize ulaşıncaya kadar bilimsel bir terim olarak nasıl ifadelendireceğimiz konusunda sıkıntılarımız olmuştu. Bu vesile ile bütün yazarlara olduğu gibi özellikle bu iki eserin yazarlarına da teşekkürlerimizi ifade

[3] Berk, Özlem, *Çeviribilim Terimcesi*, Multilingual yay. İst. 2005
[4] Boztaş, İsmail ve Okyavuz Yener, Şirin, *Açıklamalı Çeviri Terimleri Sözlüğü*, Siyasal Kitabevi, Ank. 1999

etmek isteriz. Ayrıca bize emeği geçen ve jüri olarak tezimizi okumak zahmetinde bulunan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin değerli öğretim üyeleri Prof. Dr. Salih Akdemir, Prof. Dr. Halis Albayrak, Prof. Dr. Baki Adam ve danışmanım Prof. Dr. Mehmet Paçacı hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Tezin bazı kısımlarını okuyan öğretmen arkadaşım Volkan Kahraman'a ve tezin sonunda eklediğim resimlerin sayfa düzenlemesini yapan arkadaşım Dinç Hasan'a da teşekkürlerimi belirtmek isterim.

Halil HACIMÜFTÜOĞLU

Ankara-2006

KISALTMALAR

age. ……………………………………………………………………adı geçen eser

agm. ……………………………..………………………..…....adı geçen makale

Ar. …………………………………………………………………………...Arapça

Bkz. …………………………………………………………………………... bakınız

c. ……………………………………………………………………………..cilt

çoğ. ……………………………....…………………………………… çoğul

Far. ……………………………………………………………………………Farsça

HM. …………………………………………………......*el-hurûfu'l-mugatta'ah*

İbr. …………………………………………………………………………...İbranca

çev. …………………………………………………………………..... çeviren

LM …………………………………………………………….. *levhun mahfûz*

nşr. ……………………………………………………………………………neşriyat

s. ……………………………………………………………………………...sayfa

ts. ..……………………………………………………………………….tarihsiz

vb. ..…………………………………………………………………ve benzeri

vd. …………………………………………………………..ve diğeri/diğerleri

vs. ..…………………………………………………………………... ve saire

yay. ..………………………………………………………yayınevi/ yayıncılık

Yun. ..…………………………………………………………………Yunanca

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Tezin adından da anlaşılacağı üzere Türkçe Kuran tercümelerinde metot sorunu ve yapılacak bir Türkçe Kuran çevirisi işi için yöntem geliştirmenin imkânları tezimizin temel konularını oluştumaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

1-Kuran çeviri işini daha kapsamlı, detaylı ve planlı bir şekilde ele almak ve düzene oturtmak konusunda bir başlangıç yapmak. Çeviri işini yükleneceklere çeviri yapılırken dikkat etmeleri gereken hususlar konusunda yol göstermek ve fikir vermek.

2-Kuran'ın tanımı, mahiyeti ve kavramları konusundaki kargaşayı ortadan kaldırmak için öneriler ve çözümler sunmak.

3-Kuran çevirisi işinde karşılaşılabilecek, görülen ve görülmeyen problemleri ortaya koymak. Tercümelerde bulunan belli başlı hatalara işaret etmek ve bunları düzeltmek amacıyla teoriler ve bakış açıları sunmak.

Tezimizin amacı genel bir çeviri kuramı oluşturmak değildir. 'Metin türü ile sınırlı'[5] sayılabilecek bir çeviri çalışmasının yöntem ve planlaması olarak kabul edilmelidir.

---

[5] Krş. Berk, age. s.137

ARAŞTRMANIN METODU

Tezimizin planında bölümlerin, başlıkların ve alt başlıkların tertibine, bölüm ile başlıklar arası konu ve anlam bütünlüğüne dikkat edilmeye çalışılmıştır. Araştırmamızın bölümlerini ve alt başlıklarını anlamak için gerekli kavramsal açıklamalara ve konuyu anlamayı kolaylaştıracak bilgilere yer verilmiştir.

Çeviri işine başlamadan önce halledilmesi gereken çok önemli sorunlar bulunmaktadır. Bunlar halledilmeden çeviriye başlanmamalıdır. Çoğu şeyi yeni baştan sorgulamalı metodik bir şüphe ile sahip olduğumuz öncülleri ve kabulleri gözden geçirmeliyiz. Bu sebeple asıl konumuz olmamasına rağmen önemli olduğuna inandığımız bazı konuları da araştırmamıza dâhil etmek zorunda kaldık. Belli başlıları ise şunlardır:

1-Kuran'ın mahiyeti, tanımı, içeriği, kutsallığı, konumu ve amacı. Bizler elimizdeki eserin ne olduğunu tam olarak bilmeden ne gerçek anlamda anlayabilir ve ne de çevirisini yapabiliriz. Bu ana kadar yapılan tanımları yeniden sorgulamalıyız. Bu nedenle *âyeh, sûrah, kitâb, ummu'l-kitâb mesânî, gur'ân, mîzân, rûh,, er-rûhu'l-emîn, teysîr(yesernâ), tafsîl, te'vîl el-hurûfu'l-mugatta'ah suhuf, levhun mahfûz, beyân, tenzîl; inzâl, vahy, kelâm, tilâveh, hadîs…* gibi bazı önemli kavramların mahiyeti kısaca irdelenmiştir.

2-Kuran tefsiri ile ilgili belli başlı sorunlar: *Muhkem, muteşâbih, nesh, egsâm. hikmeh,*

3-Kuran'ın şifahi kaynağı,

4-Kuran'ın oluştuğu kültürel art alan.

Araştırmamızda özel bir meali veya tercümeyi hedef almadığımız gibi bütün çevirilerden de tek tek söz edilmemiştir. Genellikle doksanlı yıllardan sonra

yayımlanan belli başlı tercümeler ele alınmış ve genel değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.[6] Yeri geldikçe yapılan değişik hatalar üzerinde durulmuş ve çeviri örnekleri sunulmuştur. Tezimizde görünen ve görünmeyen birçok problem ortaya konmuş ve tartışılmış, çözüme kavuşturulan meseleler olduğu gibi çözülemeyen problemler de olmuştur. Her meseleyi hemen çözeceğiz diye bir iddiayı taşımadığımızı belirtmek isteriz. Problemleri doğru bir biçimde tespit etmenin ve ortaya koymanın da önemli bir iş olduğuna inanıyoruz. Zira meseleler tam olarak saptanmadan ve bütün açıklığıyla ortaya konmadan yetkin ve tam çözümlere ulaşılamaz.

Araştırmamız esnasında ilk yaptığımız işlerden biri çeviri ve çeviribilim ile ilgili günümüze kadar gelen ulaşabildiğimiz yerli ve yabancı eserleri taramak olmuştur. Türkçe Kuran tercümeleri incelenirken çeviriler için yapılmış olumlu ve olumsuz tenkitler gözden geçirilmiştir. Tezimizde konumuz itibariyle ağırlıklı olarak Türkçe tercümeler ele alınmış, ancak gerektiğinde yabancı dillerdeki tercümelerden de yararlanılmıştır. Türkçe Kuran tercümeleri incelenirken, Kitabı Mukaddes tercümeleri ve onlar hakkında yapılan araştırma ve tenkitlerden faydalanılmaya çalışılmıştır.

Yazım konusunda genel olarak Türk Dil Kurumu'nun imla kılavuzunu esas aldık. Ancak belli nedenlerle bazı özel uygulamalarımız da olmuştur.

1-Arapçadan Türkçeye geçen kelimeleri Türkçedeki anlamları ile kullanmaya dikkat ettik. Transkripsiyon yapmadığımız durumlarda 'Kur'an' veya 'Kur'ân' yerine 'Kuran'[7] şeklinde yazmak bize daha doğru bir tutum olarak geldi.[8] Zira bir kısmı

---

[6] Doksanlı yıllara kadar yapılan meallerin genel bir değerlendirilmesi daha önce hocam Salih Akdemir tarafından yazılan değerli bir çalışmada yapılmıştı. Bkz. Akdemir, Salih, *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri(Eleştirel Bir Yaklaşım)*, Akid yay. Ank.1989, s.76
[7] Bu sözcük Türkçedeki 'kuran(kurucu)' sözcüğünü çağrıştırıyorsa da bu çok önemli değildir.

Türkçede az kullanılan 'resen, resülmal, mesuliyet, memur, elan' vb. Arapçadan ödünçlenen sözcükleri bile kısmen transkripsiyon yapar gibi 're'sen, re'sul-mal, mes'uliyyet, me'mur veya el'an' diye yazmazken çokça kullandığımız 'Kuran' kelimesini 'Kur'an' veya 'Kur'ân' şeklinde yazmanın doğru olamayacağını düşünüyoruz.[9] Eğer ödünçlenmiş kelimelerin orijinalinin anlamını kastettiysek o zaman da italik harfleri kullanarak ve orijinal dildeki telaffuza en yakın sesler ile transkripsiyon yaparak vermeye çalıştık. Arapça asıllarını belirtmek ve bizdeki ödünçlenmiş sözcüklerden ayırmak için ise isimlerin başına bazen *el* takısını, dişil(*muennes*) isimlerin sonuna ise *tâ'u'l-muennes*'in durak(*vagf*) yapıldığındaki telaffuzunu yazdık.[10]

2-'İbranice' ve 'Aramice' yazımları yerine 'İbranca' ve 'Aramca' şeklinde yazımları tercih ettik.[11]

3-Sure adları içinde Türkçe telaffuzda zorluk çıkaranlar varsa bunun için gerekli yerlerde kaynaştırma harfleri kullandık. Mesela Neml, Nahl, Dehr' yazmak yerine 'Nemil, Nahil, Dehir' şeklinde yazmayı daha uygun gördük.[12] Yine Arapçasında uzatma harfleri bulunan sure adlarını Türkçe yazarken uzatma işaretleri kullanmaktan kaçındık. 'Ahkâf, Ankebût' ve 'Nîsâ' yerine 'Ahkaf, Ankebut', ve 'Nisa' şeklinde yazdık.

---

[8] Bu uygulamayı tek istisna olarak tezin başlığında yapmadık.

[9] 'Biz, Türkçedeki 'Kuran(Kur'an)' kelimesini tamamen atmıyor ama bu kelime ile orijinal *gur'ân* sözcüğünü ayırıyoruz. Diğer bir deyişle; 'Kuran' kelimesini Mushaf, yani buyurum(*vahy*) koleksiyonları ve belgeleri anlamında kullanıyoruz.' Bkz. 'Kuran'ın Tanımı, İçeriği, Kutsallığı, Amacı ve Konumu'

[10] Biz Arapçadan dilimize geçen(ödünçlenmiş) sözcüklerle bunların asıllarının belirgin olarak ayrı tutulmaları gerektiğini savunuyoruz. Zira bu kelimelerin çoğu dilimize geçerken asıl anlamlarını korumamıştır.

[11] 'Türkçe' yerine 'Türkice' demek ne kadar yanlışsa 'Aramca' yerine 'Aramice' demek o kadar yanlıştır.

[12] Aslen Arapça olan *sabr* ve *gabr* sözcüklerini Türkçe 'sabır' ve 'kabir' şeklinde yazdığımız gibi.

4-Transkripsiyon yaparken normal bir Arap okuyuşunda kelime ve harfler orijinal dilde nasıl telaffuz ediliyorsa bunları karşılayabilecek en yakın Türkçe harflerle yazmaya gayret gösterdik ve Türkçeye geçen telaffuz şekillerinden olabildiğince kaçındık. *Kur'ân* yerine *gur'ân* yazdık veya Arapça *mufred muennes* sözcükleri mesela Fars okuyuşunda olduğu gibi 'hikmet' şeklinde değil de, *hikmeh* biçiminde transkripsiyon yaptık.

5-Bazı Arapça özel isimlerde şöyle bir uygulama yaptık. Ömer b. Hattab yerine bunu daha bir Türkçeleştirerek Hattap oğlu Ömer şeklinde yazdık. Çünkü bu gibi isimleri bizler bin yılı aşkındır kullanıyor, çocuklarımıza isim olarak veriyoruz. Artık bizim olan bu isimleri kısmi veya tam transkripsiyon yapmanın uygun bir uygulama olmadığını düşünüyoruz.

Bütün bu transkripsiyon ve imla ile ilgili farklı uygulamaları baştan bilinçli ve gayet makul olduğunu düşündüğümüz sebepleri anlatarak yaptığımız için bunların anlayışla karşılanacağını ümit ediyoruz. Nihayetinde bunları zahmet altına girmeksizin ve izah etme gereği duymadan hiç yapmayabilirdik. Bu uygulamalara yalnızca yazarlarının tercihlerine ve tasarruflarına hürmeten onlardan alıntı yaptığımız durumlarda riayet etmedik. Dolayısıyla alıntı yaptığımız kaynakta nasıl yazılmışsa biz de o şekilde aktardık.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİBİLİM, KUTSAL KİTAP VE KURAN ÇEVİRİLERİ

A) ÇEVİRİ VE ÇEVİRİBİLİM NEDİR?

‘‘Çeviri, deneme yanılmalara, gelişmelere, ilerlemelere ve yeniliklere ilişkin uzun bir geçmişin yan ürünüdür diyebiliriz.’’[1] Çevirinin ortak bir tanımından çok farklı çeviri tanımlarından ve nitelemelerinden söz etmek daha yerinde olur. Herkesin üzerinde uzlaştığı tek bir tanım henüz yapılamamıştır ve yapılması da zor görünmektedir. Bunun nedeni tanımların çoğunlukla farklı çeviri anlayışları ve kuramları doğrultusunda ve belli bir yöne ağırlık verilerek yapılmış olmasıdır. Ayrıca çeviri ile ilgili meşhur fragmanların çoğu kez meseleyi açıklamaktan uzak ve yanıltıcı olabildiklerini de kabul etmek gerekir.[2] Neredeyse her çeviri kuramı ve bakış açısı gerek çeviri tanımında ve gerekse kavramlarında bir takım değişiklikler yapmaktadır. Bu bir yerde doğaldır. Onu bir sanat veya zanaat, bir bilim, bir yorum, bir süreç, bir çaba, bir okuma, analiz etme, anlama ve anlatma, bir yeniden üretme, yaratma ve yazma, bir aktarım, iletişim ve değiştirme eylemi olarak tanımlayanlar olduğu gibi başka şekillerde tanımlayanlara örneğin; Koller[3] gibi günlük yaşantımızda bütün konuşmalarımızı çeviri olarak niteleyenlere de rastlanmaktadır. Aslında Koller haksız sayılmaz. Herkes öncelikle kendisinin tercümanıdır. Nitekim bazen hislerimize ve düşüncelerimize tercüman olamadığımızdan yakınırız. Bunların hepsinin birer bakış açısını yansıttığını ve birer doğruluk payı içerdiğini kabul

---

[1] Köksal, Dinçay, *Çeviri Kuramları*, Ank. 1995, s.16
[2] Bkz. Göktürk, Akşit, *Çeviri: Dillerin Dili*, Yapı Kredi yay. İst. 1994, s.47
[3] Bkz. Koller, *Werner, Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, Quelle und Mayer Verlag, Heidelberg, 1987, s.106 nakleden: Aktaş, Tahsin, *Çeviri İşlemine Genel Bir Bakış*, Ank. 1996, s.4

etmemiz gerekir. Benzer farklılıkları değişik dillerin bu kavramı karşılarken kullandıkları kelimelerin farklı kökenlerinde bile müşahede edebiliriz.[4] Bütün bunların yanında çevirinin olanaklılığı da sürekli tartışılmıştır. Ne kadar tartışılırsa tartışılsın öyle veya böyle çeviri bir olgu olarak binlerce yıldır vardır ve var olmaya devam edecektir. Ne var ki çeviribilim, 'bilim dalı' olma niteliğini daha yeni yeni kazanmaya başlamıştır.

Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi kitabının yazarı Özlem Berk ''en başta çevirinin hem ürün hem de süreç olarak anlaşıldığını'' belirttikten sonra ''Günlük kullanımda çeviri genellikle iki dil arasında gerçekleştirilen yazılı bir aktarım işlemi ya da bu şekilde aktarılmış ve kendisinden özgün metinle arasında bir takım eşdeğerlik ilişkilerini gerçekleştirmiş olması beklenen bir metin olarak anlaşılmaktadır.''[5] demektedir. Aynı yazara göre çeviribilim; ''çeviri ile ilgili her türlü olguyu inceleme konusu yapan disiplinler arası bir bilim dalı''[6] olarak tanımlanmaktadır. Çevirinin tanımında olduğu gibi çeviribilimin amaç ve yapısı konusunda da değişik görüşler vardır. Kitty M. van Leuven-Zwart, 'Dilbilim gibi bir dalın amacı nasıl daha iyi konuşmacılar yetiştirmek, yazın araştırmaları dalının amacı da nasıl roman ve şiir yazmayı öğretmek değilse, çeviribilimin birincil amacı da iyi, daha iyi çeviriler ve çevirmenler yaratmak değildir. Çeviribilim bir olgu olarak çevirinin özellikleri ve sorunlarıyla ilgilenir; tıpkı dilbilimin ve yazın araştırmalarının sırasıyla dil ve yazınla birer olgu olarak ilgilenmesi gibi.''[7] diyerek çeviribilimin her

---

[4] Bkz. Berk, Özlem, *Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi*, Multilingual yay. İst. 2005, s.13-16
[5] Berk, age. s.17
[6] Berk, age. s.105
[7] Van Leuven-Zwart, Kitty M. 'Çeviri Betimlemesinde Yöntem ve Bu Yöntemin Çeviri Uygulamasıyla Bağıntısı', çev. Müge Gürsoy ve Yurdanur Salman, *Metis Çeviri*, 1O(1990), 56-64(56) nakleden: Berk, age. s.32

zaman çeviri uygulaması ve öğretimi ile bağlantılı olmadığını belirtmektedir. Hartmut Köhler de ‘‘Filolojilerin yazar yetiştirmemesi gibi, çeviribilimin de çevirmenler yetiştirmesi beklenemememelidir. Çeviribilimin görevi genel olarak çeviri etkinliği alanına açıklık ve düzen getirmek, bu alanda kargaşayı önlemek olabilir.’’[8] demekle aynı görüşleri paylaşır.

‘Eşdeğerlik’, çeviribilimde çok sık kullanılan terimlerden birisi olmasına rağmen en en çok tartışılan kelimelerden biridir de. Nerdeyse her yaklaşım bu terimi kendi bakış açısına göre ya yeniden tanımlamış veya yerine alternatif terimler koymaya çalışmıştır. Bu bakımdan eşdeğerlik kavramını tüm çeviri kuramları ve yaklaşımları için aynı anlamda kullanılan ortak ve tam bir terim olarak kabul etmek güçtür. Oysa bir terimin en önemli özelliği üzerinde uzlaşılan tek bir anlamının olmasıdır. Bütün değişik tanımlamalara rağmen eşdeğerlik kavramı için genel diyebileceğimiz bir algılamadan söz edebiliriz. Özetle eşdeğerlik; kaynak metnin okurları üzerinde oluşturduğu etkinin bir benzerinin veya aynısının hedef metin okurları üzerinde oluşturmayı anlatmak amacıyla genellikle metin birimleri için kullanılan bir kavramdır. Muhataplarının dilinde ve yaşadıkları zamanda yazılmış bir eserin veya söylenmiş bir sözün dahi onların her birinde uyandırdığı etkinin aynı olmadığı düşünüldüğünde daha sonraki devirlerde aynı dili konuşan diğer başkaları üzerinde benzer etkinin oluşmasını beklemek de bize uzak bir ihtimal olarak gelmektedir. Bu realite kabul edildiğinde farklı kültürlere, coğrafyalara ve dillere sahip değişik zamanlarda yaşayan farklı bireylere aynı etkiyi sağlaması nerdeyse imkânsızdır. Ayrıca böyle bir etkinin imkânını kabul etsek bile bunu ölçmek kolay değildir. Newmark’ın dediği gibi; ‘‘Çeviride eşdeğerliliğe bu durumda ‘aynılık’

---

[8] Cemal, Ahmet, ‘Türkiye’de Çeviribilim ve Beklentiler’, *Türk Dili*, 39:330 (1979), 184-191(189-190) nakleden: Berk, age. s.32

arayışı olarak yaklaşmamalı, çünkü bırakın kaynak ve hedef dil arasında, aynı metnin hedef dildeki iki yorumu arasında bile aynılığın bulunması söz konusu olamaz. Hiçbir metin tamamen özgün değildir, çünkü tabiatı itibariyle dilin kendisi zaten çeviridir.''[9] ''Katharina Reis ve Hans J. Wermeer ise eşdeğerliği işlev ve iletişimsel etki bazında değerlendirir ve eşdeğerlik kavramını kaynak ve erek metinler aynı işlevi yerine getirdiklerinde kullanır.''[10] Burada Nida'nın 'devingen/dinamik eşdeğerlik' kavramından da söz etmek gerekir. ''Buna göre çevirmen, kaynak metnin öncelikle içeriğini, sonra da biçemini ön plana alarak 'biçimsel eşdeğerliği' sonra da alıcıya yönelerek erek dilde iletinin 'doğallığını' sağlamakla yükümlüdür. Kuramcılara göre devingen eşdeğerlik, iletinin alıcı dildeki alıcıların aynı kaynak dildeki alıcılar gibi tepki vermeleriyle sağlanır.''[11] Dolayısıyla eşdeğer etki prensibinin burada da geçerli olduğunu görüyoruz. Oysa yukarıda da belirttiğimiz gibi eşdeğer etki oluşturmak çok zordur. Burada belki anlam olarak oldukça iyi ve yeterli bir aktarımdan veya Reis ve Wermeer'in bahsettiği 'iletişimsel etki'den konuşabiliriz. Öte yandan kendisini kaynak metnin hedeflediği seslenilen kişinin ya da grubun yerine koyup koymamak okuyucunun niyetine ve isteğine bağlı bir durumdur. Okuyucu yeterli bir bilgi ve sağlam bir fikir edinmek istiyor olabilir. Müslüman olup olmaması bu gerçeği değiştirmez. Kuran çevirisi okurlarının büyük ölçüde kaynak metnin direkt muhatapları olmadıklarını bilmeleri gerekir. Direkt muhatap olmayı isteseler bile bu istekleri her metin parçası için gerçekleştirilemez ve sıkıntılar doğurur. Meseleye

---

[9] Newmark, Peter, *A Textbook of Translation*, Prentice Hall. New York, 1988 nakleden: Köksal, age. s.47

[10] Berk. age. s.122, Berk kitabının başka bir yerinde Skopos kuramına göre eşdeğerliği şöyle açıklar: ''Kurama göre eşdeğerliğin ölçütü kaynak metin değil, çeviri metnin erek dizgedeki amacı, yani işlevselliğidir.'' Berk, age. s.56

[11] Nida, Evgene A. ve Taber, R.Charles, *The Theory and Practice of Translation*, E. J. Brill, Leiden, 1982, s.24, nakleden:Berk, age. s.46

okuyucuların yapıları, beklentileri ve niyetleri açısından da bakmak gerekir. Her söze -anlaşılan aynı olsa bile- herkesin aynı tepkiyi vermesini bekleyemeyiz. Bu, sözü algılayanın doğrudan-dolaylı muhatap olmasına, beklentilerine, kabullerine, bilgilerine, psikolojik, ekonomik ve sosyolojik durumuna, yaşadığı yere, zamanına, konumuna, yaklaşımına ve amacına göre değişiklikler arz eder. Bu yüzden biz Kuran çevirisi için bu kelimeyi 'anlamı, olabilecek en iyi, en doğru ve doğal şekilde muhataplara aktarmak; iletmek' anlamında kullanacağımıza dair bir kayıt düşüyoruz.

B) ÇEVİRİ KURAMLARI

Çeviri kuramlarını, çeviriyi ve çeviri ile ilgili olayları sistemli bir şekilde açıklama çabasıyla ortaya atılan teoriler olarak tanımlayabiliriz.[12] Geçmişten günümüze çeviri kuramları konusunda son ikisi birbirine yakın olan üç temel yaklaşımın var olduğu söylenebilir.

1. Kaynak Odaklı Çeviribilim/Dilbilimsel Yaklaşım

Yirminci yüzyılın son çeyreğine kadar daha çok din ve edebiyat alanında yapılan çevirilerden hareketle yapılan çeviri tartışmaları genellikle kaynak metnin dokunulmazlığını savunan ve onun hedef kültürde eşdeğerini bulmayı amaçlayan dilsel çeviri temelli kaynak kültür, kaynak dil ve kaynak metin merkezli yaklaşımlar biçimindeydi. Bu yaklaşımlarda çeviri genellikle 'eşdeğerlik' kavramı ile ve özgün metnin aynısını veya ikinci dereceden bir kopyasını oluşturmak olarak

---

[12] Bkz. Berk. age. s.104

anlaşılmaktaydı. Bu yaklaşımların bir diğer özelliği fazla kuralcı ve buyurgan olmaları, çevirinin ne olduğundan çok ne olmadığını ifade etmeye çalışmalarıydı.[13]

2. Erek(Hedef) Odaklı Çeviribilim/Betimleyici Yaklaşım

Bu yaklaşımın temel özelliği; ‘‘çeviribilimin özgül konumundan ve gerçek çeviri uygulamalarından’’[14] ve ‘‘çevirilerin hedef kültürde işlevsel olarak alımlanmak üzere üretildiğinden’’[15] hareketle oluşturulması, kaynak metnin betimlenmesi dâhil çeviri sürecini ve hedef metnin oluştuğu kültürel ortamı dikkate alması ve buna vurgu yapmasıdır. [16]

İsrailli çeviri kuramcısı Gideon Toury’ye göre zamanımıza kadar eski kuramların çoğu kaynak metin ve kaynak dil odaklı olup dolayısıyla kaçınılmaz olarak buyurgan bir mahiyet arz etmişlerdir. Kendisi Itamar Even-Zohar’ın çoğuldizge kuramından yola çıkarak oluşturduğu erek odaklı çeviri kuramına göre çeviri bir amacı gerçekleştirmek amacıyla yürütülen bir eylemdir ve ancak hedef kültürde bir gerçekliği vardır.[17] ‘‘Toury buyurgan, yani kaynak metin odaklı kuramlardan farklı olarak, kuramında olması gereken ile değil, gerçekten var olan ile ilgilenir. Dolayısıyla Toury için kaynak ve erek metinler arasındaki eşdeğerlik ilişkisinden çok erek metnin yaratılmasında etkili normlar önem taşımaktadır. Elindeki bu somut malzemeden, yani metinden hareket eden Toury çevirmene yön veren normların olduğunu ileri sürer. Toury bu normları şöyle sınıflandırır: Öncül

---

[13] Bkz. Berk, age. s.44-48, Eruz, F.Sakine, *Çeviriden Çeviribilime*, Multilingual yay. İst. 2003 s.50
[14] Eruz, age. s.51
[15] Eruz, age. s.51
[16] Bkz. Eruz, age. s.51
[17] Bkz. Berk, age. s.58

normlar, süreç öncesi normlar, çeviri süreci normları…''[18] Kendisi çevirinin tanımını ve kapsamını geniş tutar. Ona göre ''bir toplumsal-kültürel ortamda çeviri olarak kabul edilen her şey çeviridir''[19] ve dolayısıyla çeviri kanunlarına ve tümellerine ulaşmak için sözde çeviriler ve uyarlamalar da dâhil olmak üzere mümkün oldukça çok çeviri ürününün incelenip bu normları su yüzüne çıkararak birtakım ortak özellikler bulunabilir.[20] Yine ona göre nasıl ki kaynak metin sadece kendi kültür normları için üretilen bir metin niteliğinde ise çeviri metin de bulunduğu kültür normları çerçevesinde ve büyük ölçüde hizmet ettiği amaçlar doğrultusunda oluşturulmuş yepyeni bir metindir. Kaynak metinden sadece betimleyici çalışmalar sürecinde yararlanılabilir, çeviri sürecinde ise onun dokunulmazlığı dikkate alınmaz.[21] Eruz'un da ifade ettiği gibi; 'Toury böylece çeviri sürecine ve çeviri etkinliğine, çeviribilimsel bütünleyici, nesnel ve dizgesel bir yaklaşım getirir.''[22]

3. Süreç Odaklı Çeviribilim/İşlevsel-İletişimsel Yaklaşım

Yetmişli ve seksenli yıllarda Almanya'da işlevsel ve iletişimsel olarak adlandırılan çevirinin dilsel ve metinsel yönlerinin yerine çevirinin süreci, içeriğin ve biçemin çözülmesi ve daha sonra da iletişimsel yönün önemli bir rol oynadığı bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. [23] ''Bu yaklaşım içinde yer alan Katharina Reiss tarafından ele alınan metin türleri ve dil işlevleri ile Hans J. Wermeer tarafından ortaya atılan *skopos* kuramı çeviribilim alanına yeni bir bakış açısı kazandırmıştır.''[24]

---

[18] Berk, age. s.60
[19] Toury, Gideon, *Descriptive Translation Studies and Beyond*, John Benjamins, Amsterdam & Philadelfia, 1995, s.32, nakleden:Berk, age. s.61
[20] Bkz. Berk, age. s.61
[21] Bkz. Eruz, age. s.52
[22] Eruz, age. s.52
[23] Bkz. Berk, age. s. 48-51
[24] Berk, age. s.51

Wermeer, 1984 yılında Reiss ile birlikte yazdığı *Grundlegung einer allagemeinen Transltionstheorie*(Genel Bir Çeviri Kuramının Temeli) adındaki ortak eserde 'amaca uygun çeviri eylemini anlatan' *Skopos*(Yun. Amaç) adındaki kuramı ortaya atmıştır. Wermeer'e göre çeviri, çeviri ile ilgili eylemlerden sadece biri olarak kabul edilmelidir. Doğal olarak, her eylem gerçekleştirilirken bir amaç gözetildiği gibi çeviri de daha sonra Holz-Maenttaeri'nin tanımladığı şekliyle ''bir amaç doğrultusunda gerçekleştirilen bir eylem türüdür''. Nasıl ki özgün eserin yazarı eserini belli bir amaca yönelik olarak yazıyorsa, onu başarılı bir biçimde çevirecek çevirmenin de görevi, çevirinin amacını ve bu amacı nasıl gerçekleştireceğini önceden çok iyi tespit etmektir.[25] ''Wermeer'e göre çevirmen, çeviriye ilişkin eylemde yer alan 'uzman kişi'dir ve kendisine verilen işi yerine getirerek çeviri ürünü ortaya koymakla yükümlüdür. Bir uzman olarak, *skopos* kuramının önem verdiği kaynak metnin statüsü konusunda, kaynak metnin çeviri eyleminde oynayacağı role karar verir. Bu kararı belirleyen faktör ise yine çeviri eyleminin amacıdır.''[26] Ona göre kaynak ve hedef metinler arasında arz-talep ilişkisi bulunmaktadır. Çeviri edincine sahip çok iyi bir gözlemci olmasının yanında bağlamlara göre sürekli yorumlar yapan ve çeviri kararları alabilen bir kültür uzmanı olan çevirmen hedef metin oluştururken talep doğrultusunda kaynak metinden yararlanır.[27] Çeviri işi kendisine bir işveren tarafından teklif edilebileceği gibi bizzat çevirmen de bu işi başlatabilir. Burada önemli olan; çeviri işine girişmeden önce, bir işverenin bulunduğu durumda işveren ve çevirmen birbirleri ile görüşerek, bulunmadığı durumda ise bizzat çevirmen tarafından amacın ve bu amacın hangi şartlar altında

---

[25] Bkz. Berk, age. s.54-55
[26] Berk, age. s.55-56
[27] Bkz. Eruz, age. s.54

nasıl gerçekleştirileceğinin önceden tespit edilmesidir.[28] Wermeer çevirinin gerçekleştirilebilmesinin hedef kültürün koşullarına bağlı olduğunu, eşdeğerliğin sağlanması konusunda kaynak metin yerine hedef kültürdeki amacın ve işlevselliğin ölçüt alınmasını, dolayısıyla kendisinin sadakat yerine kullandığı bağlılık(*loyality*) kavramının da amaca bağlılık olarak algılanması gerektiğini savunur. Ona göre hedef metin için tek bir çeviri modeli düşünülemez ve 'yeterli' sayılabilecek bir çeviri önceden belirlenen amaç doğrultusunda hedef kültürde gerçekleştirilmiş olan çeviridir.[29]

Son yıllarda çeviribilim alanında yukarıda özetle değindiğimiz çeviri olgusunu ve normlarını bir bütün olarak keşfetme, izah etme, tanımlama ve onu bilimsel, nesnel ve deneysel bir zemine oturtma amacı ile bazı önemli çabalar gösterilmesine ve ufuk açıcı kuramlar ortaya atılmasına mukabil tamamen bütünleyici bir kurama henüz ulaşılamamıştır. Günümüzdeki kuramlar eksik yönleri dışında genellikle bir yöne ağırlık vermekte ve vurgu yapmaktadır. Bütünleyici kuram oluşturma çalışmaları ve bunlara yöneltilen eleştiriler devam etmektedir.[30] Ayrıca çoğu profesyonel çevirmen tarafından bu kuramların kuşku ile karşılandığını ve yararlı olup olmadıkları üzerinde bile tartışmaların devam ettiğini eklemek gerekir.[31] Bunlara rağmen 'gerçek ve nesnel çeviri uygulamalarından yola çıkması, kaynak metnin betimlenmesi dâhil çeviri sürecini ve hedef metnin oluştuğu ortamı dikkate alması, hedef metni yepyeni bir metin olarak tanımlaması, çeviri sürecinde kaynak metnin dokunulmazlığını

---

[28] Bkz. Berk, age. s.56, Eruz, age. s.54
[29] Berk, age. s.57-58
[30] Bkz. 'Çeviribilimde Bütünleyici Bir Yaklaşım Üzerinde Eleştirel Görüşler ve Öneriler' Bengi-Öner, Işın, *Çeviri Kuramlarını Düşünürken.*. Sel yay. İst. 2001 s.78 ve Akdemir, Salih, 'Kur'an Çevirilerinde Dikkate Alınmayan Önemli Bir Üslup Özelliği Üzerine', *İslamiyât*, Ank. 2002, c.5, sayı:1, s.146-147, dipnot:18
[31] Bkz. Berk, age. s.67-68

dikkate almaması' gibi özellikleri nedeniyle Betimleyici yaklaşım'ın, 'çeviri işlemini belli bir amaca yönelik çeviri eylemlerinden sadece biri sayması, yeterli ve başarılı çeviriyi önceden belirlenen amaç doğrultusunda hedef kültürde gerçekleşen çeviri olarak görmesi, çevirmene büyük özgürlük tanıması yanında ağır yükümlülükler yüklemesi ve hedef metin için tek bir çeviri modeli önermemesi…' gibi nitelikleriyle bilhassa İşlevsel yaklaşım'ın bir Kuran çevirisinde uygulanacak yöntem konusunda bize değerli fikirler verdiğini kabul etmek gerekir. Nitekim sayın hocam Salih Akdemir de 'Kur'an Çevirilerinde Dikkate Alınamayan Önemli Bir Üslup Özelliği Üzerine' adlı makalesinin 'Çeviri Kuramı Konusunda Batıdaki Yeni Gelişmeler', 'Değerlendirme(ıı)' ve 'Sonuç' bölümlerinde çeviri sürecinde felsefi-eleştirel hermeneutiğe gereği kadar yer verilmemesini eleştirmesine rağmen işlevsel yaklaşımdan övgü ile bahsetmekte ve Kuran çevirisi için en güvenilir yol olacağını belirtmektedir.[32]

C) KUTSAL KİTAP ÇEVİRİLERİ

Bizim daha yeni ve emekleme döneminde olan çabalarımız Hıristiyanların özellikle Reformasyon hareketlerinin etkisi ile en az beş asır önce yoğun olarak başlayan, muazzam deneyim ve başarılarıyla kıyaslanamaz. Biz burada küçük bir fikir vermek amacıyla, değişik kaynaklardan yararlanarak İngilizce, Almanca ve Fransızca ve son olarak da Türkçe Kitabı Mukaddes(Kutsal Kitap) çevirilerinden bahsedeceğiz.

Çeviriden Çeviribilime kitabının yazarı Eruz, ''Hıristiyanlığın yayılmasıyla Kutsal Kitaplar Yunanca, Latince ve daha sonra yerel diller gibi dillere çevrilmeye de başlanmıştır.'' dedikten sonra sözlerine şöyle devam etmektedir: ''Tevrat(Eski Ahit)

---

[32] Bkz. Akdemir, agm, s.143,146,161

Musa Peygamberin halkının öğretilerini içeren bir kitap olmasına karşın, İncil'in[Doğrusu 'Kutsal Kitap'ın] birinci bölümünü oluşturuyordu. M.Ö. 1–3. yüzyıllarda Eski Ahit 72 din adamı tarafından *Septuaginta* adı altında İbraniceden Yunancaya çevrilmişti. Roma Kilisesi Eski ve Yeni Ahit'i İbranice ve Yunancadan Latinceye çevirmesi için 4. yüzyılda Hieronymus(M.S.340–420)'u görevlendirmişti. Hieronymus, Pammachius'a yazdığı bir mektupta her dilin kendine özgü kuralları olduğunu ve bu nedenle Cicero'nun 'anlama göre' çeviri tarzını benimsediğini belirtmiştir. Burada 'anlama göre' kavramı tarihsel bağlamı kapsamında ele alınmalıdır. Bugün anladığımız anlamdan yola çıkarsak o tarihlerde 'anlama göre' diye nitelendirilen bir çeviri aslında kaynak metnin sözdizimsel yapılarını dahi dikkate alan bir çeviri olabilmektedir. Hieronymus'un *Vulgata* adıyla tarihe geçen bu çevirisi Hıristiyan âleminin tek kutsal kitabı olarak 16. yüzyıla değin kabul görmüştür. Yazılı kaynaklara göre metin türü ve çeviri yaklaşımları da ilk kez Hieronymus tarafından ele alınmıştır''[33]

Köksal'ın aktardığına göre; ''Ortaçağda İncil çevirmenleri arasında genel bir yanlış düşünce vardı. Asıl metindeki sözcük sayısından daha fazla hedef dil sözcüğü kullanmanın sadakatsizlik olacağını düşünüyorlardı ve bundan kaçınılması gerektiğini savunuyorlardı. Bu nedenle İncil'i çevirirken gereksiz sözcükleri kullanmaktan kaçınmaya çalışıyorlardı. Orta Çağda İncil'in çevrilmesine ilişkin iki zıt görüş vardı; i) Katolik görüş ve ii) Protestan görüş. Katolik görüş daima İncil'i çevirmenin zor olduğunu vurgulamakta ve engel olmaya çalışmaktaydı. Bu görüş, çevirmenin hiçbir sapma yapmaksızın asıl metne son derece sadık kalması konusunda ısrar ediyordu.

---

[33] Eruz, age. s.24

Protestan görüş açısından amaç konunun yabancısı olan bir kişinin kullanabileceği bir metin oluşturmaktı.'' [34]

Aktaş ise Almanya'daki çeviri hareketini anlatırken değişik kaynaklardan yararlanarak şu değerli bilgileri vermektedir: ''Çeviri alanında da Luther, Zwingli ve Calvin'in başlattıkları Reformasyon dediğimiz Katolik kilisesinde yenileşme hareketi, Kutsal Kitabın yeni ulusal dillere 'birebir(sözcüğü sözcüğüne göre) değil de, Ortaçağ kilisesinin ihmal ettiği 'anlamı anlamına' çevirme zorunluluğunu getirmişti. Bu anlayış doğrultusunda Martin Luther 1522–1534 yılları arasında ilk kez İncil'in tamamını Almancaya çevirmiştir. Luther'in çeviri anlayışında 'anlaşılabilirlik' esastır. Bunun için çevrilecek metnin ancak anlamının kavranılmasından sonra ilgili dile aktarılması gerektiğini vurgulamaktadır. Köksal, Nida'dan yaptığı bir alıntıyla Luther'in çeviride kullandığı teknikleri şöyle özetler:

a) Sözcük sıralamasında kayma

b) Kip bildiren yardımcı fiillerin kullanılması

c) Gerektiğinde bağlayıcıların devreye sokulması

d) Almancada kabul edilebilir karşılıkları bulunmayan Yunanca ve İbranice terimlerin kaldırılması

e) Tek sözcükleri çevirmek için gerektiği yerde söz öbeklerinin kullanılması

f) Mecazların değiştirilmesi

g) Metinsel değişkenlere özen gösterilmesi

Luther'in bu ilkelerinden bir metni hedef dile aktarırken, hedef dil kültüründe karşılıkları bulunmayan kavram ve ifadeler için, çevirmenin anlamın ruhunu bozmamak şartıyla birtakım ilaveler, kısaltmalar, kısaca ortaya çıkabilecek

---

[34] Köksal, age. s.22-23

zorluklardan dolayı değişiklikler yapabileceğini anlıyoruz. Ayrıca Luther için kaynak dilden hedef dile aktarmada sözcüklere kuru kuruya bağlı kalmak pek önem taşımaz. Onun için önemli olan anlamı aktarmaktır.

Aytaç, Luther'in çeviri hizmeti ve anlayışı konusuna değinirken, her ne kadar Latin, Yunan etkisine, Roma'ya karşı tutum almışsa da İncil'i Almancaya çevirme işinde 'kaynağına dön' parolasına uyduğunu, yani bir hümanist prensibiyle hareket ettiğini belirtir. Öte yandan şunu da belirtmek yerinde olur: Luther'in Roma ve Yunan'ı araştırması dini hakikate ulaşmak için bir araç niteliğindedir. Luther, bu davranışıyla antik çalışmaları ve edebiyatı, dinin hizmetine sokmuştur. Kendine İncil'in çevirme işinde metin olarak Erasmus von Rotterdam'ın yayınladığı Yunanca İncil'i seçmiştir. Luther, önce 1517'de *Psalm*(İlahi)lerin Almancaya çevirisi ile işe başlar. 1522'de İncil'in Almanca baskılı ilk yayınını yapar. Ardından 1534'de Tevrat'la birlikte bütün İncil'in çevirisinin gerçekleştirilmesi, çeviri alanında bir çığır niteliğindedir. Luther, bu çeviride kelimeleri değil, anlamı vermek için gayret göstermiş, yaptığı çevirinin çeviri kokmamasına çalışmış, halkın konuştuğu ve anladığı dili kullanmıştır.

Daha önceki İncil çevirilerinde Ortaçağ boyunca uygulanan '*interlinearversion*'(yabancı dildeki metnin satırları arasına kelimelerin ana dildeki karşılığını koyma) tarzı egemendi. Luther bu yöntemden uzaklaşmış, anlamı esas almak suretiyle çevirisini edebi bir sanat eseri katına yüceltmiştir. Güçlü bir dil yeteneğine sahip olduğunu bu çığır açıcı çeviride kanıtlamıştır. Gerçi, çağdaşları bunu fark edememiş, onu eleştirmişlerdir. Ancak daha sonra örneğin Goethe, Almanların millet olma özelliğini Luther'e borçlu olduklarını ileri sürmüş, Hegel de Luther'in İncil çevirisini gerçekleşebilen devrimlerin en büyüklerinden biri olarak nitelemiştir.

Luther'in çeviri tekniğinde yukarıda değinildiği gibi önemli olan sözcüklerin somut anlamlarını verebilmektir. Bu anlayış Luther'den sonra büyük bir hızla yayılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Ara sıra bir sözcüğün önemini sezdiği, onu mutlaka ortaya koymak gereğini duyduğu olmuş ve Almancanın yapısına zarar verme pahasına sözcüğü anlamca korumaya çalışmıştır. Başarılı çeviri için, dillere hâkim olmak gereğini vurgulaması bir rastlantı değildir. Onun asıl temel ilkesi, metinde anlamı kastedilen şeyi vermektir. Bu durum Aytaç'ın aşağıdaki ilk alıntısında dile getirilmektedir. İkinci alıntıda ise, çeviride dilin nasıl kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır.

'Tercüme ederken saf ve berrak bir Almanca kullanmaya çalıştım. Bazen on beş gün, üç dört hafta boyunca bir tek kelimenin anlamını aradığımız ve soruşturduğumuz yine de bulamadığımız olmuştur.'

'Evdeki anneye, sokaktaki çocuklara, pazardaki adama sormak, nasıl konuşuyorlar diye, onların ağızlarına bakmak, öyle tercüme etmek gerekir. Ancak o zaman kendilerine Almanca hitap edildiğini fark ederler.'

Bu alıntıda belirtildiği gibi, Luther çeviride halk dilini, onların anlayabileceği sözcükleri ve ifadeleri tercih etmiştir.'' [35]

Eruz'un da belirttiği gibi; ''Luther yaptığı çeviri ile birkaç Alman lehçesini ortak bir paydada birleştirerek ilk ortak Almanca dil ve dilbilgisi kurallarını da oluşturmuştur.

Luther bu öncü tutumuyla Katolik mezhebinde günah çıkarma eyleminde, Tanrı ile kul arasına giren din adamlarını da aradan çıkaracaktır ve zamanla yeni bir

---

[35] Aktaş, age. s.20-24

mezhep olarak Protestan mezhebi oluşacaktır. Luther tüm yaşamı boyunca düşün alanındaki yazılarıyla ve çevirileriyle kilisenin geleneğine karşı çıkmıştır.''[36]

Köksal'ın verdiği bilgilere göre; ''İncil'in İngilizceye ilk çevirisi John Wycliffe(1330–1384) tarafından yapılmıştır. Wycliffe, İncil'in tüm insan hayatına uygulanabilir olduğunu düşünüyordu. Ona göre, İncil her insanın anlayabileceği bir dilde, yani günlük dilde yazılmalıydı. Wycliffe, çevirirken serbest biçem(üslup) kullanmıştır.''[37]

''Luther'in çağdaşı William Tyndale de İncil'i İngiltere'de İngilizceye çevirerek Londra'da kiliseyi kızdırmış bulunuyordu. Kilise kendisini affetmediği için Tyndale Avrupa'ya kaçmıştı. Tyndale burada Luther ile buluştu. Tyndale'in *Pentateuch* adı altında anılan Eski Ahit çevirisi Hollanda'da basıldı.''[38] ''Tyndale çeviriyi üstlenmeden önce şöyle yazmıştı: 'Deneyerek görmüştüm ki, kutsal sözleri ana dillerinde önlerine koyup, metnin düzenini, yöntemini ve anlamını kavramalarına olanak verilmedikçe, sokaktaki adama gerçeği göstermenin yolu yoktu.' Bunu sağlamak için eski sözcükleri hem yalın, hem de sanatlı bir dile çevirdi. İngilizceye '*passover*(Musevilerin *fısıh* bayramı)', '*peacemaker*(barış yapan)', '*longsuffering*(sabırlı)' ve '*beautiful*(güzel…)' sıfatlarını armağan eden Tyndale'dir. İngilizce İncil'de *Jahovah*(Yahova) adını kullan ilk kişi de odur.''[39]

''Ancak Tyndale Luther kadar şanslı değildir ve Belçika'da da yakalanarak kiliseye karşı çıktığı için yakılarak ölüme mahkûm edilir. Gerek Luther, gerekse Tyndale kendi zaman pencerelerinden bakıldığında, çok kültürlü bilim adamı

---

[36] Eruz, age. s.28
[37] Köksal, age. s.22-23
[38] Eruz, age. s.28
[39] Manguel, Alberto, *Okumanın Tarihi*(Çev. Füsun Elioğlu), YKY, İst. 2001, s.315

kimlikleriyle yapıtları çeviriler aracılığıyla yaşadıkları ülkenin ana dillerini oluşturmuş ve dinbilimsel gelişmelere ışık tutmuş birer dilbilimcidir.''[40]

Tyndale'in İncil çevirisinden başka İngiltere'de sırasıyla 1538'de Cromwell'in her kiliselerde halkın yararlanması için birer İncil bulundurması emri uyarınca talebi karşılamak üzere 'Büyük İncil' diye anılan nüsha, 1560'da meşhur 'Cenevre İncil'i ve 1568'de 'Piskoposlar İncil'i yayınlandı.[41]

Şimdi de meşhur Kral James çevirisinin hikâyesini öğrenmek için Savory'nin verdiği bilgilere bakalım: ''14 Ocak 1603'de Kral I. James piskoposları ve diğer papazları Hamton Sarayında bir toplantıya çağırdı. Ertesi gün Oxford'da Corpus Christi Koleji müdürü Dr. John Reynolds şu teklifi yaptı: 'Mevcut olanlar aslına uygun olmadıklarına göre Majesteleri İncil'in yeniden tercümesine müsaade ederler mi?' Kral bunu uygun buldu ve şunları söyledi: 'İtiraf ederim ki İngilizceye iyi tercüme edilmiş bir İncil henüz görmedim; fakat bana kalırsa hepsinin içinde Cenevre İncil'i en kötüsüdür.' İşte bu şekilde İncil'in Resmi Çevirisi(*Authorised Version*) doğdu.

Ertesi yılın Temmuzunda kırk yedi bilgin seçildi. Üç yıl sonra işe başladılar. Tercüme 1611'de Krallık Matbaasında basıldı. Piskoposlar İncil'i esas tutulmuş, yukarıda adı geçen diğer tercümelerden olduğu kadar Grekçe ve İbranice metinlerden serbeste faydalanılmıştı. Kral James riayet edilmesi gereken kaideleri tespit etmiş, mütercimler okuyucularına harfi bir tercüme yerine aslının ruh ve manasını vermek prensibini kabul etmişlerdi. Hele eserlerinin ahengine ve tatlı okunmasına büyük itina göstermişlerdi. Bu bakımdan başarıları bugüne kadar başka hiç kimse tarafından elde edilememiştir.

---

[40] Eruz, age. s.28
[41] Bkz. Savory, Theodor, *Tercüme Sanatı*, MEB yay. İst. 1994, s.131-132

Ebedi bir eser olarak Resmi Çeviri'nin yerini İngiliz dili yazılıp okunduğu müddetçe diğer hiçbir eser alamayacaktır. Dünya edebiyatında başka herhangi bir tercüme hakkında böyle bir iddia ileri sürülemez.''[42]

Daha sonraları Resmi Çeviri bazı eleştirilere uğramış ve yerine bir komisyon tarafından 'Gözden Geçirilmiş Çeviri(*Revised Version*)' diye anılan İncil çevirisi hazırlanmış ve basılmış ise de bu yeni çeviri ilki gibi beğeni görmedi.[43] Zira Resmi Çeviriyi hazırlayan komisyonda bulunanlar ''…bireysel yorumlar yaparak, malzemeyi birlikte kararak inanılmaz bir doğruluk dengesi, geleneksel anlatım biçimlerine saygı ve yeni bir metinden çok, uzun zamandır var olan bir metin gibi okunan bir yapıt üretme başarısını gösterdiler.'' [44]

Bugün İngilizcede değişik çeviri türleri esas alınarak yazılmış birçok İncil çevirisi bulunmaktadır. ''J.N. Darby'nin 'Yeni' Çevirisi(1871) *ve English Resived Version*(1881) ve onun Amerikan şekli olan *American Standart Version*(1901) tümüyle harfi harfinedir… Büyük çapta harfi harfine ve İngilizcenin izin verdiği yerlerde İbranice ve Yunancaya çok yakın bir biçimde çevrilen, buna karşın iyi bir stil ve deyimlerin gerektirdiği yerde daha serbest bir çeviriye izin veren çeviriler; *KJV, Revised Standart Version, New American Standart Bible* ve *New King James Version*'u *(NKJV)* içerirler.''[45] Bunlar da ''tamamıyla eşdeğer sözcükler kullanılarak''[46] yapılan çevirilere örnek verilmektedir. Ayrıca ''dinamik eşdeğerli sözcükler kullanılarak''[47] yapılmış çeviriler vardır: ''*The Moffatt Translation, New*

---

[42] Savory, age. s.131-134
[43] Bkz. Savory, age. 134
[44] Manguel, age. s.316
[45] McDonald, W illiam, *Kutsal Kitap Yorumu*(Önsöz) nakleden: http://www.hristiyanforum.com/forum/showthread.php?t=638
[46] McDonald, age. http://www.hristiyanforum.com/forum/showthread.php?t=638
[47] McDonald, age.

English Bible, New International Verison ve *Jerusalem Bible* hep bu kategoriye girerler.''[48] Son olarak ''başka sözcüklerle açıklamada bulunmak''[49] suretiyle yapılan çevirilerden söz edilmektedir. ''Başka sözcüklerle açıklamada bulunmak, metni düşünce düşünce iletmeyi arzular, buna karşın eklemelerde bulunurken bunu büyük bir serbestlik içinde yapar.''[50] Bunlara *The Living Bible* çevirisi örnek verilmektedir.[51]

''Reformasyon hareketinin önderlerinden Calvin de İncil'i 1535 yılında İbranice ve Yunanca versiyonundan Fransızcaya çevirmişti. Ancak İncil daha önce de Lefévre d'Etaples(1450–1534) tarafından Fransızcaya çevrilmişti. Her iki çevirmen İncil'i tıpkı Luther gibi Katolik kilisesinin katı kurallarına kulak asmadan halkın anlayabileceği bir dille Fransızcaya aktarmışlardır.''[52]

Kutsal Kitap'ın Türkçe çevirilere gelince, kaynaklarda ilk çevirinin bölük pörçük biçimde 14. yy. başında(1303) yapıldığı, özellikle Ali Ufki Bey'in 1662'den itibaren başlattığı ve başka zevatın da sürdürdüğü çeviri çabalarının nihayet 1827 yılında Kutsal Kitap'ın tamamının yayınlanması ile neticelendiği belirtilmektedir.[53] ''1827 yılında Arap harfleriyle yayınlanan çeviri dil devriminden önce birkaç kez gözden geçirildi. Çeviri, 1941 yılında Latin harfleriyle yayınlanmadan önce bir kez daha gözden geçirildi ve günümüze dek kullanılageldi.''[54] İlk baskısı Kitabı Mukaddes Şirketi tarafında 2001 yılında yapılan 'Kutsal Kitap(Yeni Çeviri)' çevirisi, çevirinin önsözünde belirtildiği gibi bir kurul tarafından 20 yıl sürdürülmüş ağır ve

---

[48] McDonald, age.
[49] McDonald, age.
[50] McDonald, age.
[51] Bkz. McDonald, age.
[52] Aktaş, age. s.26
[53] Bkz. Cündioğlu, Dücane, *Anlamın Tarihi*, Tibyan yay. İst. 1997, s.204-207
[54] (Komisyon)*Kutsal Kitap(Yeni Çeviri)*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İst. 2003, s.i(Önsöz)

zahmetli bir çalışmanın ürünüdür. Anlaşıldığı kadarıyla ilk olarak sekiz yıl süren İncil/Yeni Antlaşma(1986), sonra Zebur/Mezmurlar(1996) bölümleri çevrilerek ayrı ayrı basılmış ve en sonunda Tevrat kısmı da dâhil olmak üzere bütün Kutsal Kitap yayınlanmıştır. Çeviri kurulu, çeviriyi gerekli kılan nedeni ve 'çeviride izlenen yöntem'i açıklarken şu açıklamalarda bulunmaktadırlar: ''… Son 30 yıl içinde dilde yapılan özleşme çalışmaları yeni çeviriyi gerekli kıldı. Elinizdeki çağdaş çeviri bu ihtiyacı karşılamak amacıyla yapıldı.

Çeviride İzlenen Yöntem

Kutsal Kitap'ın öbür dillerde yapılmış çevirileri gibi, bu çeviri de bir kurul tarafından gerçekleştirildi. Amaç, Türkçenin doğal anlatımından uzaklaşmadan, özgün İbranice, Aramice ve Grekçe metinlere sadık bir çeviriyi yapmaktı.

Çeviride şöyle bir çalışma yöntemi izlendi: Çevirmenlerin geliştirdiği ilk taslaklar İbranice, Aramice ve Grekçe uzmanları tarafından özgün metne uygunluğu yönünden sıkı bir incelemeden geçirildi. Bu işlemlerden sonraki yeni metinler, düzeltmenler ve üslup uzmanlarınca iki üç kez gözden geçirildi. Düzeltmenlerle üslupçuların son önerileri, çevirmen, Grekçe, İbranice ya da Aramice uzmanıyla düzeltmen ve üslupçuların da katıldığı çeviri kurulunda görüşülüp sonuçlandı. Çeviri Kurulu, yılda üç dört kez toplanarak yukarıda sözü edilen işlemlerden geçen metindeki son pürüzleri giderdi. Böylelikle Kurul, tam bir görüş birliğiyle son metni onayladı. Çeviri yirmi yıl sürmüş olan ağır ve çetin bir çalışmanın ürünüdür.''[55]

Çeviri türü olarak elimizdeki en son Türkçe Kutsal Kitap çevirisi 'dinamik eşdeğerli' bir çeviri olarak kabul edilmektedir.[56] Gerçekten bu çeviri, tamamen profesyonel bir çalışma ürünü olup, çeviri kurulunun ifade ettiği gibi çeviride

[55] (Komisyon)*Kutsal Kitap(Yeni Çeviri)*, s.i-ii(Önsöz)
[56] Bkz. http://www.hristiyanforum.com/forum/showthread.php?t=638

günümüz ‘‘Türkçesinin doğal anlatımından fazla uzaklaşmadan’’[57] sade bir dil ve oldukça akıcı bir üslup kullanılmıştır. Ancak çevirinin bu doğal anlatımı, sade dili ve akıcı üslubunun yanında orijinal metnin anlamına ne derece sadık kalındığı ve yapılan yorumlarda ne derece isabet edildiği ayrıca bir inceleme ve tartışma konusudur.

‘‘Değişik öğrenim düzeyleri, değişik meslekler, ilgiler insanların bir iletiyi anlayabilme yetisini önemli ölçüde etkiler. Dolayısıyla, bir metnin üniversite öğrencileri, ilkokul bitirmişler, yeni okumaya başlamış yetişkinler, yabancı dilde okuyan okul çocukları, geri zekâlılar gibi değişik okur toplulukları için birbirinden apayrı nitelikte çevirilerinin yapılması gerekebilir. Son zamanlarda Kutsal Kitap dernekleri, böyle değişik alıcı türler için, Kutsal Kitap’ın değişik çevirilerini yapmaktadırlar.’’[58]

Türkiye’deki Kitabı Mukaddes Şirketi’nin Mayıs 2006 verilerine göre Kutsal Kitap(Kitabı Mukaddes) ve değişik bölümleri 1999 yılı sonuna kadar yaklaşık 2200 dil ve lehçeye çevrilmiştir. Yine bu verilere göre aynı yıl(1999) içinde 20.751.515 adet Kutsal Kitap, 20.116.627 adet İncil, 35.910.462 adet bölüm ve 508.245.104 adet de kitapçığın dağıtımı yapılmıştı.[59]

D) TÜRKÇE KURAN TERCÜMELERİ

Evrenin sahibi olan Allah, en son on dört asır önce yaptığı gibi, her zaman, her yerde her topluma kendi dilinde mesaj göndermemektedir. Geçen o kadar uzun zamana rağmen, aynı biçimde ne bir mesaj göndermiş ve ne de gönderecektir. Bu itibarla, Kuran yaklaşık bin dört yüz yıl önce Arabistan yarımadasındaki Arapların

---

[57] (Komisyon)*Kutsal Kitap(Yeni Çeviri)*, s.i(Önsöz)
[58] Nida, Evgene A. *A Framework for the Analysis and Evaluation of Theories of Translation*, W. Brislin(ed.)1976, s.68, nakleden: Göktürk, age. s.57
[59] Bkz. http://www.kitabimukaddes.com

şahsında Allah'ın bütün insanlara iletmiş olduğu son bildiridir. Bu mesaja dolaylı olarak muhatap olan bizlerin mesajın gerekleri olan doğru inanç ve davranışları kazanmamız için en başta onu doğru bir biçimde anlamamız gerekir. İslam'ı merak eden veya anlamak isteyen bir kimse temel kaynak olması itibariyle ilk olarak Kuran çevirilerine başvurur. Kimse kolay kolay on, on beş ciltlik Kuran tefsirlerine müracaat etmez. Müracaat eden olsa bile bunu herkesten bekleyemeyiz.

Seksenli yılların sonunda(1989) yayımlanan *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri(eleştirel bir yaklaşım)* adlı değerli eserin yazarı Akdemir, kitabının 'Cumhuriyet Döneminde Yayınlanan Türkçe Kur'an Tercümeleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme' başlıklı konusunda birkaç meşhur meal sahibinin tercümesi hakkında yaptığı kısa değerlendirmelerden sonra 'Sonuç' bölümünde şu tespitlerde bulunuyordu:

''Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türkiye'de tercüme faaliyetine ağırlık verilmiştir. Bu faaliyetin sonucu olarak, günümüze kadar kırkın üzerinde Kur'an tercümesi yayınlanmıştır. Ancak bunlardan çok azı ilmi özellik arz etmektedir. Zira büyük bir kısmı, ehil olmayan kişiler tarafından hazırlanmıştır. Son zamanlarda dinle alakası olmayan gazetelerin bile anonim tercümeler yayınlaması, içinde bulunduğumuz durumun vahametini gösterir. Öyle görünüyor ki, birçok kimseye göre, Kur'an'ı Kerim'i tercüme etmek için iyi derecede Arapça bilmeye bile gerek yoktur. Güvenilir birkaç tercüme esas alınıp, ufak tefek bazı değişiklikler yapıldı mı, Türk diline yeni bir tercüme kazandırılmış demektir! Kanaatimizce birçok kimsenin başvurduğu yol budur. Aksi halde, aynı hataların sık sık tekrarlanmasını izah etmek kolay olmasa gerektir.''…''Maalesef hâl-i hazırda, dilimize, hatalardan olabildiğince

uzak, Türk dilinin ifadesine ters düşmeyen bir Kur'an tercümesi henüz mevcut değildir. Zira mevcut Kur'an tercümelerinin hiçbiri hatalardan hali değildir…''[60]

Bu kitabın yayımlanışından on yıl sonra(1999), Kuran çevirileri konusunda birçok değerli çalışmanın da sahibi olan Dücane Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası* adlı eserinin 'Genel Değerlendirmeler' kısmında Türkçe Kuran çevirileri ile ilgili tespit ve tenkitlerini kısaca madde madde sıraladıktan sonra, ''Bütün bunlardan sonra, Türkçe Kur'an çevirilerinin en ciddi zaafının, tek kelime ile *yöntemsizlik* olduğunu söyleyebiliriz.''demekteydi. ''Çünkü her çevirinin bir yoruma, her yorumun bir yönteme dayanmak zorunda olduğunun farkına varılmamıştır." [61]

Gerek Akdemir'in ve gerekse Cündioğlu'nun tespitlerine ve ulaştıkları sonuçlara katılmamak mümkün olmamakla birlikte İngilizceden ve Fransızcadan yapılan Kuran çevirilerini[62] saymazsak sonradan yapılan Türkçe Kuran tercümelerinde geçen onca yıla rağmen birkaç kavramın ve pasajın anlamının düzeltilmesi, Kuran'ın mahiyeti ve üslubu ile ilgili birtakım özelliklere dikkat çekilmesi, parantezlerin azaltılması, kaldırılması veya ayraçlara dönüştürülmesi gibi sayılı değişikliğin dışında toptan, köklü ve ciddi manada bir değişikliğin olmadığını

---

[60] Akdemir, Salih, *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri(eleştirel bir yaklaşım)*, Akid yay. Ank. 1989, s.76

[61] Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, Kitabevi yay. İst. 1999, s.51

[62] Bildiğimiz kadarı ile bu ana kadar İngilizceden Ebu'l A'la Mevdudi'in *The Holy Quran Translated with brief notes* adlı eseri (*Yüce Kur'an-ı Kerim Meali ve Tefsir Notları*(Çev. Aykut Doğan, Filiz Gürol, Kemal Çiftçi, Ayşe Kılıç), Birleşik yay. İst. 1996) ve Muhammede Esed'in The *Message of The Qurân* adlı çevirisi(*Kur'an Mesajı meal*-tefsir(Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret yay. İst. 1996) Türkçeye çevrilmiştir. Fransızcadan ise Muhammed Hamidullah'ın *Le Saint Coran* adlı tercümesi(*Aziz Kur'an* (Çev. Abdulaziz Hatip, Mahmut Kanık), Beyan yay. İst. 2000) yayımlanmıştır. Bunların içinde her ne kadar tenkit edilebilecek bazı yönleri olsa bile özellikle Esed'in meali ciddi bir çalışmanın, geniş dilsel, kültürel bilginin ve düşüncenin ürünü oluşu ve sunduğu zengin, çok değerli ve orijinal bilgiler sayesinde ufuk açıcı bir eserdir. Bu meal hakkındaki bazı değerlendirmeler için Bkz. **i)**Akman, Mustafa, 'Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı adlı Meal-Tefsiri Üzerine Bir İnceleme', *İslamî Araştırmalar Dergisi*, Türkiye Ekonomik ve Kültürel Dayanışma Vakfı yay. Ank. 2003, c.16, sayı:1, s.127-155 **ii)** Karslı, İbrahim H. 'Çeviri Kuramları Açısından Muhammed Esed'in Çeviri Yöntemi ve Değerlendirilmesi', *İslamî Araştırmalar Dergisi*, Türkiye Ekonomik ve Kültürel Dayanışma Vakfı, Ank. 2003, c.16, sayı:1, s.95-112

ve bu konuda fazla mesafe kat edilmediğini üzülerek ifade etmek mecburiyetindeyiz. Önümüzde daha kat edilmesi gereken çok uzun bir yol vardır. Anlaşılan zamanla ve ara ara değişik çalışmalarda yapılan bazı ciddi tenkitler ve öneriler ya fazla dikkate alınmamış ya da bir kısım meal yazarları bunlardan hiç haberdar olmamıştır. Üstelik gerek meallerde ve gerekse değişik makalelerde çeviri ile ilgili zikredilen teoriler ve tanımlar büyük oranda eskidir ve günümüzde artık kullanılmamaktadır. İlahiyatçılar arasında modern anlamdaki çeviri kuramları ile ilgili en yeni bilgileri Akdemir'in yukarıda zikrettiğimiz 'Kur'an Çevirilerinde Dikkate Alınmayan Önemli Bir Üslup Özelliği' adlı makalesinin giriş mahiyetindeki konularının dışında başka yerde bulmak zordur. Ancak teoride bazı kıpırdanışlar olsa bile uygulamalarda hala çok geride olduğumuzu düşünüyoruz. Bu iş yeni ve toptan bir zihniyet değişikliği ile ele alınmalı, gösterilebilecek cesaret kırıcı yanlış tavırlara karşı güçlü ve kararlı durmalıyız.

E) TÜRKÇE KURAN TERCÜMELERİNDE KARŞILAŞILAN BAZI ÖNEMLİ HATALAR

Bu bölümde öncelikle bir fikir vermek amacıyla ve ne kadar sıklıkla tekrarlandıklarına bakmaksızın Türkçe Kuran tercümelerde karşılaşılan bir takım önemli hatalar üzerinde kısaca durulacaktır. Yeri geldikçe kısmen diğer bölümlerde ve özellikle eşdeğerlik bölümünde başka örnekler verilecektir. Söz konusu hatalar çeşitli olup ekserisi büyük bir niceliğe sahiptir. Ancak bütün tercüme ve meallerdeki hataları tek tek göstermek güç, hatta bu çalışmanın amacı, boyutları ve sınırları açısından düşünüldüğünde gereksiz ve imkânsızdır. Çalışmamızı hatalar galerisi haline getirmek de istemiyoruz. Öte yandan tercümelerde ve meallerde bulunan bir

takım yanlışlara işaret etmek mümkün ve önemli olmakla birlikte bunun tek başına yeterli olduğunu söyleyemeyiz. Bundan da önemli olan problemlerin çözümü yolunda sağlam bir bakış açısı ve zihniyet ortaya koymaktır. Bu sağlanmadıkça hataların devamı gelecektir. Önerdiğimiz bakış açısı tezimizin sonraki safhalarında çok daha belirgin olarak ortaya konacaktır. Hataların aşağıda bazılarını kısaca sayacağımız birçok nedeni bulunmaktadır:

1-Allah, Kuran ve İslam hakkında sağlam bir vizyona ve zihniyete sahip olmamak, Kuran'ı anlamamak,

2-Arapçayı, Türkçeyi veya her iki dili iyi bilmemek,

3-Klasik ve modern çeviri çalışmalarından, kuramlarından ve çeviri tekniklerinden habersiz olmak,

4-Plansızlık, amaçların ve araçların iyi tespit edilmemesi,

5-Acelecilik, dikkatsizlik, yeterince araştırma yapmamak, çeviri edincinden deneyiminden ve profesyonellikten yoksun olmak,

6-Doğru çeviri yöntemini tespit edememek,

7-Doğru yöntem tespit edilse bile cesur kararlar alamamak; yöntemi ve kararları uygulamaya cesaret edememek ya da başarılı bir şekilde uygulayamamak,

8-Başka tercümelerden yanlış etkilenmek.

Farklı meallerdeki ve tercümelerdeki hatalar birbirinden tamamen bağımsız olmayıp; çoğu iç içe; birbirleriyle ilişki halinde; birbirine benzeyen ya da aynen tekrarlanan hatalardır. Bazen bir anda birden çok hata yapılmakta veya bir tür hata başka bir tür hatanın nedeni ya da sonucu olabilmektedir.

1. YÖNTEMSEL HATALAR

Türkçe Kuran tercümelerinin ve meallerin en temel sorunlarından biri Kuran'ın hangi çeviri yöntemi esas alınarak çevrileceğinin iyi tespit edilmemesidir. Meal yazarları zımnen kaynak metin odaklı sadık çeviri, bire bir çeviri; sözcüğü sözcüğüne çeviri, bağımlı çeviri[63] veya öykünme[64] yöntemlerini esas aldıklarından çevirileri ürün olarak genellikle birer 'öykünme çeviri'[65] dir. Bunu en bariz olarak doğal olmayan; kullanılmayan, çeviri kokan, Türkçe sözdizimine aykırı, yabancılaştırılmış bir dil kullanımından ve ikide bir hedef çeviri metinde parantez, ayraç veya kesme işareti kullanma ihtiyacından kolaylıkla anlayabiliriz. Bu yüzden 'aşırı çeviri'[66] veya bir tür 'yersiz açımlama'[67] olarak adlandırılan, bir çevirmenin sırasıyla kaynak metin ile dizgesel olarak ilgisi olmayan kelime, kavram ve ifadeleri kullandığı ve gereksiz yere erek metni uzattığı çeviri metinlerine bizde pek rastlanmaz.[68] Kaynak metin odaklı çeviri yöntemlerinin baştan benimsenmesi 'anlamsız'[69] ve 'metinsel bağdaşıklığa özen göstermeksizin cümle cümle çeviriler'[70] yapma gibi başka yöntemsel hataların işlenmesine sebep olmasının yanında, daha sonra ele alacağımız gerekli 'çeviri işlemleri'nin gerçekleştirilmesini engellemekte ve aşağıda göreceğimiz birçok sözdizimsel hatanın ve çeviri yanlışlarının temelini oluşturmaktadır. Bu yöntemsel hatalardan da önce gerek bir bütün olarak Kuran'ı,

---

[63] Bağımlı Çeviri: 1.Çevirmenin, erek dilin dilbilgisel yapısına genel hatlarıyla uyarken, kaynak metnin biçimsel özelliklerini de aktarıp bir erek metin oluşturmasını öngören bir çeviri stratejisi. Not1-Bu çeviri stratejisinde hem metnin anlamına ve hem de biçimine bağımlı kalınır. 2. Bu çeviri stratejisinin ürünü. Boztaş, İsmail ve Okyavuz Yener, Şirin, *Açıklamalı Çeviri Terimleri Sözlüğü*, Siyasal Kitabevi, Ank. 2005, s.16-17

[64] Öykünme: Çevirmenin kaynak metinde yer alan, kaynak dile ait bir sözcüğün veya deyişin bileşenlerini sözcüğü sözcüğüne sıralanış dizinine göre sadık bir çeviri yöntemi ile erek metne aktarması. Boztaş, age. s.86

[65] Bkz. Boztaş, age. s.87

[66] Bkz. Boztaş, age. s.14

[67] Bkz. Boztaş, age. s.114

[68] Bkz. Akdemir, age. s.72-75

[69] Bkz. Boztaş, age. s.11

[70] Bkz. Boztaş, age. s.116

mahiyetini anlamak; temel kavramlarını ve problemlerini çözmek konusunda yanlış metotlara başvurma ve gerekse tüm metni ve durumu dikkate almaksızın 'bütünsel'den[71] uzak 'yetersiz bağlamsal incelemeler'in[72] veya bağlamları dikkate almamanın Kuran çevirilerinde çok sık rastlanan önemli birer yöntemsel hata olarak anılması gerekir.[73]

Biraz Kuran tercümeleri ile haşir neşir olanların ve bu işe kafa yoranların bu tür hatalarla karşılaşmaması mümkün değildir. Bu konu ve bu mevzu ile ilgili hatalar başlı başına bir araştırma konusudur. Gerek tezimizin 'Bir Kuran Çevirisi Çalışmasının Plan ve Süreçleri' bölümünde, gerek 'Uygun Eşdeğerliklerin Sağlanması' ana konusunda örnekler verildiği ve gerekse herkes tarafından kabul edilen bir gerçek ve bu konuda yazılmış birçok çalışma olduğu için şimdilik üzerinde geniş bir şekilde durma gereği duymuyoruz.

2. ÇEVİRİ HATALARI

2.1. Eksik Çeviri

Çevirmenin kaynak metnin anlamını çevirirken gerekli olduğu halde ''telafi, genişletme, belirtik çeviri veya ayrıntılı açıklamaları''[74] çıkarıp ya da bu işlemleri hiç uygulamadığı bir çeviri hatasıdır.

Bilindiği gibi Türkçede birçok dilde bulunmayan bir özellik olarak; büyük erkek kardeşlere 'ağabey', büyük kız kardeşlere 'abla' denir. Ayrıca kardeşlerin üvey

---

[71] Bkz. Boztaş, age. s.26
[72] Bkz, Boztaş, age. s.116. Kuran metni için üç tür bağlamdan söz edilebilir: 1-Metin içi dar bağlam(*microcontext*) 2- Metin dışı, durumsal bağlam(*situaational context*) 3-Metin ötesi bütünsel/büyük ölçekli bağlam(*macrocontext*) veya kültürel art alan/arka plan. Krş, Boztaş, age. s.41,49, 61-62
[73] Ayrıca 'karşılık bulma(eşdeğerlik)' sürecinde uygulanan yanlış metotlar birer yöntemsel hata olarak değerlendirilmektedir. Bkz, Boztaş, age. s.147
[74] Boztaş, age. s.54

olup olmadıkları genellikle belirtilir. Çünkü Türkçede kardeşler arasında büyüklük ve küçüklük yanında özlük-üveylik özellikle vurgulanan bir husustur. Hatta 'asıl' anlamında Öztürk, Özsoy, Özmen, Özkul, Özyurt, Özbey, Özbek, Özçelik, Özkan, Özcan, Özemre, Öztuna, … gibi soyadlarına; Özgaziantep, Özelbistan… gibi firma adlarına çokça rastlanılır.

Yusuf suresinde geçen *lâ tegsus ru'yâke 'alâ ihvetike fe yekîdû leke keydâ*(12.5) ifadesindeki *ihvah* kelimesi Yusuf'un üvey kardeşleri; daha doğru bir tabirle üvey ağabeyleri- Zira üveylerin hepsi Yusuf'tan büyüktü.- için kullanılmıştır. Nitekim üvey ağabeyleri kendi aralarında konuşurken *leyûsufu ve ehûhu ehabbu ilâ ebînâ minnâ*(12.8) yani; 'Babamız Yusuf'u ve kardeşini bizden daha çok seviyor.' diyerek Yusuf ile öz kardeşi Bünyamin'i kendilerinden ayrı üveyler olarak gördüklerini ve nerdeyse onları kardeşleri olarak bile saymadıklarını belirtmiş olmaktadırlar.[75] Dolayısıyla ifadenin aşağıdaki şekilde çevirileri bize daha doğru gelmektedir:

'Bu rüyanı üvey ağabeylerine anlatma! Sonra sana tuzak kurarlar.'

'Bu rüyanı üvey ağabeylerine anlatayım deme! Yoksa sana karşı bir komplo kurabilirler.'

Ancak aşağıda bir kaçını vereceğimiz meallerin hiçbirinde bu hususa dikkat edilmemiştir:

Yüksel: ''5. …Rüyanı kardeşlerine anlatma, olur ki sana karşı bir plan kurarlar.''[76]

---

[75] Ayrıca babaları Yakup'un sözleri(Oğullarım, gidiniz ve Yusuf ile kardeşi hakkında haber almaya çalışın!) için bkz. (12.87)

[76] Yüksel, Edip, *Mesaj Kuran Çevirisi*, Ozan yay. İst. 2003, s.204

Akdemir: ‘‘5-6. …[Kıskançlıklarından dolayı] sana kötülük düşünmemeleri için rüyanı kardeşlerine sakın anlatayım deme…’’[77]

Piriş: ‘‘5. …rüyanı kardeşlerine anlatma, yoksa sana tuzak kurarlar.’’[78]

Atay: ‘‘5. …Rüyanı kardeşlerine anlatma, sonra sana bir tuzak kurarlar.’’[79]

TDV: ‘‘5. …rüyanı sakın kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar!’’[80]

Dumlu: ‘‘5. …rüyanı kardeşlerine anlatma. Çünkü sana tuzak kurabilirler.’’[81]

Hizmetli: ‘‘5. …Rüyanı kardeşlerine anlatma. Yoksa sana bir tuzak kurarlar.’’[82]

Kasas suresinde geçen *ve gâlet li uhtihî gussîh*(28.11) ifadesindeki *uhtihî* tamlaması da harfi olarak ‘kız kardeşi’ şeklinde değil; Musa’dan büyük olması hasebiyle ‘ablası’ yani; ‘Ablasına ‘Onu takip et’ dedi.’ şeklinde çevrilmelidir. Aşağıdaki Atay ve TDV mealleri hariç diğer mealler buna dikkat etmemişlerdir.

Akdemir: ‘‘10-11. …Annesi Musa’nın kız kardeşine: ‘Onu izle’ demişti.’’[83]

Yüksel: ‘‘11. Kızkardeşine, ‘Onu izle’ dedi.’’[84]

Atay: ‘‘11. Ve annesi ablasına ‘Onu izle’ dedi.’’ [85]

Piriş: ‘‘11. Musa’nın kız kardeşine ‘Onu takip et’ dedi.’’ [86]

Ateş: ‘‘11-(Mûsâ’nın) kızkardeşine ‘Onun izini takip et’ dedi.’’ [87]

---

[77] Akdemir, Salih, *Son Çağrı Kur’an*,. Ankara Okulu yay. Ank. 2004, s.235
[78] Piriş, Şaban, *Kur’an-ı Kerim Türkçe Anlamı*, Okyanus yay. Kayseri, 2004, s.110
[79] Atay, Hüseyin, *Kur’an Türkçe Çeviri*, Atay ve Atay, Ank. 2002 s.235
[80] Özek vd. *Kur’an’ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Türkiye Diyanet Vakfı yay. Ank. 1993, s.235
[81] Dumlu, Ömer ve Elmalı, Hüseyin. *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Anlamı(Meal)*, İzmir İlahiyat vakfı yay. İzmir, 2005, s.205
[82] Hizmetli, Mustafa, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Anlamı*, Araştırma yay. Ank. 2005, s.164
[83] Akdemir, age. s.385
[84] Yüksel, age. s.335
[85] Atay, age. s.385
[86] Piriş, age. s.182
[87] Ateş, Süleyman, *Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Yeni Ufuklar neşr. İst. t.siz, s.385

TDV: ‘‘11. Annesi Musa’nın ablasına: Onun izini takip et, dedi.’’’[88]

Hizmetli: ‘‘11. Annesi, Mûsâ’nın kızkardeşine ‘Onu izle’ dedi.’’[89]

Dumlu: ‘‘11. Annesi, (Musa’nın) kız kardeşine: ‘Onu izle’ dedi.’’[90]

Bir de bunun tam tersi bir durum olarak bazen kaynak metinde açıktan zikredilip hedef metinde örtüklenmesi gereken bazı yerlerin açık hale getirilmesi ‘artık çeviri’[91] denen başka bir çeviri hatasının oluşmasına neden olur. Bunda kelimeleri kutsallaştırmanın ve uygulanan harfi çevirilerin payı büyüktür.

Gul yâ ehle’l-kitâbi te‘âlev ilâ kelimetin sevâin beynenâ ve beynekum ellâ ne‘bude ille’llâhe ve lâ nuşrike bihî şey’en ve lâ yettehize ba’dunâ ba’dan erbâben min dûni’llâh. Fe in tevellev fe gûlu’şhedû bi ennâ muslimîn(3.64).

‘Onlara ‘Ey buyruk sahipleri! Geliniz, Allah’tan başkasına kulluk yapmayacağımıza, ona hiçbir şeyi ortak etmeyeceğimize ve onu bırakıp birbirimizi efendi edinmeyeceğimize dair ağız birliği edelim.’ diye çağrıda bulun. Bu çağrıya aldırış etmedikleri takdirde diyeceğiniz şudur: ‘O halde bizim Allah’a teslim olduğumuza tanık olun!’

Dikkat edilirse kaynak metindeki *beynenâ ve beynekum* terkibinin anlamı tarafımızdan yapılan çeviri metnin bağlamından zaten çıktığı için açıktan zikredilmemiş yani örtüklenmiş ve *kelimetin sevâin* tamlaması harfi çevrilmemiştir. Kaynak metinde *fe in tevellev*… cümlesine kadar Allah lafzı iki kez tekrar edildiği halde bizler tarafında bir kez açıktan kullanmış diğerine ise zamirle işaret edilmiştir. Ama son cümlede Allah lafzı bulunmamasına rağmen Allah lafzının açıktan

---

[88] Özek vd. age. s.385
[89] Hizmetli, age. s.276
[90] Dumlu, age. s.346
[91] Bkz. Boztaş, age. s.12

zikredilmesi ve emir cümlesi yerine isim cümlesinin getirilmesi daha uygun bulunmuştur… Şimdi de birkaç mealde bulunan tercümeleri verelim:

Dumlu: ‘‘64. De ki: ‘Ey kitap sahipleri, bizim ile sizin aranızda ortak olan söze geliniz; Allah’tan başkasına kulluk etmeyelim, hiçbir şeyi O’na ortak koşmayalım ve Allah’ı bırakıp bazılarımız bazılarını Rab edinmesin. Eğer bunu da kabul etmezlerse, onlara deyiniz ki; ‘şahit olun, biz Allah’a teslim olmuşuz.’’[92]

Ateş: ‘‘64. ‘Ey Kitab ehli, bizim ve sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin: Yalnız Allah’a tapalım, O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım; birbirimizi Allah’tan başka tanrılar edinmeyelim.’ Eğer yüz çevirirlerse: ‘Şahit olun, biz Müslümanlarız!’ deyin.’’’[93]

TDV: ‘‘64. (Resûlüm!) de ki: Ey ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah’tan başkasına tapmayalım; O’na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah’ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilahlaştırmasın. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman: Şahit olun ki biz Müslümanlarız! deyiniz.’’ [94]

Öztürk: ‘‘64. De ki: ‘Ey ehlikitap! Sizin ile bizim aramızda aynı olan şu söze gelin: ‘Allah’tan başkasına kulluk etmeyelim, O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım, Allah’ı bırakıp da birbirimizi rabler edinmeyelim.’ Eğer yüz çevirirlerse şöyle söyle: ‘Tanık olun, biz Müslümanlarız/Allah’a teslim olanlarız.’’[95]

2.2. Atlama ve Çıkarma

Geçerli bir neden olmadıkça -O geçerli neden de çeviri metnin bağlamından anlamın çıkmasıdır- anlamı sağlayan bir öğe; bir kelime veya terkip Kuran

---

[92] Dumlu, age. s.63
[93] Ateş, age. s.57
[94] Özek vd. age. s.57
[95] Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, Yeni Boyut yay. İst. 1997 s.59

çevirisinde ihmal edilmemelidir. Türkçe meallerdeki 'atlama'[96] ların ve 'çıkarma' ların aşağıda örneklerini vereceğimiz mealler dâhil muhtemelen dikkatsizlikten veya dizgi/baskı hatasından kaynaklandığını düşünüyoruz. Parantez ve ayraç içinde yapılan yorumları 'ekleme'[97] olarak saymazsak Türkçe meallerde ve tercümelerde 'ekleme'lere hemen hemen hiç rastlanmadığını söyleyebiliriz.

İnne'llezîne keferû sevâun 'aleyhim e enzertehum em lem tunzirhum lâ yu'miûn(2.6) ifadesindeki *sevâun 'aleyhim* cümlesi Akdemir'in mealinde atlanmıştır:

'Kuşkusuz, nankörleri uyarsan da uyarmasan da farketmez.'[98]

Aynı mealin aynı sayfasında *ve mine'n-nâsi men yegûlu âmennâ bi'llâhi ve bi'l-yevmi'l-âhiri ve mâ hum bi mu'minîn.*(2.8) ifadesindeki *ve bil-yevmi'l-âhir'*in Türkçe karşılığı atlanmıştır:

'İnsanlar arasında, inanmadıkları halde, 'Allah'a inandık.' diyenler vardır.[99]

Her iki ifade tam ve doğru olarak şöyle çevrilebilir:

'Nankörlük etmiş olanları uyarmış ya da uyarmamış olman onlar için fark etmez.'[100]

'Kimi insanlar gerçekte bağlanmadıkları halde Allah'a güvenip bağlandıklarını[101] ve son günün varlığını kabul ettiklerini söylerler.'

Yine mesela Öztürk mealinde *lev enzelnâ hâza'l-gur'âne 'alâ cebelin leraeytehû hâşi'an mutesaddi 'an min haşyeti'llâh*(59.21) ifadesindeki *min haşyeti'llâh* biriminin Türkçe karşılığı atlanmıştır:

---

[96] Atlama: ''Çevirmenin kaynak metindeki gerekli bir öğeyi erek metinde yansıtmamasından kaynaklanan bir çeviri hatası.'' Boztaş, age. s.14

[97] Bkz. Boztaş, age. s.52-53

[98] Akdemir, age. s.2

[99] Akdemir, age. s.2

[100] '…fark etmez.' ve '…onlar için fark etmez.' ifadeleri arasında önemli bir fark vardır. Çünkü nankörler için fark etmese de görev icabı en azından belli bir aşamaya kadar onları uyarmak Allah elçisinin vazifesidir. Dolayısıyla Allah'ın birinci ifadeyi söyleyebileceği düşünülemez.

[101] Bkz. 'Kültürel Art Alan' konusu.

‘Eğer biz bu Kur’an’ı bir dağın üzerine indirseydik, her halde sen onu huşu ile boynunu bükmüş, çatlayıp yarılmış görürdün.’[102]

İbare şöyle çevrilebilirdi:

‘Eğer biz bu iletiyi[103] bir dağa bile lütfedip indirgemiş[104] olsaydık o dağın Allah korkusundan çatlayıp yarılmış halde boyun büktüğünü görmüş olurdun.’

Dikkat edilirse yukarıda örnekleri verilen ‘atlama’lar sebebiyle pasajların anlamları değişebilmekte ve bazı anlamların yitimiyle çeviribilimde ‘kayıp’[105] denen çeviri hatası oluşmaktadır.

Diğer taraftan parantezlerin veya ayraçların yoğun olarak kullanıldığı kimi Kuran tercümelerinde bazen parantez veya ayraç açmaksızın bazı yorumlar yapılmakta, bazen bir ifadede parantez kullanılırken aynı ifade başka yerde geçtiğinde parantez kullanılmamaktadır. Bu çelişkili bir durumdur. Parantez ve ayraç kullanmalarının mantığı açısından düşünüldüğünde bu ifadeler ekleme olarak değerlendirilebilir.

2.3. Arapçadan Ödünçleme

Karşılığı Türkçede olmasına rağmen kelime ‘ödünçleme’[106] yani özellikle Arapçadan çevirmeksizin hazır kelime alma veya daha önce ödünçlenmiş kelimeleri Türkçedeki anlamına dikkat etmeksizin kullanmak Kuran meallerinde en sık karşılaşılan durumlardan biridir. Bir kolaycılıktır ve farkında olunmasa da tarih boyunca bedeli ağır olmuştur.

---

[102] Öztürk, age. s.549 Öztürk’ün mealindeki bu ve diğer atlamalar için Orhan Kuntman’ın *Böyle Meal Olur mu?* Ank. 1995, adlı eserine (s.3-8) bakılabilir.
[103] Bkz. ‘Çevirinin Adlandırılması’ konusu.
[104] Bkz. ‘*Kelâmu’llâh* Bağlamında *Gur’ân* Olayının Oluşum Sürecinin Mahiyeti’ konusu.
[105] Bkz. Boztaş, age. s.70 ve Berk. age. s.131-132
[106] Bkz. Boztaş, age. s.83

Dillerin belli bir dereceye kadar kelime alışverişinde bulunmaları kabul edilebilir ve doğal sayılmalıdır. Fakat çok sık başvurulan bu yöntem sayesinde hiç gereği yokken gerek Kuran'dan ve gerekse Kuran dışı Arapçadan, Farsçadan ve diğer dillerden Türkçeye yüzlerce kelime girmiştir. İşin kötü tarafı bu ana değin ödünçlenen onlarca kelime yetmiyormuş gibi günümüzde bile daha önce Kuran'dan ödünçlenmemiş başka kelimeleri ödünçleme yönünde bir meylin varlığı gözlemlenmektedir.[107] Biz, aslı ne olursa olsun diğer dillerden öyle veya böyle zamanla Türkçeye girmiş ve yaygın olarak kullanılmakta olan kelimeleri Türkçe sayıyoruz. Bu nedenle Arapçadan veya başka dillerden zamanla ödünçlenmiş bu tür kelimelerin kullanılmaması gerektiğini söyleyemeyiz. Yalnız bu kelimelerin, çevirilerde Kuran'da lâfzen değil; anlamca karşılıkları varsa kullanılabileceğini belirtmek istiyoruz. Çünkü Kuran'dan Türkçeye geçen bir kısım kelimeler, geçerken veya geçtikten sonra zaman içinde kaynak metin ve kaynak dille alakası olmayan anlamlar kazanmışlardır. Kuran'daki bazı kelimeler dahi Allah elçisinin geldiği dönem içinde anlam genişlemelerine ve daralmalarına uğradıkları gibi daha sonraki asırlarda ve günümüz Arapçasında bazı anlamları kaybolmuş ve yeni anlamlar kazanmışlardır. Bu nedenle çeviri sürecinde Kuran'daki kelimelerin gerek Arap dili içindeki ve gerekse Türkçeye geçerken maruz kaldıkları anlam değişmelerine; genişlemelerine ve daralmalarına dikkat edip ona göre çevirmek durumundayız. Bize göre Kuran'dan Türkçeye zamanla girmiş kelimelerin çoğu Kuran çevirisi sürecinde masum çehreli tehlikeli sözcükler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dikkatsiz ve kolaycı

---

[107] Bkz. Hizmetli, age. s.67 ' mustaz'af'(4.75) ve s.198 'mütrefler'(17.16)

çevirmenler için birer tuzaktır bu kelimeler.[108] Daima şüphe ile yaklaşmak, yeterince ve iyice araştırmadan ve emin olmadan çevirilerde kullanmamak gerekir. Özellikle Kuran'da mesaj değeri olan kelime ve kavramlar Türkçede karşılıkları varsa hiç ödünçlenmemeli, eğer yoksa türetme vb. yollarla karşılıkları bulunmalıdır.

Kuran'da özellikle Mekke'de gelen buyurum(*vahy*)lar içinde kalıp şeklinde *ve mâ edrâke mâ…*[109] edebi sorusu çok sık tekrarlanır. Sorulan kelimeler(*el-gâriah, el-hâggah, et-târıg, el-hutameh, segar, 'illiyyûn…*)in düz anlamlarını ilk muhataplar muhakkak ki biliyorlardı. Sorular, karşı tarafın sözü edilen kelimelerin sözlük anlamını bilmediği var sayılarak sorulmamıştı. Onlara yabancı dilde kelimeler de sorulmuyordu. Çünkü kelimelerin hepsi halis Arapça sözcüklerdi. Ancak bu kelimelerin muhataplar tarafından ilk anda kimler veya ne için ya da neyi betimlemek amacıyla hangi bağlamda kullanıldıklarının bilinmediğini söyleyebiliriz. Sorulara verilen cevaplardan Kuran'da bu kelimelere yeni değerler ve boyutlar kazandırıldığını anlamaktayız. Dolayısıyla bazı meallerde karşılaştığımız şekilde anılan sözcükleri hem de birer özel isim imişler gibi ödünçleme yapılarak 'Kâria, İlliyyûn, Târık, Hutame, Sekar..vb[110]. şekilde tercüme etmek doğru değildir. Bu kelimelerin çevirisi Türkçe anlamları yansıtılarak yapılmalıdır. Yani; 'Kapıyı çalacak felaket, gerçekleşecek olay, üstdüzeyliler, gece misafiri, yıkıcı, kavurucu vb. şekillerde yapılabilir. Aynı yaklaşımla *ve gûlû hittah*(2.58) cümlesini ''hıtta(yâ Rabbi, bizi

---

[108] Arapça: Din, İslam, iman, mümin, ahlak, rab, arş, kürsü, nebi, resul, melek, cin, şeytan, ruh, vahiy, kitap, Kuran, sahife, sure, kelime, ayet, hadis, hikmet, sünnet, ibadet, huşu, millet, amel, , ihlâs, sadaka, zekât, hac, kıyamet, sûr, dünya, ahiret, cennet, zulüm, âlem, yetim…
Farsça: Müslüman(*muslim*), oruç, abdest, oruç, günah, namaz, peygamber.
Bu ve daha birçok kelimenin anlamları ilerdeki konularda büyük oranda verildiği için ayrıca anlamlarını yazma gereği duymadık.
[109] Bkz. Kuran, (83.19), (86.2), (101.3), (104.5), (74.42)
[110] Bkz. Öztürk age. s.589, Hizmetli, age. s.423, Akdemir, age. s.575, 587, 590, 600, 601

affet)' deyin…''[111] diye *hittah* ifadesini ödünçledikten sonra parantez içinde tercüme etmek veya besmeleleri hiç çevirmeksizin aynen Latin harfleri ile yazmak[112] doğru olmasa gerektir. Çünkü bu kelime ve cümlelerin özellikle yedinci asır Arapçasında belli ve bilinen anlamları vardı. Türkçede aynı kelimeler ve cümleler telaffuz edildiğinde ya hiçbir şey anlaşılmamakta ya da Türkçedeki belirli belirsiz anlam kırıntıları ile Kuran'daki zengin anlamlar üst üste çakışmamaktadır.

2.4. Yanlış Öykünme(Öykünme Çeviri)

Kuran çevirisi için 'öykünme' hem yöntem ve hem de çeviri stratejisi açısından uygun bir eylem olarak benimsenemez. Ancak bazen kaynak metindeki bir sözcük öbeğinin veya deyişin bileşenlerinin sözcüğü sözcüğüne sıralanışına öykünülebilir. Esasen, hedef dilde kabul gören sözcüklere, sözcük öbeklerine ve deyişlere rastlanmamak da mümkün değildir. Mühim olan; sözcük ve deyim bazında yapılan öykünmelerin aynı içlemi vermesi ve kabul edilebilir olmalarıdır.

Genel olarak Türkçe Kuran mealleri gerek fiziki görünüm ve gerekse uygulanan çeviri yöntemi açısından birer öykünme çeviri olmayı aşamamışlardır. Sözüm ona durak ve sayfa numaralarına riayet ederek metni Türkçe yazım ve kompozisyon kurallarına aykırı olarak sağdan sola yazıp tercüme etme çabasından tutun da eşdeğerliklerin(Cümleler, tamlamalar, edatlar, deyimler…) sağlanmasına kadar hemen her konuda öykünmenin izlerine rastlamak mümkündür. Tezimizin ileriki aşmalarında ve özellikle eşdeğerlikler konusunda bunlara yeterince örnek verileceği için şimdilik örnek vermeye gerek duymuyoruz.

---

[111] Ateş, age. s.8
[112] Bkz. Özek vd. age. s.1, Altuntaş, Halil ve Şahin, Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay. Ank. 2005, s.1

2.5. Biçimsel Eşteş Sözcüklerin Anlamlarını Karıştırma

Kaynak ve hedef dillerde farklı köklere sahip iki sözcüğün sadece lâfzen(ses) olarak birbirine benzeyip[113] anlam olarak benzememesine rağmen birini(kaynak dildekini) diğerinin(hedef dildeki) anlamı ile çevirmek olarak tanımlanabilir.[114]

Mesela Öztürk'ün *yeslâ nâren zâte leheb*(111.3) ve Ateş'in mealinde *summe'l-cehîme sellûh* (69.31) cümleleri her iki dildeki kelimelerin telaffuzlarının benzerliğinin etkisinde olsa gerek sırayla 'ateşe yaslanacaktır'[115](*yeslâ*-yasla-nacaktır) ve 'sonra Cehennem'e sallayın onu'[116] (*sallûh*-salla-yın) olarak tercüme edilmiştir. Yine *summe'l-cehîme sellûh* ifadesindeki tamamen Arapça olan *cehîm*(cayır cayır yanan ateş) kelimesi İbrancadan Arapçaya girmiş bulunan *cehennem*(İbr. *gehinam*)[117] kelimesi ile karıştırılarak 'Cehennem' olarak tercüme edilmiştir. Hâlbuki her iki kelime birbirini çağrıştıracak anlamlarda olsalar da iki farklı dilden ve kökten türetilmiş nispeten farklı anlamları olan kelimelerdir. Diğer bir deyişle Kuran'daki *cehîm* kelimesi Cehennem'i değil; Cehennem içinde bulunan 'cayır cayır yanan ateş' i tanımlayan öz Arapça bir kelimedir. Dolayısıyla bahsettiğimiz yerleri şu şekilde çevirebiliriz.

'Yalazlı bir ateşe girer.'[118]

'Sonra onu cayır cayır yanan ateşe sokun!'

---

[113] Bkz. Boztaş, age. s.23
[114] Krş. Yanıltıcı Eşdeşler' Köksal, age. s.58
[115] Öztürk, age. s.605 İlginçtir Talat Koçyiğit mealinde 'yaslanacaktır' yerine eşanlamlısını yani 'dayanacaktır' kelimesini kullanır. Bkz. Koçyiğit, Talat, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Nükte yay. Konya, 2005, s.324
[116] Ateş, age. s.566
[117] Bkz. Besalel, Yusuf, *Yahudilik Ansiklopedisi*, İst. Gözlem Gazetecilik Basın ve yay. A.Ş. 2001, c.1, s.184
[118] Bkz. 'Özel İsimler' konusu.

Yeri gelmişken Kuran'daki Arapça *sagar*(74.42) kelimesinin anlamını (kavurucu ateş) yazmak yerine Hizmetli'nin yaptığı gibi bu sözcüğü 'cehennem'[119] kelimesi ile karşılamanın da doğru olmadığını belirtelim.

Diğer benzer bir yanlış Arapçadaki farklı köklere sahip ama sesleri benzeyen kelimelerin çevirisinde yapılmaktadır. *Rabb* ve *murabbî* kelimeleri buna verilecek en iyi örnektir. Kuran meallerinin çoğunda *rabb* kelimesi genellikle çevrilmeden ödünçlenmiş haliyle 'Rab' olarak tercüme edilmiş olsa da bu kelimeyi çevirmeye kalkanlar kelimeye 'eğiten; terbiye edici; terbiyeci'[120] vb. anlamlar vermektedirler ki bu anlam kabul edilemez. 'Allah'ı tanıttığımız bölümde daha detaylı olarak belirttiğimiz gibi bu iki kelime *râ'-bâ'-bâ'* ve *râ'-bâ'-vâv* şeklinde farklı köklerden gelmektedir. Buna enzer bir yanlışa Öztürk'ün ve Piriş'in meallerinde *fe yegûlu rabbî ehânen*(89.16) ifadesinin çevirisinde rastlıyoruz:

'Rabbim bana ihanet etti' der.[121]

'-Rabbim bana ihanet etti, der.'[122]

Oysaki ifadedeki *ehânen* fiilinin 'ihanet' kelimesi ile bir ilgisi yoktur. *Ehânen* ve ihanet (*ihâneh*) kelimelerinin ilk kök harflerindeki *hâ*'lardan biri Arap alfabesinde *vâv* harfinden sonra gelen *hâ*, diğeri ise *dâl* harfinden önce gelen *hâ*'dır. Sonuç olarak ifadenin aşağıdaki gibi çevrilmesi doğru olur:

'Efendim beni küçük düşürdü' der.[123]

Benzer bir hata türü 'sahte tanış' adıyla bilinen, ''Aynı kökten gelen, fakat ayrı dilde anlam veya kullanım farkları olan ve bu yüzden çevirmeni yanıltabilen

---

[119] Bkz. Hizmetli, age. s.423
[120] Bkz. Atay, age. s.xv
[121] Öztürk, age. s.595
[122] Piriş, age. s.288
[123] Bkz. Esed, age. c.3, s.1268

sözcük veya sözcük grupları''[124] nın anlamlarının karıştırılmasıyla yapılır. Bu hataya sık olmasa da özellikle Eski Ahit'teki kavramlardan[125] yararlanırken rastlanmaktadır. Gerek Kuran'ın anlaşılması ve gerekse çeviri sürecinde Kutsal Kitap(Kitabı Mukaddes)'tan yararlanmanın gerekliliği konusunda asla şüphe yoktur. Ancak aynı kökten gelmeleri itibariyle Arapçadaki sözcüklerin anlamlarının İbranca ile her zaman aynı olmasını beklemek ya da Tevrat'taki ve Mezmurlar'daki İbranca'yı her dem esas alıp Arapçadaki bütün kelimelerin anlamlarını bulmaya çalışmak yanlış bir metottur. Zira İbrancadan Arapçaya geçen bir takım kelimeler Arapçalaştıktan sonra yeni anlamlar kazanmış ya da kaybetmiş olabilirler. Diğer bir deyişle Kuran'da bazı kelimelerin temel anlamlarını saptamakta İbranca'dan yararlanabilir ve çok değerli fikirler elde edilebilir. Ancak İbranca'yı her kelime ve kavram için esas almak onaylanamayacak bir yöntemdir. Mesela *igra'*(*garae*) fiili'nin asıl anlamı İbranca'da 'çağırmak' anlamındaki *gâra*[126] fiili olabilir, ancak Allah elçisi devrinde bu anlam muhtemelen yok olmuştu. İbranca anlamına bakıp bu kelimenin Arapçada da aynı anlama geldiğini söylemek doğru değildir. Kaldı ki Arapçada *garae* fiili için bu anlamın(çağırmak) varlığını kabul etsek bile Kuran'da bu anlamda hiç kullanılmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Tabii her kelime için aynı şeyi iddia edemeyiz. Her halükarda ciddi araştırmalar yapmak gerekir.

2.6. Müdahale

'Müdahale'yi çevirmenin kaynak dilin(Arapça) etkisinde kalarak o dile özgü biçim ve anlatımları hedef metne aktarmaya çalışma çabası olarak tanımlayabiliriz.

---

[124] Berk, age. s.147
[125] *Roah, olam, şakîna, elohem,mişna, amen*…gibi sözcükleri örnek verebiliriz.
[126] Bkz. Cündioğlu, Dücane, 'Cevaplar', *1. Kur'an Sempozyomu,* Bilgi Vakfı yay. Ank. 1994, s.158

Çevirilerde Türkçenin Arapçaya benzetilmesi; Arapçanın cümle yapısının kopya edilmesi veya böyle bir eğilim kabul edilemez.[127] Müdahale'ler sayesinde ne yazık ki Kuran meallerinde galatı meşhur denebilecek ifadeler oluşmuş ve bu durum Türkçeyi çirkinleştirmiştir. Müdahale'lerin bir kısmı Arap gramerinin, diğer bir kısmı da secilere ait müzikal ahengin sağlanması için gerçekleştirilen tasarrufların etkisinde kalınarak oluşmuştur. Birkaç örnek vermiş olalım:

Ve men lem yetub fe ulâike humu'z-zâlimûn(49.11)

Hizmetli: ''11. … Kim bundan vazgeçmezse işte onlar zalimlerdir.'' [128]

Atay: ''11. … Tövbe etmeyenler, işte onlar kıyıcı olanlardır.''[129]

Yüksel: ''11. … Kim tövbe etmezse onlar zalimlerdir.''[130]

Piriş: ''11. … Kim tövbe etmezse, işte onlar, zalimler onlardır.''[131]

Öztürk: ''11. … Kim ki tövbe etmez, işte böyleleri zalimlerdir.''[132]

Hamidullah: ''11. …. Ve kim tövbe etmezse, işte onlar hainlerin kendileridir!''[133]

Dumlu: ''11. … Kim ki bu tür işlerden tövbe edip vazgeçmezse işte onlar zalimlerdir.'' [134]

Ateş: ''11. … Kim tövbe etmezse, işte onlar, zalimdirler.'' [135]

Akdemir: ''11. … O halde kim[ler] tövbe etmeyecek olur[lar]sa, [bilsinler ki] onlar, zalim olanlardır!''[136]

---

[127] Bkz. Aktaş, age. s.24
[128] Hizmetli, age. s.372
[129] Atay, age. s.515
[130] Yüksel, age. s.446
[131] Piriş, age. s.244
[132] Öztürk, age. s.517
[133] Hamidullah, age. s.663
[134] Dumlu, age. s.463
[135] Ateş, age. s.515
[136] Akdemir, age. s.515

Esed: ‘‘11. … ve [bu suçu işleyen, ama sonra] pişmanlık duymayanlar-işte gerçek zalimler onlardır!’’[137]

Görüldüğü gibi Akdemir ve Esed mealleri hariç diğer meallerde harfiyen tercüme sonucu Türkçe gramer bakımından uyumsuzluklar ve cümle düşükleri vardır.[138] Fakat uyumu sağlamak için Esed'in ve Akdemir'in yaptığı gibi parantez ve ayraç kullanmaya da gerek yoktu. Bize göre bu cümlede, önceden bahsedilen yanlışları yapanların hatalı(*zâlim*) bulunduğu ama asıl hatalı sayılacakların pişman olmayıp yanlış tutumlarından vazgeçmeyen kimseler olduğu anlatılmaktadır. Buna göre aşağıdaki çeviriyi öneriyoruz:

‘Eğer pişman olup bu yanlış tutumlarından vazgeçmezlerse asıl o zaman hatalı sayılacaklardır.’

‘‘Arap dilinde münasebet ilmi önemli bir konu olduğundan dinleyen kişide etki yapması, sözün düzeni ve fasılaların birbirine uyması için anlamı bozmayacak tarzda şekilsel ve görsel bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu anlamda Arap dilinin bu özelliğine binaen şiirde nasıl, şiirin zarureti icabı kafiye ve rediflerinde değişiklikler yapılıyorsa Kuran'da da ahenk, tenasüp ve insicam için bu türden uygulamaların varlığı, bir metin olması hasebiyle gayet tabii görülmüştür.’’[139]

Burada bizi özellikle ilgilendirenler seci ahenginin sağlanması amacıyla *mâdî*(geçmiş zaman) yerine *mudâri'*(gelecek zaman) fiilin,[140] *mufred*(tekil) sözcük yerine *cem'*(çoğul)[141], *cem'* sözcük yerine *mufred*[142]sözcüğün kullanıldığı yerlerdir.[143]

---

[137] Esed, age. c.3, s.1055

[138] Benzer bir hata için Bkz. Yıldırım, Suad, *Kur'an-ı Hakim'in Açıklamalı Meali,* Işık yay. İst, 2005, s.46 *Ve men 'âde fe ulâike eshâbu'n-nâri hum fîhâ hâlidûn*(2.275) cümlesi ‘Her kim tekrar faizciliğe başlarsa, işte onlar cehennemliktir…’

[139] Deliser, Bilal, *Ez-Zerkeşi ve Kur'an İlimlerindeki Yeri*(Basılmamış Doktora Tezi), A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank. 2004, s.70

[140] *Fe ferîgan kezzebtum ve ferîgan tegtulûn*(2.87)

[141] *Lâ bey 'un fîhi ve lâ hilâl*(14.31)

Birincisi hariç diğer tasarrufların çevirisi konusunda ciddi bir sorun yaşanmadığını söyleyebiliriz. *Fe ferîgan kezzebtum ve ferîgan tegtulûn*(2.87) ifadesi bazı meallerde şöyle tercüme edilmiştir

Öztürk: ‘‘87. … Bir kısmını yalanladınız, bir kısmını da öldürüyorsunuz.’’[144]

Ateş: ‘‘87. … Kimini yalanladınız, kimini de öldürüyordunuz.’’[145]

Dumlu: ‘‘87. …Onlardan bir kısmını yalanlayıp bir kısmını da öldürecek misiniz?’’[146]

Atay: ‘‘87. … Kimini yalanlayıp, kimini öldürüyordunuz.’’[147]

Akdemir: ‘‘87. … kimilerini yalanlamıştınız, kimilerini de öldürmüştünüz.[148]

Burada doğru çeviri Akdemir tarafından yapılmıştır.

Kaynaklarda değinilmeyen ancak yukarıdaki tasarruflar kabilinden düşüneceğimiz bir uygulama da *min* edatı ve çoğul bir isimle yapılan *mine'l-kâfirîn, mine'z-zâlimîn, mine'l-mu'minîn, mine'l-muhsinîn* vb. secilerdir. Anlaşıldığı kadarı ile bu ifade biçiminin Arap grameri ile bir ilgisi yoktur.

Ve lâ tegrabâ hâzihi'ş-şecerate fetekûnâ mine'z-zâlimîn(2.35) cümlesini ele alalım. Bu cümlede *mine'z-zâlimîn* yerine *mine'z-zâlimeyn* gelseydi sondaki kafiye bozulacaktı. Hâlbuki pasajda iki kişiden yani; Âdem ve Havva'dan bahsedilmektedir ve ortada daha başka bir *zâlim*(hatalı)'in bulunma ihtimali yoktur. Sonuç olarak cümleyi harfi bir aktarımla aşağıdaki gibi çevirmeye gerek yoktur:

---

[142] *İnne'l-muttegîne fî cennâtin ve neher*(54.54)
[143] Bkz. Deliser, age. s.70-72
[144] Öztürk, age. s.14
[145] Ateş, age. s.12
[146] Dumlu, age. s.13
[147] Atay, age. s.12
[148] Akdemir, age. s.12

Hizmetli: ‘‘35. … Yalnız şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz’’ dedik.’’[149]

Piriş: ‘‘35. … Yalnız şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz, dedik.’’[150]

Ateş: ‘‘35. … ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz!’’[151]

Öztürk: ‘‘35. … Ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zulme sapanlardan olursunuz.’’[152]

Biz ise şu çevirilerden biri ile çevrilmesini öneriyoruz:

‘Yalnız şu ağaca yaklaşmayın, aksi halde hata yapmış olursunuz.’

‘Yalnız şu ağaca yaklaşmayın, aksi halde hatalı duruma düşersiniz.’

Benzer şekilde *ve yel‘enuhumu’l-lâ‘inûn*(2.159) cümlesinin ‘Bütün lanetçiler/ lanet okuyanlar lanet eder’ veya ‘Lanet edebilecekler lanet eder’[153] vb. şekilde tercüme edilmesini çok uygun bulmuyoruz. Belli ki burada da kafiyenin sağlanması için o şekilde bir kalıba başvurulmuştur. Zira işleri lanet etmekten ibaret olan veya lanet etmeye kadir bir ‘lanetçi grup(!)’tan söz edilemez. Bunun yerine cümledeki *lâ‘inûn* kelimesi örtüklenerek şu şekilde çevirisi yapılsa daha uygun olur düşüncesindeyiz:

‘Herkes lanet eder.’

Bu tasarrufları yapmanın o devirde makul ve geçerli nedenleri vardı. O nedenler bugün var olmadığına ve şiir çevirisi yapmaya kalkışsak bile aynı kafiyeleri

---

[149] Hizmetli, age. s.12
[150] Piriş, age. s.11
[151] Ateş, age. s.5
[152] Akdemir, age. s.7
[153] Bkz. Öztürk, age. s.25, Atay, age.23, Ateş, age. s.23, Akdemir, age. s.23

fiilen gerçekleştirmek imkânı bulunmadığına göre bire bir çevirmek anlamsız olur. Netice olarak bu vb. ifadeler bağlamsal anlamları dikkate alınarak çevrilmelidir.

Bilindiği gibi Arapçada sıfat(*sıfah/na't*)lar ve nitelendirdikleri isim(*mevsûf*)ler arasında belli bir takım uygunluklar vardır. Arap gramerinde çoğul kabul edilen akıllı eril(*muzekker*) isimlerin sıfatları da çoğul gelmek zorundadır. Buna göre meselâ Kuran'da *lâ tehaf necevte mine'l-gavmi'z-zâlimîn*(28.25) ve *ve'nsurnâ 'ale'l-gavmi'l-kâfirîn.*(2.250) ifadelerindeki lafzen tekil anlamca çoğul olan *gavm* kelimesinin sıfatları sırayla *zâlimîn* ve *kâfirîn* olarak gelmişlerdir. Türkçede ise ister tekil ister çoğul olsun bir ismin sıfatı tekil gelir. Fakat ulaşabildiğimiz diğer mealler hariç Öztürk'ün ve Bulaç'ın meallerinde anılan ilk tamlama kaynak dilin etkisinde kalarak aşağıdaki gibi tercüme edilmiştir.

Öztürk: ''25. …'Korkma, artık zalimler topluluğundan kurtuldun.''[154]

Bulaç: ''25.… 'Korkma' dedi. 'Zalimler topluluğundan kurtulmuş oldun.'' [155]

Bulaç: 250. … ve kafirler topluluğuna karşı bize yardım et.[156]

Oysa şöyle çevirebilirlerdi:

'Korkma' dedi. 'Hatalı toplumdan kurtulmuş bulunuyorsun.'

'Nankör topluma karşı bize yardım et!'

Bunların dışında Arapçadaki söz dizimine uyarak cümle öğelerini tercüme etmek sık görülen bir çeviri hatasıdır. Bu konuda 'Eşdeğerlikler' bölümünde *illâ* istisna edatının çevirisi yaparken bir örnek verildiği için ayrıca örnek vermeye gerek duymuyoruz.

---

[154] Öztürk, age. s.389
[155] Bulaç, Ali, Kur'an-ı Kerim Meali, www.ikraislam.com
[156] Bulaç, age.

2.7. Kayıp

Çevirilerde bazı kayıplar kaçınılmazdır. Burada sorun telafi edilebilecek şeylerin telafi edilmemesindedir. Bazı çeviri işlemlerini uygulayarak kayıpları aza indirgeme imkânı varken bunu yapmamak, kayıpların bilgisizce ve bilinçsizce artmasına neden olmaktadır. Bu açıdan şimdiye kadar gördüğümüz ve ilerde göstereceğimiz birçok çeviri hatası kayıp olarak değerlendirilebilir.

2.8. Yanlış Anlam ve Yanlış Yorumlama

Çeviri işlemi sırasında kaynak dildeki bir sözcüğün veya sözcük öbeğinin seçenekler içinden en uygun(karşılık bulma) biçimde aktarılması hedeflenir. Sözcük bağlamında bu hedefin gerçekleştirilmesi 'tam karşılık' veya 'uygun karşılık' olarak adlandırılır. Ancak karşılığı olmasına rağmen yanlış anlama ve yorumlama[157] sonucu Kuran meallerinde 'uygun karşılık' bulamama[158] veya bunu ödünçleme yolu ile kısa yoldan gidermeye çalışma sık görülen bir durumdur. Ne yazık ki bu ana kadar Kuran'ın iskeletini oluşturan *muhkem, muteşâbih, nesh, egsâm, el-hurufu'l-mugatta'ah; el-ehrufu's-seb'(seb'an min'el-mesânî), ğayb, îmân, kufr, dîn, kitâb, ummu'l-kitâb, âyeh sûrah, gur'ân, furqân, mîzân, hikmeh, rûh/ er'rûhu'l-emîn/rûh'ul-gudus, tenzîl(nezzelnâ)/inzâl(enzelnâ), teysîr(yessernâ), tafsîl(fessalnâ), tebyîn(beyân), te'vîl, levh, suhuf, zebûr, vahy, kelâm, gavl, tilâveh, hadîs...* gibi en hayati kavramlar ve konular, gerek yöntem yanlışlığı, gerek dilsel ve bağlamsal bilgi eksikliği ve gerekse başka değişik nedenlerle birbirlerini tamamlar bir bütünlük ve insicam içinde çözümlenememiş ve anlaşılamamıştır. Sonuç olarak da bu kavramların

---

[157] Bkz. Boztaş, s.109-110
[158] Uygun karşılık bulamama aynı zamanda yöntemsel bir hatadır. Bkz. Boztaş, age. s.147

geçtiği bağlamlar büyük oranda yanlış yorumlanmış ve yanlış tercüme edilmiştir.[159] Bunların yanında eşdeğerlikle konusunda örneklerini verdiğimiz bazı deyimler, temsiller de anlaşılmadan tercümeye kalkışılmıştır.[160] Aktaş'ın da belirttiği gibi; ''dillerarası çeviride çevirmen ilgili metni yahut bildiriyi anlamadan çeviremez.''[161]

Bazen kaynak metin birimini doğru tercüme eden mütercim dipnotlarda, parantez veya ayraç içlerinde yaptığı açıklamalarda yanlış yorumlar ve çıkarımlar yapabilmektedir. Buna en bariz olarak tefsirlerde Allah'ın birliğinden ya da lütuflarından bahseden Kuran ifadelerini onun varlığının ispatı için delil getirilişinde ve *ayeh* kavramının Allah'ın varlığını gösteren kanıtlar olarak yorumlanışında şahit oluyoruz. Oysaki 'Allah'ın varlığına inanmak' ya da inanmamak Kuran'da hiç konu edilmemiştir. Zira Allah elçisi devrinde Allah'ın varlığına inanmayan kimse yoktu. Dolayısıyla Allah'ın varlığı tartışılmazdı. [162] Tek tartışma konusu onun birliği idi.[163]

İnne fi's-semâvâti ve'l-ardi leâyâtin lil-mu'minîn…(45.3-5)

DİB: ''3. Şüphesiz, göklerde ve yerde, inananlar için (Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren) nice deliller vardır…''[164]

Akdemir: ''3. Göklerde ve yerde, kuşkusuz inanmak [isteyenler] için [Allah'ın varlığını ve gücünü gösteren] nice delil vardır. 4. Sizin yaratılmanızda ve [Allah'ın yeryüzünde] yaydığı her bir canlıda içsel kesinliğe ulaşan halk için, [Allah'ın

---

[159] Gelecek bölümde bu kavramlar ile ilgili görüşlerimizi kısaca açıklamaya çalışacağız.

[160] Çevirmen kendisinin anlamadığı metni tercüme etmemelidir. Kendisi bir şey anlamamışsa başkasına hiçbir şey anlatamaz. Nasıl ki profesyonel bir çevirmen anlamadığı bir cümle veya kelimenin sonuna gerektiğinde soru işareti koyuyorsa Kuran çevirmeni de anlamadığı cümlenin, kelimelerin veya pasajların sonuna soru işareti koyarak anlamadığını itiraf edebilir. Bu konuda gurur yapıp her şeyi biliyorum havasına girmemelidir.

[161] Aktaş, age. s.6

[162] Bkz.''Ben O'na güveniyorum. Ve [O'nun varlığına] inananlar da yalnız O'na güvensinler.''(12.67) Esed, age. c.2, s.470

[163] Bkz. 'Kültürel Art Alan' konusu.

[164] Altuntaş, age. s.498

varlığını ve gücünü gösteren] nice deliller vardır... aklını kullanan bir halk için, [Allah'ın varlığını ve gücünü gösteren] nice deliller vardır.''[165]

2.9. Anlamsız

Kaynak metindeki bir ifadenin veya bir kelimenin anlamını yanlış yorumlama ya da sözcüğü sözcüğüne çeviri gibi bir yöntemsel hata sonucu hedef metinde mantıksız; saçma, tuhaf ve anlamsız bir oluşumun var olmasıdır.[166] Bu tür yanlışlar okuyucuda Kuran mesajının anlamsız, saçma veya tuhaf olduğuna dair kuşkular uyandırabileceği için önemle üzerinde durulması gerekir. Bu kuşkular okur tarafından ya bastırılır ya da onun Kuran mesajını inkârı etmesine yol açabilir. Aslında var olmayan ve tamamen meal yazarlarının veya tabi oldukları görüşlerden kaynaklanan bu yanlışları iyi tespit etmek ve doğrusunu yazmak gerekir. İnsanların çoğu ama özellikle cahil olanları hataları asıl metne mal etmeye daha yatkındır.

Çantay mealinden bir örnekle açıklayalım. Kendisi Muzzemmil suresindeki *gumi'l-leyle illâ galîlâ. Nısfehû evi'ngus minhu galîlâ.*(73.2-3) pasajını harfi harfine şöyle tercüme etmiştir:

''2- Gece(nin) birazı haaric olmak üzere kalk, 3- (Gecenin) yarısı mikdârınca. Yahud ondan biraz eksilt.'' [167]

Bazen meal yazarları birbirleriyle 'çelişik'[168] çeviriler de yapabilmektedirler. Bir edebi metinde bir kelime elbette ki bazen değişik anlamlarda kullanılabilir. Fakat bunun bir karinesi olması gerekir. Özellikle belli bir nesneyi(bina vs.) gösteren

---

[165] Akdemir, age. s.498

[166] Bkz. Boztaş, age. s.11

[167] Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakim ve Meali Kerim*(Neşr. Mürşid Çantay), İst. 1959, c.3, s.1105

[168] Buna verilebilecek iki güzel örnek için Bkz. Akdemir, *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri(eleştirel bir yaklaşım)* s.79-82 ve Yılmaz, Musa K. 'Türkçe Kur'an-ı Kerim Mealleri ve Bir Ayet: En'am 6.143 sekiz çift mi, sekiz eş mi?', *Yeni Ümit Dergisi*, 1990(3.yıl), sayı:9, s.40-42

kelimelerin aynı pasaj içinde belli bir maksat olmaksızın farklı anlamlarda kullanılması zordur. Mesela Ateş Âlu İmran suresinde(3.37) geçen *el-mihrâb* kelimesini 'mihrap', aynı şeyden bahsetmesine rağmen hemen altında (3.39)'da geçen aynı kelimeyi 'mabet' olarak tercüme etmiştir:

''37. … Zekeriyyâ, onun yanına, mihrâba her girdiğinde yanında bir rızık bulurdu.

39. … Zekeriyâ, mâbede durmuş namaz kılarken…'' [169]

Yine aynı mealde *rasûlun mine'llâhi yetlû suhufen mutahharah. Fîhâ kutubun gayyimeh*(98.2-3) ifadesi, aşağıdaki şekilde tercüme edilmiştir.

''2-Yâni Allah tarafından gönderilen ve tertemiz sahifeler okuyan bir elçi. 3-O sahifelerde doğru, değerli kitaplar vardır.''[170]

Bildiğimiz kadarıyla kitaplar sayfalarda değil; sayfalar kitaplarda olur. Bu 'Fırında ekmek var.' yerine 'Ekmekte fırın var!' demek gibi saçma bir şey olur. Bu gariplikler bile meal mütercimini uyandırmalıydı.

3. DİL YANLIŞLARI

Hedef dili veya kullanımını bilmeden yapılan hatalardır. [171]

3.1. Belirsizlik

Bir metnin bir kısmının sözcüksel, sözdizimsel ya da biçimsel düzeyde birden çok anlambilimsel yoruma açık olmasıdır.[172] Dolayısıyla aynı zamanda anlambilimsel bir hatadır.

---

[169] Ateş, age. s.53-54
[170] Ateş, age. s.598
[171] Bkz. Boztaş, age. s.44

Ve'ste'înû bi's-sabri ve's-salâti ve innehâ lekebiratun illâ 'ale'l-hâşi'îne'llezîne yezunnûne ennehum mulâgû rabbihim ve ennehum ileyhi râci'ûn(2.45-46).

Yukarıdaki pasaj bir mealde şöyle tercüme edilmiştir:

Ateş: ''45- Sabırla, namazla (Allah'tan) yardım dileyin, şüphesiz bu, (Allah'a) saygı gösterenlerin başkasına ağır gelir. 46. O(Saygılı insa)nlar, Rab'lerine kavuşacaklarını (gözetir) ve gerçekten O'na döneceklerini bilirler.''[173]

Birçok mealdeki benzer tercümeler gibi bu tercümede de bir kapalılık vardır. 'Şüphesiz bu' derken neye atıfta bulunulmaktadır? Sabra mı? Namaza mı? Ya da yardım istemeye mi? Tam olarak belli değil. Metinde Türkçede bulunmayan *muennes hâ* zamirinin gelmesi bu şeyin ya *mufred muennes*(tekil dişi), ya da akıllı olmayan dişi çoğul varlıklar için kullanılan *cem'*(çoğul) olduğunu düşündürüyor. Okuyucular Arapça bilmedikleri için onların bunu fark etme, üzerinde düşünme ve takdir etme şansı bulunmamaktadır. Ne var ki meseleyi muğlâk 'bu' zamiri ile de geçiştiremeyiz. Hele hele TDV mealinde olduğu gibi 'Şüphesiz o' dedikten sonra parantez içinde 'sabır ve namaz' diye açıklama yazmak daha yanlıştır:[174]

TDV: ''45. Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz o(sabır ve namaz), Allah'a saygıdan kalbi ürperenler dışında herkese zor ve ağır gelen bir görevdir. 46. Onlar, kesinlikle Rablerine kavuşacaklarını ve O'na döneceklerini düşünen ve bunu kabullenen kimselerdir.''[175]

---

[172] Bkz. Boztaş, age. s.22,
[173] Ateş, age. s.6
[174] Benzer bir durum aynı mealin Fatiha tercümesinde de gözlemlenmektedir. 'Hamd(övme ve övülme), âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Özek vd. age. s.vııı
[175] Özek vd. age. s.6

Bu ikinci tercüme hem Arapça gramerini yorumlama ve hem de Türkçe dilbilgisi kurallarını uygulama bakımından hatalar taşımaktadır. Türkçede 'o' zamiri herkesin bildiği gibi, bir kişiye delalet eder, iki şeyden veya kişiden bahsetmek için 'onlar' denir. Zira Türkçede *musennâ* yoktur; iki ve yukarısı çoğul kabul edilir. Pasajda eğer mealdeki gibi iki şeyden bahsedilseydi *humâ* zamirinin kullanılması gerekirdi. Açıkçası burada *hâ* zamiri 'o' diye çevrilerek müdahale denen çeviri hatası işlenmiştir. Gerçekte tercüme eden için bir belirsizlik söz konusudur. Oysa zamirin işaret ettiği kelime *salât* kelimesidir. Atay ve Piriş pasajdaki *hâ* zamirinin medlulünü 'namaz' olarak tercüme ederek bu zamirin *salât* kelimesine atfedildiğini onaylamış olmaktadırlar.[176]

3.2 Uygun Olmayan İfade

''Bir sözcüğe doğru olmayan bir anlam yüklemekten veya sözcüğün kullanımına uygun olmayacak bir şekilde anlamlandırmaktan kaynaklanan bir dil hatasıdır.'[177] Aynı zamanda anlambilimsel bir hatadır.[178] Bu hataya daha çok Kuran'dan ve Arapçadan ödünçlenen kelimelerin asıllarının tercümesinde sık rastlanmaktadır. Zira ödünçlenen kelimenin Türkçedeki anlamı gözden kaçırılarak kaynak metindeki anlam zorla yamanmaya çalışılmakta ve metnin akıcılığını bozduğu için okuyucuya 'Bu kelimenin burada ne işi var?' cinsinden sorular sordurmaktadır.

---

[176] Bkz. Atay, age. s.6, Piriş, age. s.11
[177] Boztaş, age. s.106
[178] Bkz. Boztaş, age. s.23

3.3. Gereksiz Yineleme

Bazen kaynak metin için yineleme sayılmayacak sözbilimsel yapılar hedef dile aktarıldığında gereksiz yineleniyor intibası verebilir. Bu konuda Eşdeğerlik bölümünde 'Vurgu' ve 'zamirler' konularında yeterli örnek verildiğini düşünüyoruz.

3.4. Deyimlerin Yanlış Çevirisi

Deyimleri yanlış aktarmak bir dil yanlışıdır.[179] Bu konuda eşdeğerlik bölümünde 'Deyimler(Deyimsel)' konusunda yeterli örnekler verilmiştir.

4. SÖZDİZİMSEL HATALAR

Eşdizimlilik; ''kullanılarak dile yerleşmiş ve kabul görmüş, iki ya da daha çok dil biriminin birbiri ardına veya ayrı dizimlerde kullanılmasıdır.''[180] Çevrilerde bazı 'yanlış eşdizimlere' ve hedef dilde geleneksel dil kurallarına aykırı olan sözdizimsel hatalara (aykırıcılık)[181] rastlanmaktadır. Özellikle Kuran'daki fasıla numaralarına sıkı sıkıya bağlı ve onları tek tek tercüme etmeye çalışan meal yazarlarının tercümelerinde Türkçe sözdizimine aykırı devrik cümlelere, yanlış eşdizimlere ve aykırıcılık hatasına rastlamak zor değildir.

---

[179] Bkz. Aksoy, Ömer Asım, *Dil Yanlışları(900 Sözün Eleştirisi)*, TDK yay. Ank. 1980, s.177
[180] Boztaş, age. s.58
[181] Bkz. Boztaş, age. s.15

İKİNCİ BÖLÜM

BİR KURAN ÇEVİRİSİ ÇALIŞMASININ PLAN VE SÜREÇLERİ[182]

1-BÜTÜNSEL BAĞLAMIN VE DURUMSAL BİLGİLERİN TESPİTİ

A) KÜLTÜREL ART ALAN

Kuran'ın geldiği çağı ve toplumu iyi tahlil etmek ve tanımak, bize gerek Kuran'ın anlaşılmasında, gerek bazı temel sorunlarının aşılmasında ve tabii ki çevirisinde büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Aslında birçok sorun, bildiğimiz veya bildiğimizi sandığımız şeyler üzerinde çok düşünmemekten, onları 'metodik bir şüphe' ile çok iyi irdelememekten kaynaklanmaktadır. Kuru bir tarih bilgisinden çok sahip olduğumuz tarihi bilgiyi nasıl yorumladığımız; hangi sonuçları çıkardığımız; kısacası 'fikirler ve hadiseler arasında nasıl irtibatlar kurduğumuz' önemlidir. Biz burada belki de çok farklı bilgiler vermeyeceğiz. Vereceğimiz bilgilerin büyük bölümü herkesin malumu olan bilgilerdir. Bizim asıl yapacağımız veya yapacağımızı farklı kılacak şey bu bilgileri düzenleyişimiz ve yorumlayışımız olacaktır. Kısaca değineceğimiz bu temel hususlar tezimizle doğrudan veya dolaylı bağlantıları olan konulardır. Bu husus tezimizin sonraki aşamalarında daha bariz olarak ortaya çıkacaktır.

Kuran'ın geldiği çağda, her toplum gibi yedinci asır Araplarının da evreni ve eşyayı belli biçimlerde algılama durumu vardı. Kuran bu algılamaların bir kısmını

---

[182] Bkz. 'Yeni Bir Bilimsel Kur'an Tercümesinin Planı' Paret, Rudi, *Kur'an Üzerine Makaleler*(Derleme ve çev. Ömer Özsoy), Bilgi Vakfı yay. Ank. 1995, s.37-53
Not: Bu plan yapılırken Boztaş'ın kitabının sonundaki 'Çeviri Aşamaları' adlı tablo(2.tablo)dan kısmen faydalanılmıştır.

kabul eder; bir kısmını reddeder, bir kısmını ise yeniden düzenler. Bu algılama biçimlerinin dil ve kelimelerle sıkı irtibatı bulunduğunun farkında olmak gerekir. Unutmayalım ki kavramlara ve kelimelere yüklenen anlamlar ve değerler milletlere kültürlere, zamana ve zemine göre değişiklikler arz eder. [183] O zamanın Araplarının gözünde de bazı kelime ve kavramlar günümüzden farklı değerler taşıyorlardı.

O devrin Arap toplumunu betimleyecek ilk ve en temel özellik bu toplumun eski dünyaya ait ve sözel kültüre sahip geleneksel bir 'törel toplum' olduğudur. Geleneksel dünyanın ve sözlü kültürün hemen hemen bütün karakteristiklerini yedinci yüzyıl Araplarında bulabiliriz. Evet, onlar belli bir töresi ve geleneği olan insanlardı. Bu töre ve geleneği Kuran'da en iyi karşılayacak kelimenin *ed-dîn*[184] kavramı olduğunu düşünüyoruz. Zannedildiği gibi bu kavram o devirde bugün Türkçede sadece 'din' diye algıladığımız şeyi tanımlamıyordu. Kelimelerin dilden dile geçerken her zaman anlamlarını korumadıklarını, anlam daralmalarına, genişlemelerine, değişmelerine- ki bu değişme orijinal anlamın çok nadir de olsa tam zıddı da olabilir- uğradıkları gerçeğini hatırlarsak bir takım lâfzî benzerliklerin veya kelimelerin Arapçadan gelmesinin bizi aldatmaması gerektiğini kabul etmemiz zor olmaz. Bir defa şunu belirtelim ki o zamanlar gerek İslam öncesi ve gerekse sonrası Arap toplumunda günümüzde algıladığımız anlamda 'dini-dindışı' ayrımları yoktu. Din-din dışı ayrımı olmadığı gibi onlar *ed-dîn* kavramını, 'töre' ve 'gelenek' anlamında kabul ettikleri için onlara göre töresiz, geleneksiz bir halkın varlığı da

---

[183] Mesela; ABD ve Çin arasında 2001 yılında çıkan casus uçak krizinde Çin hükümeti ABD'nin özür dilemesinde ısrar etmişti. Çünkü Çin kültüründe 'özür dilemek', yapılan hatanın bütün hukuki sorumluluğunu kabul etmek demektir. Bu yüzden Çinliler kolay kolay özür dilemezler.

[184] *Ed-dîn* kelimesinin anlamları için Bkz. Mevdudi, Ebu'l-Âlâ, *Kur'an'a Göre Dört Terim*(Çev. Osman Cilacı, Osman Kaya), Beyan yay. İst. t.siz, s.109-122 ve Çalışkan, İsmail, *Kur'an'da Din Kavramı*, Ankara Okulu yay. Ank. 2002, s.41-79

zaten düşünülemezdi.[185] Toplumca benimsenen, yaşanan, adet ve gelenek haline gelen her şey *ed-dîn* idi. *Ed-dîn* kavramı bütüncül bir kavramdı ve bir bakıma hâlihazırda kullandığımız birçok kavramı tek başına ifade ediyordu ve kapsıyordu. Bunun sebebini çok anlamlı olmasından ziyade modern dünyada *ed-din* kavramının parçalanmasında aramak gerekir. Zira modern dünya devamlı olarak eski kavramları parçalama, ayırma, yeni kavramlar doğurtma ve bağımsızlaştırma eğilimindedir. O çağda, ister Tanrı kaynaklı olsun; ister olmasın, hayatın merkezinde *ed-dîn* vardı. Bu bağlamda *ed-dîn*, bugün kullandığımız 'hukuk, ahlak, din, yasa/kanun, gelenek, kültür, töre, kural/norm, inanç, düzen/nizam, değer yargısı, öğreti, hayat tarzı, dünya görüşü, düstur; prensip, meşru, vicdani…' gibi anlamların tümünü içinde barındırıyordu. Özellikle Kuran için bir şey *mine'd-dîn* ise bu aynı zamanda kanuni, hukuki, ahlaki, meşru, vicdani, dini, geleneğe, töreye, kültüre, normlara, nizama... uygun demektir. Atalarımızın 'Şeriatın kestiği parmak acımaz' sözü kısmen bu gerçeği ifade etmektedir. Bir adam töreye aykırı bir suç işlediğinde kanunen sabit olan cezayı, inancıyla, vicdanıyla kabulleniyor ve cezasına razı oluyordu. Meşru ve kanuni ayrılığı yoktu.[186] Günümüz dili ile konuşacaksak bir şey kanuni olunca meşruluğu tartışılamazdı. *Ed-dîn* kavramının içinden çıkarılan kavramların birbirleri ile olan sınırlarının tam olarak çizilememesi ve devamlı olarak ilişkilerinin vurgulanması bundandır. Dikkat edilirse burada *ed-dîn* kavramının içinde Türkçe 'din' kavramını da belirtmiş olduk. Zira klasik Arapçada ve Kuran'daki *ed-dîn* kavramı, Türkçe 'din' kavramından bir hayli geniştir; Türkçe 'din' kelimesi onun

---

[185] Dinler Tarihi uzmanları tarihte dinsiz bir toplumun var olmadığını söylerler. Daha doğrusu töresiz; geleneksiz bir toplum yoktur. İnsan inanan bir varlık olarak tanımlanır. Belki şöyle tanımlamak daha doğru olur: 'İnsan 'bağlanan/bağlılık duyan bir varlıktır.' (*el-Îmân* kavramı bu konu içinde işlenecektir.)

[186] Aynı zamanda kanuni-geleneksel ayrılığı da yoktu. Krş. ''Bizim kanunlarımız boşanmayı onaylar ama geneleklerimiz onaylamaz.'' (*Masumiyet Yaşı* filminde geçen bir ifade)

sadece bir parçasını oluşturur. Bu kavram günümüzde büzüşmüş, eski hacmini ve parlaklığını kaybetmiş bulunmaktadır. Daha önce kapladığı alanı kendisinden anlamca ayrılan kavramlar doldurmuştur. Yine de bu kelimeler içinde *ed-dîn* kavramına genel anlamda en yakın eski Türkçe kelimenin günümüzde üzerine çok gidilen 'töre'[187] kavramı olduğunu söyleyebiliriz.[188] 'Töre kurbanı', 'töre vahşeti', 'töre cinayeti' gibi gazete ve haber başlıklarına sık sık rastlarız. Tabii ki o tür töreleri onaylamak mümkün değildir. Ancak dikkat edilirse bu gibi haberlerde temelde 'töre' kavramına saldırı vardır. Hâlbuki yanlış ve kötü kanunlarımızın yanında doğru, iyi ve güzel kanunlarımız olduğu gibi; yanlış ve kötü törelerimiz yanında doğru, iyi ve güzel törelerimiz de vardır. Nasıl ki kötü bir kanun veya kural yüzünden 'kanun' ve 'kural' kavramına düşman olmak gerekmiyorsa; kötü bazı töreler yüzünden de direkt 'töre' kavramına saldırmak ve ona düşman olmak gerekmez. Bilge Kağan 'Üstte gök çökmedikçe, altta yağız yer delinmedikçe senin ilini ve töreni kim bozabilir?' derken kullandığı 'töre' kelimesi ile kastettiği şeyin o devirde Kuran'da ve Arapçada karşılığı *ed-dîn* kelimesi olduğunu söyleyebiliriz.

Eski ve geleneksel dünyada -kısmen günümüz krallıklarında da öyledir- insanlar kabaca üç grupta değerlendirilirdi: 1-Asil/soylu, 2-Adi/bayağı/sıradan/avam, 3-Sefil/zelil/ aşağı tabaka. Asil, bey, efendi, beyefendi, hanım, hanımefendi, asîlâne... gibi ifadeler ve sıfatlar o dünyadan bize miras kalmıştır. Kendimize adi veya bayağı dendiğinde hakaret olarak algılarız. Aslında 'adi' bir yerde normal(Ar. *el-'âdiyy*) ve sıradan insan demektir. Ancak o zamanlar üstünlüğün ve seçkinliğin ifadesi asalet idi.

---

[187] Töre *i.* 1. Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş, davranış ve yaşama şekillerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların tamamı. … 2. (Dar anlamda) Bir toplumdaki ahlaki davranış şekilleri.
Töre bilimi: … ahlak ilmi, etik. Akyüz, Zeki vd. *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, MEB yay. Ank. 1996, c.4, s.2915, ayrıca Bkz. Parlatır, İsmail vd. *Türkçe Sözlük*, TDK yay. Ank. 1998, c.2, s.2244
[188] Modern sayılabilecek karşılığının 'kültür' sözcüğü olduğunu düşünüyoruz.

Bütün mükemmel nitelikler asalet kavramı ile yakından ilişkili idi. Asîlâne yani asillere yakışır, şahane yani krallara layık... Arap toplumunda da asalet çok önemliydi. Allah elçisinden önce ve onun devrinde Araplarda asaleti ifade etmek için özellikle *kerâmeh*[189] kavramı kullanılırdı. *El-kerim* kelimesi 'yüce' ve 'cömert' anlamlarının yanında 'soylu' anlamını da taşır. Ama nedense sonuncu anlam bizim tercümelere pek yansıtılmamıştır. Bu kelimenin 'cömert' ve 'soylu' anlamlarına[190] gelmesinin nedeni de Arapların, İzutsu'nun da belirttiği gibi cömertliği en önemli asalet belirtisi olarak algılamalarıydı.[191] İsraf derecesinde, hesapsız cömertlik -tabii ki işin içinde gösteriş de vardı- en övündükleri ve kendilerinden sitayişle bahsedilirken en sık duymak istedikleri nitelikti.[192] Kuran aslında *gur'ânun kerîm* yani 'soylu/asil bir okuyuş/ileti/söylem'dir. *Rasûlin kerîm*(Cebrail)[193] aslında *sefiri şahâne*'dir; kraliyetin elçisidir; asil elçidir. Özellikle *melekût* kavramını ve 'Elçi Cebrail ve *Melâikeh*' konusunu işlerken bu konu üzerinde tekrar durulacaktır.[194]

Eski zamanlarda birçok kültürde olduğu gibi muhtemelen Araplarda da insanın huyunun ve karakterinin asalet gibi doğuştan olduğuna inanılıyordu.[195] Bizlerin birini tanımlarken ahlakı-ki ahlak(*el-ahlâg*) aslında iyi olsun; kötü olsun 'huylar' ve 'karakterler' demektir-güzeldir yerine yine bugün Türkçede kullandığımız 'Huyu suyu güzeldir'(*huluguhû hasen*) türünden ifadeler kullanıyorlardı. Ve bir insanın karakterinin, huyunun ve yapısının kolay kolay değişmeyeceğine; dolayısıyla asaletin ve bir yerde bayağılığın da doğuştan olduğuna inanılırdı. Türkçede 'Can

---

[189] Aynı zamanda *el-'izzeh,*(güçlü; soylu)
[190] krş. İng. *generous*: s. Cömert, alicenap, eli açık; asil… Avery, Robert vd.(Editörler), *İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü*, Redhouse yay. İst. 1995, s.405
[191] Bkz. İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Pınar yay. İst. 1997, s.112
[192] Bkz. İzutsu, age. s.111-112
[193] Bkz. Kuran, (81.19)
[194] Bkz. 'Elçi Cebrail ve *Melâikeh*' konusu.
[195] *Hulug*(Çoğ. *Ahlâg*) kelimesi *halg* mastarından türemiştir. Dolayısıyla kişinin huyunun; karakterinin; 'yaradılışı'nın doğuştan olduğunu bu ayrıntı da göstermektedir.

çıkmayınca huy çıkmaz.' atasözü bu tespiti ve kabulü ifade eder. Kuran'da Allah elçisi Muhammet(Allah onu kutsasın, ona huzur ve esenlik versin!) için kullanılan *ve inneke le'alâ hulugin 'azîm*(68.4) ifadesi en doğru olarak 'Sen yüksek bir karaktere sahipsin' veya 'Sen yüksek bir seciyeye sahipsin' şeklinde çevrilebilir. Kuran'da geçen *hulug* veya onun çoğulu olan *ahlâg* kelimesinin bizim anladığımız anlamda 'ahlak'[196] kelimesi ile tam olarak örtüştüğü söylenemez. Zira o devirde 'ahlak' kavramı *ed-dîn* kavramından daha ayrılmamıştı ve *el-ahlâg* kelimesine günümüzdeki 'Bir toplumun içinde kişilerin benimsedikleri, uyma zorunda bulundukları davranış biçimleri ve kuralları'[197] anlamı daha yüklenmemişti.[198]Asil bir insan kolay kolay sıradan ve aşağı tabakaya düşmediği gibi aşağı ve bayağı bir adam da kolay kolay asil olamazdı. Tabii ki bu sınıflar Hintlilerin kast sistemi kadar kesin ayrılmamıştı. Ama genel kabul bu minval üzere idi. Kuran ise, asaleti Allah'tan çekinmekle eş tutar. Gerçek asalet soy bağıyla değil; Allah'a karşı gelmekten sakınmakla/çekinmekle elde edilir:

İnne ekramekum 'inde'llâhi etgâkum(49.13)

'Allah nezdinde aranızdaki en soylu kişi ona karşı gelmekten en çok sakınandır.'

Kölelik müessesesi işliyordu. Köleler alınıp satılabilen, bütün angarya işlerin yaptırıldığı[199] ve nerdeyse hiçbir sosyal hakları olmayan bir sınıftı. Kölenin çocuğu da

---

[196] Krş. Ahlâk: 1. Bir toplumun içinde kişilerin benimsedikleri, uyma zorunda bulundukları davranış biçimleri ve kuralları… 3. İyi nitelikler, güzel huylar… Parlatır vd. age. c.1, s.48

[197] Parlatır vd. age. c.1, s.48

[198] Bir mukayese yapacaksak *el-hulug* kişinin huyu; demektir. *Ed-dîn* de bir yerde toplumun 'huyu' ve adeti demek olan töredir. Nitekim *ed-dîn* kelimesi 'huy' anlamına da gelmektedir. Bkz. Çelik, Ahmet, *Kur'an Semantiği Üzerine*, EKEV yay. Erzurum, 2002, s.22

[199] Bkz. *'abd* kelimesinin kök anlamı için Akdemir, Son Çağrı Kur'an, s.1,

Not: 1- Eski Arapçada köle veya özgür olsun bir patronu; amiri; efendisi olan her 'çalışan'a -Bu işçi, memur, hizmetli/hizmetkâr veya asker de olabilirdi- *'abd* denirdi.

köle olurdu. Hür bir adam savaşta esir düştüğünde ya da ağır olan borcunu veremediği zaman köle yapılabiliyordu. Kölelikten, bedelinin ödemek kaydıyla da kurtulmak da mümkündü. Zengin hürler ise genellikle ticaretle uğraşıyor ve iş bağlantıları ile ilgileniyorlardı. Watt, Kuran'da kullanılan ticari kavramlarla ilgili bize ilginç bilgiler nakletmektedir: ''Amerikalı bilim adamı C. C. Torrey, Kuran'da kullanılan ticari mesajların tümüyle ilgili ciddi bir çalışma yaptı ve sonuçta, kimi zamanlar bu ibarelerin tesadüfen ya da olayları tasvir etmenin bir yolu olarak kullanılmadığı, bilakis Kuran'ın merkezi teolojik öğretisinin bir kısmını vurguladığı kanaatine vardı. Bu bizim bir ticari merkezden beklediğimiz şeylere tamamıyla uygundur. Torrey'in açıkladığı nokta aşağıda çok güzel özetlenmektedir:

Dini alana transfer edilen ticari terimlerin sayısı dikkate değerdir... İnsanların fiilleri bir kitaba[Doğrusu sicillere/dosyalara] yazılmaktadır; Hüküm hesap vermedir, herkes hesabını alır; mizan(terazi) kurulur ve insanların filleri tartılır; her nefis yaptığı fiillerine karşılık rehnedilmiştir; bir şahsın eylemleri tasvip görürse ödülünü veya karşılığını alır; Peygamberin davasını desteklemek (Allah'a) ödünç vermektir.''[200]

Kuran'ın geldiği zamana kadar Araplarda bugün anladığımız anlamda bir milliyetçilik;[201] bütün bir milleti kuşatan ortak bir milliyet şuuru yoktu. Kabile, aşiret ve akrabalık milletin üzerinde bir öneme sahipti. Kuran'da *'alem/'âlemûn* kelimesi hariç 'millet' kavramını tam karşılayacak bir kelimeye rastlamak zordur. Bu kelime dışında *el-gavm, eş-şa'b* ve *el-gabîleh* gibi kelimeler vardır ki bunlar da millet

---

2-Bu kelimenin Yunanca karşılığı olan *doulos*(kul, köle, esir, bende, uşak) kelimesi de aynı dildeki *doulevo*(çalışmak) kelimesinden türetilmiştir. *Douleia* ise, 'iş' anlamına gelmektedir. Bkz. Tuncay, Faruk vd. *Yunanca-Türkçe Sözlük(Ellino-Tourkiko Lexiko)*, Rodamos yay. Athina, 1994, s.217

[200] Watt, Montgomery, *Hz. Muhammed'in Mekkesi*(Çev. Mehmet Akif Ersin), Bilgi Vakfı yay. Ank.1995, s.77-78

[201] Bkz. Watt, *Kur'an'a Giriş*, s.21

kavramından ziyade kabile, klan ve oymak gibi anlamları ifade etmektedirler.[202] Her şeyden önce onlar devlet olamamışlardı. Etraflarındaki birkaç küçük, yarı bağımsız Arap krallıkları hariç bir devlet geleneğinin nerdeyse hiç olmaması ilerde Allah elçisinin ölümünün ardından sıkıntılar doğuracaktır. Bildikleri tek devlet şekli de krallıktı. Dünyadaki krallıklardan haberleri vardı, ancak tabii ki 'cumhuriyet'i bilmiyorlardı.

Soy sop; asalet ve cömertliğin yanında eski Arapların en çok övündükleri şeyler şairlik, servet, güçlü adamlar ve oğullardı.[203] Bunlar gücün ve statünün simgesi olarak kabul ediliyorlardı. Kuvvetli ve büyük şairler toplumda o kadar etkili idiler ki klasik bir ifade olacak ama söylendiğine göre iki kabile bir şairin sözü ile savaşa tutuşur, bir sözü ile barışırdı. Kamuoyu oluşturmak konusunda halkın ve yöneticilerin üzerinde büyük nüfuzları vardı. Arap yarımadasında özellikle İslam öncesi asır, 'söz'ün saltanatını parlak bir şekilde sürdürdüğü bir devirdi. Arap dili alabildiğine gelişme gösteriyordu, güzel konuşmak büyük bir meziyet olarak algılanıyordu. Şair ve hatipler el üstünde tutuluyor, şiir ve hitabet yarışmaları yapılıyordu. O zamanın Araplarının bugün bile toplumumuzda çok az kimsenin hassasiyet gösterdiği, çocuklarına kendi anadillerini iyi öğretmek gibi hassasiyetleri, doğru ve düzgün konuşmaya değer vermek gibi güzel meziyetleri vardı.[204] Çocuklarına büyük şairlerin ve hatiplerin şiir ve hitabelerini ezberletirlerdi. Bu hassasiyetin Müslümanlıktan sonra da devam ettirildiğine şahit oluyoruz. O toplumda açıktan pek ifade edilmese bile, bilinçaltında söz ve varlık veya *el-ism* ile *el-musemmâ* arasında derin bir ilişkinin var olduğuna inanılırdı. Bir varlığın ismi sıfatı gibiydi ve gelişigüzel; rast gele

---

[202] Bkz. Gezgin, Ali Galip, *Tefsirde Semantik Metod*, Ötüken yay. İst. 2002, s.173-234, 251, 255
[203] Bkz. Kuran, (18.34)
[204] Allah elçisinin daha bebekken sütanneye verilmesini ve İkinci Ardıl Ömer'in, bir kelimenin son harekesini yanlış seslendirdiği için oğlunu tokatlaması olaylarını hatırlayalım.

konulmazdı veya konulmuş olamazdı. Aslında bu basit ama doğru kanaate diğer Sam halkları da sahipti.[205] Platon'a göre de; 'Eşyayı tanımak demek, onların adlarını bilmek demektir.'[206]

Onların ne Eski Yunanlılar gibi felsefi bir geleneği ve ne de modern anlamda bilimsel çalışmaları vardı. Felsefe ile tanışmaları için tercüme hareketlerinin başlamasına kadar beklemek gerekiyordu. Yazıyı kullanıyorlardı. Fakat gelişmiş bir yazı sistemleri yoktu. Noktalama ve imla kurallarından veya bir metin bilgisinden yoksunlardı. Yazı, daha çok not almaya veya ticari bir anlaşmayı belgelemeye yarıyordu. Okur-yazar oranı çok azdı ve modern anlamda 'yazarlık' diye bir şeyden haberleri yoktu. Şairler şiirlerini kalemleriyle yazmazlardı. Onlar irticalen söylerler, daha sonraları çok nadir de olsa, mesela çok iyi bir şiiri Kâbe duvarına asmak gibi bazı özel amaçlarla sözler yazıya geçirilirdi. Şiirler ve hitabeler daha çok ezberlenerek kuşaktan kuşağa aktarılırdı. Kitap formunu(*codex*)[207] bildikleri, bilmiş olsalar bile kullandıkları söylenemez. Büyük ihtimalle Arap dünyasında bildiğimiz kitap formuna getirilen ilk hacimli belge Kuran'(*mushaf*)dı.[208] Tabii ki okullardan ve kütüphanelerden bahsetmek o zamanlar için çok erkendi. Daha iki üç kuşak önce şehir(*el-medîneh*) yaşamına ve yerleşik hayata geçmişlerdi ve alışmaya çalışıyorlardı. 'Medeniyet' kavramı daha dillerine girmemişti ve *el-medeniyyeh* kelimesinin 'medeniyet' anlamında kullanılması için bir hayli zaman geçmesi gerekiyordu. Ayrıca onlarda modern anlamda kronoloji ve tarihlendirme kavramları daha gelişmemişti. Bir olayı başka bir önemli olaya göre tarihlendiriyorlardı. 'Fil olayından şu kadar gün veya yıl önce/sonra… gibi. Eğer onlarda günümüzde kullandığımız herhangi gelişmiş

---

[205] Bkz. Besalel, age. c.1, s.235
[206] Ersoy, Necmettin, *Semboller ve Yorumları*, İst. 2000, s.534
[207] Bkz. Blanck, Horst, Antik Çağda Kitap(Çev. Zehra Aksu), Dost yay. Ank. 2000, s.98
[208] Krş. Ebu Zeyd, Nasr Hâmid, *İlâhi Hitabın Tabiatı*, Kitabiyat yay. Ank. 2001, s.79

veya en azından başlangıç yılı olan bir takvim olsaydı bu bizim işimizi çok kolaylaştırırdı. Kuran'daki mesajların ve rivayetlerdeki olayların ve sözlerin tarihleri kronolojik olarak ay gün ve yıl şeklinde belirtilseydi sonradan yaşanan birçok yorumsal karışıklık herhalde ortaya çıkmazdı.

Kuran'ın indiği çağda Araplarda 'evren'(Yun. *kosmos*) kavramı yoktu. Evren farklı algılanıyor; varlıklar farklı kategorize ediliyordu. Onlar dillerinde evreni ast-üst ilişkisini andırır tarzda, temelde iki öğeye ayırıyorlardı: Gökler ve yer(*es-semâvatu ve'l-ard*).[209] Aslında bu ayırım Mezopotamya halkları için umumi idi denebilir. Sumerler de evreni ifade etmek için 'gökler ve yer'[210] ifadesini kullanıyorlardı. Çünkü 'var olan'ı Yunanlılara benzer biçimde *onthos* gibi bütüncül bir kavramla ifade etmiyorlardı. Bunun için sonraları *kâinat* ve *mevcûdat* gibi kelimeler türetilecekti.[211] Bu aşamada akla *'âlem* ve çoğulu olan *'âlemûn/'âlemîn* kelimelerinin ne anlamda kullanıldığı gelmektedir. Kuran'ın indiği çağda bu kelime bugün anladığımız anlamda hiçbir zaman evren gibi fiziki mekân bildiren bir anlamda kullanılmamıştır ve Kuran'ın hiçbir yerinde bu anlamda kullanılmaz. Kullanılması da mümkün değildi. Günümüzde kullanılan bu anlamı sonradan ortaya çıkmıştır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi evren kavramı ancak iki kelime ile ifade edilebilmekteydi. Değişik bağlamlar esas alındığında Kuran'daki bu kelimeyi karşılayabilecek en uygun Türkçe karşılıkların 'nesil, çağ, çağın nesli' ve 'halk/yabancı halk; millet'[212] kelimeleri ve tamlamaları olduğunu söyleyebiliriz.

---

[209] Bu konuda Ahmet Emin'in değerlendirmeleri için Bkz. İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*(Çev.Süleyman Ateş), Kevser yay. t.siz, s.64,65
[210] ''Evren'in Sümerce ifadesi, sözcüğü sözcüğüne 'gök-yer' anlamına gelen 'an-ki'dir.'' Kramer, Samuel Noah, *Sümer Mitolojisi*(Çev. Hamide Koyukan), Kabalcı yay. İst. 1999, s.86
[211] İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s.65,66
[212] Bkz. Arkoun, Muhammed, *Kur'an Okumaları*(Çev. A.Zeki Ünal), İnsan yay. İst. 1995, s.148-19 dipnot:15, ayrıca Bkz. Kuran, (15.70)

O dönemde yeryüzündeki hareketsiz varlıklar için *câmidât*, gerek sürünerek ve gerekse iki veya dört ayağı ile yerde hareket eden canlılar için Türkçede 'kara hayvanı'[213] diye tercüme edilebilecek *dâbbeh* kelimesi kullanılıyor, bitkiler(*nebât*) modern tasnifte olduğu gibi 'canlı sınıfı'ndan sayılmıyordu. Bu bakımdan modern tasnif ile o dünyanın tasnifi tam olarak örtüşmez. Kuran'da kara hayvanları olsun, kuşlar olsun bütün canlı türleri birer *ummeh*[214] yani 'bir canlı grubu' olarak görülmüştür. Ayrıca *el-heyevân* kelimesinin bugün algıladığımız anlamda 'hayvan' anlamında kullanılması daha sonradır. Kuran'da *el-heyevân*[215] '(asıl)yaşam/hayat' anlamında kullanılmıştır.

Kuran ve o zamanın insanları dünya denen yere *el-ard* diyorlardı. Bu kelime hem sınırlı bir toprak parçası(arazi) hem de ülke; memleket ve yeryüzü anlamlarını ifade eder. Nuh tufanının yerel mi, ya da bütün yeryüzü çapında olup olmadığı tartışmasının temelinde kelimenin bu yapıda olmasının rolü vardır.[216] Türkçe 'dünya' kelimesi Arapça kökenlidir(*ed-dunyâ*). Ancak bu kelime, Kuran'da hiçbir zaman yeryüzünü veya herhangi bir toprak parçasını anlatmak için kullanılmamıştır. Aslında bu kelime mekânla değil; nispeten zamanla alakalı bir sözcüktür denebilir ve hazfedilmemiş tamlama hali ile(*el-heyâtud-dunyâ*)[217] 'ilk hayat' veya 'bu hayat' diye tercüme edilebilir.

Araplar, sihre, kehanetlere, fala, uğursuzluğa(*tetayyur*) inanıyorlardı. Ayrıca Allah'a *melâikeh* denen varlıklara, putların gücüne ve kısmen öte dünyanın varlığına inançları vardı. Dolayısıyla o devrin Araplarında en azından ciddi anlamda bir

---

[213] Bkz. Kuran, (6.38)
[214] Bkz. Kuran, (6.38)
[215] Bkz. Kuran, (29.64)
[216] Biz Nuh Tufanının yerel olduğunu düşünüyoruz.
[217] Bkz. Tezimizn 'Tamlamalar' konusu.

ateizmin henüz var olmadığı söylenebilir. Bu önemli ve üzerinde durulması gereken bir noktadır ve hayati öneme sahip olduğunu düşünüyoruz. Biraz açalım: Eğer Allah'ın ve meleklerin varlığına inanıyorlarsa o halde *el-imânu bi'llâh* ne anlama gelmektedir? Bu soruya ikinci bir soruyla cevap vermeye çalışalım: Mademki o insanlar Allah'ın, *melâikeh* denen yaratıkların varlığına inanıyorlardı Kuran'da niçin bir çok yerde *âmene billahi ve melâiketih…* veya *yu'minune billahi ve melâiketih…* vb. ifadeler ve vurgular vardır? Kanaatimize göre biz o dünyayı dikkatli okumuyoruz ve tanımıyoruz; fikir ve hadiseler arasındaki irtibatlara dikkat etmiyoruz. Bize anlatıldığı şekliyle hiç sorgulamadan veya günümüzdeki sorunlardan ve bakış açılarından hareketle o dünyayı açıklamaya çalışıyoruz. Üstelik bunun farkında da değiliz. Buralardaki *el-îmân*[218] 'bir şeyin varlığına inanmak' anlamında değildir. 'Varlığına inanmak' anlamında Kuran'da sadece öte dünya(*ed-dâru'l-âhirah/el-âhirah*) ve oradaki diriliş(*el-ba'*s)[219] için kullanılmıştır. Allah söz konusu olduğunda *el-îmân* sadece 'onu/onun birliğini tanıma, onaylama ve ona güvenip sadakatle bağlanmak'[220], *melâikeh* söz konusu olduğunda ise onları Arapların yanlış inanışlarının aksine Kuran'da tarif edildiği şekilde; yani Allah'ın kızları veya tanrılar olmadıklarını kabul etme, buyruklar(*kutubihi*) ve elçiler(*rusulih*) söz konusu olduğunda ise onları tanıma şeklinde kısaca özetleyebiliriz.[221] Bu bağlamda Kuran'da

---

[218] ''*Ve âmene bihî imânâ: saddegahu ve'l-îmânu: es-sigatu ve izhâru'l-hudû'i ve gabûli'ş-şerî'ah*'' el-Firuzabadi, Mecdu'd-din Muhammed b. Ya'gub, *el-Gâmûsu'l-Muhît*, Muessesetu'r-risaleh, Beyrut, 1993, s.1518, ''İllâ enne'l-îmâne huve't-tasdîgu'llezî me'ahu emn'' el-İsfehani, age. s.91

[219] *Yâ eyyuhe'n-nâsu in kuntum fî raybin mine'l-ba's…*(22.5) 'Ey insanlar! Ölümden sonra diriliş konusunda bir şüpheniz varsa…'

[220] Krş. ''Biblik uygulamada *emuna* Tanrıya ve onun vaat ettiklerine duyulan itimadı ve imanı belirtir. *Emuna* terimi ile 'güçlü, dirençli bir inanç' da anlatılmak istenmektedir ve *âmen* sözcüğü bu bağlamda aynı kökten gelir.

İlk peygamberlerden beri *emuna*, Tanrının yüce varlığına zaten duyulan inancı değil, onun istikbale matuf vaatlerini de kabullenmek için Biblik anlamda çok mühim bir rol oynamıştır.'' Besalel, age. c.1, s.156

[221] Bu gibi ifadelerde isimlerin birbirine atıfları bizi aldatmamalıdır.

hiçbir zaman Allah'ın varlığı ispatlanmaya çalışılmamıştır. *El-îmânu bi'llâh* Allah'ın varlığının kabulü olmayıp-o zaten kabul ediliyordu-onun dışındaki sözüm ona herhangi bir tanrıya veya tanrılara değil sadece ve sadece Allah'a güvenerek, sadakatle bağlılık ve onu tanımadır. *Lâ ilâhe ille'llâh* ise özellikle Allah'ın varlığının anlatımı değil; onun dışındaki sözde tanrıların varlığının reddidir; tanınmamasıdır. Çünkü o devirdeki sorun Arapların Allah'ın yanında başka tanrıların varlığını da düşünmeleri, tanımaları ve kabul etmeleri idi. Kuran o sahte tanrıların adlarından ve sahte unvanlarından bahisle *in hiye illâ esmâun semmeytumûha entum ve abâukum*[222] der. Yani 'Bunlar sizin ve atalarınızın yaptığı sözde yakıştırmalardır.' Kuran'da en büyük mücadele *şirk*'e yani Allah'ın hükümranlığına ve krallığına birilerini/bir şeyleri ortak etmeye karşı verilir.[223] Şunu unutmayalım ki Kuran'da var olmayan bir sorun problem edilmez. Diğer bir deyişle var olan problemler üzerinde durulur. Kuran'ın bütün geçmiş ve gelecek hatta devrindeki bütün problemlere cevap verdiğini iddia etmek veya söylemek çok fazla iyimserlik olur ve gerçeklerle bağdaşmaz. Kuran'da daima ispatlanmaya çalışılan tanrının varlığı değil, bir ve tek olduğudur. Aynı şekilde onlar için görünmeyen, algılanmayan varlıkların varlığına inanma veya 'gaybın varlığına iman' diye bir şeyden söz edilemez. Çünkü öte dünyanın varlığına inanma hariç onların geleneksel olarak bizim anladığımız anlamda gaybî ve görünmeyen şeylerin varlığına inanmamak gibi bir sorunları da yoktu. Bakara suresindeki *yu'minûne bi'l-ğayb*(2.3) ifadesi[224], 'gıyabında/gıyaben/huzurunda bulunmasalar da Allah'ı tanırlar; ona güvenip bağlanırlar' şeklinde anlaşılmalıdır.[225]

---

[222] Kuran, (53.23)
[223] *Kufr* ve *kâfir* kelimelerin kısa açıklaması için Bkz. Sözlük Düzeyinde eşdeğerlikler?????
[224] Benzer bir ifade için Bkz. Kuran, (50.33)
[225] Saygıdeğer hocam Halis Albayrak*, yu'minûne bi'l-ğayb* ifadesi için *Kur'an'da İnsan-Gayb ilişkisi* adlı eserinde Rağıb el-İsfahani'ye atfen(s.367) ''Onlar görmedikleri halde veya gözden ırak oldukları,

Kaldı ki diğer Sami milletlerde olduğu gibi Araplarda da tanrıtanımazlık(ateizm) o devirde kolay kolay görülecek bir şey değildi. Ateizm çok sonraları, büyük ihtimalle Yunan; Hint gibi başka kültürlerle ve felsefe ile karşılaşıldıktan sonra görülmüş olmalıdır. Aslında felsefe ile karşılaşma ve onu İslam ile uzlaştırma çabaları Müslüman dünyada çok farkında olunmasa bile sancılı olmuştur. Arapçanın ve Kuran'ın kavram sistemi o gün için modern ve yabancı sayılabilecek felsefi kavramlar sistemine uydurulmak[226] pahasına ister istemez paramparça edildi. Sonuç olarak Kuran'daki kavram düzeni ve uyumu büyük ölçüde kayboldu; orijinalliğini kaybetti. Böylece bilmeden daha sonra meydana gelecek kavram kargaşalarının ilk temelleri atılmış oldu. Başlangıçta hiç problem olmayan şeyler problem olarak ortaya çıkmaya başladı. Hâlihazırda bu karşılaşmanın sancılarını yaşadığımızı düşünüyoruz. Bu ifadelerden felsefeye karşı olduğumuz anlamı da asla çıkarılmamalıdır.

Onlar Allah'ın ve *melek*'lerin varlığına inandıkları gibi *cinn* denilen görünmeyen varlıklara da inanıyorlardı. Burada belirtmemiz gereken nokta; onların, Allah elçisine *gur'ân* diye aktarılan şiirsel; secili sözlerin *melek* tarafından değil; *cinn*'ler tarafından söylendiğini sanmış olmalarıdır. O zamanlar bazı şairler şiirlerinin ilham kaynağının kendilerine arkadaş olan bir *cinn* olduğunu iddia etmekteydiler. Bu yüzden Allah elçisine *mecnûn,* yani 'görünmez güçlerin tesirindeki kimse' diyorlardı. Bu bağlamda söyleyebiliriz ki *mecnûn* kelimesi aslında 'deli, divane' demek değildir. En azılı düşmanları bile Allah elçisine deli, kaçık veya çılgın dememişlerdir. Evet,

---

kendi başlarına kaldıkları durumlarda inanırlar.'' anlamını yeğlemişti. Bkz. Albayrak, Halis, *Kur'an'da İnsan-Gayb ilişkisi,* Şule yay. İst. 1993, s.97-98

[226] ''Yalnız felsefe Arapça ile ve onun dünya görüşü ile hiç ilgisi olmayan, tamamen yabancı bir kavram sistemidir, İslam âlemine dışarıdan girmiştir. Dışarıdan gelen bu yabancı kavram ağının ihtiyaçlarını karşılamak için Arapçadaki kavram ağının yeniden teşkilatlanması gerekti. Ve Arap dünya görüşüne pek yabancı olan yeni kavramlar geldi. Kısaca kavram sistemi, tamamen Yunan modeline uyduruldu.'' İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s.60

yalancı, büyücü, kâhin vb. asılsız ve çirkin yakıştırmalar yapmaya kalkışmışlardır ancak asla günümüzde anladığımız manada deli ve mecnun anlamında değildi bu iftiralar. Zira kendileri de yakından tanıdıkları Muhammet'in gayet akıllı ve zeki olduğunu biliyorlardı. Getirdiği mesajda makul olmayan hiçbir şey yoktu. Deli demek isteselerdi *sefîh* veya *ğabiyy* gibi bir kelime kullanabilirlerdi.

Burada rüyalara bakışlarından bahsetmekte de fayda vardır.[227] Rüyalar bütün insanlığın ortak dili ve sembolleri arasındadır. Diyebiliriz ki Allah elçisi zamanındaki insanlar için rüya haber(*hadîs*)di, mesajdı, kılavuzdu. Eski Araplarda sadık bir rüya, gerçekleşmeyecek bir hayal değildi. Öyle veya böyle kişinin uyanıkken ya da rüyada 'görme'si arasındaki fark o kadar da önemli değildi ve görünen vizyonun sadık bir rüya olması koşuluyla rüyanın gerçekliği ve yaşanmışlığı tartışılmazdı. Bunu kısmen Arap dilindeki *reâ* fiilinin yapısında gözlemlemek mümkündür. Bu fiilin iki temel anlamı vardır: Gözle görmek ve rüyada görmek. Bu iki anlamdan birini çok belirgin bir karine olmadıkça tespit etmek güçtür. Esasen İslam'ın bakış açısı bundan çok da farklı değildir. Hem Kuran ve hem de Allah elçisi sadık rüyanın gerçekliğini onaylamaktadır. İlerde göreceğimiz gibi Allah elçisi, ilk mesajlar dâhil birçok mesajı rüyasında almıştı. Allah, bazen elçisinden yapacağı veya yapmasını istediği şeyi düşünde göstermektedir. Bunu en açık olarak İbrahim'in oğlunu kurban etmesi olayında görürüz. Yusuf'un hapis arkadaşlarının rüyalarını yorumlarken kullandığı ifade manidardır:

Fe gudiye'l-emru'l-lezî fîhi testeftiyân (12.41)

'Benden yorumlamamı istediğiniz şey Allah tarafından karara bağlanmış bulunmaktadır.'

---

[227] Bkz. Cündioğlu, Dücane, *Söz'ün Özü*, Kitabevi yay. 1999, s.129-140

Burada Allah'ın kararından bahsedildiğine ve rüyanın da bir elçi(*rasûl*)nin veya haberci(*nebiyy*)nin rüyası olmadığına dikkat etmek gerekir. Allah, normal insanlara da rüya(semboller) ile kararını veya gelebilecek olayları bildirebilmektedir. Tabii ki bu meseleyi suiistimal edecek kimselerin tarihte her zaman bulunmuş olması ve bulunabileceği hususu ayrı bir konudur.

''Göçebelerle sürekli iş ilişkileri içerisinde olan Mekkelilerin, aynı zamanda çöl ile de derin bağlantıları vardı.''[228] ''Çöl kelimesi, daha ziyade, kabaca bozkır için kullanılır. Kuşkusuz bu, asla şehirlerin, vahaların ve verimli bölgelerin bulunduğu Arabistan hakkındaki gerçeklerin tamamı değildi. Bununla beraber büyük bir alan çöldü ve çöl şartları birçok Kuran pasajının arka planını oluşturmaktaydı. *Dalal*(yolunu şaşırmak) ve *huda*(yolunu bulmak) kelimelerinin, önemli mecazi kullanımlarının arkasında bu çöl deneyimi yatmaktadır. Deve sadece bir çöl gemisi değil, aynı zamanda bitkilerden sıvı edebilme becerisi nedeniyle, orada tek başına yaşamı mümkün kılan unsurdur.''[229] ''Deve, Arabistan'ın hayatında bu kadar esaslı bir yere sahip olduğu içindir ki, büyükbaş hayvanlara(*el-en'âm*) ilişkin olarak Kuran'daki atıflar, öncelikle deve olarak anlaşılmalıdır.''[230]

Ulâike ke'l-enâ'âmi bel hum edall(7.179)

'Onlar yollarını kaybetmiş şaşkın develer gibidirler. Yok, onlardan bile daha şaşkın!'

Bu aşamada akla yedinci asır Araplarının sembolleri akla gelmektedir. Bu sembollerin bazılarını biz de kullanıyoruz. Ancak bazı semboller var ki o kültüre hastır. Açıklamakta yarar bulunmaktadır. Bizde nasıl ki, kedi nankörlüğün, köpek

---

[228] Watt, Montgomery, *Kur'an'a Giriş*(Çev. Süleyman Kalkan), Ankara Okulu yay. Ank. 1998, s.18
[229] Watt, *Hz. Muhammed'in Mekkesi*, s.19
[230] Watt, *Kur'an'a Giriş*, s.19

sadakatin, tilki kurnazlığın… sembolü ise; Arapçada da deve yukarıda da geçtiği gibi şaşkınlığın, yolu kaybetmenin, köstebek ikiyüzlülüğün-ikili oynamanın ve bir yerde casusluğun sembolleri idi. Bu yüzden Kuran'da, gerçekte Allah'a ve elçisine bağlılık duymayan ama kendisini o şekilde lanse eden, devamlı surette Müslümanların düşmanları ile işbirliği yapan, Müslümanlar arasında casus gibi yaşayan kimselere *munâfıg*[231] denmiştir. Aslında bu kavram, bu anlamı ile bize pek yabancı değildir. Günümüzde bile özellikle Amerikan filimlerinde birisi 'Aramızda bir köstebek var.' dediğinde bundan içlerine sızan bir ajanı kastettiğini hemen anlarız.

O zamanın süper güçleri Doğu Roma ve Pers imparatorluklarıydı. Arapların bu iki imparatorluğun törelerinden, inançlarından, geleneklerinden saraylarından ve hasbahçelerinden(Yun. *paradeisos*[232]→Ar. *firdevs*) haberleri olması gerekir. Zira her iki imparatorluğa sınırdılar ve onlarla ticari ilişkilerde bulunuyorlardı. Bu ilişkiler neticesi Kuran'da Yunanca ve Farsça kökenli birçok kelimeye rastlıyoruz. Gerek ilk gelen mesajda[233] ve gerekse Mushaf tertibinde ilk surede[234] Yunanca asıllı kelimeler bulunmaktadır. *Sicill* ve *cunâh* kelimeleri Farsça kökenlidir. Denir ki Kuran'da Cehennem bekçilerinin gözlerinin mavi olarak betimlenmesinin temelinde Arapların mavi gözleri uğursuzluk alameti olarak algılamaları yatar. Zira o zamanlar en büyük düşmanları olarak gördükleri Romalılar genellikle mavi renkli gözlere(gök gözlü) sahiptiler.[235]

Az bir grup hariç olmak üzere Araplar, Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi *ehlu'l-kitâb* yani 'Fermanlı/Buyruklu' veya 'Ferman/Buyruk ailesi'nden değillerdi. Onlar

---

[231] Bu konudaki bazı görüşler için Bkz. Kılıç, Sadık, *Kur'an'a Göre Nifak*, Furkan yay. 1982, s.29,30
[232] Tuncay vd. age. s.559
[233] *El-galem* krş. Yun. *Kalami* 1-kamış, saz 2. kalem… Tuncay vd. age.s.349
[234] *Es-sırât* krş. Yun. *Strâta* 1-yol, yol alma… Tuncay vd. age. s.695
[235] Bkz. Erdoğan, Mehmet, *İslam Hukukunda Ahkamın Değişmesi*, MÜİF Vakfı yay. s.47-48

ummiyyûn idi: Uzun zamandır Tanrının buyruklarına direkt muhatap olmamışlardı. Zira İsmail, Hut ve Salih[236]'ten yakın bir zamana kadar onlara Allah'tan elçi ya da haberci(*nebiyy*) gelmemişti. Fakat Yahudi ve Hıristiyanlarla yakın ilişkiler içinde oldukları için bazı habercilerin(*el-enbiyâ'*), elçilerin ve kutsal metinlerin varlığından haberleri vardı. Hatta atalarının İbrahim ve İsmail olduğunu da gayet iyi biliyorlardı ve arada bazı yerler atlansa da tuttukları şecereler genellikle en başta İbrahim ve İsmail'de birleşirdi. *Hanîf* inancı hakkında az da olsa bilgilere sahiplerdi. Mekke'de çok küçük bir azınlık bu inancı yaşatmaya çalışıyordu.

Kuran'ın indiği çağda insanlar nazarında bir şeyin doğru veya hakikat olduğu neye göre belirleniyordu? Bir bilim ve bilim felsefesi olmadığına göre insanlar bir şeyin doğruluğuna ve gerçekliğine nasıl ikna oluyorlardı? Bir şeyin doğruluğunun ve gerçekliğinin kanıtları nelerdi? Mesela dil bir ispat aracı mıydı? Bir kelimenin kökü ispat için kullanılıyor muydu? O zamanlar zihinler nasıl çalışıyordu acaba? Nasıl algılıyorlardı? İslam öncesi devirde akıl-duyu ayrımı var mıydı? Bu konu üzerinde özel olarak çalışılabilir.[237] O devrin Araplarının akıl ile duyguları tam olarak ayırdıkları söylemek bize güç gözükmektedir. Kanaatimize göre; Allah elçisi zamanında bir şeyin doğruluğunun veya hakikat oluşunun akla gelen belli başlı ispatları şunlar sayılabilirdi: Mesela bir kimse eğer Allah'ın habercisi(*nebiyy*) veya elçisi(*rasûl*) olarak görevlendirildiğini iddia ediyorsa bu iddiasını Türkçede 'mucize' diye nitelenen olağandışı veya olağanüstü bir işaretle/kanıtla/olayla(*âyeh*)

---

[236] Esed Allah'ın habercileri Hut ve Salih'in Arap olabileceklerine dair bazı bilgiler verir. Bkz. Esed, age. c1, s.284 dipnot:48, s.436, dipnot:87

[237] ''Akıl' kelimesi, İslam felsefesinde de bir anahtar terim olarak geçer. Fakat kelimenin ifade ettiği düşünce aynı değildir. Çünkü geleneksel Arap düşüncesine tamamen yabancı bir sistemde, ayrı bir dünya görüşü düzeninde yer almıştır. … Bu mana değişikliği, Arapça 'akıl' kelimesinin doğal evrimi neticesi meydan gelmiş değildir, biraz suni olarak hiç değilse başlangıçta suni olarak meydan gelmiştir.'' İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s.62

desteklemeli idi. Bu yüzden ısrarla Allah elçisinden olağanüstü olaylar ortaya koymasını istiyorlardı. Ayrıca bir kişinin herhangi bir konuda iddiasını ispat etmesi için yemin etmesi sıkça başvurulan bir yöntemdi. Onlar atalarının törelerine, geleneklerine, sözlerine ve tecrübelerine çok değer verirlerdi. Eski köye yeni adetler getirilmesinden; kurulu düzenlerinin değiştirilmesinden pek hoşlanmazlardı. Bu yüzden yeni fikirlere yatkın ve farklı kültürlere açık oldukları söylenemez. Yukarıda rüyalardan bahsetmiş ve sadık bir rüyanın gerçekliğini onayladıklarını belirtmiştik. Şu husus da eklenebilir: O insanlar bir yerde dilleri ve atasözleri(*hikmeh*) ile; atasözlerindeki kalıplarla düşünüyorlardı. O zamanın Arapları mantık[238] ile dili farkında olmadan bir kabul ettikleri için olsa gerek, dilsel ispatı bir derece mantıklı, makul ve doğal bir ispat olarak görmüş olmaları gerekir diye düşünüyoruz. Onlar evrene dillerinin penceresinden bakıyorlardı.

Samî dillerin mantığı diğer dillerinin mantığına pek benzemez. Samî olmayan biri için bu dillerin mantığını diğer bir deyişle doğasını, yapısını, işleyişini kabullenmek ve içe sindirmek gerçekten zordur. Arapça bir yerde bağıl dildir. Edebi bir dil olduğu için mecazlar boldur. Bu sebeple bilim dili olmaya çok da yatkın olduğu söylenemez. Yazısı da bundan pek farklı olarak değerlendirilemez.

Eski dünyada ve Araplarda kalbin -belki 'gönlün' demek daha doğru olur- düşünce ve duyguların merkezi olduğu düşünülürdü. Bugün Türkçemizde ve başka dillerde bulunan bazı deyimlerde bile kalp ve akıl birbirinin yerine kullanılabilmektedir. 'Kalbimden/gönlümden geçenleri bilirsin' yerine aklımdan geçenleri bilirsin' diye de diyebiliriz. 'Kalbimden seni çıkarmadım' dediğimizde kast

---

[238] Arapça *el-mantıg*(mantık) aslında konuşma ve dil(27.16) demektir. Bu kelimeye 'mantık' anlamı daha sonra yüklenmişti. krş. Yun. *Logos*→ *logikos*

ettiğimiz şey ‘aklımdan seni çıkarmadım’ derken kast ettiğimiz şeyle aynıdır. İngilizcede *by heart* ezberden okumak, söylemek demektir. Kuran’da *fî gulûbihim merad*(2.10) derken daha çok zihniyetlerinde, düşünme tarzlarında bir hastalığın olduğu vurgulanırken *gaset gulûbukum*(2.74) ise zihniyetlerinin, algılarının ve akıllarının donuklaştığı anlatılır.

Sözlü kültürün bir özelliği olarak yedinci yüzyılda Arabistan’da soyut düşünmenin fazla gelişmediğine şahit oluyoruz. Bunu en belirgin olarak soyut şeyleri ifade için kullanılan somut kelimelerde görürüz. O çağın Arapları bugün soyut ve somut olarak ayırdığımız bazı kavramları çoğunlukla somut sözcüklerle ifade ediyorlardı. Yukarıda da değindiğimiz gibi *reâ* hem ‘rüya görmek’ hem ‘uyanıkken görmek’ demekti. Kuran’da *ve rafe’nâhu mekânen ‘aliyyâ*(19.57) denirken maddi ve manevi yükselişi ayırt etmek güçtür. *Mekân* kelimesi muhtemelen daha sonraları manevi konumu ifade etmek için *mekâneh* olmuştur. Oysa Kuran’da manevi derecede yükselişi ifade eder. Nasıl ki çocuklar büyüdükçe soyut kavramlara alışır ve onları anlarlar; milletler de kültürleri, medeniyetleri geliştikçe ve büyüdükçe soyut kavramlarının sayısını arttırırlar.

Görülüyor ki Kuran’ın oluştuğu dünya bugünkü dünyamızdan çok farklı bir dünyaydı. Töreleri, adetleri, gelenekleri, görenekleri, tarihleri, coğrafyaları, dilleri, zihniyetleri, evreni ve eşyayı algılamaları farlı olan bir dünya. Bu dünyada oluşan bir metni günümüz dünyasına çevirmek çok güç olacaktır. Ama öncelikle o dünyayı ve Kuran’ı anlamaya çalışmak gerekir. Anlamak için de asgari olarak şu iki şey üzerinde çalışmalı ve yoğunlaşmalıyız: Birincisi; Arap tarihi ve kültürü, ikincisi; Klasik Arap dili. Bir üçüncü olarak Ortadoğu coğrafyasını ekleyebiliriz.

B) KURAN'IN KAYNAĞI SORUNU

1) Allah

Kuran çevirisi ile Allah'ın tanımlanışı arasında bir alaka olup olmadığı düşünülebilir. Ancak biz, çok derin bir ilişki olduğunu düşünüyoruz. Çeviri yapan kişinin başta çevireceği eserin yazarını sonra da eseri tanıması nasıl önemli ve gerekli ise; her ne kadar bir yazar olmasa da Kuran'daki ifadelerin asıl kaynağı olması nedeniyle başta Allah'ın kimliğinin, daha sonra Kuran'ın mahiyetinin doğru tespit edilmesi en az o derece önemli ve gereklidir.

Bir defa şunu baştan prensip olarak kabul etmemiz gerekir: Biz kendi arzularımıza, fantezilerimize, keyfimize, moda akımlara ya da hayalimize göre Allah'ı şekillendiremeyiz. Allah nasıl ise, kendisini nasıl tanıtıyorsa öylece görmeli ve kabul etmeliyiz. Bu tanıtmanın hoşumuza gidip gitmemesi çok önemli değildir. Babamızı veya annemizi nasıl seçemiyorsak tanrımızı da seçme hürriyetimizin olmadığını düşünüyoruz. O nasıl ise öyledir. Çoğunlukla zihnimizde asılsız, mesnetsiz ve bazen kendi arzularımıza ve sahte pembe dünyalarımıza göre birer tanrı imajı oluşturuyoruz. Bu yanlışın farkına varmak gerekir. Tanrı'yı; Allah'ı algılayış biçimimizi Kuran gözetiminde ve paralelinde sorgulamak, onu olduğu gibi algılamaya çalışmak ve ona teslim olmak gerekir. Ne yazık ki Kuran'da Allah hakkındaki ifadelerin ve kavramların önemli olanlarının birçoğu ya edinilmiş geleneksel bilgilere göre yorumlanarak tercüme edilmekte veya hiç tercüme bile yapılmadan sessizce geçiştirilmektedir. Bunun dürüstlük ve bilimsellik ile alakası yoktur. Birçok kavram sözde var gibidir ama özde yoktur.

İslam'daki tanrı inancını öğrenmek için başvurulacak ilk kaynak Kuran, ikinci kaynak ise Allah elçisi Muhammet'in sözleridir. Sırf Allah elçisinin kendi

ifadeleri bir yana Kuran'da Allah ile ilgili hususlar oldukça fazladır. Biz burada özellikle konumuz için daha önemli olduğuna inandığımız Allah'ın belli başlı özelliklerine değinmekle yetineceğiz. Daha açık konuşmak gerekirse Allah'ın tanrı(*el-ilâh*) olma özelliğinden çok bu özelliğe giydirilen bazı temel nitelikler üzerinde duracağız. Mesela Allah'ın krallığı(*melekût/mulk*) ve bir ebeveyn gibi şefkati(*rahmeh*) vs. Zira bu konular bizde pek bilinmez. Bilinse bile üzerinde durulmaz ve birer ayrıntı gibi geçiştirilir. Ancak biz bunun aksini savunuyoruz.

'Tanrı' sözcüğü soyut bir kavramdır. Bu kavramı diğer bazı somut kavramlar olmadan layıkıyla anlayamayız. ''Kuran, Tanrı'yı büyük çeşitlilik gösteren nitelikler ve özelliklerle tanıtmaya büyük önem verir. O, Allah'ı tanıtırken teolojik veya felsefi bir amaç gözeterek, onun hakkında bir takım soyut nitelikler sıralamaz. İnsanların kavrayacağı ölçüde insanların ifadelerinde bulunan sözcükleri ödünç imajlar biçiminde kullanarak(istiare yaparak) Allah'ı gösterir. Tanrılığın sonsuz yönlerini ortaya koyan bu nitelikler ve özelliklerle Allah'ı tanıtmak, onu soyut kavramlarla anlatmaktan daha etkin bir yoldur. Allah'ın niteliklerinde ve özelliklerinde olumsuzlama; 'ne olmadığı yönü değil, ispat; 'ne olduğu' yönü hâkimdir. Bu da, insan anlayışının yapısının özelliklerinden ileri gelmektedir. İnsanlık normal olarak varlıksal alandan bilgi edinmeye mecburdur.''[239]

Konuya İslam'da Tanrı'nın özel adı olan 'Allah' kelimesinin kısa bir tahlili ile başlangıç yapmak uygun olur kanaatindeyiz. Bizatihi 'Allah' sözcüğü ilginç bir kelimedir. Arapça' da ve Kuran'da bir ölçüde 'Tek Tanrı' ve 'Bizzat tanrının kendisi' gibi anlamlara gelen bu kelime, gösterdiği varlığın niteliklerini kısmen çağrıştırmaktadır. Bu kelimenin birçok açıdan sadece kendisine has özellikleri

[239] Yıldırım, Suad, *Kur'an'da Uluhiyet*, Kayıhan yay. İst. 1997, s.383(Kısmen sadeleştirilerek ve değiştirilerek)

barındırdığını ve eşsiz olduğunu görüyoruz: Mesela; bu kelime Arapçada ne *muzâf* olmakta ve ne de *nekrah* yapılabilmektedir. Her zaman *ma'rifeh* olmaktadır. Sonuna zamir bitişememektedir. Bu nedenle Türkçe 'Allah'ım' tamlaması Arapçada teorik olarak(*Allâhî*) mümkün değildir. *Allâhumme* ise gerçekte 'Ey Allah!' anlamındadır.[240] Ancak *ilâhî* veya *ilâhun-nas*[241] denebilir. Ayrıca ne ikil(*musennâ*) ve ne de çoğul(*cem*') kalıbı vardır. Bu kelimenin dişil(*muennes*)i de yoktur. Kuran'da besmele ve bir kaç yer(12,39) dışında bu kelimenin sıfat tamlaması olduğuna da şahit olmuyoruz. Hâlbuki yakın ilişkide olduğu ve bir ihtimal kendisinden türediği düşünülen *el-ilâh* kelimesinin hem *musennâ'*sı, hem *cemi*'i, hem *ma'rifeh* ve *nekrah* biçimi, hem *muennes*'i bulunmasının yanında bu kelime gerek *muzâf* ve gerekse de *muzâfun ileyh* de olabilmekte ve birçok şekilde kendisi ile sıfat tamlaması yapılabilmektedir.

'Allah' kavramı önemlidir. Ancak bu kavrama giydirilen *melik, rabb, hudâ, rahmân* ve *rahîm…* gibi sıfatların tezimiz açısından Allah'ı ve Kuran'ı tanıtmada daha önemli bir role sahip olduğunu düşünüyoruz. Özellikle *melekût* kavramı Allah'ı en iyi tanıtan kavramlar arasındadır. Tanrı kavramı bu kavramlara göre soyut kalmaktadır. Biz insanlık icabı yeryüzünden, somut ve tecrübesini yaşadığımız kavramlardan hareket etmek zorundayız. Kuran bizim de sahip olduğumuz somut kavramaları kullanmak yoluyla tanrı kavramını kısmen somutlaştırmaktadır. Yani tanrı kavramını somutlaştırmak için somut olan kavramlardan yararlanmaktadır. Hiç kimse bir tanrı veya bizzat Tanrı'yı görmemiştir. Ama bir kralı görmüş, duymuş ya da en azından her insanın bir anne ve babası olmuştur. Kişi öksüz olarak doğmuşsa bile etrafında binlerce anne-baba görme ihtimali her zaman vardır. Yani kral veya

---

[240] Bkz. el-İsfehani, Rağıb, *Mufredâtu Elfâzıil-gur'ân*, Dâru'l-galem, 1992, s.83
[241] Kuran, (114.3)

anne-baba dendiğinde zihnimizde tanrı kavramına göre daha somut ve insani imajlar canlanmaktadır.

Özetle Kuran'a göre Allah, evrenin ve insanlığın sahibi; efendisi(*rabbu's-semâvâti ve'l-ard*, *rabbu'n-nâs),* kralı(*el-melik, meliki'n-nâs*) ve ona güven ve sadakatle bağlananların hamisi(*el-mevlâ*)dir. Göklerin ötesinde bulunan görkemli bir tahta sahiptir(*rabbu'l-'arşi'l'azîm*). Tahtının eşiği(*kursiyyuh*) gökleri ve yeri kuşatmıştır. Krallığına(*mulk/melekût*) hiç kimseyi ortak(*şerîk*) kabul etmez ve gerçekte ortağı da yoktur(*lâ şerîke leh*). Bu gerçek kralın(*el-melikul-hagg*) yakın bir maiyeti*(el-mugarrabûn*), yüksek konseyi(*el-meleu'l-a'lâ*), kulları; hizmetkârları; köleleri(*'ibâd*), kâtipleri(*seferah*), askerleri ve orduları(*cunûd*) bulunmaktadır. O töre(*ed-dîn*) koyucudur. Evreni töresi[242] ile idare eder. İnsanlık onun yeryüzündeki ardılıdır(*el-halîfeh*). Allah genellikle bizzat kendisi 'bulutların gölgeleri arasından gelerek'[243] insanlığa mesaj ulaştırmak için yeryüzüne inmez. Önceden insanların arasından elçiler(*er-rusul*) ve haberciler(*el-enbiyâ'*) seçer. Bu elçileri ve habercileri de aslında başka bir elçi veya elçiler(*el-melâiketu ve'r-rûh, er-rusûl*) vasıtasıyla aldıkları mesajları; buyrukları; fermanları; mektupları(*kitâb*) kendisi adına insanlığa iletirler. Çünkü Allah var ettiği insanı başıboş bırakmamış, ona daima yol göstermiş ve göstermeye devam etmektir. O hayat yolunda insanlığın lideri ve kılavuzdur (*el-hudâ/el-hâdi*). Allah ile insan arasındaki ideal ilişki, bir lidere(*hudâ*) duyulan 'güvenle bağlılık(*imân*), teslimiyet(*islâm*), aşk(*eşeddu hubben*) ve hayranlık(*tesbih*) duyguları ile dolu gönüllü kulluk olarak da özetlenebilir. O mutlak otoriteli bir kral olduğu gibi, bir yerde tebaası olan insanlığı karşı da bir ebeveyn gibi son derece insaflıdır, müşfiktir; sevecendir(*rahmân; rahîm*). Esasen tarih boyunca Tanrı'nın

---

[242] Burada 'töre', özellikle o devir için modern sayılabilecek 'kanun' anlamına gelmektedir.
[243] Kuran, (2.210) Bkz. (Komisyon)*Kutsal Kitap(Yeni Çeviri),*Çölde Sayım(Sayılar): (12.5-8)

kendisini tanıtması bundan pek de farklı olmamıştır. Çoğu kimse sadece Hıristiyanlıkta ve Yahudilikte 'Tanrının krallığı' kavramının var olduğunu sanır. İslam'da da en azından Hıristiyanlıkta ve Yahudilikte olduğu kadar bu kavram önemlidir. Hatta diyebiliriz ki Kuran'da ve İslam'da doğrudan veya dolaylı bu kavram(*mulk/melekût*) ile ilişkisi olmayan hiçbir kavram yoktur. Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Tanrı ayrıca bir babadır, inananlar Tanrının oğullarıdır. Eğer İsa hakkında bir tür tanrılık ve oğulluk iddiası olmasaydı muhtemelen bu sıfatlar İslam'da da açıktan kullanılacaktı. Fakat yaşanan bazı kötü tecrübeler Allah elçisi Muhammet'e gelen mesajda bu sıfatların açıkça ifade edilmesini engellemiştir. Bir farkla ki Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Tanrının şefkati ve koruyuculuğu 'baba' imajı ile temsil edilirken İslam'da bu zımni olarak kısmen 'ana' imajı ile değiştirilmiştir. Rivayetlerde Allah'ın şefkati her zaman anne şefkati ile mukayese edilerek verilmeye çalışılır.[244] Bununla beraber 'baba' imajının bulunmadığını da söyleyemeyiz.[245]

Burada *rabb* kelimesi hakkındaki görüşlerimizi kısaca belirtmeye ve sıklıkla gördüğümüz bir yanlışa işaret etmeye çalışalım: *Rabb* kelimesine sözlüklerde ve

---

[244] **i)**'Allah şefkatini yüz parçaya böldü. Doksan dokuz parçasını kendisine ayırdı. Geri kalan tek parçayı ise yeryüzüne indirdi. Bütün yaratıklar bu tek şefkat parçasından kendi paylarına düşen kısımlar nedeniyle birbirlerine karşı şefkatle davranıyorlar. Bir kısrağın bile, yavrusuna basmamak için ayağını kaldırması bu şefkatten kaynaklanır.' Bkz. el-Buhari, Edeb/19
ii) ''... Birkaç dakika sonra kadın Hz. Peygamber'e geldi ve 'Sen Allah'ın Rasulü müsün? diye sordu. O, 'Evet,' diye cevap verdi. Kadın, 'Allah'ın merhametlilerin en merhametlisi olduğu doğru değil mi? Dedi. O, 'Doğru,' diye cevap verdi. 'Bir anne,' dedi kadın, 'çocuğunu ateşe atmaz.' Hz. Peygamber yere baktı ve ağladı. Birkaç dakika sonra kadına baktı ve dedi ki: 'Allah yalnız karşı gelen ve asi olanı cezalandırır…'' Chittick, William C. ve Murata, Sachiko, *İslam'ın Vizyonu*(Çev. Turan Koç), İnsan yay. İst. 2000, s.135-136
iii) Hattap oğlu Ömer anlatır: 'Allah elçisine bir grup esir getirilmişti. Esirler arasında bir kadın vardı ki göğüsleri sütle dolu bu kadın sağa sola koşuşuyor, esirler arasında bir çocuk bulduğunda onu alıp kucaklıyor, göğsüne bastırıyor ve emziriyordu. Allah elçisi, 'Ne dersiniz? Bu kadın çocuğunu ateşe atar mı hiç? diye sordu. Bizler ise 'Allah için hayır…'diye cevap verince şunları söyledi: 'Allah'ın kullarına olan şefkati bu kadının çocuğuna gösterdiği şefkatten çok daha fazladır.' Bkz. el-Buhari, Edeb/18

[245] Bkz. *Hikmeh* konusu.

tefsirlerde birçok anlam verilmiştir. Efendi; sahip(İng. *lord*), rab, eğitici ve terbiyeci(*murebbi*)… gibi. Son üç anlam hariç diğer anlamların yerine göre *rabb* kelimesinin anlamını karşılayabileceğini ifade etmemiz gerekir. Türkçe 'rab' kelimesinin Arapça *rabb* sözcüğünü karşılamadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Her ne kadar elimizdeki 'rab' kelimesinin kökü Arapça *rabb* ise de-Daha önce de belirttiğimiz gibi; böyle durumlar bizi aldatmamalıdır- bu kelime orijinal anlamı yansıtmamaktadır. Zira 'rab' kelimesini telaffuz ettiğimizde veya okuduğumuzda Türkçede yukarıda onayladığımız hiçbir gerçek anlam akla gelmemektedir. 'Eğitici' veya 'terbiyeci(*murebbî*)' anlamına gelince, en muteber sayılabilecek otoriteler tarafından bile anılan 'terbiyeci; terbiye edici ve eğitici/eğiten[246]' anlamlarının Arapçada gerek yapı bilgisel(*sarf*) ve gerekse bağlamsal olarak var olmadığını ısrarla ve kuvvetle belirtmek istiyoruz. Zira biraz Arapça yapı bilgisi(*sarf*) ve sözlüğe bakmasını bilen birisi bile *rabb* ve *murabbî* kelimelerinin sözlükten farklı köklerden bulunacağını gayet iyi bilir. *Rabb* kelimesi Arapça *râ'-bâ'-bâ'* kökünden gelir. Temel anlamı 'sahip olmak'tır.[247] *Murabbî* kelimesi ise *râ'-bâ'-yâ'* kökünden gelir. Görülüyor ki üçüncü harfler ayrıdır ve bu harflerin(*ba'* ve *ya'*)birbirine dönüşmesi(*galb*) diye bir şey de söz konusu olamaz. O halde bu iki kelimenin ne anlam olarak ve ne de kelime kökü bakımından ilişkisi yoktur. Bu hatanın yapılması düşündürücüdür.

Bizim kültürümüzde daha çok Allah'ın tanrılığına, yoktan yaratıcılığına, cezalandırıcılığına ve affediciliğine vurgu yapılır. Bunlar da önemlidir. Ancak kanaatimize göre yukarıda saydığımız özellikler temel özelliklerdir ve ayrıca bir

---

[246] Bkz. Atay, age. s.xv, el-İsfehani, age. s.336, Mevdudi, Ebu'l-Âlâ, *Kur'a Göre Dört Terim*(Çev. Osman Cilacı ve İsmail Kaya), Beyan yay. s.35-39, Çelik, age. s.34-37
[247] Bkz. Esed, age. c.1, s.2, dipnot:2,

detay gibi ele alınacak türden hususlar değildir. Açık konuşmak gerekirse; *mulk/ melekût* vb. kavramlar birçok konuyu açıklamakta ve problemleri çözmekte bizlere yeni ufuklar açmaktadır. Bazı karanlık ve ihtilaflı noktaları aşmak için önümüze bir resim koymakta ve elimize bir harita vermektedir. Bunun altını bilhassa çiziyoruz. Tezimiz boyunca yeri geldikçe bu konuya referanslar, yeni bağlantılar ve ekstra açılımlar yaparak tekrar tekrar döneceğiz.

2) Elçi Cebrail ve Melâikeh

‘‘İngilizce *angel'*in karşılığı olan Arapça *melek*-İbranice kuzeni *mel'ek* gibi-Yunanca *angelos*'la aynı anlama gelir; yani ‘mesaj getiren elçi.’’[248] Ancak biz bu kelimeyi benzer anlamlarda olan *rasul*(elçi) ve *nebiyy*(haberci) kelimelerinden ayırmak için bazen ‘ulak’, ama çoğunlukla, kelimenin Kuran'ın değişik bağlamlardaki baskın ve kapsayıcı olduğunu düşündüğümüz diğer anlamından yola çıkarak ‘yetkeli; güç/kudret/kuvvet/iktidar sahibi, iktidar gücü/kuvveti veya erk[249] şeklinde tercüme edeceğiz. Anlamlardan da çıkarılabileceği gibi bu varlıklar canlı cansız bütün eşyaya Allah'ın mesajlarını ve emirlerini ulaştıran yetkeli yaratıklar diğer bir deyişle güçlerdir; erklerdir. Güneşten tutun yağmur damlasına kadar büyük küçük her varlığın idaresinden ve sevk edilişinden sorumlu bir *melek;* vardır. Başka bir ifadeyle onlar bir işi aldığı buyruk uyarınca yapmak yükümlülüğünde olan birer ‘emir kulları’ dır. Zira onlar ‘…Allah'a isyan etmezler ve o ne buyurmuşsa onu yaparlar.’ [250] Çeşitli görevlere tayin edilmişlerdir. Onlara Tanrı krallığının askerleri, memurları ve işçileri(*‘ibâd*) de diyebiliriz. Tanrı'nın ordularında, tabiat olaylarının

---

[248] Chittick, age. s.153
[249] Bu konudaki görüşler için Bkz. Çolak, Ali, *Kur'an'a ve Hadislere Göre Melek Kavramı*, İlahiyat yay. Ank. 2000, s.13-14, Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Nil yay. İzmir, 1999, s.214-215
[250] Kuran, (66.6)

idaresinde çalışan askerler, memurlar ve işçiler olduğu gibi; yakın maiyetinde çalışan ona kâtiplik ve elçilik yapanları da vardır. Onlar Allah adına(*bi'smi'llâh*) iş görürler. Dolayısıyla yaptıkları bütün işler Allah'a nispet edilir. Büyük küçük bütün *melâikeh*(ulaklar/yetkeliler/erkler), bir bakıma *melik*(kral)'in vekilleridir. Evren bir krallık; bir devlet gibi vekâletler sistemi ile idare edilir: Bu aşamada akla Arapçada kullanılan iki özlü söz gelmektedir: *El-vekîlu ke'l-asîl* ve *es-sebebu ke'l-fâil*. Yani 'Vekil asıl gibidir' ve 'Sebep özne gibidir.' Türkçede 'Fatih Otranto'yu aldı' deriz ama aslında onu bizzat fetheden onun bir paşası ve askerleridir. Aynen bunun gibi Kuran'da da *melek'*lerinin işleri Allah'a nispet edilir. Azrail can alma eylemine Allah namına vekâlet eder(*yeteveffâkum meleku'l-mevti'llezî vukkile bikum*)[251]. 'Allah falan kimsenin canını aldı' dendiğinde fiilen bunu yapan Azrail değil midir? Mikail, emrindeki sayılmayacak kadar çok *melek* ile tabiat olaylarını idareye vekâlet eder. Allah *hudâ*/*hâdi*'dir ama fiilen onun kılavuzluğunu gerçekleştiren elçi Cebrail ve ona verilen yazı/buyruk/ferman/mektup(*hudâ*)tur.[252] Benzer şekilde; evreni Allah inşa(*halg*) eder ama inşasında *melek'*leri kullanır. *Halg* fiilinin çoğul(*halegnâ*) kullanılmasının bir sebebi de budur. Ömer Özsoy'un, Kuran'ın 'Allah merkezli(*theocentric*)' üslubunu açıklarken dediği gibi; ''Kuranın anlatışında bütün olayların gerisinde mutlak irade ve güç sahibi Allah vardır. Makro ve mikro boyutuyla, fizik âlemin bütün olaylarında fail güç odur. Yıldızları sevk ve idare eden o olduğu gibi(A'raf/54, Nahl/12); spermanın teşekkülünden, yumurta hücresi ile birleşip yeni bir yaratığa dönüşmesine kadar geçen bütün safhalarda(Mü'minun/12-

---

[251] Kuran, (32.11)
[252] Kuran, (2.2)

14, vb.) yine o vardır.''[253] Ama bütün bunlar yukarıda da belirttiğimiz gibi bizzat Tanrı tarafından değil *melek* denilen yetkili memurları ve işçileri tarafından yerine getirilmektedir. Buna paralel olarak Allah insanlığa bir mesaj ulaştırmak istediğinde onu bizzat kendisi yeryüzüne inip kapı kapı dolaşarak ulaştırmaz. Bir kral gibi elçi veya haberci seçer. O elçi veya haberci onun namına mesajı ya da buyruğu ulaştırır. Sözün burasında Cebrail'in kimliğini ve görevini biraz irdelemek gerekmektedir.

Cebrail veya diğer bir telaffuzu ile *Cibrîl* kelimesi İbranca *Gabriel* kelimesinden gelir. ''*Gabriel* kelimesi, İbranca'da 'Tanrı'nın adamı, Tanrının kuvveti' manalarına gelmektedir. Eski ve Yeni Ahit'te Tanrı'nın gönderdiği baş meleklerden biri olarak geçer. İyi haberlerin mesajcısı, kutsal vahiylerin yorumlayıcısıdır. Daniel peygambere bir insan şeklinde görünen bu melek, yine Daniel kitabında *Gabriel*(Cebrail) ismiyle ifade edilmektedir:''[254]

Kuran'da çoğunlukla *er-rûh; er-rûhu'l-emîn* ve *rûhu'l-gudus* unvanları ile kendisinden bahsedilir. Hatta Kuran'ın hiçbir yerinde kendisinden *melek* diye açıkça söz edilmez ve *melek'*ler ile beraber olduğunda kendisi daima *rûh(el-melâiketu ve'r-rûh)* diye anılır. Acaba Kuran'daki *rûh* nedir? Bizim anladığımız 'ruh' veya 'insan ruhu' ile bir ilişkisi var mıdır? Niçin Cebrail'den özellikle bu vb. unvanlar ile bahsedilmektedir?

''Rüzgâr' anlamına gelen *rîh* ile aynı kökten gelen Arapça *rûh* kelimesinin bizzat kendisi ile bize birtakım ipuçları verilir. Rüzgâr, varlığı ancak etkisiyle görülür kılınan bir şeydir. O bir ağacın dallarını oynatır, yerden toz kaldırır veya yüzümüze çarpar, onun orada olduğunu biliriz, ama göremeyiz; biz yalnız etkilerini görür ya da

---

253 Özsoy, Ömer, 'Dinsel Bir Metin Olarak Kur'an'ın Bazı İfade Özellikleri', *1. Kur'an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı yay. s.182

254 Erbaş, Ali, *Melekler Âlemi*, Nun yay. İst. 1998, s.90

hissederiz. Aynı şekilde *rûh* da (Latince olarak da yine rüzgâr anlamına gelen *spiritus*) görülemez; ama etkileriyle varlığını duyurur.''[255]

''Eski Ahit metinlerinde ve çeşitli Yahudi kaynaklarında ruh, değişik vesilelerle söz konusu edilmektedir. Tanrı'nın, insanın ruhunu ve Âdem'i yarattığı zaman bu ruhu ona üflediği ve insandaki bu ruhun Tanrı tarafında korunduğu dile getirilmektedir. Eski Ahit'te ayrıca 94 kere 'Tanrı'nın ruhu' deyimi kullanılmaktadır. 'Tanrı'nın ruhu' ifadesinin, vecd halindeki insanda bulunan ruha işaret ettiği bu ruhun insanlara girdiği zaman onları Tanrı'nın dilinden konuşturduğu belirtilmektedir… Eyüp kitabındaki 'Fakat insanda ruh var ve Kâdir'in soluğu onlara anlayış verir.' ifadesi de apaçık bir şekilde ruhtan bahsetmektedir. İnsandaki bu ruhun, uyku sırasında, dinlenmek için bedenden ayrılıp dışarıya çıktığı, ölüm sırasında da yine ruhun bedeni terk ettiği vurgulanmaktadır.''[256] Burada önemle belirtmemiz gereken nokta *rûh* kelimesinin bizim bugün kullandığımız ve yukarda açıklandığı şekilde 'insan ruhu' anlamında Kuran'da hiç kullanılmadığıdır.[257] *Rûh* kelimesinin yerine Kuran'da daima kullanılan kelime *en-nefs*(İbr. *nefaş*) ve çoğulu *el-enfus* kelimeleridir. Dolayısıyla insan öldüğünde bedeni terk eden varlık *nefs* olmaktadır. Bunu insanın ölümünden bahseden birçok ifadede görebiliriz:

Allâhu yeteveffe'l-enfuse hîne mevtihâ ve'lletî lem temut fî menâmihâ. Fe yumsiku'lletî gada 'aleyhe'l-mevte ve yursilu'l-uhrâ ilâ ecelin musemmâ.[258]

'Allah ölüm anında canları tamamen çekip alır, ölmemiş olanları da uykuda. Ölümüne hükmettiği canı alıkoyar, diğerlerini ise belli bir süre için geri gönderir.'

---

[255] Chittick age. s.165
[256] Erbaş, age. s.20
[257] Bu konuda Bkz. Şehrur, Muhammed, *Lügavi Kur'an Okumaları*(Çev. Mustafa Ünver), Sidre yay. s.102-103
[258] Kuran, (39.42)

Burada ikinci olarak belirtebileceğimiz nokta ‘can’ın; ‘kişi’nin veya ‘ego(ben)'nun aynı şey olduğudur. Esas olan *en-nefs* ‘dir ve *en-nefs* ölmez. Sadece onun misafir olduğu bedende bulunması ile dünyadaki yaşayışı gerçekleşir, bedenden geri dönmemek üzere tamamen çekilip alınması(*yeteveffâ*) ile de bedenin ölümü meydana gelir. *En-nefs* bedende olmadan önce de sonra da vardır. Dünyada yapılan; *en-nefs*‘in insan doğmadan önce ana karnında iken bedene yerleştirilmesidir. Başka bir ifade ile *en-nefs* bedende olduğunda beden can’lıdır; kişi’li/kimse’lidir; olmadığında ise can’sızdır; ‘kişi’siz/kimse’sizdir.

Kuran’daki *rûhu’l-gudus* tamlamasının karşılığı Yahudilikte *ruah akodeş*’ tir. *Ruah akodeş* ‘‘yaratılışın mimarı olan ve kendini, peygamberlere mahsus vizyon ve ilham içeren konuşmalarda yansıtan Tanrı’nın ruhu; *ruah elohim* veya *ruah adonai* olarak da anılır… Kutsal ruh’un kişilere Tanrısal görevleri yaptırdığına inanılır… Talmud, son peygamber olan Hagai, Zeharya ve Malahi’den sonra *ruah akodeş*’in Yisraeloğulları’nı terk ettiğine işaret eder. Ancak Midraş, *ruah akodeş*’in her neslin Tanrı korkusunu duyan inançlı kişilerine nezaret ettiğini ileri sürer. Mişna, hayırseverliğin kişiyi ona yönlendirdiğini ve *Şabat* ve bayramlar gibi kutsal günlerde sıradan bir Yahudi’nin dahi Kutsal ruh’un kendisini denetlediğini hissedebileceğini belirtir. Maimonides, yüksek zekâlı, güçlü ahlak sahibi, ihtirasları tarafından esir alınmayan, daima asil düşüncelerle meşgul, Tanrı’nın yüceliğini, onun yarattığı varlıklarda yansıma olarak ve takdirle algılayan kişilere; peygamberlere has bu ruh’un kanat gereceğini söyler.’’[259]

Kuranda, kanaatimize göre gerek *harfu’t-ta‘rîf*’li ve gerekse tamlama(*er-rûh; rûhî; rûhih; rûhenâ; rûhu’l-gudus; er-rûhu’l-emîn*) ile belirtili(*mu’arraf*) olan bütün

---

[259] Besalel, age. c.2, s.530

rûh kelimeleri Cebrail'i göstermektedir. Bu kelime sadece iki yerde *gur'ân*(*Ve kezâlike evheynâ ileyke rûhen min emrinâ, ulâike ketebe fî gulubihimu'l-îmâne ve eyyedehum bi ruhin min.*)[260] için kullanılır. Ayrıca, İsa da bir nevi tecessüm etmiş ve bedene bürünmüş bir *vahy*(*âyeh*)[261] olduğu için kendisinden *ve rûhun minh*[262] diye bahsedilir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi *er-rûh kelimesi* 'insan ruhu' anlamlında hiç kullanılmamıştır. Cebrail'e *er-rûhu'l-emîn* ve *rûhu'l-gudus* denmesinin nedeni güvenilir ve arınık oluşundan olsa gerek. Nitekim bir rivayete göre Nevfeloğlu Varaka kendisinden *en-nâmûsu'l-ekber*(büyük sırdaş) diye söz eder. Bu nitelik *rûhu'l-emîn* sıfatıyla da uyumludur. Zira kendisine güvenildiği için ona bazı sırlar tevdi edilmiştir. Buradaki *nâmûs* kelimesinin Yunanca *nomos* ile hiçbir ilgisi yoktur.[263] Benzerlik sadece lafız benzerliğinden ibarettir. Kuran'da onun 'tahtın sahibinin katında yetke ve mevki sahibi, sözü dinlenilen ve güven duyulan asil bir elçi'[264] olduğu da ifade edilir. Âdem'in çamurdan suretinin yapılışından sonra ona hayat soluğunu üfleyen(*Summe sevvâhu ve nefeha fîhi min rûhih*)[265] Cebrail olduğu gibi Meryem'in rahmine üfleyerek(*Fe nefehnâ fîhâ min rûhinâ*)[266] İsa'yı bizzat rahme bırakan da odur. Bu hususu birçok rivayet ve Kuran ifadesi desteklemektedir. Demek ki *er-rûh* olan Cebrail'in hayat ve yaratılış ile yakın ve temel bir ilişkisi vardır ve onun soluğu ve üfürüşü maddi ve manevi anlamda hayat; canlılık, güç ve hareket

---

[260] Kuran, (42.52), (58.22) krş. *Yâ eyyuhe'llezîne âmenu'stecîbu li'llâhi ve'r-rasûli izâ de'âkum li mâ yuhyîkum…*(8.24)
[261] Kuran, (19.21)
[262] Kuran, (4.171) İsa'nın bir unvanı *rûhullah*'tır
[263] İzutsu'nun Allah elçisinin Varaka ile görüşmesini anlatan rivayeti kastederek; ''Hikâyenin etrafında döndüğü *nâmus* kelimesi, Yunancada, İbranca Tora'nın tam karşılığı olan *nomos*(kanun, nizam) kelimesinin kendisidir.'' şeklindeki mütalaasına katılmıyoruz. İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s.102
[264] Kuran, (81.19-21)
[265] Kuran, (32.9) Bu vb. diğer ifadelerden(15.29, 38.72) zahiren hayat soluğunu üfleyenin Allah olduğu belirtiliyorsa da aslında hayat soluğunu bizzat üfleyen *Rûhu'l-gudus*(Kutsal Nefes) olan Cebrail'dir.
[266] Kuran, (21.91)

sağlamaktadır. Burada yaratılış derken asla yoktan yaratmak anlaşılmamalıdır. Zira evrende yoktan yaratmaktan çok *halg* yani bir ustanın, mimarın, mühendisin gibi ya da bir zanaatkârın ve sanatçının yaptığı gibi aşama aşama bir şeylerden başka şeyler inşa etme; oluşturma ve imal faaliyeti vardır. *Halg* fiilinin çoğul formlarında ve genellikle *min* edatı ile gelmesinin bir nedeni de budur. Kuran'da yoktan ve bir ilk örnek(*prototip*) olmaksızın yaratışı ifade eden *bedî'* ve *fâtır* kelimeleri-ki bunlar da sayıca azdır- sadece Allah için kullanılırken, Allah dışındaki varlıklar *halg* fiilinin öznesi olarak da kullanılır. Hatta bir yerde Allah'tan 'usta sanatkârların en iyisi/en mükemmel sanatkâr'[267] diye bahsedilir.

Cebrail'in kendisi *er-rûh* olduğu gibi, Allah'ın izni ile *gur'ân* diye ağzından çıkan sözler *âyâtu'llâh'*tır; *kelâmu'llâh'*tır ve aynı zamanda *ruh*' tur. Buna koşut olarak onun üfürüşü ile ana rahmine düşen İsa da *âyâtu'llâh* ve *kelimetu'llâh* olduğu gibi aynı zamanda bir *rûh*'tur. Zira Kuran'daki mesajlar hakikatte hareket eden cesetler hükmünde olan insanları ve ölü kalpleri İsa'nın elinin dokunduğu ölülerin Allah'ın izni ile canlanışı[268] gibi gerçekle diriltir.

Cebrail İsa'ya destek olduğu gibi; inananlara da destek olur,[269] Bazen onlara dinlerini öğretmek için gelir.[270] Allah elçisine Allah'ın fermanını bizzat getiren, okuyan ve mütalaasını yapan odur.[271]

---

[267] Kuran, (23.14)
[268] Kuran, (5.110)
[269] Allah elçisinin Sabitoğlu Hassan'a 'Allah'a ortak isnat edenlere karşı hicivde bulun! Cebrail seninledir.' sözleri ve 'Tanrım, onu Kutsal Nefes ile destekle' şeklinde dilekleri için bkz. el-Buhâri, es-Salat/68
[270] Bkz. Meşhur Cibril rivayeti el-Buhâri, el-İmân/37
[271] Hıristiyanların Kutsal Nefes'e tanrılık derecesinde önem verişleri ve bunların ardındaki sebepler Hıristiyan ve Yahudi kaynakları ile beraber yukarıda özetle verdiğimiz bilgiler mukayese edilerek araştırılabilir.

3) Kuran'da 'Konuşan' Kim(ler)dir?

Şimdi belki de en önemli soruya geliyoruz: Mushaf'ta bizzat konuşan kimdir veya kimlerdir? İtiraf etmek gerekirse bu soruyu sormak ve cevabını vermek cesaret gerektirir. İçinde yaşadığımız gelenek göz önüne alınırsa insanların bu sorunun cevabını kabullenmeleri, bu gerçeğe alışmaları zor ve zaman alacaktır. Ancak bilim adamı olmanın gereği kim olursa olsun; onun veya bunun hatırına bakmadan sadece hakkın hatırını gözetmektir. Bu yüzden fikirlerimizi daha önce olduğu gibi şimdi de çekinmeden ifade etmeye çalışacağız. Uzun çalışmalar ve araştırmalar sonucu bizde oluşan kanaat Mushaf'ta doğrudan konuşan kişinin büyük ihtimalle maiyetiyle(*el-melâikeh*) beraber Cebrail olduğudur. Bu itibarla tam olarak sayılmasa da Kuran'daki sözler birer 'monolog' olarak görülebilir. Allah tarafından gönderilen fermanın umumiyetle taşıyıcısı elçi Cebrail'dir. Bir elçinin veya habercinin gönderen kişinin sözlerini harfi harfine, noktası noktasına aktarması şart değildir. Bize göre Cebrail, ya bizzat Allah'tan aldığı işaret ve talimat ile veya onun izni ile *ummu'l-kitâb*'dan aldığı buyrukları şifreli bir biçimde önce yazıya daha sonra da söz kalıplarına(*gur'ân*) döküyor olmalıydı. Çünkü bir takım açık ifadeler ve ipucu mahiyetindeki bazı hususlar bize bunları söyleyenin bizzat Allah olamayacağını düşündürmektedir. Kuran'da hiç mi Allah'ın kendi sözleri yoktur? Tabi ki vardır. Fakat Allah'ın sözleri çoğunlukla dolaylı aktarımlar yolu ile *evhâ; gâle* ve *kelleme* vb. fiiller kullanılarak Allah'ın şöyle ve böyle dediği açıkça belirtilerek verilir. Bazen hiç dolaylama yapmadan ve birinci tekil şahıs zamirler ve fiil kalıpları kullanılarak verildiği de olmaktadır.

Fe lâ tehâfûhum ve hâfûni in kuntum mu' minîn(3.175)[272]

'Onlardan korkmayın! Eğer bana bağlılık duyuyorsanız benden korkun!'

Bu ifadelerden direkt Allah'ın konuştuğu çıkarılamaz. Zira bu vb. ifadeler Cebrail'in, Allah'ın adını zikretmeksizin tırnak içinde ondan alıntıladığı sözler olarak değerlendirilebilir. Aslında hitabette veya şiirde böyle durumlar yaşanmıyor değildir. Atatürk'ün, idealindeki Cumhuriyet gençliğini tanımlarken söylediği; 'Cumhuriyet sizden fikri hür; vicdanı hür; irfanı hür nesiller ister.' sözündeki 'fikri hür; vicdanı hür; irfanı hür' tanımlamaları, kendisinin gençliğinde ilham aldığı Tevfik Fikret'in bir şiirinden[273] yaptığı alıntıdır. Öte yandan yukarıdaki ifadeler kutlu sözlere ve metinlere ait bir üslup olarak da değerlendirilebilir. Nitekim Kuran'da olduğu gibi Tevrat'ta[274] da Allah'ın sözleri bir dolaylama yapmadan; eşzamanlı çeviri yapan bir dilmacı andırır tarzda *melek* tarafından birinci şahıs zamirleri ve kipleri kullanılarak aktarılmaktadır.

''[Diğer bir melek] ona Tanrı'nın sözleriyle 'Soyunu fazlasıyla çoğaltacağım ve bolluktan sayılamayacaklar' dedi.''[275]

Buradaki ayraç içindeki 'Diğer bir melek' sözü dâhil 'Tanrı'nın sözleriyle' kısmı da açıklama babında çevirmenler tarafından yapılmış bir eklemedir. Nitekim çevirmenler dipnotta şu notu düşürme ihtiyacını hissetmişlerdir:

''Tanrı'nın sözleriyle- Tam çeviriyle 'Tanrı'nın bir meleği ona … dedi.' Ancak elbette bu sözü veren melek değil, Bizzat Tanrı'dır(krş. Radak; 18:10, Raşi o.a).''[276]

---

[272] Ayrıca Bkz. (31.15), (50.45)
[273] 'Fikri hür; vicdanı hür; irfanı hür bir şairim.'(Rubab'ı Şikeste)
[274] Tevrat, Yaradılış(16.10)
[275] Farsi, Moşe vd. *Tora-Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara(1.Kitap:Bereşit)*, Gözlem yay. 2002, s.109

Bunu Tevrat'ın anlatımına ait bir kusur olarak değerlendirmek ve 'Nasıl olur da melek böyle konuşur?' demek herhalde en hafif olarak meselenin farkında olmamakla ve Tevrat'a haksızlık etmekle izah edilebilir.

Sonuç olarak; Allah elçisi sonrası Müslüman kültürü Kuran'ın bütününün Allah'ın bizzat sözleri olmasını arzulamış, onun bir *melek* sözü oluşunun bir bakıma değerini düşürdüğünü düşünmüş olacak ki miras aldığımız bildik görüşler ortaya çıkmıştır.

Şimdi niçin Cebrail'in bizzat konuşmuş olduğunu düşündüğümüzü, bizi böyle algılamaya götüren diğer delilleri ve sebepleri kısa maddeler halinde anlatmaya çalışalım.

4. Cebrail'in ve Erklerin Konuştuğunun Bariz Belirtileri

1-*El-hamdu li'llâh* vb. şekilde başlayan ileti parça(*sûrah*)ları ve ifadeler:

Bazı Kuran parçalarının(*sûrah*) ve parçalardaki ifadelerin direkt *el-hamdu li'llâh…* diye başladığını biliyoruz. *el-hamdu li'llâh* aslında *ehmedu'l-lâh*'dır.[277] Zira *el-hamdu li'llâh* diyen kimse bunu öncelikle kendi duygu ve düşüncelerini yansıtmak adına yapar. Bizzat Allah'ın bir üçüncü şahıs olarak kendisine minnet, teşekkür ve övgü yağdırması bize pek makul gözükmemektedir. Eğer *el-hamdu li'llâh* ile başlayan surelerde gizli bir *gul* takdir edilirse deriz ki; böyle bir şey olsaydı başka yerlerde geçtiği gibi bu *guli'l-hamdu li'llâh...* diye açıkça söylenirdi. Nasıl ki Allah

---

[276] Farsi vd. age. s.109 dipnot:10
Not: Kutsal Kitap çevirisinde böyle bir ekleme yoktur. Bkz. (Komisyon), *Kutsal Kitap-Yeni Çeviri*, s.17

[277] Ebu Hureyre'den aktarılan bir rivayette şu sözler geçmektedir: *Fe izâ gâle'l-'abdu el-hamdu li'llâhi rabbi'l-'âlemîne gale'llâhu hamidenî 'abdî…* Bkz. Ramazanoğlu, Mahmud Sami, *Fatiha Suresi Tefsiri*, Erkam yay. İst. 1985, s.50-51

elçisi konuşmalarına bazen Allah'a övgülerini sunarak başlamışsa burada da Cebrail Allah'tan övgü ile bahsederek sözlerine başlamış olmaktadır.

2-*Subhâne'llezî esrâ* ile başlayan ileti parça(*sûrah*)sı veya aralardaki benzer ifadeler: *Subhâne* de aslında *usebbihu subhânen*'dir. Birinci maddede belirttiğimiz hususları benzer olarak burada da düşünebiliriz.

3-*Ve mâ netenezzelu illâ bi emri rabbik*(19.64) ifadesi:

Bilindiği gibi bir defasında Cebrail, çok acil olmasına rağmen Yahudiler tarafında sorulan sorulara cevap vermeye beklenenden oldukça geç bir zamanda gelir. Allah elçisi niçin geç kaldığını sorduğunda direkt olarak aldığı cevap şu olur: 'Biz sadece efendinin talimatı ile ineriz.'[278] Burada açıkça ifade edildiği gibi Cebrail Allah'tan aldığı bir talimatla(*ve mâ netenezzelu illâ bi emri rabbike*) gelmektedir. Ancak anılan cevap bizzat kendisinin cevabı olmalıdır. Çünkü o tam yetkili, güvenilir, nüfuzlu ve yüksek iradeli bir elçidir. Bir robot değildir. Allah adına bazı sözlü tasarruflarda bulunabilir. Bağlam(*sibâg-siyâg*) onun bu sözleri söylediğine bizi daha çok ikna etmektedir.

4-*Fe ve rabbike, lâ ugsimu,* vb. yeminler:

Bir krala sözlerin doğruluğunu kanıtlamak için yemin etmek yaraşmaz diye düşünüyoruz. Onun sözü delildir; senettir. Bırakın söylemesini, iması ve işareti bile kâfidir. İkide bir yemin eden bir kralı veya günümüzde sıradan bir insanı bile kimse fazla ciddiye almaz. Ancak o zamanlar yemin etmek veya ant içmek bazı şeylerin ispatında sık başvurulan bir araçtı. Allah elçisine gelen bizzat Cebrail olduğundan Allah adına bir şeyler anlatmaya; aktarmaya ve ispatlamaya çalışan Cebrail olmalıdır.

---

[278] Kuran, (19.64)

Dolayısıyla Allah yemin etmez. Yeminleri yapan Cebrail'dir. Tefsirde Allah'ın yemin edip etmemesinin tartışıldığı bilinmektedir.

5-*Gâtelehumu'llâh, tebbet yedâ ebî leheb* vb. beddualar:

Beddualar da Allah tarafından yapılmış olamaz. Zira eğer Allah tarafından yapılmış olsaydı dilekler hemen gerçekleşirdi(*İzâ gadâ emran fe innemâ yegûlu lehû kun feyekûn/İnne mâ emruhû izâ erâde şey'en en yegûle lehû kun fe yekûn).*[279] Allah ki bir işaretiyle ve *kun* emriyle her şey oluverir, bedduası ile beddua edilenler oldukları yerlerde yığılmalıydı ve taş kesilmeliydi. Ayrıca, bedduada birisinden bir kimsenin aleyhine bir şey yapması isteriz. Allah başkasından dilemiş olamayacağı gibi kendisinden de istemiş olamaz. Sonuç olarak Allah beddua etmez.

6-*İgra' bi'smi rabbike'llezî halag* ifadesi:

Kelâmu'llâh kavramını işlediğimiz ilk karşılaşma olayına[280] biraz dikkat edildiğinde *igra' bi'smi rabbike'llezî halag…* diye başlayan ifadelerinin bizzat Cebrail'in ifadeleri olduğu anlaşılır.

7-Besmeleler:

Eğer Kuran'da direkt konuşan Allah ise, surelerin başına niçin besmele konsun ki? Zira besmele bir dolaylılığa işaret eder. Allah değil; Allah adına/namına/ hesabına(*in the name of Allah*) başka biri konuşmaktadır.[281] Konuşan Allah elçisi Muhammet olamayacağına göre Cebrail konuşuyor demektir. Çünkü Allah elçisi Muhammet kendi sözünü asla Kuran'a koymazdı. Hatta Kuran'la karıştırılır endişesiyle çok daha sonraları izin verdiği bir iki kişi hariç kendi sözlerinin yazılmasını yasaklamıştır.

---

[279] Kuran, (19.35), (36.82)
[280] Bkz. '*Kelâmu'llâh* Ne Demektir' konusu.
[281] Bkz. 'Edatlar'ın eşdeğerliği konusunda daha detaylı bilgi bulunmaktadır.

Kral Süleyman’ın mektubunun başındaki besmele onun Allah adına konuştuğunu, istekte bulunduğunu gösterdiği gibi; Kuran’daki besmeleler de Cebrail’in Allah adına konuştuğunu göstermektedir. Allah kendi kendine vekâlet yapmaz. Üstelik bunu 113 kez tekrar etmez. Zira vekâlet başkası için yapılır.

8-*Le‘allekum…* vb. ifadeler:

Allah ümit etmez. Ümit etmek geleceği bilmeyenlerin, ancak tahmin edebilenlerin ve bir yerde muhtaç olanların yani Allah dışındaki bütün akıllı varlıkların duygusu ve tavrıdır. Burada ne kadar güçlü ve bilgili olsa da Cibril’in umut etmesi bize daha makul gelmektedir.

9-Allah’tan genellikle 3. tekil şahıs olarak bahsedilmesi

10-*Ve mâ kâne li beşerin…* (42.51). diye başlayan ifade:

İlerde *kelâmu’llâh* kavramını açıklarken *melek* elçi aracılığı ile konuşmanın da *kelâmu’llâh* sayıldığına dikkat çektik. İfadede geçen *fe yûhî bi iznihî mâ yeşâ’* açıklaması bizzat Cebrail’in Allah’ın izni ile onun adına işaret buyurduğunu(*vahy*) yani konuşup görüşmelerde bulunduğunu açıkça anlatmaktadır.

11-*İnnehû legevlu rasûlin kerîm*(81,19)

‘Asil bir elçinin demecidir.’

Bu ifade bizim savımızı açıkça ifade ettiği için aslında tartışma burada biter. Anılan ifadeyi ‘Allah’ın sözlerini noktası noktasına iletmek’ anlamında yorumlamak yanlıştır. Aldığı işaretler ve talimatlar gereğince bir sözcü gibi Allah adına demeç(*gavl*) veren bizzat Cebrail’dir. Biz *gavlu rasûli’llâh* dediğimizde Allah elçisinin bizzat söylediği sözleri anlarız. Hiçbir zaman başkasından aktardığı sözler aklımıza gelmez. Ama sıra Cebrail’e gelince nedense yorum adı altında bu ifade çarpıtılır. Allah tarafından gönderilen fermanın umumiyetle taşıyıcısı elçi Cebrail’dir.

Bir elçinin veya habercinin gönderen kişinin sözlerini harfi harfine, noktası noktasına aktarması ve açıklamalarda bulunması şart değildir. Daha önce de belirttiğimiz gibi o, bazen de yazılı olarak Allah'tan aldığı işaretleri kendi ifadeleri ile söz kalıplarına döküyordu.

12-*Elif, Lâm, Mîm; Hâ, Mîm; Gâf*… vb. şekilde başlayan *el-hurûfu'l-mugatta'ah*:

HM ile başlayan sureler, sözlerin bizzat Cibril'in sözleri olduğunu ve ders verdiğini(*ve li yegûlû dereste*)[282] açıkça belirtmektedir. Zaten başlarındaki besmelelerin bir dolaylılığa işaret ettiğini belirtmiştik. Allah, bir elçisi(Cebrail) aracılığı ile buyruk/ferman gönderir. İleride de göreceğimiz gibi[283] HM Allah'ın talimatı ile yazılan şifreli, kısaltma yazıları sembolize eder. O yazıları deşifre eden, açıklayan Cebrail'dir. Bunlar önce saptanır ve not edilir. Sonra Cebrail yeryüzündeki insanlar arasından seçilmiş olan elçiye getirir ve onları deşifre eder; daha sonra da açımlar. Yazıyı bizzat getiren Allah olamaz. Onu bir elçisi ancak getirebilir. Ayrıca Allah'ın kendi fermanını bizzat şifrelemesi sonra deşifre edip açıklaması da düşünülemez.

Hâ, Mîm, 'Ayn, Sîn, Gâf. Kezâlike yûhî ileyke ve ile'l-lezîne min gablike...(42.1)

'Ha, Mim, Ayn, Sin, Gaf. İşte bu şekilde Allah sana ve senden öncekilere işaret buyurmaktadır.'

---

[282] Kuran, (6.105)
[283] Bkz. '*Kelâmu'llâh* Ne demektir?' konusu.

Yani ‘işte böyle işaretlerle; harflerle buyruk/ferman göndererek işaret buyuruyor/ediyor.’ kastediliyor. Allah niçin harfleri okusun ve sonra konuşsun ki? Burada da bizzat konuşmadığı belirtilmektedir.[284]

13- *E ve lev yerav ennâ halegnâ lehum mimmâ ‘amilet eydînâ en‘amen fehum lehâ mâlikûn* (36;71), *Ve’s-semâe beneynâhâ bi eydin ve innâ lemûsi‘ûn*(51.47) vb. ifadelerde Cibril’in melekler adına konuştuğu çok barizdir. Çoğul bir kip(*halegnâ*) ve *eydînâ* tamlaması bunun kanıtıdır. Allah bizzat kendisi için kullandığında *yedeyy* kullanılmaktadır:[285]

Gâle yâ iblîsu mâ mene‘eke en tescude li mâ halegtu bi yedeyy(38.75)

‘Dedi ki: ‘İblis! İki elimle[286] yarattığım varlığın önünde yere kapanmana engel olan nedir?’

İşte yukarıda bir kısmını saydığımız ifadeler ve hususlar[287] bize Kuran’daki sözleri bizzat söyleyenin Allah olamayacağını düşündürmektedir. Şunu da belirtelim: Hangi ifadeler Cebrail’e hangi ifadeler bizzat Allah’a ait gibi bir arayışın, araştırmanın ve tartışmanın içine girmeye çok gerek yoktur. Bazı ifadelerde meleklerin konuştuğu çok barizdir, ancak bazılarında değil. Neticede hepsi Allah’ın bir tür konuşması ve iletişimi(*kelâmu’llâh*) değil midir?

---

[284] Krş. *Ve mâ kâne li beşerin en yukellimehu’llâhu illâ vahyen*..Kuran, (42.51)
[285] Ayrıca Bkz. ‘Zamirler’in eşdeğerliği konusu.
[286] Buradaki ‘iki el’ aynı zamanda Allah’ın bizzat yaratmasını anlatıyor olmalıdır.
[287] Allah elçisinin şair Hassan’dan Allah’a ortak isnat edenlere karşı şiir ile mukabele etmesini istedikten sonra Allah’a yardım çağrısında bulunurken özellikle Cebrail(*Rûhu’l-gudus*) ile destek vermesini istemesi ilginçtir. Allah elçisinin Sabitoğlu Hassan’a ‘Allah’a ortak isnat edenlere karşı hicivde bulun! Cebrail seninledir.’ sözleri ve ‘Tanrım, onu Kutsal Nefes ile destekle’ şeklinde dilekleri için bkz. el-Buhâri, es-Salat/68

5. Nerede Konuşulmaktadır?

Bunun için kısa da olsa Kuran'da evrenin ve dünyanın bir tasvirini vermek bize yardımcı olacaktır. Kuran'a göre gökler yedi katmandan oluşur: En altta birinci/ilk gök tabakası*(es-semâu'd-dunyâ*) bulunur ki çıplak gözle gördüğümüz, yıldızların da dâhil olduğu gök tabakası budur. Son ucu dâhil olmak üzere ufka kadar olan yeryüzüne *ard*, yerin altına *es-serâ*[288] denmekte, yer ile gök arasından -ki bu ufuk çizgisi olmaktadır- *ve mâ beynehumâ* diye söz edilmekte, nihayet ufkun tepesine de *el-ufugu'l-a'lâ* veya *el-ufugu'l-mubîn*(açık ufuk) denmektedir. Cibril'in Allah elçisine ilk göründüğü yer burasıdır. Yedi katlı gökleri ve yeri Allah'ın tahtının eşiği(*kursiyy*) kaplamaktadır. Eşik*(kursiyy*) veya *İslam'ın Vizyonu* kitabının yazarlarının dediği gibi; ''kürsü, açıkça Allah'ın 'ayaklarını' koyduğu yerdir. Eğer Allah'ın ayakları âlemin ötesine dayanıyorsa, başı nerede olabilir ki? Allah'ın bizim anladığımız anlamda, baş ve ayaklara sahip olması şöyle dursun; imaj, nispet ve bağıntıları da akla getirmektedir. Allah'ta en aşağı olan şey âlemde en yukarı olan şeyin ötesinde bulunmaktadır. Allah'ın, bizimle ilişki kurmak için tenezzül etmesi ve bizim de Allah'ı bulmak için yukarıya uzanmamız gerekmektedir.''[289]

Unutmayalım ki Kuran'ın evreni tasviri, evvelemirde Allah'ın hükümranlığını ve krallığını anlatmak içindir. Kuran'ın, evrenin yapısı ve oluşumu hakkındaki ifadelerinden ilk amaç bir vizyon ve sistem sunmaktır. Kuran bu tanık olduğumuz evrenin ve içindeki varlıkların görünümünü inkâr etmez, ama vermek istediği mesaj doğrultusunda evrene ve eşyaya farklı görünümler verir; değişik görevler ve anlamlar yükler. Kuran, evreni görünümünün dışında öyle betimler ki bu betimleme evren hakkında hangi modern teoriler ortaya atılırsa atılsın veya hangi kanunlar keşfedilirse

[288] Kuran, (20.6)
[289] Chittick. age. s.149

keşfedilsin yüz yıllar geçse bile değişmez. Mesela Kuran'da Allah, lütuflarının, insana sunduğu imkânların sonuç olarak kendisinin kadrinin; kıymetinin ve evrenin sahibi olduğunun bilinmesini sağlamak amacıyla göğe çatı, yere yaygı, güneşe kandil... demekte; dünyayı bir eve veya çadıra benzetmektedir. Özsoy'un dediği gibi; ''Dolayısıyla Kur'an'ın kullandığı dilin,-en azından teknik anlamda-bilimsel bir dil olmadığını belirtmek gerekir. Onun ifadeleri olayları bilimsel olarak betimlemeyi hedeflememektedir. Bu bakımdan Kur'an'da kullanılan dilin [bilimsel anlamda] 'tasvir edici(*deskriptiv*)' değil, 'anlam verici' bir dil olduğunu söyleyebiliriz… Kur'an'ın 'bilimsel dil' kullanmadığı gerçeği göz önünde bulundurulursa, onun ifadelerinin bilimsel verilere uygunluğu veya aykırılığı sorusunun ne denli yanlış olduğu görülecektir.''[290]

Allah elçisi Muhammet'e ileti(*gur'ân*) işlemi umumiyetle yeryüzünde gerçekleşmektedir. Elçi Cebrail genelde yeryüzüne inmiştir(*nuzûl*) ama Allah elçisi Muhammet sadece bir kez; o da Yükseliş(*'urûc*) gecesi rüyada Allah'ın huzuruna çıkmıştır. *Cinn*'ler birinci gökten yukarı çıkamamaktadırlar. Ancak elçi Cebrail birinci göğe(*ed-dunyâ*) indiği zaman bile yazıya(*levhun mehfûz*) müdahale edememektedirler. *Levhun mahfûz* diye bilinen belgenin deşifre edildiği yer birinci gök(*es-semâu'd-dunyâ*) tabakasının altındaki yeryüzüdür. Yedinci kat gökte deşifre edilmesine gerek yoktur. *Gur'ân* bağlamında *âmene'r-rasûlu…* diye başlayan ifadelerin ve *tahiyyât* duasındaki diyalogların orada söylendiği rivayet edilmektedir.

Burada bir açıklama yapmakta yarar vardır: Allah elçisinin ölümünden oldukça sonra oluşan geleneksel kültürde *kelâmullah*'ı ezeli, ebedi; zaman ve mekân üstü yapmak amacıyla zamanı ve mekânı yok sayma, soyutlama eğilimi hâkim

---

[290] Özsoy, Ömer, 'Dinsel Bir Metin Olarak Kur'an'ın Bazı İfade Özellikleri'. *1. Kur'an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı yay. Ank. 1994, s.184

olmuştur. Ancak Kuran'da meseleleri zaman ve mekândan soyutlamadan, bizzat şahit olamadığımız büyük *melekût* âlemini fiziki uzaklıklar gibi ele almadan çözemeyiz. Her ne kadar günümüzde kaynaklarda *melekût* âlemin parçaları dağınık; bölük pörçük halde görünüyorsa da birleştirildiğinde önümüze öğeleri birbiri ile oldukça bağlantılı somut bir resim çıkmaktadır. Bu somut resmi soyutlaştırarak veya görmezden gelerek sadece yolumuzu kaybederiz ve kendimizi belirsizliklere atarız. Nitekim uzun zamandır yaşanan da budur. Şunları da söylemek icap eder: Kuran'ı ve içindeki meseleleri anlamaya çalışırken öncelikle bilimsel gerçeklikler değil, kendi içlerindeki mantıki bütünlükler aranmalıdır. ''Önemli olan sistemi oluşturabilmek, çelişkiye düşmeden, öncüllerden çıkması zorunlu olan sonuca ulaşabilmektir. Yaşamda 'anka'nın var oluşunu gerçekleyemiyoruz. Oysaki mantıkta: 'Bütün kuşlar iki kanatlıdır; anka bir kuştur, o halde anka iki kanatlıdır.' gibi bir tasım oluşturabiliriz.''[291] Son olarak söyleyeceğimiz meseleleri mümkün olduğu kadar savunmacı ve ispatlayıcı bir psikolojisinden sıyrılarak anlamak ve aktarmak gerektiğidir.

6. Kuran'ın Muhatapları Kimlerdir?

Kuran'da seslenilenler evvelemirde geldiği çağın ve bölgenin Araplarıdır. Asıl hedef kitle onlardılar. Bu nedenle Kuran'daki mesajların büyük bölümünün temelde onların ihtiyaçları, durumları ve zevkleri dikkate alınarak oluşturulduğunu ve onlar için dile getirildiğini düşünüyoruz. En büyük çaba onlar için sarf edilmiştir. Sonraları hedef kitle yavaş yavaş uluslar arası çapta genişletilmiştir. Bu durum kendi şartları ve ve imkanları içinde doğal karşılanmalıdır. Günümüz insanı olarak biz kendimizi

---

[291] Kahraman, Volkan, 'Düşünmenin Kategorileri', *Felsefeyi Çirkinler Yapsın*, t.siz. s.74

büyük ölçüde dolaylı muhataplar olarak kabul edebiliriz. Bizi doğrudan ilgilendirenler veya bizi doğrudan muhatap yapacak şeyler öncelikle Kuran'ın ilkeleridir.

C) KURAN'IN ANLAŞILMASI, MAHİYETİ VE TANIMI SORUNU

Yüzyıllardır süren kronik bir problem olarak Kuran'ın anlaşılması daha doğru bir ifade ile anlaşılmaması gibi ciddi bir sorunun varlığı inkâr edilemez. Evet, böyle bir sorun vardır. Bu konuda yazılmış onlarca kitap ve makalenin de bu sorunu çözmede çok ciddi bir katkısı olduğunu düşünmüyoruz. Bu temel problem aşılmadan diğer sorunlar çözülemez. Dolayısıyla bu problemli haliyle Kuran tercüme edilmeye kalkışılmamalıdır. Ama bu hiç bir problem kalmayacak anlamında da algılanmamalıdır. Teferruatta bazı anlaşılma sorunları hep olacaktır. Anlama ile ilgili ana problemleri ilahiyatçıların halletmesi gerekir. Bunu ilahiyatla alakası olmayan bir çevirmenden beklemek insafsızlık olur. Bunlar halledildikten sonra normal bir çevirmen çeviriye başlayabilir.

Farkında olsak da, olmasak da en temel anlaşılma sorunu Kuran'ın bizatihi mahiyetidir. Bu soruna bağlı olarak kaynağı, tanımlanması, konumu, tefsir ile ilgili temel sorunlar(*el-muhkem, el-muteşâbih, en-nesh, egsâmu'l-gur'ân, nuzulu'l-gur'ân, el-hurûfu'l- mugatta'ah, el-mesâni, el-levhu'l-mahfûz, ummu'l-kitâb, el-hikmeh…*) vardır. Bu sorunların oluşma nedenleri çeşitlidir. Detaylara girmeden şu kadarını söyleyelim ki Araplar dışındaki yabancı halkların Müslüman olması, Arap dili gramerinin genellikle yabancılar tarafından yazılması ve standart hale getirilmesi, sözlü ve geleneksel kültürden yazılı ve modern kültüre geçiş; Yunan-Roma, Pers, Hint kültürleri ve felsefe ile karşılaşma ve uzlaştırma çabaları sonucu Kuran'daki

kavram sistemi darmadağın olmuş ve Kuran'ın orijinalliği kaybolmuştur. İpin ucu buralarda bir yerlerde kaçırılmış gözükmektedir.

1. Kelâmu'llâh Ne Demektir?

Kelâmu'llâh konusunu açıklamadan önce *vahy* kavramını bir parça irdelemek ve anlamak gerekir.

Arapça *vahy* nedir? Dilimize 'vahiy' olarak geçen bu kelime Türkçede esasen çok da doğru olmayan belirli-belirsiz anlamlar içerir. Sözlüklerde *vahy* sözcüğü ile ilgili yığınla bilgiler ve anlamlar verilir. Ancak bunları birbirleri ile irtibatlı ve uyumlu bir şekilde açıklayacak bir teorinin olmayışı işi malumat yığınından ve kafa karışıklığından öteye taşımaz. Genellikle *vahy* kelimesi için 'işaret etmek, buyurmak, gizlice söylemek; fısıldamak, ilham etmek, ima etmek, yazı... vs. anlamlar sıralanır.[292] Peki, bu anlamları bir bütün olarak bir resim içinde nasıl açıklayacağız? İrtibatları nasıl kuracağız? Hangi anlam veya anlamlar kastedilmiştir? Düşüncemiz odur ki bu anlamları *melekût/mulk* kavramının bağlamının dışında mantıklı bir şekilde izah etmemiz güçtür. *Vahy* kelimesi, özellikle Allah için kullanıldığında onun krallığını, üstünlüğünü, kudretini, liderliğini ve kılavuzluğunu yansıtmak için kullanılan mecaz bir kraliyet deyimi, kalıbı, saygı ve nezaket ifadesi gibi algılanmalıdır. Nasıl ki kralın başlığına taç, bastonuna asa, özel sandalyesine taht, evine saray, sarayının bahçesine hasbahçe, mektubuna buyruk(ferman) deniyorsa onun konuşmasına da genellikle mecaz olarak 'işaret buyurmak' denir. Zira daha çok eski kültürlerde ve kısmen günümüzde bir nezaket, saygı ve bağlılık ifadesi olarak, özellikle doğu dünyasında

---

[292] Bkz. Çalışkan, *Kur'and'da Vahiy*, Ankara Okulu yay. Ank. 2000, s.41-49, Çelik, Ahmet, *Kur'an Semantiği Üzerine*, Ekev yay. Erzurum, 2002, s.164-165, Duman, Zeki, *Vahiy Gerçeği*, Fecr yay. Ank. 1997, s.19-20

krallar, padişahlar, devlet başkanları ve yüksek dereceli yöneticilerin konuşmalarından söz ederken mesela 'söyledi; dedi' vb. fiillerden çok 'işaret buyurdu, emir buyurdu, buyurdu' gibi saygı ve nezaket ifadeleri kullanılırdı. Bu sadece 'söylemek; demek' gibi fiiller için değil başka fiiller için de sonlarına 'buyurmak' şeklinde eklemeler yapılarak sağlanırdı. Günümüzde nispeten kullanımları azalan bu ifadeler aslında oldukça fazladır: 'İfade buyurmak, tahmin buyurmak, kabul buyurmak, tenezzül buyurmak, lütuf buyurmak, af buyurmak, tetkik buyurmak, dikkat buyurmak, tespit buyurmak, müsaade buyurmak, zahmet buyurmak, ferman buyurmak, hareket buyurmak, teşrif buyurmak, teveccüh buyurmak...' bunların arasında sayılabilir. Bu şekilde ifadeler kullanmanın esprisi neydi acaba? Bu ifadelerin arkasında bazı kabuller vardır. Çünkü mutlak bir kralın sözü, hareketi, işareti, işmarı ve bir iması bile sadık kulları tarafından emir ve kanun olarak telakki edilmektedir. Zira sadık kullar, bir konuda harekete geçmek için efendilerinden sadece bir işaret beklerler. Bazı şeyleri anlamak için ise arif kullara(*el-mutevessimîn*)[293] bir işaret yeter. Hatta bazı eski kültürlerde genellikle bir kral olarak betimlenen Tanrı'nın nerdeyse hiç konuşmadığı; bir işin yapılması için sadece bir işarette bulunmasının kâfi geldiği düşünülürdü. Mesela, ''Grekler için Tanrı, daha çok Grek dilinde konuşur, ya da söyler; Tanrı insana işaret eder. Burada Heraklitos'un meşhur fragmanını hatırlayalım: Delphoi'de kehanet yapan üstat, hiçbir şey konuşmaz ve hiçbir şey gizlemez; fakat işaret eder(*Oute legei oute cryptei alla semainei*).''[294] Onun iradesini söze dökmesine gerek yoktur. Bunu zincirleme bazı telakkiler takip etmektedir: Onun kararı 'buyruk'tur; 'iş(*emr*)'tir; 'oluş'tur ve

---

[293] Kuran, (15.75)
[294] Özcan, Zeki, *Teolojik Hermenötik*, Alfa yay. 1998, s.12

‘yaratma’dır.[295] O bir şeyi emir buyurduğunda olmuş bilinmelidir. Evrendeki her şeye â*yeh*(işaret) denmesinin bir nedeni her şeyin Allah’ın *kun* işaret buyurması ile meydana gelmesidir. İsa’ya *âyetu’llâh* ve *kelimetu’llâh* denmesi de bu yüzdendir. Ayrıca biliyoruz ki krallar tebaalarının kılavuzları ve önderleri sayılırlar. Bir kılavuz yol gösterir. Kralların heykellerinin ve resimlerinin ekseriyetle tebaalarının önünde işaret parmağıyla bir yere veya yöne işaret eder tarzda gösterilmesinin nedeni onların rehberliklerinin ve liderliklerinin vurgulanmasıdır.

Konunun burasında işaret parmağının anlattıkları üzerinde bazı mülahazalarda bulunma denemesi muhtemelen ilginç olacaktır. İşaret parmağını dikleştirip diğer parmaklarını kapatan kişi bununla yanındaki veya karşısındaki kişiye bir şeyleri gösterdiği gibi; başka birçok şeyi anlatmaya ve hissettirmeye çalışıyor da olabilir. Nitekim her jestin birden çok anlamı olma ihtimali de vardır: Mesela karşı tarafa ciddi olduğunu; ciddi konuştuğunu, kendisinin üstte, söz sahibi ve hâkim bir konumda olduğunu veya işin ciddiyetle alınması gerektiğini göstermek ve belirtmek istiyor olabilir. İnsanlar, emrederken; yasaklarken, tehdit ederken (elini sallayarak) veya bir gerçeği veya doğruyu anlatmak istediklerinde(havaya dikerek) de işaret parmağını sıklıkla kullanırlar. Aslında bütün bu anlamlar büyük oranda Tanrı’nın işaret buyurduklarının(*vahy*) içinde yok mudur?

Yukarıda anılan ifadelerin bir kısmı sıradan insanlar arasında da saygı ve iltifat için kullanılır. Mesela iki arkadaş ayrılırken veya konuşmalarına son verirken

---

[295] ‘‘İbranicede *dabar*, kesinlikle hem ‘söz’ anlamına, fakat hem de ‘eylem’ anlamına gelir… *Dabar*’ın karmaşıklığı bize, Tanrı’nın sözünün, eyleminin muadili olduğunu gösterir; o güçtür ve eylemde bulunur; onun sözü etkinlikte bulunmayı başaramaz değildir. Söz mükemmelen(*par excelence*) ilahi faaliyettir(*working*)… Bu söz, yalnızca yaratıcı güç değildir; aynı zamanda buyurma gücüdür de. O bir Tanrı kararı[hükmü]’dır. O, her şeyden önce bir karar, sonra da tarihe yerleşen bir karardır.’’ Ellul, Jacques, *Sözün Düşüşü*, Paradigma yay. 2004, s.80, 81, 82 Ayrıca Bkz. Ong. J.Walter, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, Metis yay. 2003, s.47, 93

muhtemelen küçük yaşta olanı karşı tarafa bir saygı ifadesi olarak son bir isteği veya söyleyecek bir sözü olup olmadığını 'bir emrin var mı?' diyerek sorar. Aynı şekilde 'baş tacı' ettiğimiz misafiri 'buyur!' ederiz; biri bize bir şey sormak istediğinde tevazu göstergesi olarak 'buyurun!' deriz.[296] Kendimizden bahsederken bazen 'bendeniz(köleniz)' diye söze başlarız. Bütün bunlar eski dünyadan ve monarşiden bize kalan konuşma kalıplarıdır.

Yaptığımız bütün bu açıklamalar ışığında *vahy* kelimesine özellikle Allah için kullanıldığında vereceğimiz anlam; 'işaret buyurmak; emir buyurmak' veya sadece 'buyurmak' olmaktadır. Esasen bizler hayatta bu tür kalıpları farkında olarak veya olmayarak gerek Allah ve gerekse Allah elçisi için de bir saygı ifadesi olarak kullanmıyor değiliz. Özellikle vaizlerimiz Allah veya elçisinin bir sözünü aktarırken nakledilen bir emir olmasa veya bir şeyin hikâyesi olsa bile 'Allah şöyle buyurdu' veya 'Peygamber buyurdu ki' türünden girişlerle nakletmeye başlarlar.

Kelâmu'llâh'ın kavramının mahiyetini açıklarken yorumcuların en çok kullandıklar Şura suresinde(42.51) geçen şu ifadelerdir.

Ve mâ kâne li beşerin en yukellimehu'llâhu illâ vahyen ev min verâi hicâbin ev yursile rasûlen fe yûhî bi iznihî mâ yeşâ'.

'Allah bir insanla, ister perde ardından seslenerek olsun, ister bir elçi gönderip de elçinin izni dâhilinde dilediği şeyi işaret etmesi suretiyle olsun sadece işaret buyurarak konuşur.''[297]

---

[296] Kuran'ın aktarımına(7.110) göre Firavun bile konseyindeki adamlarına 'Ne dersiniz?' anlamında nezaketen 'Ne buyurursunuz(*Fe mâ zâ te'murûn*) demektedir.

[297] Bu pasajın şu şekilde de çevirisi yapılabilir: 'Allah insanla sadece işaret buyurarak konuşur. Bu da ya bizzat perde ardından konuşması ya da bir elçi gönderip izni dâhilinde dilediğini işaret buyurması ile gerçekleşir.'

Burada *yukellimuh* ifadesinin temelde 'iletişim kurmak'[298] anlamında kullanıldığına; Allah'ın *kelâm*'ının onun perde ardından bizzat seslenerek veya elçi vasıtasıyla(*fe yûhî bi iznih*) yani dolaylı bir şekilde olsun her halükarda *vahy*(*kelâm=vahy*) olarak tanımlandığına,[299] bunun yanında muhatap olanların sadece elçi(*rasûl*) veya haberci(*nebiyy*) şahsiyetler değil; normal *beşer*(insan) de olabileceklerine dikkat etmek gerekir. Yani kapsam sanıldığından da geniştir. Kapsam dâhilinde geleneksel görüşte olduğu gibi yalnızca görevli *beşer* elçiler(*rusul*) ve haberciler(*enbiyâ'*) bulunmamaktadır; Şuna da dikkat etmek gerekir: Gönderilen herhangi bir elçi(*rasûl)*den bahsedilmektedir. Bu elçinin Cebrail olması şart değildir. Başka bir elçi veya ulak/erk(*melek*) da olabilir. Zira Cebrail'den bahsederken Kuran'da umumiyetle *er-rûh, er-rûhu'l-emîn, rûhu'l-gudus* gibi unvanların yanında bazen bizzat adı(*Cibrîl*) da belirtilmektedir. Ancak yukarıdaki ifade verdiği bütün açıklamalara rağmen yine de birçok kapalılığı içinde barındırmaktadır. Bu kapalılıkları gidermek gerekir. Mesela alıcı insan için uyanık-uykuda, yerde- gökte; verici kimse/kimseler için sesli, gizli, sessiz, bizzat- dolaylı, yazılı-sözlü; yerde-gökte gibi ayrımlar ve açıklamalar yapılmamıştır. O dünyaya çok yabancı olan günümüz insanı bu hususları merak etmekte ve öğrenmek istemektedir.

Bu ifadenin yorumunda üç temel hata yapılmaktadır: Birincisi; bu iletişim çeşitlerinin hepsinin Allah'ın habercilerine(*el-enbiyâ'*) ve elçilerine(*er-rusul*) özel

---

[298] *Kelâmu'llâh*(Allah'ın konuşması/iletişimi)

[299] Başlangıçta bu pasajda üç şıktan bahsedildiğini düşünmüştük ve buna göre ifadeyi 'Allah, bir insanla ya işaret buyurarak; ya perde ardından seslenerek ya da bir elçi gönderip, izni dâhilinde elçinin dilediği şeyi işaret etmesi ile konuşur.' şeklinde tercüme etmiştik. Fakat biraz daha araştırınca ve düşününce üç şıktan bahsedilemeyeceği kanaatine vardık. Mesela, diğerleri de birer *vahy* oldukları için *illâ vahyen* kısmını birinci şık olarak ayrıca *vahy* olarak almak bize mantıklı gözükmemektedir. Diğer taraftan burada iki tane *ev* edatı(*ev min verâi hicâbin ev yursile rasûlâ*)nın etkisiyle çoğunlukla üç ihtimal sıralandığı varsayılıyorsa da biz bu edatların *immâ şâkiran ve immâ kefûra*(76.3) ifadesindeki *immâ* edatlarına benzer bir şekilde kullanılmış olabileceklerini düşünüyoruz.

kılınması ki yukarıda böyle olamayacağını ifade ettik, ikincisi son elçi Muhammet'in bütün şıklardaki iletişim tarzlarına muhatap olduğunun düşünülmesi, üçüncüsü ise bütün bu iletişim şekillerinin hepsinin ya da Allah elçisi Muhammet'e gelen bütün mesajların Mushaf'ta bulunduğunun var sayılmasıdır. Farkında olmadığımız kavram kargaşaları, belirsizlikler ve yanlış algılamalar da cabası.

Şimdi yukarıdaki ifadeyi açımlamaya ve bazı soruların cevaplarını bulmaya çalışalım:

İlk şıktaki 'perde ardından seslenmek' ifadesi tarihte sadece Allah elçisi Musa'ya nasip olmuş bir iletişim şeklini anlatmaktadır. İfadeden de anlaşılacağı gibi Allah kendisini göstermeksizin Musa ile dünyada bildiğimiz sesli bir şekilde perde ardından konuşur gibi konuşmuştur. Musa'ya *kelîmu'llâh* denmesi ve bazı Kuran ifadeleri[300] bu gerçeği desteklemektedir. En azından şöyle düşünelim: Eğer bütün veya bir kısım elçiler Allah ile Musa gibi konuşmuşsa sadece Musa'ya 'Allah ile konuşan' veya Allah'ın konuştuğu kimse' anlamında niçin *kelîmu'llâh* densin ki? Böyle demenin bir anlamı kalır mı o zaman? Şunu da belirtelim: Burada Allah, bizzat ve doğrudan konuşmaktadır. Musa ise uyanıktır. Bu şık üzerinde biraz daha konuşmak gerekir. Şöyle ki: Eğer Allah tarihte bizzat sadece bir kez -o da Musa ile- sesli konuşmuş ise, biraz malumu ilam etmek gibi olacak ama bu demektir ki bunun dışında hiç sesli konuşmamıştır. Dolayısıyla ilke olarak 'Tanrı konuşmaz.' O nedenle onun *melekût* âlem içindeki iletişimi gerçek anlamda hepten *vahy* olarak tarif edilmiştir. Musa'ya olan istisnai hitabına gelince, bu mecaz olarak *vahy* olarak ifade edilmiştir.[301]

---

[300] Kuran, (2.253), (4.164)
[301] *Ve ene'htertuke fe'stemi' li mâ yûhâ*(20.13) 'Seni ben seçtim, o halde sana işaret buyrulanları dinle!'

İkinci şıkka gelince yukarıda da söylediğimiz gibi bu iletişim bir elçi aracılığı ile yani dolaylı bir konuşma olmaktadır. Buradaki elçi, Allah elçisi Muhammet için düşünüldüğünde umumiyetle elçi Cebrail olmakta başka bir elçi de olabilmektedir. Bu da birkaç şekilde gerçekleşmektedir: Elçi Cebrail için konuşacaksak; ya Cebrail kendisini göstermeksizin aldığı emre göre yanındaki bir metinden(*kitâb*) hareketle veya irticalen uyanık durumdaki Allah elçisine gizlice bir şeyler fısıldar(*vahy*), yanındakiler söyleneni duymazlar. Ancak bazen havanın ağırlığından veya bir uğultu sesinden *vahy* olayının gerçekleştiğinin farkında olurlar. Ya da Cebrail, Meryem'e göründüğü gibi; eli ayağı düzgün bir insan[302] suretinde Allah elçisinin ve arkadaşlarının arasına gelir, sorular sorar veya açıklamalarda bulunur. Bir süre sonra aralarından ayrılır ve gözden kaybolur. Burada anlaşılacağı üzere her şey göz önünde olmakta; gerek Allah elçisi ve gerekse arkadaşları olayı uyanık olarak yaşamaktadır. Üçüncü olarak Cebrail ona rüyada *melek* suretinde gözükür. Bu tecrübeyi iki kez yaşamış olmalıdır: Hira dağındaki ilk karşılaşmada ve 'yükseliş(*'urûc*)' olayında. Şunu belirtelim ki Allah hiçbir zaman hiç kimseye veya elçiye kendisini göstermemiş olup, 'yükseliş' olayında Allah elçisi Muhammet Allah'ı görmemiştir. Ayrıca anılan 'yükseliş' asla bedenen olmayıp, Allah elçisinin canı/kendisi/ kişiliği(*en-nefs*) rüyada Allah'ın makamına yükselmiştir; bedeni ise yeryüzündeydi.[303] Rivayetlerde Allah elçisinin uyanıkken Cebrail'i asli suretinde bir kez görmüş olduğunu ve olayın dehşetinden bayılıp düştüğünü aktarır.[304]

---

[302] Rivayetlerde genellikle 'Dihye' adındaki kişinin suretinde geldiği geçmektedir.
[303] Krş. Kuran(39.42) ve Bkz. 'Cebrail ve *Melâikeh*' konusu.
[304] Bkz. Erbaş, age. s.212

İlk karşılaşmada Allah elçisinin uyanık olduğu hakkında yaygın bir kanaat vardır. Ancak değişik varyantlı bazı rivayetler[305] ve olayın meydana geliş biçimi bu tecrübeyi bir rüyadan başka bir şekilde izah edemeyeceğimize bizi ikna etmektedir. Öncelikle olay gece geçmektedir(*fî leyleti'l-gadr; fî leyletin mubârakeh*). Bu bir rüya olma ihtimalini arttırmaktadır. İkinci olarak; olay rüyalarda rastlanabilecek türden bir esrarengizlik, tam tamamlanmamış bir teşebbüs özelliği taşımaktadır. Olayı özetleyecek olursak; Allah'ın habercisi(*en-nebiyy*) ve elçisi(*er-rasûl*) olacak Abdullah oğlu Muhammet, Hira mağarasında bulunduğu bir gece uykusunda daha önce hiç görmediği bir varlığı görür ki adını rüyada öğrenmiş olsa da tam olarak onun kim olduğunu daha sonra eşinin yaşlı amcası Nevfel oğlu Varaka'dan öğrenecektir. Gökyüzünde nereye baksa; yüzünü nereye çevirse onunla yüz yüze; burun buruna gelmektedir. Bu varlık bize de makul gelen bazı rivayetlere göre ona bir yazı göstererek 'oku!' der. O ana kadar okuma yazma öğrenmemiş olan Abdullah oğlu Muhammet doğal olarak 'Ben okuma bilmem' diye cevap verir. Aynı varlık vücudunu sıkar, şiddetle sarsar. Aynı emri tekrarlayıp aynı cevabı alınca yine aynı davranışta bulunur, öyle ki artık Allah elçisinde mecal kalmaz. Son olarak 'Yaratan; insanı bir dölütten yaratan[306] efendin aşkına oku! Oku! Efendin kalemle yazmayı ve insana bilmediklerini öğreten yüceler yücesidir' der ve tekrarlamasını(*igra'*) ister. Allah elçisi tekrarlayınca Cebrail gözden kaybolur. Tekrarladığı sözler Allah elçisi

---

[305] Zübeyir oğlu Abdullah'ın rivayet ettiği şu haber bu hususu açıkça teyit eder: 'Allah elçisi şöyle demişti: Uyuyordum, elindeki ipek bir kumaş içinde yazı olduğu halde Cebrail bana geldi ve 'Oku!' dedi. Ben: 'Okuma bilmem' dedim. O zaman Cebrail elindeki yazıyla göğsüme çöktü. O kadar bunalmıştım ki öleceğimi sandım. Sonra beni bırakıp tekrar 'Oku!' dedi. Ben ise tekrar ona, 'Ben okuma bilmem' diye cevap verdim. Sonunda o 'Yaratan efendin aşkına oku!' diye başlayıp ta 'İnsana bilmediğini öğretti' ye kadar okuyarak bana 'Tekrar et' dedi. Ben de tekrar ettim. O zaman Cebrail beni bırakıp gitti. Sıçrayarak uyandığım zaman okuduklarım sanki kalbime yazılmış gibi hatırımda kalmıştı… Bkz. İbnu Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik, *es-Siretu'n-Nebeviyyeh*, Mısır, 1375(1955) c.1, s.236-237

[306] Burada 'yaratan' yerine 'üreten' diye de çevrilebilir.

Muhammet'in zihnine kazınır. Uyandığında Allah elçisi kâbus görmüşçesine çok korkar ve dehşet içinde olay mahallini terk eder. Ancak dikkat edilirse Cebrail'in ısrarlı taleplerine rağmen metinden okuma eylemi gerçekleşmemiştir. Sadece son aşamada sözler tekrarlanmıştır. İlk karşılaşma ve yükseliş(*'urûc*) olayı rüya dışında olsaydı Allah elçisi bu duruma dayanamazdı.[307] Gökyüzünün her tarafını kaplayan bir varlık düşünelim. Uyanık durumdaki bir insanın kalbi buna zor dayanır. Allah elçisi Muhammet'in göğe çıkışı eğer iddia edildiği gibi uyanık iken olsaydı hatta bazılarının iddialarına göre Allah'ı da görmüş olsaydı herhalde en azından bayılırdı. Fakat bunu hissettirecek herhangi bir olay nakledilmemiştir. Nitekim Allah'ın bizzat konuştuğu Musa bile Allah'ı değil onun tecelli ettiği dağın parçalanmış halini gördüğünde bayılıp düşmüştü. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu tür olayların rüyada olup olmaması onların gerçeklilerini asla etkilemez ve hakiki değerini düşürmez.

Bu olayda tartışılan diğer bir konu da Cebrail'in ilk iki *igra'* emrini söylerken bir metinden okumayı mı, yoksa duyurma(İng. *proclaim*)yı ya da ezberden okuma(İng. *recite*)yı mı kastettiğidir. İtiraf etmek gerekirse 'duyur' ve 'ezberden oku' anlamları günümüzde insanlara biraz cazip gelmekte ve son yıllarda bu anlamların kabulü yönünde genel bir eğilim gözlemlenmektedir. Ancak durum bundan farklıdır. Olayın seyrinden bizde oluşan kanaat ilk iki *igra'* emrinden kastedilen anlamın 'bir yazıyı okumak' veya 'bir metinden okumak' olduğudur. Yani bazılarının ifade ettiği gibi buradaki ilk iki *igra'* emri 'tekrarlamak' veya 'duyurmak' anlamında değildir. Biraz açarsak konu şundan ibarettir: Bazı rivayetlerde de belirtildiği gibi Cebrail Allah elçisine bir 'yazı'(*kitâb; levhun mahfûz*) göstermektedir. Eğer böyle bir şey olmamış olsaydı Allah elçisi okuma bilmediğini(*mâ ene bi gâri'*) söylemezdi.

---

[307] Bkz. Erbaş, age. s.212

Rivayette de geçtiği gibi bir yazı görmüş ki okumayı bilmediğini dolayısıyla okuyamayacağını ifade etmişti. Aksi halde onun *igra'* emrini yanlış anladığını varsaymamızı gerektirir ki öyle bir şey söz konusu olamaz. Bunu belirten veya ima eden bir rivayet ya da yoruma rastlanmamıştır. Eğer 'duyur' anlamında olsaydı Cebrail onu zorlamaz veya en azından Allah elçisi 'okuma bilmem' yerine 'ne/neyi?' ve 'kime?' diye sorardı. Allah elçisinin daha önce ezber bildiği bir söz olmadığı gibi ilk karşılaşma öncesi Cebrail tarafından kendisine tekrarlayacağı, ezberden okuyacağı veya duyuracağı bir ifade öğretilmediği için tekrarlaması da istenmiş olamaz. Kaldı ki tekrarlamak o kadar da zor değildir. Ancak, anılan rivayete daha sonra yapılmış bir ilave değilse Cebrail'in, *igra' bi'smi rabbike'llezî halag…* dedikten sonraki üçüncü *igra'* emrini 'tekrar et!' anlamında algılayabiliriz. Nitekim Allah elçisi onun sözlerini tekrar edince maksat hâsıl olmuş ki Cebrail gözden kaybolmuştur. Öte yandan Cebrail'in Allah'tan bahisle *'alleme b'il-galemi 'alleme'l-insâne mâ lem ye'lem* ifadeleri 'kalem ile yazmak'tan ve bilmediklerini 'öğretmek'ten bahsetmektedir. Dolayısıyla kalemden, yazmaktan ve öğretmekten bahsedilen bir yerde *igra'* emrinin doğal olarak bir metinden okumak anlamında kullanılmış olması konjonktüre ve tabloya daha uygun düşmektedir.[308] İlginçtir ilk karşılaşma dışında Allah elçisine *igra'* denmemiştir. Hep 'okunanları aktar!' anlamında *ve'tlu mâ ûhiye ileyke min kitabi rabbik*[309] vs. denmiş. *Fe izâ gare'te'l-gur'ân*[310] denmiş-o da iletilenleri sözlü iletmek anlamında- ama asla *izâ gare'te'l-kitâb* denmemiştir. Tarihi olarak da biliyoruz ki kendisi insanlara hiçbir zaman bir metinden okumamıştır. Çünkü Allah'ın

---

[308] Fakat bu okumanın günümüzdeki yaygın bir yanlış kanaat olarak bilimsel anlamda ilim öğrenmekle veya okumaya teşvik ile hiçbir ilgisi yoktur. Bu nedenle Kuran'da okumaya verilen değeri anlatmak amacıyla 'Dinimizin ilk emri 'oku! …' vb. ifadeler ile başlayan ve devam eden bazı alakasız yorumları doğru kabul etmiyoruz.

[309] Kuran, (18.27)

[310] Kuran, (16.98)

elçisi en azından o zamanlar okuma-yazma bilmiyordu. Burada kilit nokta bu olayın rüyada yaşanmışlığının kabulüdür.

Peki, bu rüya Allah elçisine niçin yaşatılmıştır? Rüyaların bir özelliği gelecekten haber vermeleridir. Musa'ya taş tabletler verilmişti, ancak Muhammed'e verilemezdi. Çünkü okuma-yazma bilmiyordu ve daha yeni yaşanmış tecrübe ile de bu durum perçinlenmişti. Madem okuma-yazma bilmiyordu, o halde yapılacak en uygun şey olarak kendisine okunarak aktarılacak(*senugriuke fe lâ tensâ)*, kendisi de okunanları başkalarına ezberden okuyacaktı(*tilâveh/gur'ân*).İlk karşılaşma bu işin Cebrail tarafından okunmak ve iletmek suretiyle gerçekleştirileceğinin bir nevi habercisiydi.

Bir de nispeten biz sıradan insanların da görebileceği Allah elçisince *mubeşşirât*(muştulayıcı/müjdeci)[311] olarak tanımlanan sadık rüyalar vardır. Bu tür rüyalar, sadık olsalar bile daha çok semboliktir ve o sembolleri çözmeksizin rüyayı anlamak mümkün değildir. Gelecekte yaşanacak bir olayı aynen düşte görmek ise çok nadir rastlanan bir durumdur. Hâlbuki Allah'ın elçilerinin ve habercilerinin rüyalarının çoğu nerdeyse yoruma ihtiyaç bırakmazdı. Sanki önceden olayın kendisi olduğu gibi gösterilir geleceğe ayna tutulurdu. Bunu Allah habercisi İbrahim'in oğlu İsmail'i kestiğini gördüğü rüyada müşahede edebiliriz. Elçinin veya habercinin gördüğü rüya kendisi için 'emir(*vahy*)' telakki edilirdi. Bu yüzden İbrahim konuyu açtığında oğlu İsmail bu emre karşı çıkmamış; babası gibi derhal boyun eğmişti.

Burada akla niçin bu tür rüyaları ikinci şık dâhilinde değerlendirdiğimiz gelebilir. Zira ikinci şıkta ulaklar/erkler(*melâikeh*)arasından bir elçinin gönderildiği belirtiliyordu. Burada ulak(*melek)* veya elçi(*rasûl*) gözükmemektedir. Bunu şu

---

[311] ''*Kema gâle 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm*: *İngata'al-vahyu ve bagiyeti'l-mubeşşirâtu ru'ye'l-mu'mun.*'' el-İsfehani, age. s.859

şekilde izah edebiliriz. Evet, bir ulak veya elçi görünmemektedir ancak kültürümüzde rüyaların göstericisinin *melâikeh* olduğu kabul edilmektedir. Bu kabule göre o görüntülerin ardında *melek* denen varlıklar bulunmaktadır. Bu yüzden son şıkka dâhil etmiş bulunuyoruz. Hatta şunu da söyleyebiliriz: Hadis edebiyatında *hedîsun gudsiyy* olarak geçen sözler de bir nevi Allah elçisine *melâikeh* tarafından aktarılan işaretler; anlamlar ve ilhamlardır. Ancak bu anlamları söze döken Allah elçisi olmaktadır. Ayrıca fazla bilinmeyen Allah elçisinin Hattap oğlu Ömer'i de aralarında saydığı *muhdesûn* diye anılan bir takım insanlardan bahsedilir. Kanaatimize göre onlar normal insanlar arasında çok nadir bulunan bazı kişilerdir ki bir takım bilgiler onlara aktarılır.

2. Kelâmu'llâh Bağlamında Gur'ân Olayının Oluşum Sürecinin Mahiyeti

'Kuran'ın mahiyeti' meselesi en önemli sorunumuzdur. Bu sorunu sağlıklı bir şekilde çözmeden diğer problemleri çözebileceğimizi düşünmüyoruz. Kuran, hâlihazırdaki bilgilerle ve kabullerle esasen mahiyeti çözülmemiş sorunlu bir metin görünümündedir. Baştan bunu kendi kendimize açıkça itiraf etmemiz gerekir. Mahiyetini tam bilmediğimiz sorunlu bir metin insanlara gerçek anlamda kılavuzluk yapabilir mi? Ya da sorunlarımızı çözebilir mi? Elimizdeki yorumlarla ve bakış açılarıyla çözmek bir yana var olan problemler derinleşmekte ve yeni sorunlar ortaya çıkmaktadır. Biz ise sorunu çözerken işimize yarayacak belli başlı kelime ve kavramlara birbirleriyle uyumlu, birbirlerini tamamlayacak tarzda kısaca değinmeye ve onları yeniden tanımlamaya çalışacağız. Bunu yaparken de daha önce kısmen bahsettiğimiz hareket noktasını yani *melekût/mulk* kavramını temel alacağız. Daha detaylı açıklamaları nasip olursa ilerde yapacağımız bir başka çalışmada sunmayı

düşünüyoruz. Şu hususu bir ön not olarak verelim: Kuran'da bazen bir kavramı veya nesneyi anlatmak için birden çok kelime kullanıldığı gibi, bazen de bir kelime ile birden çok şeyi anlatmak mümkün olmuştur. Bu yüzden farklı kavramları açıklarken bazen aynı kelimelerin kullanılması veya bunun tersi bir durum garip karşılanmamalıdır. Mesela Musa'ya verilen yazı/yazılar hakkında Tevrat yanında *el-elvâh, suhufu mûsa, kitâbu mûsa* denmekte, geçmişteki yazılar için ise umumi olarak *zubûru'l-evvelîn* tamlaması kullanılmaktadır. Dikkat edilirse hepsi de aynı şeyden bahsetmektedir. Allah elçisi Muhammet'e gelen yazı için de aynı kelimeler kullanılır. *Suhufen mutahharah*[312]*, el-kitâb*[313]*, levhun mahfûz*[314].gibi.

Daha önce Allah'ın bir kral olarak betimlenişinden bahsetmiştik. Göklerin ve yeryüzünün yani evrenin kralı olan Allah hiçbir işini şansa, rastlantıya, günübirlik düşüncelere ve kararlara bırakmaz. Einstein'ın da dediği gibi; 'Tanrı zar atmaz.' Kuran' göre evren devamlı değişim ve inşa halindeki bir memleket ve krallık gibidir. Allah, evrenle ilgili ne yapacağını zaman öncesinden kararlaştırmış, ona göre planlarını ve programlarını yapmış, kayıt altına almış, zamanı ve sırası gelince de bu planlarını ve programlarını uygulamaya koymaktadır. Ayrıca evrende olup biten her şey, her olay arşivlere kaydedilmektedir. Nasıl ki bir devletin veya krallığın resmi evrakı ve belgeleri olur, aynı şekilde gökler ve yer krallığının da planları, programları, kararları, taslakları, hesapları, envanterleri, yasaları, fermanları, talimatları, sözleşmeleri, anlaşmaları, tutanakları, raporları, sicilleri, fişleri, standartları... vs. içeren resmi belgeleri diyebileceğimiz dosyaları, defterleri ve arşivleri vardır. İşte bu evraklardan Kuran'da*, imâm, kitâb, ,ragg* veya *zubûr* gibi

---

[312] Kuran, (98.2)
[313] Kuran, (2.2)
[314] Kuran, (85.22)

değişik kelimelerle, rivayetlerde ise *sicillât*[315] ve *el-levh*[316] olarak bahsedilir. *El-levh*, bir bakıma Allah'ın evren ile ilgili stratejileri içeren bir yol haritası, bir ajanda veya bir not defteri gibi de algılanabilir. Ayrıca bütün bu belgelerdeki aktarılan veya aktarılmayan bilgilerden Kuran'da *'ilm*[317] diye söz edilmektedir.

Ve kulle şey'in ehsaynâhu fî imâmin mubîn.[318]

'Her şeyi belli başlı evraklarda bir bir saydık.'

Ve lâ ratbin ve lâ yâbisin illâ fî kitâbin mubîn.[319]

'Canlı cansız her şeyin özel birer kaydı bulunmaktadır.'

Ve kulle şey'in fe'alûhu fi'z-zubur ve kullu sağîrin ve kebîrin mustatarr…[320]

'Küçük büyük demeden yaptıkları her şey evraklarda satır satır yazılmıştır.'

Fe mâ bâlu'l-gurûni'l-ûla gâle 'ilmuhâ 'inde rabbî fî kitâb. Lâ yedillu rabbî ve lâ yensâ. [321]

'Firavun 'O halde geçmiş kuşakların durumu nedir? diye sormuştu. Musa da 'Bu bilgi efendimin yanında bulundurduğu evrakta kayıtlıdır. Dolayısıyla efendim yapacağını şaşırmaz ve de unutmaz.' diye cevaplamıştı.'

… ve kitâbin mestûrin fî raggin menşûr.[322]

'…Yayılmış parşömenlere satır satır yazılmış yazılar aşkına..'.

Gad ' alimnâ mâ tengusu'l-ardu minhum ve 'indenâ kitâbun hafîz.[323]

'Biz toprağın onlardan neleri alıp götürdüğünü kesinlikle biliyoruz. Yanımızda bilgilerin kaydedildiği evraklar vardır.'

Mâ li hâza'l-kitâbi lâ yuğâdiru sağiraten ve lâ kebiraten illâ ehsâhâ.[324]

'Nasıl bir sicil imiş ise bu sicil; küçük büyük her şeyi sayıp ortaya dökmüş!'

---

[315] Bkz. Sülün, agm. s.57

[316] Krş. 'Divan' defter tutma sistemidir. 'Levha' adıyla da anılan defterlerin... Diplomatik md. *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı yay. c.9, s.361

[317] Kuran, (3.7), (2.120), (27.40)

[318] Kuran, (36.12)

[319] Kuran, (6.59)

[320] Kuran, (54.52-53)

[321] Kuran, (20.51-52)

[322] Kuran, (52.2-3) Buradaki yayılmış parşömenler ve satır satır yazılar Allah katında olmalıdır. Kuran'ın *levh*'i tanımlarken zamanın yazı malzemesini kullanması doğaldır.

[323] Kuran, (26.4)

[324] Kuran, (18.49)

Bir de yukarıda bahsedilen belgeler arasında sayılabilecek *ummu'l-kitâb* kavramı bulunmaktadır. Nedir *ummu'l-kitâb*? Bilindiği gibi bir yere gönderilecek resmi yazılar iki suret halinde yazılır. Biri arşive konur. Diğeri ise nereye gönderilecekse oraya gönderilir. İşte *ummu'l-kitâb*; Allah'ın Cebrail aracılığı ile elçisi Muhammet'e gönderdiği yazıların; mektupların; fermanların(*el-kitâb*) asıllarını ifade etmek üzere söylenmiş bir tamlamadır. 'Asıl yazı; kaynak yazı; ana metin; kaynak metin; asıl ferman(buyruk); kaynak ferman...' vb. şekilde çevirebiliriz.[325]

Hâ mîm. Ve'l-kitâbi'l-mubîn.İnnâ enzelnâhu gur'ânen 'arabiyyen le'ellekum te'gilun. Ve innehû fî umm'il-kiâabi ledeynâ le'aliyyun hakîm. [326]

'Ha, mim. Bu belirtilen[327] buyruk[328] aşkına! Biz onu kavramanız için Arapça bir okunuşa indirgedik. Aslı nezdimizdeki buyruklar arasındadır.'[329]

Yemhu'llâhu mâ yeşau ve yusbitu ve 'indehû ummu'l-kitâb.[330]

'Allah dilediğini siler; dilediğini tespit eder, değil mi ki asıl ferman onun yanındadır.'

Son elçi Muhammet'e gelen fermanlardan/buyruklardan veya yazılardan Kuran'da değişik biçimlerde bahsedilmektedir: *el-kitâb, el-kitâbu'l-mubîn; el-kitâbu'l-hakîm; kitâbun meknûn; levhun mehfûz; suhufen mutahharah, ez-zikr; el-mesânî.*

Kuran'da *kitâb* kelimesi yazı, yazılı belge, yazılı metin, yazılı pusula, mektup, ferman; buyruk, senet, kontrat, karar, ödev, takdir… gibi anlamlarda kullanılır. Allah elçisine gönderilen *kitâb* daima efendisi Allah'tan gelen '(resmi)yazı; (resmi)mektup;

---

325 Bkz. 'Tamlama' ların eşdeğerliği.
326 Kuran, (43.1-4)
327 Burada 'belirtilen' anlamı yerine; 'belirli/muayyen/özel' anlamları da verilebilir.
328 Burada 'buyruk' kelimesi yerine; 'ferman; yazı' kelimeleri de kullanılabilir.
329 Burada 'asıl buyruklar' yerine; 'esas; kaynak; temel yazılar/ fermanlar' çevirileri de yapılabilir.
330 Kuran, (13.39)

ferman/buyruk'[331] anlamında kullanılmıştır. Allah elçisi Muhammet'e gelen mesajdan asla bir kitabı çağrıştırır tarzda veya sonradan kitap ya da koleksiyon(*mushaf*) haline getirileceği var sayılarak Türkçe 'kitap' anlamında bahsedilmez. Zira başlangıçta buyurum(*vahy*) parçalarından bir koleksiyon ve kitap yapma projesi yoktu. Kaynaklarda Allah tarafından mesajların yazdırılması veya Allah elçisince bir kitap haline getirilmesi ile ilgili emirlere rastlanmaz. Gelen mesajların unutulmaması ve kaybolmaması için yazıya geçirtmek ve ayrıca ezberletmek tamamen Allah elçisinin akıl ettiği bir önlemdi. Bildiğimiz kadarıyla yazılı belgeleri bir koleksiyon olarak derleme fikri ilk önce Hattap oğlu Ömer tarafından Ebubekir'e önerilmişti. Ebubekir de Allah elçisinin böyle bir isteğinin olmadığını gerekçe göstererek başta bu öneriye sıcak bakmamış, ancak bir süre düşündükten sonra gayet makul ve yerinde bir öneri olduğuna kanaat getirmiş ve nihayetinde bir komisyon kurdurmuştu. Eğer Allah'ın veya elçisinin bu konuda bir buyruğu olmuş olsaydı Ebubekir hiç tereddüt eder miydi acaba? Kaldı ki Allah'ı kitapları ve kütüphanesi olan, kitap okuyan bir kral gibi düşünemeyiz. Onun buna ihtiyacı yoktur. Olsa olsa ona ait plan, program ve karar defterlerinin olabileceğini düşünebiliriz. Eski dünyada krallar kütüphaneleri ile değil, özellikle koydukları töreleri ve kanunları ile anılırdı. Okuma yazma bilmeleri çok da beklenmezdi. Nasıl olsa yazdıracağı veya okutacağı bir memuru veya kâtibi bulunurdu. Hatta diyebiliriz ki 'Allah'ın kitabı/kitapları' diye bir tamlama Kuran'daki *el-kitâb* ve *el-gur'ân* sözcükleri bağlamında doğru değildir.[332] Allah kitap veya kitaplar yazmadığı gibi, yazdırmamıştır da. Çünkü o bir yazar değildir. Sonradan

---

[331] Carlyle'ın büyük zahmet çekerek okuduğu Kuran tercümesi için kullandığı şu ifadeler ilginçtir: 'Bir Avrupalı Kur'an'ı ancak bir vazife hissinin baskısı altında okuyabilir. Tıpkı devlet arşivlerindeki okunması güç evrak yığınları gibi' nakleden: Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, s.21

[332] Konu ile ilgili bir makale için Bkz. Sülün, Murat, 'Kur'an'da Kitap Kavramı ve Kur'an Vahiylerinin Kitaplaşması', *MÜİF Dergisi*, İst. 1997, s.53-120

onun mesajlarının ve buyruklarının biri ya da birileri tarafından ihtiyaca binaen kayda geçirilmesi ve bir araya getirilmesi ayrı bir konudur. Bugünden o dünyaya bakamayız.

Cebrail'in getirdiği her bir ferman[333] dış müdahalelere karşı iyice korunan ve saklanan(kripto) [334] bir ya da birkaç harfli, özel şifreli/kodlu kısaltma[335] yazılardır. Kuran'da *seb'an min'el-mesânî* ve Tefsir tarihinde *el-hurûfu'l-mugatta'ah* diye anılan harflerin Allah'ın elçisi Muhammet'e gönderdiği fermanın şifre yazıları/kodları; kısaltma yazıları, daha açık konuşmak gerekirse yazılı ferman(*kitâbu'llâh*)ın[336] sadece, kısaltma yazılar olarak yazılan kodlardan/şifrelerden ibaret olduğunu düşünüyoruz. Zira Kuran'da birçok H.M'dan sonra *tilke âyâtu'l-kitâbi'l-mubîn/kitâbi'l-hâkim* vb. ifadeler, *harf* kelimesinin bir anlamının da *âyeh* sözcüğünün anlamlarından olan alamet[337] ve işaret oluşu ve *tilke* zamirinin daima kendisinden öncesini göstermesi[338] açıkça bu gerçeği belirtmektedir. Bazı yorumcular her ne kadar bu ifadelerden direkt takip eden sözlerin kastedildiğini ileri sürse de kanaatimize göre

---

333 Biz *el-hurûfu'l-mugatta'ah* diye isimlendirilen harflerin ayrı birer 'ferman(*kitâb*)' olabileceğini düşünüyoruz.

334 *Kitâbun meknûn* tamlamasını zahiren 'gizli yazı' olarak çevirmek mümkün olmakla birlikte 'saklanan/korunan yazı' olarak da çevirmek daha uygun düşer.

335 *El-mesânî* kelimesi kanaatimize göre 'tekrarlanan' ve 'kısalan' anlamları esas alındığında aşağıda da belirtileceği gibi 'esas ferman(*ummu'l-kitâb*)'ın kısaltılarak tekrar yazılmasından dolayı 'kısaltma yazılar' olarak çevrilebilir.

336 *Men garae harfen min kitabi'llâhi fe lehû bihî hasenetun ve'l-hasenetu bi 'aşri emsâlihâ.. Lâ egûlu elîf, lâm, mîm harfun, ve lâkin elifun herfun ve lâmun harfun ve mîmun harf.* 'Allah'ın buyruğundan bir harf okuyan kimse için 'bir tane iyilik' kaydedilir. Bir iyiliğe ise on katı mükâfat verilir. Ben 'elif, lam, mim' bir harftir demiyorum. Aksine 'elif' bir harf; 'lam' bir harf ve mim de bir harftir.' *Şerhu Sahihi't-Tirmizi*, 1.34 nakleden: Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, MÜİF Vakfı yay. İst. s.91

Elif, lam, mim'in üç harften oluştuğunu söyleyen Allah elçisi herhalde malumu ilam etmek istemiyordu. *Kitâbu'llâh* derken özellikle HM'yı örnek vermesi ilginçtir.

337 ''*Harf* kelimesi, Arapçada yerine göre 'her nesnenin ucuna, tarafına, kenarına, sivri ve keskin kıyısına, hece harflerinden her birine… alamete' ıtlak olunabilir.''Yıldırım, Suad, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensar neşr. 1983, s.71 Bir karşılaştırma yapmak için *mesnâ* kelimesinin 'iki uçlu; ikiye katlanan şeyler; tekrarlanan şeyler' ve 'değneğin ucu(*misnâh*) anlamları için bkz. Watt, Kur'an'a Giriş, s.157, Şehrur, age. s.53

338 Krş. Kuran, *Tilke âyâtu'llâhi netlûhâ 'aleyke bi'l-hagg*(2.252), *ve tilke'l-emsâlu nedribuhâ li'n-nâs*…(59.21) vd.

bu görüş doğru olamaz. Dolayısıyla işaretlere/şifrelere veya kodlara *âyât* denmektedir.[339] Bu şifreler[340] resmi yazılardaki 'sayı'ları andırır tarzda işlenecek konuları ve temaları simgelerler.

Peki, niçin bu harflerin zikredilmesine gerek duyulmuştur?

Kanaatimize göre Allah elçisi zamanında şu tartışma oldukça hararetli yaşanmış olmalıdır: Muhalifler Musa'nın levhaları gibi bizzat Allah'ın yazdırdığı, gökten indirttiği ve kendilerinin bizzat elleriyle dokunabilecekleri bir metin/yazı görmek istiyorlardı.

Yes'eluke ehlu'l-kitâbi en tunezzile 'aleyhim kitâben mine's-semâ'.[341]

'Buyruk sahipleri senden kendilerine gökten bir yazı indirmeni istiyor.'

Ve lev nezzelnâ 'aleyke kitâben fî girtâsin fe lemisûhu bi eydîhim...[342]

'Eğer sana kâğıda yazılı bir yazı indirmiş ve onlar elleriyle ona dokunmuş da olsalardı...'

Ancak o an için onların bu isteklerinin gerçekleştirilmesi mümkün veya uygun görülmediği için Allah elçisine gelen yazının belirtileri olan harflerin telaffuzu ile yetinilmiştir. 'Öyle veya böyle siz algılamasanız da ortada bir yazı var. İşte size yazının alameti olan harfler!' denmek istiyordu. Bu yüzden *el-hurûfu'l-mugatta'ah* diye bilinen harflerin geçtiği yerleri şu şekilde çevirmek de mümkündür.

---

[339] Bizim kültürümüzde 'ayet' denince genellikle ''surelerin içinde, başı ve sonu belli bir veya birkaç cümleden meydana gelmiş ilahi sözler''(Ece, Hüseyin K. *İslam'ın Temel Kavramları*, Beyan yay. İst. 2000, s.51) anlaşılır. Diğer bir deyişle her 'vakıf' veya 'fasıla' bir 'ayet' kabul edilir ve doğru olmasa bile 6666 veya bu civarda rakamlar verilir. Oysaki bu kelimenin aslı olan Arapça *âyeh* sözcüğü Kuran metni bağlamında 'işaret; işaret buyrulan husus; işaret buyrulan konu' şeklinde anlaşılmalıdır. Buna paralel olarak her bir buyurum/buyuru(*vahy*) bir işaret olarak kabul edilebileceği gibi(Nitekim sûrah kelimesinin bir anlamı da 'işaret'tir), her buyuru parçası içinde de birden çok işaret buyrulan husus(*âyât*) bulunabilir. Öte yandan bu kelimeyi sayısal olarak belirtmek bize çok anlamlı gelmemektedir.

[340] Anılan harflere 'kod' ya da 'şifre' dememizin nedeni haberleşmeye yarayan gizli yazılar; şifreler olmalarıdır.

[341] Kuran, (4.153)

[342] Kuran, (6.7)

Elif lâm râ, tilke âyâtu'l-kitâbi'l-hakîm.[343]

'İşte sana tespit edilen yazının belirtileri.'

Konunun burasında elimizde bulunan Kuran(Mushaf) adıyla anılan eserin ortaya çıkış sürecine giriyoruz. Bunun için önce Allah elçisine işaret buyrulmasının(*vahy*) mahiyetini ve aşamalarını anlatmaya çalışacağız. Şunu aklımızdan çıkarmayalım. Elçi Cebrail, elçi Muhammet'e tabiri caizse bir brifing ve ders[344] vermektedir. Bu ders kuru bir bildirim değildir. Cebrail, gerek herhangi bir mesajı ulaştırmak için Allah elçisine gelmeden önce ve gerekse bildirim(*'allemehu*) olayı gerçekleşirken aslında aşamalı olarak birkaç süreç yaşanmaktadır. Bu konuda kullanılan kelimelerin ve kavramların her birinin değişik aşamalarda farklı gibi görünen fakat oldukça bağlantılı en az iki anlamda kullanıldıklarına dikkat çekmek istiyoruz.[345] Yani zikredeceğimiz kelimeler özellikle *el-hurûfu'l-mugatta'ah* ile başlayan parçaların başlarında birbirleri ile bağlantılı olarak birinci anlamları ile diğer yerlerde yine birbirleri ile bağlantılı olarak ikinci veya diğer anlamları ile kullanılmaktadırlar. Biraz karışık ama bir o kadar da ilginç olan bu durumu doğrusu kısa bir şekilde izah etmek o kadar da kolay değildir.

Yukarıda Cebrail'in Allah'tan aldığı talimat uyarınca bir veya birkaç harfli şifreli; kodlu bir yazı/ferman/buyruk getirdiğinden bahsetmiştik. *El-hurûfu'l-mugatta'ah* söz konusu olduğunda *ihkâm*(*uhkimet…*) muhtemelen verilecek ders/ mütalaa öncesi konulara işaret eden bu şifrelerin(harflerin) önceden 'tespitini/

---

[343] Kuran, (12.1)
[344] Kuran, (6.105)
[345] *garae*: 1-Telaffuz etmek, 2-Metinden okumak, 3-İletmek,
evhâ: 1-İşaret etmek, 2-İşaret buyurmak/söylemek; *vahy*:1-İşaret(gerçek) 2-İşaret buyrulan (mecaz),
âyeh: 1-İşaret, 2-İşaret buyrulan husus/ konu,
tafsîl: 1-Açıklamak/Harfi seslendirmek, 2-Açıklamak/İşaret buyrulan hususları açıklamak,
kitâb: 1-Bildiğimiz yazılı metin(gerçek), 2-Ödev/ İlke(mecaz),
inzâl:1-İndirmek/İndirtmek(gerçek), 2-Lütfetmek(mec.), 3-İndirgemek/ Deşifre etmek(mec.)
ihkâm: 1-Harfi tespit etmek, 2-Bir hususu, bir konuyu okunuşu tespit etmek/kararlaştırmak

saptanmasını/kararlaştırılmasını' ifade etmektedir.[346] *El-hurûfu'l-mugatta'ah* harflerinden sonra yazıdan *el-kitâbu'l-hakîm*(tespit edilen/saptanan/kararlaştırılan yazı) diye bahsedilmesinin bir anlamı da budur.

Elif lâm râ. Kitâbun uhkimet âyâtuhu….[347]

'Elif, lam, ra. İşte sana Şifreleri tespit edilmiş... bir buyruk'

Elif lâm râ. Tilke âyâtu'l-kitâbil-hakîm.[348]

'Elif lam ra. Bunlar tespit edilen buyruğun şifreleridir.'

Tilke âyâtu'l-kitâbi'l-mubîn.[349]

'Bunlar özel yazının şifreleridir.'

İlk aşama olan bu tespit(*ihkâm*) işlemini Cebrail Allah elçisi Muhammet'e gelmeden önce Allah'ın katında ondan talimat(*emr*) aldığı esnada yapmış olmalıdır. Söz konusu kodlar/şifreler bir asıl metnin/yazının(*ummu'l-kitâb*) kısaltması olduğu gibi(*ve innehû fî ummi'l-kitâbi ledeynâ*) bir kısmının da direkt Allah'ın işaret buyurduğu hususların notları olma ihtimali vardır.

İkinci aşama tespit edilen(*uhkimet*) şifrelerin Allah elçisine açıklanması; okunması, daha açık konuşmak gerekirse 'telaffuz'u aşamasıdır ki –nitekim açıkça harflerin *elîf lâm mîm râ; tâ sîn; gâf…* gibi telaffuzları ile gerçekleştirilmektedir-bu işlem de *tafsîl* veya *gur'ân* lafızları ile belirtilmektedir.

---

[346] Benzer durum Gemara'nın oluşumunda da gözlemlenmektedir: ''Gemara(Gemara:Tamamlama) Mişna'nın yorumudur. Talmud'da önce Mişna'ya ait bir metin zikredilmektedir. Bu metin *Mem*, *Taf*, *Nun* ve *Yod* harflerinden oluşan bir kısaltmayla gösterilmektedir. Daha sonra *Gmel* ve *Mem* harflerinden oluşan Gemara'ya geçilmekte ve burada Amoraim denilen rabbilerin yorum ve görüşlerine yer verilmektedir. Gemara'nın Talmud'un esas kısmını teşkil etmesi sebebiyle, bazen Gemara ile Talmud eş anlamda kullanılmaktadır.'' Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat,* Pınar yay. İst. 2001, s:21
Not: Burada bir mukayese yapacaksak, nispeten Gemara, *gur'ân*'a; Mişna ise *el-mesânî(levhun mahfuz)*'a tekabül etmektedir.

[347] Kuran, (11.1)

[348] Kuran, (10.1)

[349] Kuran, (12.1)

Elif lâm râ. Kitâbun uhkimet âyatuhû summe fussılet….[350]

‘Elif, lam, ra. Şifreleri tespit edilmiş sonra da açıklanmış bir yazı….’

Fussılet âyâtuhû gur’ânen…[351]

‘Şifreleri okunarak açıklanmış...’

Ancak aynı kelimeler *el-hurûfu’l-mugatta‘ah* dışında bu sefer daha bir ‘açımlamak’ ve ‘sözlere dökmek’ anlamlarında kullanılmıştır. Yani tespit edilen belli şifrelerin/konuların(*âyât*) içeriklerinin açık açık cümlelerle şerh edilmesi(*beyyinât*) vardır. Artık yukarıda bahsettiğimiz *ihkâm-muhkem* tespit edilmiş konuları, *tafsîl* veya *gur’ân* ise sözlerle açımlanıp iletilmelerini anlatmaktadır. *Tafsîl*’den *teysîr*(*yessernâ*) diye de söz edilmektedir. Artık şifrelerin/işaretlerin sadece telaffuzlarının değil anlamlarının ‘okunmasına imkân sağlanmış’ olmaktadır.

Ve legad yesserne’l-gur’âne li’z-zikri fe hel min muddekir.[352]

‘Bu kaydın okunuşunu temin ettik Yok mu hiç kulağına küpe yapacak?’[353]

Burada şifreler/işaret buyrulanlar açıklandıktan yani açık ve anlaşılır cümlelere döküldükten sonra detaylandırılmak isteniyorsa ya da muhataplar tarafından bir konunun veya konuların(*âyât*) kapalı kaldığı düşünülen tarafları varsa, bunların ayrıntılı olarak daha da açımlanmasına *beyân*[354] denmektedir.

Allah elçisi Musa halkına, Allah’ın kendilerine bir sığır kesmelerini buyurduğunu söyler. Konu/emir(*âyeh*) bellidir. Ancak onlar konunun tam olarak açıklanmadığını bahane ederek ha bire bir takım gereksiz detaylar*(beyân*) öğrenmek istemektedirler.

---

[350] Kuran, (11.1)
[351] Kuran, (41.3)
[352] Kuran, (54.17)
[353] Burası şu şekilde de çevrilebilir: ‘Belgenin okunuşuna imkân sağladık. Aklında tutacak yok mu?
[354] *Summe inne ‘aleynâ beyâneh*(75.19)

Galu'd'u rabbeke yubeyyin lenâ mâ hî/… yubeyyin lenâ mâ levnuhâ… [355]

'Bizim için efendine seslen de bize nasıl bir sığır olacağını açıklasın!… renginin ne olacağını açıklasın!'

Allah elçisi Muhammet'e bir defasında *vahy* olayı gerçekleşirken herkesin bildiği şu uyarı yapılmıştı:

Fe izâ gara'nâhu fe't-tebi' gur'ânehû summe inne 'aleynâ beyâneh.[356]

'Biz okurken sen okunuşu takip et, daha sonra ayrıntılarıyla açıklanması da yine bize düşer.'

Aşağıdaki ilk ifadede daha önce hiç bahsedilmemiş iki konuda soru vardır. Sonraki ifadede ise kısmen açıklanmış bir buyruğun kapalı yönleri açıklatılmak istenmektedir.

Yes'elûneke 'ani'l-hamri ve'l-meysir... yes'elûneke mâzâ yunfigûne guli'l-'afv. Kezâlike yubeyyinu lekumu'l-âyâti le'allekum tetefekkerûn [357]

'Sana şarabı ve şans oyunlarını soruyorlar... Sana Allah yolunda neyi harcayacaklarını da soruyorlar. Sen de 'ihtiyaç fazlasını' diye cevapla! Düşünürsünüz diye Allah işaret buyrulanları sana işte böyle ayrıntılı açıklıyor.'[358]

Kitâb ve *gur'ân* bağlamında *inzâl* ve *tenzîl* kavramları ile ilgili olarak şu notu düşmeden geçemeyeceğiz. Genellikle *inzâl* toptan indirmek, *tenzîl* ise parça parça indirmek olarak yorumlanır. Biz *inzâl* kavramının 'lütfetmek/bahşetmek'[359] anlamlarının yanı sıra 'lütfedip indirgemek/tenezzül buyurup indirgemek' şeklinde

---

[355] Kuran, (2.67-71)
[356] Kuran, (75.17-19)
[357] Kuran, (2.219)
[358] Son cümleyi '…işte böyle ayrıntılı açıklatıyor.' şeklinde çevirmemiz yanlış olmaz. Zira Allah bizzat değil, Cebrail aracılığı ile yani dolaylı olarak bu ayrıntılı açıklamaları yapmaktadır(açıklama yaptırmaktadır). Buna paralel olarak mesela yukarıdaki *uhkime*t ve *fussılet* fiilleri de 'tespit edilen' ve 'açıklanan' yerine 'tespit ettirilen' ve 'açıklatılan/açıklanması sağlanan' şeklinde çevrilebilir.
[359] Bu konuda bkz. Cündioğlu, *Söz'ün Özü*, s.163,164

düşündüğümüz anlamlarının dikkate alınmasını öneriyoruz. *Tenzîl* kavramı da yine parça parça ama lütfedip parça parça indirgemek olarak da anlaşılabilir. Diğer bir ifade ile Kuran'daki *inzâl* ve *tenzîl* kavramlarını her halükarda somut ve ilk anlamlarında toptan veya parça parça indirmek anlamında algılanmaması gerekir.[360] Özellikle *bi'l-hagg* ilavesinin bulunduğu ifadelerde 'lütfedip indirgemek' anlamı çok daha belirgin gözükmektedir.[361]

3. Kuran'ın Tanımı, İçeriği, Kutsallığı, Amacı ve Konumu

Bizim günümüzde algıladığımız Kuran(Mushaf) ile içinde geçen *gur'ân* kavramı aynı şey midir?[362]

''Kur'an, Hz. Muhammet'e Arapça olarak vahiy yoluyla indirilip, bize tevatürle naklolunan Tanrı kitabının özel adıdır.''[363] türünden klasik ve meşhur tanımların pratik olarak işe yaramadıklarını, çok da anlamlı ve doğru olmadıklarını düşünüyoruz. Biz, Türkçedeki 'Kuran(Kur'an)' kelimesini tamamen atmıyor ama bu kelime ile orijinal *gur'ân* sözcüğünü ayırıyoruz. Diğer bir deyişle; 'Kuran' kelimesini Mushaf, yani buyurum(*vahy*) koleksiyonları ve belgeleri anlamında kullanıyoruz. Yazı her şeyden önce bir belgedir. Elimizdeki Kuran metni de *vahy* notları/kayıtları

---

[360] Mesela Haşir suresindeki *lev enzelnâ hâza'l-gur'âne 'alâ cebelin leraeytehû hâşi'an*…(59.21) ifadesi katiyen fiziki bir indirmeyi anlatmış olamaz..

[361] Allah elçisi tarafından söylendiği rivayet edilen '*Enzilu'n-nâse menâzilehum.*'(Ebu Davud, *Sunen*, Çağrı yay. İst. 1992 Kitabu'l-Adab, c.5, s.173(No:4842) sözü genellikle 'İnsanlara mevki, makam ve seviyelerine göre muamele ediniz.'(İmam Nevevi, *Riyazu's-Sâlihîn*(Terc. M. Yaşar Kandemir, İ. Lütfi Çakan, ve Raşit Küçük), Erkam yay. İst. 2006, s.535) vb. şekilde tercüme edilmektedir. Bu sözü dolaylı olarak da olsa 'İnsanların seviyelerine inerek konuşunuz.' şeklinde de algılamamız yanlış olmaz.

[362] Cahiz(255/868)'in Kuran hakkındaki sözlerine bakılacak olursa Kuran'ın orijinal mahiyetinin gözden kaçırılması ta ilk yüzyıllara kadar uzanmaktadır.
''Araplar, kendi uzun metinlerine 'divan' adı verirlerdi, Cenab'ı Hakk, 'Kuran' ismini verdi. Araplar, divanlarının bölümlerine 'kaside' adını verirlerdi, Kuran bölümlerinin adı 'sure'dir. Araplar, kasidelerinin bölümlerine 'beyt' adını verirlerdi, surelerin bölümlerinin adı 'ayet' dir. Araplar, beytin sonlarının ses uyumlu bitmesine 'kafiye' derlerdi, Ayetlerin bitiş yerlerindeki ahengin adı 'fasıla'dır.'' Serinsu, age. s.121

[363] Serinsu, Nedim, *Kur'an Nedir?* Şule yay. İst. 1999, s.84

yani tarihi belgelerinden ibarettir. Arapça *gur'ân* sözcüğü ise gerçekte bir 'özel isim' veya 'kitap adı' olmayıp, tamamen yapılan işe; yani 'okuma/deşifre' ve 'iletme' işine işaret etmek için söylenen bir kelimedir.[364] *Gur'ân* kelimesi bir özel isim değilse, onun birden çok isme sahip olduğunu düşünmek ne derece mantıklı olur? Anlaşılan birçok şey Arap saçı gibi birbirine karıştırılmış durumdadır. Bu konu daha önce bazı kelime ve kavramlar hakkındaki açıklamalarımız dikkate alınmadan kolaylıkla anlaşılamaz. Özetle gelenekte 'Kuran'ın isimleri' diye anılan kelimelerin bir kısmı değişik bağlamlar dikkate alındığında, Allah elçisine getirilen ferman(*kitâb/zikr/mesânî*)ların veya onun açılımı anlamında kullanılan *gur'ân*'ların(*Vahy* birimlerine *sûrah* dendiği gibi *gur'ân* da denmektedir) içinde bulunan ifadelerin özelliklerine ve niteliklerine işaret eder. Bazen *kitâb*'ın veya onun okunan ileti(*gur'ân*)lerinin insanlık için bir ışık(*nûr*) ve yol gösterici(*hudâ*) olduğu, mesajının gönülleri iyileştirici(*şifâ*') mahiyeti vurgulanmak istenmiştir. Genel anlamda *gur'ân*'lara *furgân* ya da *hikmeh* demek yanlıştır. Çünkü anılan bu kavramlar ileti(*gur'ân*)lerin sadece bir kısmını oluşturur. Hülasa; *gur'ân* kelimesi esasen bir kitap adı olmadığı gibi 'Kuran'ın isimleri'[365] diye bir şeyin varlığı mevzubahis olamaz. Nitekim Kuran'da Tevrat'tan[366], rivayetlerde ise Mezmur'dan bile *gur'ân*[367] diye söz edilmektedir.

---

[364] 'Kuran anlaşılmak için gelmiştir' ifadesi son zamanlarda klişeleşmiş bir sözdür. 'Anlaşılmak için *gur'ân* olmuştur' demek daha doğrudur.

[365] Kültür olarak fazla isim takmaya biraz kafayı takmış gibi gözüküyoruz. Allah'ın 99 ismi(Doğrusu 'Allah'ın 99 namı ve unvanı' olmalı)nin yanında Kuran'ın isimleri ve hatta Allah elçisinin 99 isminden bile bahsedilmektedir.

[366] *Ve le ged âteynâke seb'an mine'l-mesânî ve'l-gur'âne'l-'azîm....ve gul innî ene'n-nezîru'l-mubîni ke mâ enzelnâ 'ale'l-mugtesimîne'llezîne ce'alu'l-gur'ân 'idîn. Fe ve rabbike lenes'elennehum ecme'îne bi mâ kânû ye'melûn*(15.87-93)

Sibak-siyaktan ifadelerdeki 1. ve 2. *el-gur'ân* lafzının aynı şeye işaret etmediği anlaşılmaktadır. Çünkü *ke mâ enzelnâ* deyip geçmişe bir göndermede bulunması bunu göstermektedir. Geçmişte kendi *gur'ân*'larını tam olarak uygulamayanlar yani bildiriyi parçacı bir yaklaşımla uygulayanlar ihtimal Enam suresinde(*İnne'llezîne ferregû dînehum ve kânû şiye'an leste minhum fî şey'in inne mâ emruhum*

Gur'ân'lar sonradan yazılacakları, bir metin veya bildiğimiz anlamda bir kitap olacakları tasarlanarak aktarılmamıştır. Yani toplu bir metin oluşturmak için baştan bir plan yapılmamıştı. Bu yüzden Kuran'ın bir metin kurgusu yoktur. Eğer Kuran bildiğimiz anlamda bir kitap olsaydı Allah elçisi daha hayatta iken onu bir araya getirmeye çalışır veya hiç olmazsa bir araya getirilmesini vasiyet ederdi. Kendisi yazdırmış ve ezberletmiş ancak yazdırdıklarını bir araya getirtmemiştir. Kitap olsaydı veya bir koleksiyon haline getirilmesini isteseydi başlangıçta Ebubekir de buna karşı çıkmazdı. Kaldı ki *vahy* parçaları ister iniş sırasına göre; ister elimizdeki Mushaf tertibine veya başka her hangi bir tertibe göre yazılsın bu tertiplerin hiçbiri bildiğimiz anlamda bir kitap oluşturmak için yeterli değildir, olmayacaktır ve olamaz da. Zira farklı kişilere farklı zamanlarda, farklı amaçlarla söylenen birçok sözden mükemmel bir kompozisyon veya bir kitap oluşturmak zaten imkânsızdır. Her bir *gur'ân* bir bakıma Allah elçisinin zamanında değişik amaçlarla falan yerde ve zamanda filan kimselere belli konuda söylenen sözlerden oluşur ve bir metinden okunmaktan çok ezberlenmesi; akılda tutulması; unutulmaması ve tekrarlanması gereken ifadeler olarak değerlendirilmelidir. Nasıl ki resmi yazılar, kanunlar, yönetmelikler, devamlı surette yazılır, yenilenir, değiştirilir… Aynı şekilde Allah'ın mesajları ve buyrukları devamlı olarak yenilenmiş ve pek azı değiştirilmişti. Bazı anlık, zamanla oluşan

---

ile'llâhi summe yunebbiuhum bi mâ kânû yef'elûn(6.159) ve Bakara(2.85) suresinde(*E fe tu'minûne bi ba'di'l-kitâbi fe tekfurûne bi ba'din...)* bahsedilen *ehlu'l-kitâb*'dan kimselerdir. Çünkü Allah elçisi zamanında böyle bir durum yaşanmamıştır. Burada Müslümanların yaptıkları değil; özellikle Yahudilerin geçmişte veya Allah elçisi devrinde yaşadıkları bazı olaylara bir atıf yapılmaktadır. Ayrıca 'Yahudilerin Kur'an'ı'' ifadesi için Bkz. Mir, Mustansır, *Kur'ani Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, İnkılab yay. 1996, s.120

[367] Sülün, adı geçen makalesinde 'Bir mesele hakkında vahy geldiği zaman, 'hakkında kur'an nazil oldu', 'hakkımda kur'an inecek diye ödüm koptu' türü ifadeler kullanılır. Bu bakımdan kur'an lafzı genel iken, Mushaf daha özeldir.'' dedikten sonra dipnotta(271) şöyle devam eder: 'Hatta o kadar genel ki, Davud(a.s.)'un Zeburu için dahi kur'an dendiği vakidir: 'Allah Tealâ Davud'a indirdiği kur'an'ı hafif tutmuştur.' şeklindeki hadise göre… el-Buhari, *el-Câmi',* 17. surenin tefsiri, 6; İbn Hanbel, *Musned*, I/ 314, nakleden: Sülün, agm. s.88

ihtiyaçlar ise tekrarları gerekli kılmıştı. Tekrarların oluşu bile gerçekte onun bizim algıladığımız anlamda bir 'kitap' olmadığını gösterir. Normal bir kitabın içinde zaman yok gibidir ve okuyucuları hayalidir. Oysa Kuran'daki çoğu pasajın oluştuğu anları, mekânları, muhatapları ve olayları bilmeden onları tam olarak anlamak nerdeyse imkânsızdır. Yine normal bir kitap yazılırken büyük bir kompozisyonu andırır tarzda giriş, gelişme ve sonuç bölümleri vardır. Kuran'da böyle bir düzen aramak nafiledir. Böyle bir düzenin olması gerekli de değildir. Çünkü bir yazar tarafından yazılan bir 'kitap' değildir.

Kuran, aslında yazılı değil; sözlü bir metindir.[368] İlk Müslümanların gözünde o, günümüzde algılandığı şekilde bir kitap metni değildi. Onlar için her şeyden önce birer hitap ve söz idi. Bu sözler unutulmamaları ve kaybedilmemeleri için yazılarak kayıt altına alınmıştı. Belki not alınmıştı demek daha doğru olur. Bu notlar Allah elçisinin ölümünden sonra bir araya getirilmiş(*cem'*) ve Mushaf denen kitap formu elde edilmişti. İlginçtir kaynaklarda Ebubekir tarafından yaptırılan işleme *cem'*(belgeleri derleme) deniyor ama 'kitap haline getirme' denmiyor. Bir kitap haline getirme düşüncesi yoksa ve hiç olmamışsa zaten ona kitap denmesine imkân yoktur. Dolayısıyla biz, *gur'ân*'ı bir resmin içine koyacaksak bir kitap olarak betimleyemeyiz. Bir resim yapacaksak o resmin içinde sadece Cebrail'in elinde birkaç harfin yazılı olduğu bir parşömen kâğıdı veya tablet gösterebiliriz. Gerisi o

---

[368] Bu bağlamda gerek Özsoy'un ve gerekse Cündioğlu'nun Kuran'ın 'sözlü bir metin' olduğu hakkındaki değerli görüşlerini paylaştığımızı ifade etmek isteriz. Bkz. Özsoy, 'Çeviri Kuramları Açısından Kur'an Çevirisi Sorunu', *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, Kitabiyat yay. 2004, s.45, Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, Kitabevi yay. s.48

kâğıttaki şifreli/kısaltma yazıları açıklama babında *gur'ân* olarak Cebrail'in ağzından çıkan sözlerdir.[369]

Genellikle kültürümüzde Kuran'a sırlarla dolu; içinde araştırıp bulunacak nice bilinmeyen şeylerin bulunduğu bir kitap-ki o sırların çoğu da hala keşfedilmemiştir- ve dokunulmaz metin gözüyle bakılmaktadır. İlk bağlılıkta bulunanlar(*mu'minûn*) ise ona gizemli bir kitap gözüyle bakmıyorlar veya her harfinde bir sır aramıyorlardı. Kuran'da geçen ifadelere, insanlara yol gösterici; onların bazı ihtiyaçlarına sade ve açık bir biçimde cevap veren 'sözler' olarak bakıyorlardı. Kuran'a biraz daha pratik bakmak, özellikle ilk Müslümanlar için hangi pratik amaçları gerçekleştirdiğini görmek gerekir.

Kuran'da geçen konuların ne olması gerektiği konusunda elimizde kesin bir ölçüt olduğu söylenemez. Bazen o devir insanları için en özel ve mahrem şeyler (*gad semi'allâh*…)[370] *gur'ân*'larda söz edildiği halde bazen de bugün temel diye düşünebileceğimiz bir takım şeylerden hiç bahsedilmediği de olabiliyordu. Kuran'ın içinde bırakalım sonraki çağların, kendi çağdaşlarının ihtiyacı olan her şey de yoktu. Her şeyi veya her yasak(*harâm*) ve serbest(*helâl*) hükmü Kuran'da arama düşüncesi Kuran'ın mükemmel bir kitap; bir başyapıt hatta bir 'anayasa kitabı' olarak algılanışının farklı bir tezahürüdür ki bunların hiçbiri doğru değildir. İlk Müslümanların, bir şeyin yasak ya da serbest olması için Kuran'da geçmesi gerektiğine dair bir şartları yoktu. Arkadaşları, Allah elçisi buyurduktan sonra Kuran'da olma şartını ileri sürmemişti. Dolayısıyla Kuran bir anayasa ve kanun kitabı değildir. Ayrıca Kuran bir ansiklopedi, bir 'okuma kitabı' ya da bir bilimsel eser de

---

[369]Bkz. Tezimizin sonuna bir elçiyi okuma yazma bilmeyen birine şifreli bir mektubu okurken/deşifre ederken gösteren temsili bir resim(Resim 1) eklenmiştir.

[370] Kuran, (58.1-6)

değildir. *El-gur'ân* lafzı ile 'okuma kitabı' terkibi arasında anlamca hiçbir yakınlık yoktur. Kuran bilimsel bir araştırma ve inceleme konusu olabilir. Ancak bilimsel bir metin olarak algılanamaz, ele alınamaz ve lanse edilemez. Ayrıca Kuran, Müslümanların elindeki biricik ve tek kaynak eser de değildir. Yazılı kaynaklarımız içinde belge olarak en sağlamıdır. Ama bu belgenin de herkesin bildiği gibi hâlihazırda anlaşılma problemi bulunmaktadır.

Kuran bir kutsal metin midir?

Bunun cevabı 'kutsal metin' kavramından ne anladığımıza bağlıdır. Ne Kuran'da ve ne de rivayetlerde *gur'ân*'dan *el-kitâbu'l-mugaddes* diye bahsedilmez. Muhtemelen bu tamlama veya tanımlayış bize diğer kültürlerden geçmiştir. Arap dili kutsal bir dil olmadığı gibi Arapça *gur'ân*'ın kelimeleri de kutsal değildir. Onlar da Arap dilinin sıradan kelimeleridir. Arapçanın veya Kuran'da bulunan kelimelerin ve harflerin kutsallaştırılması Allah elçisinden sonra oluşan bir telakkidir. Allah elçisi ve arkadaşları *gur'ân*'ın ne olduğunu gayet iyi biliyorlardı. Kelimelerini kutsamıyorlar onları mesajın iletilmesi için birer araç olarak görüyorlardı. Kuran'daki ifadeleri korumakta titizdiler ama bu bizim anladığımız anlamda onu dokunulmaz bir nesne olarak gördükleri anlamına gelmez. Eğer kelime ve cümleleri dokunulmaz olarak görseydi Hattap oğlu Ömer'in Hişam ile ilgili rivayetine[371] göre Allah elçisi farklı okunuşlara müsaade etmez, arkadaşları ise bazı özel durumlarda mesela bir adam bir kelimeyi telaffuz edemiyorsa kolaylık olması için onun eşanlamlısını getirmezler (*ta'amu'l esîm→ ta'âmu'l-fâcir* vb.) ve okutmazlardı. Ya da Affanoğlu Osman, Sabitoğlu Zeyd'e ihtilaf durumunda Mushaf'ı Kureyş lehçesine göre yazma talimatı vermezdi. Dolayısıyla dokunulmaz olan bir şey varsa Kuran'ın kelimeleri veya onda

[371] Bkz. Demirci, Muhsin. *Kur'an Tarihi*, MÜİF yay. İst. 1997, s.174-175

bulunan Arapça ifadeler değil, onları taşıdıkları şifreler, mesajlar ve anlamlardır. Ne yazık ki çoğu meal yazarında bilinçaltında bu kelimelerin 'dokunulmaz' anlamında kutsal olduğu duygusu vardır. O yüzden harfi ve öykünme tercümelerle sık sık karşılaşıyoruz. Fakat aynı mütercimler bu yanlış kutsallık atfetmenin metnin anlamına zarar verdiğinin farkında değilmiş gibi görünüyorlar. Eğer 'kutsal' kelimesini asıl anlamında yani 'dokunulmaz' değil de 'kutlu' anlamında kullanırsak elbette ki Kuran içindeki sözler 'uğurlu, bereketli ve ongun'dur.

Diğer taraftan Allah, elimizdeki Kuran(Mushaf)'ın muhafazasını garanti etmemiştir.[372] Bahsettiği teminat *levhun mahfûz* ve Allah elçisine okunanların/iletilenlerin hafızasında tutmasını sağlamak; korumaktır(*senugriuke fe lâ tensâ*) ki bazılarının unutturulabileceği de ifade edilmektedir(*illâ mâ şâe'llâh*). Kaldı ki bazı rivayetler bir takım iletilerin unutturulduğunu göstermektedir. Kuran'ı Allah değil elçisi Muhammet yazdırmış, daha doğrusu kaybolup unutulmaması için önce yazılı belgeler haline getirtmiş sonra da ezberletmiştir. Ama kitap formunda bir koleksiyon haline getirilmesi de elçisinin isteği veya vasiyeti değildi. Daha önce de belirttiğimiz gibi; eğer öyle olsaydı Ebubekir başlangıçta bu konuda tereddüt etmezdi. Özellikle Hattap oğlu Ömer'in telkinleri ile Ebubekir koleksiyon(Mushaf) haline getirtmiş yani belgelerin derlenmesini(*cem'*) sağlamıştır. Rivayetlere göre daha sonra Affan oğlu Osman belgeleri yeniden redaksiyona tabi tutturmuş elde edilen resmi Mushaf çoğaltılmıştır. Sonuç olarak işaret buyrulan(*vahy*) mesajlar üç temel aşamada koruma altına almıştır: Birincisi; yazılı belgeler haline getirtmek ve ezberletmek. Bunu Allah elçisi hayatta iken bizzat kendisi gerçekleştirmiştir. İkincisi; belgelerin derlenmesi. Bunu Hattap oğlu Ömer'in telkinleri sonucu Ebubekir, kurdurduğu bir

---

[372] Bu konuda yapılmış bir çalışma için Bkz. Elik, Hasan, *Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine*, MÜİF yay. İst. 1998

komisyon marifetiyle insanlarda bulunan yazılı belgeleri Mushaf haline getirterek gerçekleştirmiştir. Üçüncüsü; çoğaltmak. Bunu da Affan oğlu Osman, eldeki Mushaf'ı son bir redaksiyona tabi tuttuktan sonra çoğaltarak yapmıştır.

Söz söyleyenin bir amacı olur? Kuran'daki sözlerin ifade edilmesindeki genel amaç neydi acaba? Özetle söylemek gerekirse, Kuran'da var olan mesajın ortaya konulmasındaki asıl amaç; insanlığa yol göstermek; hayatın amacını, Allah'ı ve töresini(*ed-dîn*) anlatmaktır. Bir başka şekilde tanımlarsak Allah, yedinci yüzyılda Arabistan yarımadasından başlamak üzere yeryüzündeki kontrolsüzlüklere, yanlışlıklara, kötülüklere, çirkinliklere, haksızlıklara bir dur demek yeni başlangıçlar yapmak için tarihin akışına doğrudan denebilecek bir müdahale etmiştir. Hedef asla bilim adamlarına yardımcı olmak, gelecekten ve gelecekte yapılacak keşiflerden ve bilimsel formüllerden haber vermek veya insanların geçmiş ve gelecek bütün problemlerinin hazır çözümlerini sunmak değildi. Bahsettiğimiz amaç gerçekleştirilirken kural koyucu, buyurucu, talimat verici, uyarıcı, yasaklayıcı, öğretici, bilgilendirici, tanımlayıcı, açıklayıcı, betimleyici yol gösterici, düşündürücü, kanıtlayıcı, telkin edici, ikna edici, tavsiye edici, tashih edici, siyasi, resmi, ahlaki, davet edici, gelecekten ve geçmişten haber verici, onaylayıcı, reddedici, teşvik edici, sakındırıcı, duygulandırıcı, heyecanlandırıcı, coşturucu, etkileyici, müjdeleyici, tehdit edici, isteyici, sorgulayıcı, takdir edici, övücü ve yerici… vs. bir çok ifadeye rastlarız. Bu yüzden bir 'yazılı metin' olmasa da Kuran'daki metinlerin metinbilim ve çeviribilim açısından metin türü olarak 'çok araçlı metin, bilgilendirici metin, anlatımcı metin, işlemsel metin, içerik odaklı metin, buyurucu metin, seslenici metin,

çağrısal metin, kanıtlayıcı metin, açıklayıcı metin, önceden haber verici metin…'[373] gibi farklı ve birbirlerinden tam ayrılmayan; iç içe geçmiş metin türlerine dahil olabileceklerini düşünsek bile aslında bu özelliklere sahip ifadeler Kuran'da aşağıda kabaca anlatılan bölümleri oluşturmak için vardır: Fermanlar/buyruklar(*kitâb*), emirler(*vasiyyeh*), talimatlar(*emr*), Allah'ın çizdiği sınırlar(*hudûde'llâh*); serbest-yasak şeyler(*helâl-harâm*), kararlar(*fard; fasl; feth; furgân; gadâ; hukm*), adaletnameler(*hikmeh*), bilgilendirmeler/deklarasyonlar(*'ilm*), hikâyeler(*gasas*), haberler(*enbâ'*), rivayetler(*ehâdis*), duyurular(*ezân*), görüş bildirmeler(*fetvâ*), ültimatomlar(*berâeh*), tehditler(*ve'îd*), uyarılar(*nuzur*), vaatler(*va'd*), anlaşmalar(*'ahd, misâg*) öğütler(*va'z*), müjdeler(*buşrâ*)…

Kuran esasen tek kaynak değildir. Fakat 'belge' olarak elimizdeki en sağlam yazılı belgedir. Konuya şöyle bakmak daha sağlıklı olur diye düşünüyoruz: Allah elçisi zamanında bir sorun olduğunda bazen Allah, elçisi Muhammet'e *gur'ân* veya *gur'ân* dışı *vahy*(buyurum) yoluyla çözüm sunuyor bazen de elçisinin bulduğu çözümü anılan yollarla ya da sukut ederek onayladığını gösteriyordu. Onaylamıyorsa zaten yukarıda bahsettiğimiz yollardan biri ile açıkça ikaz yapılıyor ve sessiz kalınmıyordu. Allah ile elçisi arasında bir uyumsuzluk ve çelişki düşünülemeyeceğinden temelde birini diğerine tercih etmek ya da birinin tek kaynak olduğunu kabul etmek mümkün değildi. Allah elçisi zamanında onun arkadaşları kendisi bir konuda nihai bir karara vardığı zaman o kararı uygulamak için ilke olarak Kuran'da bulunması şartını koşmuyorlardı. Onlar için bir hükmün/kararın Kuran'da olup olmaması veya onun Allah elçisi tarafından karara bağlanması arasında hiçbir fark yoktu. Yani onlar bizzat Allah elçisi ile iletişim halinde olduklarından kendileri

---

[373] Bu konuda Bkz. Günay, Doğan, *Metin Bilgisi*, Multilingual yay. 2001, s.152, Boztaş, age. s.78, Berk, age. s.136, Gürbüz, Faruk, *Tercüme Problemleri ve Mealler*, İnsan yay. İst. 2004,s.544

için bazı şeyler fark etmiyordu. Ama bugünkü sorun 'belgelerin sıhhati' ile alakalıdır. Rivayetler(*ehâdîs*) birkaç istisna dışında Allah elçisi devrinde yazıya geçirilmediği ve genellikle çok sonraları yazıldığı için günümüzde belge sıhhati bakımından ikinci dereceden olabilecekleri düşünülebilir. Yoksa temelde değil.

D) KURAN YORUMBİLİM(TEFSİR)İ İLE İLGİLİ BAZI TEMEL SORUNLAR

1. Muhkem ve Muteşâbih Sorunu

Kuran'daki *muteşâbih* kavramının, ne Allah'ın sıfatları ve insanbiçimsel(*anthropomorfic*) ifadeler ile ve ne de sadece hükümlerle bir ilgisi olduğunu düşünüyoruz. Kuran'da Allah'ın remzinden, temsilinden ve onu sembolize edecek bir şeyden bahsedilmediği gibi Allah'ın sıfatlarının ve onun hakkında kullanılan insanbiçimsel ifadelerin sembolik olduğunu ima eden bir kayda da rastlanmaz. *Leyse ke mislihî şey'* [374] ifadesi şekil ve tip olmaktan çok özellikler olarak anlaşılmalıdır. Yani; 'Onun gibisi yoktur'; o mükemmeldir; eşsizdir. *Muteşabihât* kelimesi Kuran'daki 'benzer ifadeler/sözler' anlamında veya tanık olamadığımız öte dünyanın kavratılması amacıyla kullanılan 'ödünç imajlar'[375] için de kullanılmamıştır. Şunu da belirtmek gerekir: Kuran'da bir delinin kuyuya attığı ve kırk akıllının çıkaramadığı taş türünden çözülmeyecek problemler önümüze atılmaz. Bir konuda açıkça, olumlu ya da olumsuz, kısmen veya tam olarak bir fikir verilir ya da hiç verilmez. Kuran'da bazı ifadelerin bizlere anlaşılmaz ve kapalı gelmesi tamamen şartlarımızdan, bilgimizden, zihniyetimizden, bakış açımızdan, aradaki zaman, mekân ve kültür farkından vs. kaynaklanır. Kuran'daki herhangi bir

[374] Kuran, (42.11)
[375] Esed, 'Kur'an'da Sembolizm ve Alegori(Ek I)' age. c.3, s.1329-1332

buyurum(*vahy*) parçasının geldiği anda hazır bulunan muhatapların anlamaması diye bir şey söz konusu olamaz.

Kısaca bahsetmek gerekirse Âlu İmran suresinde geçen(3,7) *ve uheru muteşâbihât* ifadesindeki *muteşâbihât* kavramı Cebrail aracılığı ile Allah'tan kısaltmalar(*el-mesânî*) biçiminde gelmiş olan yazılar(*el-kitâb*) içinde bulunan 'benzer yazılar'(*kitâben muteşâbihen*) için kullanılmıştır. Bize göre de iki tür *âyât* var. Ama geleneksel görüşteki gibi değil:

1-Saptanan benzer şifreler(*Âyâtun muhkemâtun muteşâbihât). Hâ mîm*'ler *elif lâm râ'* lar gibi.

2-Saptanan benzemeyen şifreler(*Âyâtun muhkemâtun ğayru muteşâbihât). Gâf; nûn; kâf hâ yâ 'ayn sâd; yâ sîn…*gibi.

Buna göre anılan pasajın çevirisini şöyle yapabiliriz:

'Sana şu buyrukları lütfeden odur. Bu buyruklarda bir takım tespit edilmiş şifreler -ki bunlar da aslında kaynak buyruklardır- vardır. Öte yandan bu şifreler arasındaki bazıları birbirine benzerler. Yürekleri bozuk kimseler[376] gerek karışıklık çıkarmak ve gerekse sözüm ona mahiyetlerini[377] anlamak isteği ile olsun bu benzer buyrukların ne anlama geldiğini kurcalayıp dururlar. Hâlbuki mahiyetlerini Allah'tan başkası bilmez. Buyruksal bilgisi derin olan kimseler[378] ise 'Biz bu buyrukları kabul ettik; her biri efendimizin katından gelmiştir.' derler.'

---

[376] *Fî gulûbihim zeyğ* ifadesi Müslüman olmayanlar için kullanılmıştır. Burası 'yüreğinde doğruluk bulunmayan kimseler' olarak da çevrilebilir.

[377] *Te'vîl* kelimesinin yapısında hep 'Görünümün ardında bir *evvel*/ilk/asıl var.' anlamı vardır. Biz *te'vîl* kelimesinin, Kuran'da sözler bağlamında değil; harfler/işaretler bağlamında kullanıldığını düşünüyoruz. Kuran'da *te'vîl* kelimesi, *gur'ân* diye serd edilen sözlerin ayrıca yorumu anlamında hiç kullanılmamıştır. Çünkü zaten *gur'ân te'vîl*'in kendisiydi. Şifreler şeklindeki yazının deşifresiydi. Bu kelime Kuran'da hep işaretler/harfler ya da sembolik mahiyetteki bir takım olayların(rüyaların) mahiyeti ve yorumu anlamında kullanılmıştır.
Krş. *Te'vîlu'l-ehâdîs/te'vîlu'r-ru'yâ, te'vîlehû(te'vîlu'l-kitâb)*

[378] Burada kastedilenler buyruk sahipleri(*ehlu'l-kitâb*)nin bilginleri olsa gerektir.

Dolayısıyla biz geleneksel görüşteki *muhkem* ve *muteşâbih* kelimelerinin bir çift gibi yan yana getirilmesinin veya *muhkem* ve *muteşâbih* zıtlığını düşünmenin yanlış olduğunu düşünüyoruz. Olsa olsa tespit edilen(*muhkemât*) bir takım şifreler(*ayât)* vardır. Bir de o tespit edilen şifreler(*âyât*) içinde birbirine benzeyen *ayât muteşâbihât*. *Ayât* benzeyince dolayısıyla *kitâb*'lar da benzemektedir(*kitâben muteşâbihen mesânî*). Bir başka açıdan ifade etmek gerekirse *ayât*'ın hepsi *muhkem*'dir, zira hepsi saptanmaktadır. Bir kısmı *muteşâbihât*'tır, zira birbirine benzemektedir.

Bilindiği gibi *muhkemât* sözcüğü, genellikle 'açık ve anlaşılır ayetler' diye yorumlanmaktadır. Bir düşünelim: O halde niye *kitâbun uhkimet ayâtuhu summe fussılet...* diye açık 'ayetler' tekrar açıklansın ki? Ayrıca eğer *ihkâm* sadece hükümlerle veya 'hüküm koymak' ile ilgili olsaydı, gerek *kitâbun uhkimet ayâtuhû summe fussılet*(11.1) diye başlayan ve gerekse Garanik olayı üzerine gelen *summe yuhkimu âyâtih*(22.52). diye devam eden ifadelerde hükümlerden bahsedilmiş olurdu. Fakat ikinci ifade bir 'haber'den daha doğrusu yanlış bir haberin reddedilip düzeltilmesinden bahsedilmektedir.[379]

Kuran'da Allah için kullanılan insanbiçimsel kelimelerin ve ifadelerin bir kaçı müstesna[380] büyük bir kısmı dilsel olarak gerçek anlamda kullanılmıştır. Bu yüzden insanbiçimsel ifadeler ve kelimeler aynen Türkçedeki anlamsal karşılıkları ile ve bir takım yorumlara girmeden çevrilmelidir. Yani;

---

[379] *İhkâm(uhkimet)* kelimesi, *vahy* kavramına benzer mecaz bir kraliyet kavramı olarak değerlendirilebilir. Bu hali ile nispeten 'tespit/karar buyurmak' olarak çevrilebilir. Bu kavramın içinde gerçekte kanun hakkında olmasa bile gizliden gizliye bir kralın 'kararının kanun olduğu' kabulü vardır. Tıpkı *vahy* kavramının daha önce bahsettiğimiz 'buyurmak' anlamı gibi. Kavramın bu yapısının geçmişten günümüze yaşanan kavram kargaşasında payı olduğu inkâr edilemez.

[380] Allah için kullanılan *yedu'llâhi fevga eydîhim*(48.10) ifadesi mecazdır. Yusuf suresinde büyük çocuklarının babaları Yakup içi söyledikleri *yehlu lekum vechu ebîkum*(12.9) cümlesindeki *vech* kelimesinin mecaz olması gibi Allah için kullanılan *yurîdûne vecheh*(18.28) ifadesindeki *vech* sözcüğü de temelde mecaz bir deyim olarak algılanmalıdır..

'Tahtı suların üzerindeydi.'[381]

'Gökler onun sağ elinde dürülmüştür.'[382]

'Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir.'[383]

'Efendin gözetleme yerindedir.'[384]

'Efendin sıra sıra dizilmiş erklerle beraber gelir.'[385]

'Yoksa onlar Allah'ın erklerle birlikte bulut gölgeleri arasında kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar.'[386]

Zaten bu ifadeleri yorumlu bir şekilde çevirmeye kalkışanlar bunu bütün ifadelere teşmil edip uygulayamamakta ve bir yerlerde takılıp kalmaktadırlar. Eğer bir yorum yapılacaksa bunun bir bütün olarak ortaya konan resmin üzerinden yapılabileceği düşünülebilir. Yalnız sözünü ettiğimiz insanbiçimsel kelime ve deyimler içinde mecaz kullanılanlar olduğu da unutulmamalıdır. Mesela *ve yebgâ vechu rabbik*(55.27) ifadesindeki *vech* kelimesi Esed'in de belirttiği gibi[387] 'varlık/ zat' anlamında kullanılmıştır. Eğer gerçek anlamında kullanılsaydı sadece yüzünün baki kaldığı diğer organlarının(!) yok olduğu gibi garip bir anlam ortaya çıkardı. Ama buna bakıp Kuran'a göre Allah'ın 'yüzünün' ya da 'ellerinin' olmadığını da söylemek mümkün gözükmemektedir. Başka kaynaklara dayanarak mahiyetlerini bilmesek de Allah'ın bir yüzünün ve ayaklarının olduğunu kabul etmemiz gerekir. Kuran'da yukarıda örnek verdiğimiz şekilde göklerin Allah'ın sağ elinde dürüldüğünden(*ve's-semâvâtu matviyyâtun bi yemînih*) bahsedildiği gibi bir rivayette de ayaklarından

---

[381] Kuran, (11.7)
[382] Kuran, (39.67)
[383] Kuran, (48.10)
[384] Kuran, (89.14)
[385] Kuran, (89.22)
[386] Kuran, (2.210)
[387] Esed, age. c.3, s.1097 ve ilgili dipnot(s.1098)

bahsedilmektedir.[388] Bu konuda selef görüşlerinin ve tavırlarının bize daha makul geldiğini düşünüyoruz. Belki şöyle özetlesek daha iyi olur: Bir insan için *vech*(yüz) kelimesi nasıl ki hem gerçek ve hem de mecaz anlamlarda kullanılıyorsa Allah için de bu kelime hem gerçek ve hem de mecaz anlamlarda kullanılmıştır. Durum bundan farklı değildir.

2. Nesh Sorunu

Nesh(silme; iptal)'i kabul etmemenin temel nedeni Kuran'ı Allah tarafından önceden iyice düşünülmüş, taşınılmış, planlanmış, fazlalıkları çıkarılmış-hatta fazlalıkları bile hiç olmamış- mükemmel bir kitap gibi algılamak olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında Kuran'da *nesh* olamayacağı fikri gayet makuldür. Zira sıradan bir kitap bile eklenecek ve çıkarılacak şeyler eklenip çıkarıldıktan ve son rötuşlar yapıldıktan sonra basılır. Hiçbir kitap müsveddeleri ile yayınlanmaz. Zira kitap basıldığında çıkarılanlar zaten çıkarılmış; eklenenler de eklenmiştir. Kitaba hangi bölümlerin eklendiği veya ondan hangi bölümlerin çıkarıldığı çok özel bir sebep olmadıkça belirtilmez. Okuyucular çoğu zaman kitapların çıkmasından önceki yazma ve basma aşamalarından haberdar olmazlar. Ancak Kuran için durum bundan farklıdır. Başka vesilelerle belirttiğimiz gibi Kuran'daki *gur'ân*'lar veya *sûrah* diye söz edilen ileti parçaları bir kitabın bölümleri olmaları için Allah elçisine aktarılmamışlardır. Zira *vahy* sürecinde bir kitap oluşturma kastı ve planı olmadığı gibi, o an için buna gerek de yoktu. Kaldı ki Kuran'daki sözlerin bizzat Allah tarafından ifade edildiğini düşünsek bile Allah'ın bir yazar olmadığını; onun her şeyden önce evrenin hâkimi ve kralı olduğunu hatırlamamamız gerekir. Bir kraldan öncelikle beklenen tebaasını

[388] ' Cehennem, güç ve şeref sahibi efendin ayağını üzerine koyuncaya dek 'Daha başka atılacak yok mu?' diye sorar. Allah, ayağını üzerine koyunca 'Yeter, yeter.' der.' et-Tirmizi, el-Cenneh/20

idare etmek için kanunlar; buyruklar; yasalar ve yönetmelikler çıkarmasıdır. Kanaatimize göre Kuran'daki her bir ileti parçasının(*gur'ân/sûrah*) kısmen de olsa resmi yazılara benzediğini düşünürsek konu daha iyi anlaşılmış ve *nesh* sorunu kendi kendine çözülmüş olur. Resmi yazılarda geçici emirler, talimatlar, kanunlar ve yönetmeliklerin iptalleri vs. olabilir ve bunlar doğal karşılanır. İptal edilen kanun ve hükümler yok edilir diye bir kural da yoktur. İptal edilen kanun ve hükümler çoğu kez saklanır, arşivlere konur. Bu yüzden Kuran'da iptal edilen ve yerine konan hükümleri de bulabiliyoruz.

Yemhu'llâhu mâ yeşâu ve yusbitu ve ' indehû ummu'l-kitâb(13.39)

'O dilediğini siler, dilediğini yazarak tespit eder. Nasıl olsa asıl yazılar onun katında.'

Mâ nenseh min âyetin ev nunsihâ ne'ti bi hayrin minhâ ev mislihâ(2.106)

'İster bir şifreyi[389] silelim ister unutturalım neticede biz onun yerine ya daha iyisini ya da en azından bir benzerini getiririz.'

Ama hükümler zamana zemine ve ihtiyaçlara göre değişirken ilkeler o kadar kolay değişmez.[390] Mesela ilkeler niteliğindeki her bir *hikmeh* her halde tarih boyunca değişmemiştir.[391] Sırası gelmişken şunu da belirtmiş olalım: Bir hükmün konulması için *gur'ân/âyeh* olması şartı olmadığı gibi, kaldırılması için de *gur'ân/âyeh* olma şartı yoktur. Bu tür mülahazalar kendi zihnimizde oluşturduğumuz mesnetsiz mükemmeliyet şablonlarıdır.

---

389 Burada 'hüküm' anlamında kullanılmıştır.
390 Haber niteliğindeki bilgilerin de hiç değişmediğini söyleyebiliriz. Değişen bir şev varsa o da farklı üsluplarda aktarılıyor olmalarıdır.
391 Draz, *Kur'anın Anlaşılmasına Doğru*(Çev. Salih Akdemir) adıyla çevrilen eserinde Tevrat, İncil ve Kuran'da geçen bazı 'ahlaki' ilkeleri(krş. *Hikmeh*) mukayeseli bir şekilde verir. Draz. Abdullah, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru,* Mim yay. 1983, s.96-101

3. Egsâm(Eymân) Sorunu

Yeminler konusunda iki temel problem vardır:

1-Yeminleri kimin yaptığı,

2-Yeminleri nasıl anlamamız gerektiği ve yeminlerin çevirisi,

Daha önce belirttiğimiz Kuran'da bizzat konuşanın Cebrail olduğu savımız kabul edilirse doğal olarak yeminlerin de onun tarafından yapılmış olduğunu da kabul etmemiz icap eder. Diğer bir deyişle anılan yeminleri Allah yapmış olamaz. Çok çok Cebrail'in bir perdedar gibi Allah namına yemin yaptığını düşünebiliriz. Zira mükemmel, dürüst ve adil bir kralın sözü gerçeğin ta kendisidir. Onun yemin etmesine gerek yoktur. Onun sözü senettir, delildir. Cebrail ise Allah elçisine ve insanlara haberler getirmektedir. O devrin şartları düşünülürse haber getiren birinin getirdiği haberlerin doğruluğunu ispat ve teyit etmek için yeminlere başvurması kadar doğal bir şey olamazdı.

Öyle görünüyor ki yemin olayını tek bir sebebe veya bir anlama indirgemek zordur ve bütün yeminlerin bir tane işlevi olduğunu söylemek yanlış olur. Adlarının *yemîn/gasem* olması veya Arapça gramerinde *eymân/agsâm* başlığı altında işlenmeleri onların tek bir amaç için söylendiklerini veya her zaman aynı şekilde tercüme edilebileceklerini göstermez. Yeminlerin yapılma nedenleri ve verdikleri anlamlar dikkate alınarak çevrilmesi gerekir. Bu yüzden Kuran'da her *gasem* ve *yemîn* bildiren ifadeyi 'yemin ederim, yemin olsun/kasem olsun' veya 'and olsun' şeklinde tercümeye kalkışmak işin kolayına kaçmaktır. O halde yeminlerin mahiyeti nedir? Türkçeye nasıl çevirmek gerekir? Burada yeminlerin birkaç temel özelliğine değinerek yeminleri kısaca açıklamaya çalışacağız.

Yeminlerin 'söz' ve 'haber' ile yakın ilişkisi vardır. Zira yeminlerin temel özelliği verilen bir haberin veya sözün-Bu bir antlaşmada verilen sözler de olabilir-ispatı ve garantisi için birer araç olarak kullanılmalarıdır. Bu nedenle yeminler, özellikle sözlü kültürde bir nevi karşı tarafa verilen birer garanti ve senet olarak değerlendirilmelidir. Yemin eden kişi söylediği veya verdiği sözle bir yerde 'Size …'ı(adını) anarak/ağzıma alarak garanti ederim ki…' veya 'Sizi…'a hürmeten temin ederim ki…' diyerek karşısındakine teminat vermektedir. Bu teminat Tanrı'nın veya saygı duyulan ve bir bakıma kişileştirilen(*teşhîs*) başka bir kutsal varlığın(Zamanın, mekânın veya nesnenin) tanıklığında ve kefaletinde verilmektedir.[392] Bu nedenle yeminler şartlı birer beddua/lanet gibi de algılanabilir. Karşı taraf düşünür ki 'Bu adam herhalde kendi kutsalını/kutsallarını çiğnemez ve kendi felaketini istemez. Çünkü yemin eden biri yalan söylüyor veya sözünde durmuyorsa Tanrı ona yalanının bedelini acı bir şekilde ödetir veya o kutsal şeyler başına bela yağdırırlar. Türkçede 'Ekmek çarpsın!, Kuran çarpsın!, Allah çarpsın!, Ekmek gözümü tutsun! Başıma taş yağsın! Ölümü gör!, Dediğim doğru değilse/Dediğimi yapmasam ne olayım?' vb. ifadeleri Arapçada *eymân* konusu bağlamında düşünülmelidir. Açıkça ağza alınan kelime hürmet veya sevgi duyulan bir varlık olduğu için Kuran'da yine Türkçedeki 'Allah aşkına!/Allah için/Allah hürmetine' veya 'Pir aşkına!, Kuran hakkı için!, Elimde tuttuğum nimet hakkı için!' gibi ifadeleri andırır tarzda yeminler yapılmaktadır:

Ve't-tîni ve'z-zeytûni ve tûri sinîne ve hâza'l-beledi'l-emîni legad halegne'l-insâne fî ahseni tagvîm…(95.1-5)

---

[392] Bunu bir tür varlığını rehin verme olarak da düşünebiliriz.

'İncir bölgesi, Zeytin Dağı,[393] Ağaçlık dağ[394] ve bu güven yurdu hakkı için[395] söylüyorum ki; biz insanı üstün bir değerde yaratmıştık. Ama sonrasında da en aşağılık duruma düşürdük..'

Öte yandan bazen yeminler aracılığıyla bir olgunun gerçekliği ve makul oluşu ispatlanırken başka bir olgu dile getirilir. Zira yemin edilen varlıklar ile bahsedilen konular arasındaki benzerlikten ve paralellikten yararlanarak anlam ve doğruluk kuvvetlendirilmek istenir. Türkülerdeki 'doldurma' diye tabir edilen sözler aslında çoğu kez kafiyeyi doldurmak için boşuna söylenen sözler olmayıp; anlamı destekleyen ve bütünleyen öğelerdir.[396] Şiirlerde de bu tür ifadelere rastlanır. Bu itibarla yeminlerle benzerlikler arz ederler.

'İnsan bu, su misali kıvrım kıvrım akar ya,

Bir yanda akan benim, öbür yanda Sakarya.'[397]

Ve'n-necmi izâ hevâ mâ dallâ sahibukum ve mâ ğevâ(53.1-2)

'Hani yıldız kayar ya, arkadaşınız da bir yıldız misali ne yolunu kaybetmiştir ve ne de azmıştır.'

Kuran'daki yeminlerin 'düşünmek' ve 'göz önüne getirmek' ile de alakaları vardır. Nitekim *hel fî zâlike gasemun li zî hicr*(89.5) ifadesi buna işaret etmektedir. Bu yüzden Esed bazı yeminlerin çevirisini 'Düşün!'[398] diye yapmaktadır.

---

[393] Krş. Zeytinlik veya Zeytin Dağı Luka, (19.29), Burası eğer 'İncir dağı' gibi bir yer varsa, 'İncir ve Zeytin dağları' olarak da çevrilebilir.

[394] Bu tamlamayı bir nevi yerelleştirme yaparak çevirmeyi tercih ettik.

[395] Diğer bir deyişle; 'İsa, Musa ve Muhammet'in yaşadıkları yerlere hürmeten' demek isteniyor.

[396] 'Deniz tuzsuz olur mu?/ Dibi kumsuz olur mu?/ Ben müftüye danıştım./ Yiğit yarsız kalır mı?'(Ankara Türküsü) 'Şu Yalta'dan taş yükledim, gemim dolmadı./ Alucra'dan bir yar sevdim; kısmet olmadı.'(Kırım türküsü)

[397] Necip Fazıl Kısakürek'in 'Sakarya Türküsü' şiirinden bir parça.

[398] Bkz. Esed, age. s.1278,1283

Bu saydığımız anlamların birçoğu Asır suresinin başında yapılan yeminde mevcuttur. Ama bundan önce surenin bütününü anlamak için o günün Araplarının gözünde bir nebze de olsa 'ikindi vakti'nin veya 'akşamüzeri' vaktinin anlamını[399] konuşmakta yarar vardır.

Geçmiş devirlerde yaşayan halklar ve özellikle yedinci yüzyıl Arapları için ikindi vaktinin anlamı neydi acaba? İnsanların zihinlerinde neler çağrıştırıyordu bu kelime? Muhtemelen ikindi vaktinin kısalığı ile dünyadaki yaşamın kısalığı ve geçiciliği arasında bir bağ kuruluyordu. Öte yandan Mekkeliler tüccar insanlardı. O zamanlar bir tüccar ikindi vaktinde günün gelir-gider hesabını(kâr-zarar bilânçosunu) yapar, günü zararla mı karla mı kapattığını gün batımından önce öğrenirdi. Türkçede 'ikindi' denince daha çok 'ikindi namazı' akla geliyor olsa da burada belli ki akşam olmadan önce tüccarların dükkânlarını, tezgâhlarını kapattıkları kısa zaman dilimi kast edilmektedir. O zamanın sıradan insanının gece hayatı olduğu pek söylenemez. Modern anlamda aydınlatma araçları gelişmediği için insanlar gece pek çalışmazdı. Güneşin batışıyla gün ve günlük faaliyetler biterdi. Yukarıda belirttiğimiz anlamlarla bu bilgileri birleştirirsek şu çevirilerden birini yapabiliriz.

Ve'l-'asr. İnne'l- insâne lefî husr...(103.1-2)

'Akşamüzerini[400] bir düşün hele... Allah'a itimat edip bağlanan, töreye uygun davranışlar ve işler yapan, birbirlerine gerçekleri ve olumsuzluklara karşı direnmeyi tavsiye edenler hariç bütün insanlar günü zararla kapatır.'

'Akşamüzeri tanıktır ki;[401] Allah'a itimat edip bağlanan, töreye uygun davranışlar ve işler yapan, birbirlerine gerçekleri ve olumsuzluklara karşı direnmeyi tavsiye edenler hariç bütün insanlar günü zararla kapatır.'

---

[399] Bkz. Bazergan, Mehdi, *Adım Adım Vahiy*, Fecr yay. Ank. 1999, S.68
[400] Burada muhtemelen ikindi vaktinin sonu(akşamüzeri) kastedilmektedir.

4. Hikmeh sorunu

Bu arada Kuran'da *kitâb* kelimesi ile beraber sık geçen(*el-kitâbe ve'l-hikmeh*) *el-hikmeh* kavramına da değinmenin de yararlı olacağını düşünüyoruz. Çünkü bu kavram yıllardır tartışılmasına rağmen hiçbir zaman tam olarak çözülememiştir.

Kuran'daki *el-hikmeh* kavramından ne anladığımızı daha önce bu konuda yapılmış yorumlara fazla yer vermeden direkt olarak *melekût/mulk* kavramı bağlamında kısaca açıklamaya çalışacağız. Bu konuda tefsirlerde ve bazı çalışmalarda yapılan yorumlar az çok herkesin malumudur. Ancak bizi tatmin etmemektedir. Uzun çalışmalardan sonra bizde oluşan güçlü kanaat; bu kavramın bugün bizlerin 'hikmet' diye anladığımız kavramdan ve çeşitli yorumlardan oldukça farklı olduğudur. Özetle bize göre Kuran'daki Arapça *el-hikmeh* kavramı; daha önce yorumunu yaptığımız *el-kitâb* kavramı ile çok da alakasız olmayan hatta bir nevi Allah'tan gelen buyrukların(*kitâb*)[402] takviyesi(*hakeme*) olarak düşünebileceğimiz ve eski devirlerde 'adaletnâme'[403] veya adalet belgesi'[404] olarak adlandırılan fermanlar veya 'vecizeler' anlamında kullanılmaktadır. Bundan dolayı olsa gerek Kuran'da bu iki kavram(*el-kitâbe ve'l- hikmeh*) çoğunlukla peşi sıra gelmektedir. *El-hikmeh* kelimesi yerine bazen Kuran'da *el-mîzân*[405] kelimesi de kullanılmaktadır. Bilindiği gibi bu kelime Türkçede 'terazi' olarak karşılanır. 'Terazi' ise hemen hemen bütün dünyada ortak

---

[401] Zamanın tanıklığı.
[402] Buradaki(*el-kitâbe ve'l-hikmeh*) 'buyruklar'ın özelde, kültürümüzde 'farz' olarak nitelendirilen emir ve vecibe niteliğindeki *salât*(4.103), *sıyâm*(2.183) ve *gısâs*(2.187) gibi *kitâb*'lar olma ihtimali yüksektir.
[403] ''Adaletnâme veya adalet hükmü, padişahın verdiği bir emir olup diğer fermanlarla aynı özelliği gösterir... Bu da idaredeki suiistimallerin genel olarak önlenmesi gayesini ön plana çıkarır… Bu sebeple 'adaletnamelerde, almayasız ve aldırmayasız, etmeyesiz ve ettirmeyesiz' gibi ibarelere çok sık rastlanır.'' (Komisyon)*İslam Ansiklopedisi*, Ank. TDV, c.1, s.346
[404] Bkz. Klengel, Horst, *Kral Hammurabi ve Babil Günlüğü*, Telos yay. 2001, s.269
[405] Kuran, (57.25), (42.17)

olarak kullanılan ‘adalet’ sembolüdür. *El-hikmeh* kavramını *el-kitâb* kavramından ayıran özellikler daha çok yasaklama[406] tarzında söylenen kısa; özlü, çoğu kez de gerekçeleri açıklanan, makul birer nasihat(*va‘z*)[407] ve emir(*vasiyyeh*)[408] olmalarıdır. Bu yönleri ile birer atasözü ve vecize(düstur)[409] olarak da kabul edilebilirler.[410] Lokman’ın bir baba/ata olarak oğluna nasihatleri de birer *hikmeh*(baba nasihati/atasözü) olarak tanımlanmıştır.[411] Yani açıkça söylenmese de devleti veya sevilen bir devlet başkanını günümüzdeki gibi ‘devlet baba’ ve ‘baba/ata’ olarak kabul etme anlayışı o devirlerde de vardı ve Kuran örtük biçimde bu algılayışı kabul etmektedir. Bunun bir yansıması olarak ‘Gökler ve yer krallığının sahibi ve kralı olarak Allah Kuran’da bir baba gibi tebaası olan kullarına gönderdiği fermanlar; buyruklar(*kitâb*) dışında onları pekiştirmek ve suiistimallerini engellemek için adaletnâmeler(*el-hikmeh/ el-mîzan*) ile nasihatler ve uyarılar yapmakta; kararlarını; emir ve yasaklarını[412] veciz bir surette devamlı hatırlatmaktadır. Bu özellikleri ile *melekût* bağlamında her bir *hikmeh*’in hukuki bir niteliği olduğu söylenebilir. Günümüz açısından bakıldığında bunlar birer ahlak kuralı, ilkesi ve düsturu olarak da değerlendirilebilir.

---

406 *El-hikmeh* diye geçen ifadelerin üsluplarının farklı olduğuna dikkat etmek gerekir. Bunlar genellikle *ve lâ..ve lâ… inne/ kulu zâlike/ zâlike…* kalıbı ile söylenmektedir. Ayrıca *harâm* ve *hikmeh* ilişkisi için krş. Kuran, (6.151-153), (31.12-19), (17.22-39). Görülecektir ki; *harâm* olan hemen her husus aynı zamanda bir *hikmeh* olarak da geçmektedir.

407 Kuran, (31.13), (2.231)

408 Kuran, (6.153)

409 Bkz. Tan, Bilal, *Kur’an’da Hikmet Kavramı*, Pınar yay. İst. 2000, s.23-24

410 ‘‘Bu kültürlerde[sözlü kültürlerde] yasalar bile kalıplaşmış deyişlere, atasözlerine yerleşmiştir; bunlar yalnız yasa dilinin süsü değil, yasanın özüdür. Zaten sözlü kültürlerde çoğu kez yargıcın görevi, huzuruna getirilen resmi anlaşmazlığı adil karara bağlamak için dava konusuyla ilgili atasözlerini beyan etmektir.’’Ong. age. s.51

411 Kuran, (31.13) Atatürk(Türk’ün atası)’ün ‘vecize’lerini hatırımıza getirebiliriz.

412 Türkçedeki ‘yasa’ ve ‘yasak’ sözcükleri yasaların temelde yasaklardan ibaret olduğunu çağrıştırmaktadır.

2-AMAÇLARIN VE ARAÇLARIN BELİRLENMESİ

A) AMAÇLAR İLE İLGİLİ KARARLAR

Çeviri süreci öncesi bütün bu kararları[413] vermek için önceden Kuran'ı bir bütün olarak çok iyi tanıma, tahlil etme, yoğun bir biçimde okuma, anlama, düşünme ve karar verme süreçlerinden geçmek gerekir. Ayrıca neyi yapabileceğimiz ve yapamayacağımız, şartlarımız ve imkânlarımız üzerinde çok iyi düşünmeli kısacası iyi bir fizibilite çalışmasından sonra çeviri işine girişmeliyiz. Yapamayacağımız ya da yarıda bırakacağımız işlere kalkışmamalıyız.

1. Çevirinin Hitap Edeceği Hedef Okuyucu Kitlesinin Tespiti

Çeviriler farklı okuyucu kitleleri hedef alınarak hazırlanabilir. Uzman bir çevirmen, tam bir sınır çizilemese de kendi isteğine bağlı olarak Kuran'ı, özel olarak tanıtmak istediği herhangi bir kesime, mesela akademik dünyaya, sokaktaki halka, üniversite mezunlarına; yetişkinlere veya çocuklara yönelik bir çeviri yapabileceği gibi; acil ve gerekli gördüğü herhangi ihtiyaca göre de bir çeviri yapmak isteyebilir.[414] Aynı şekilde böyle bir ihtiyacı hissedenler tarafından ihtiyacı karşılamak amacıyla kendisine çeviri yapma teklifi getirilebilir. Bu kararı vermek yalnız çalışacaksa çevirmene, beraber çalışacaklarsa çevirmenle beraber işverene düşer. Ancak hitap edilen kitle ne kadar belli ve sınırlı ise çevirmenin işinin o kadar kolay ve verimli olacağı unutulmamalıdır.

Kuran çevirisi Müslümanlara yönelik olarak hazırlanabileceği gibi Kuran'ı doğru bir şekilde tanıtmak amacıyla Türkiye'deki gayrimüslimlere yönelik olarak da hazırlanabilir. Nitekim İngilizce, Fransızca, Almanca gibi değişik dillere yapılan

---

[413] Bkz. 'Çeviriye ilişkin eylem' ve 'Skopos kuramı' Berk, age. s.106, 149-150,
[414] Dolayısıyla bir çevirmen, birden çok farklı grup için farklı çeviriler de yapabilir.

çevirilerin çoğu Müslüman olmayan kimselere Kuran'ı tanıtmak amacıyla yazılmıştır. Türkiye'de az da olsa gayrimüslim Türkler veya Türkçe bilen değişik dinlere mensup milletler ve azınlıklar vardır. Onlara hitap eden bir çeviri hassas bazı konuların yanından Müslümanların aşına olduğu bazı hususlara da ayrıca değinmek ve onları açıklamak mecburiyetindedir. Günümüze kadar Türkiye'deki gayrimüslimlere yönelik böyle bir çeviri düşünülmemiştir. Ancak yine de bugün bir Kuran çevirisi yapılacaksa öncelikle kendisini 'Müslüman' olarak tanımlayan kimselere yönelik hazırlanmalıdır diye düşünüyoruz. Çünkü Türkiye Müslümanlarında Kuran'ın temel mahiyetini ve mesajlarını anlama; kavrama ve ortaya koyma konusunda gerek akademik ve gerekse halk düzeyinde bunca sorun varken ve onu kabul ettiğini söyleyen insanlar daha neyi kabul ettiğini doğru dürüst bilmezken evvelemirde Kuran'ı başkalarına tanıtmaya çalışmak çok gerçekçi olmaz. Bunun dışında, bir çeviri hangi hedef kitle için yapılıyorsa o kitlenin ve kitlenin sahip olduğu kültürel bağlamın iyi tanınması da çok önemlidir. Zira hedef kitlenin beklentileri, ihtiyaçları, algılamaları ve tepkileri temel alınarak hedefler, araçlar ve stratejiler geliştirilecektir. Bugün elimizdeki Kuran tercümelerinin en önemli sorunları arasında bu tercümelerin gerek dil ve gerekse verilen bilgiler bakımından sınırlı sayıdaki bir kitleye hitap ediyor olmalarına rağmen hedef kitlenin oldukça geniş tutulmuş olması sayılabilir. Meal yazarları-ki bunların çoğu öğretim üyeleridir- çoğunlukla kendilerinin ya da kendi meslektaşlarının anladıkları dili kullanmışlardır. Sanki meallerini kendilerine yazmışlardır. Ekserisinin, hitap ettikleri kitlenin bulunduğu kültürel bağlamı dikkate almak, onların nasıl algılayabileceğini tahmin etmek veya hedef kitle ile duygudaşlık(empati) kurmak konusunda çok fazla endişe taşıdıkları söylenemez.

2. Çevirinin Amacı(Hedef İşlevi)nı Tespit

Evrenin sahibi olan Allah, 14 asır önce, ardılı olarak seçtiği insanlığa kendisini hatırlatmak, gereği gibi tanıtmak, kendisine tam bir teslimiyet(*islâm*) ile bağlanmasını sağlamak, dünyadaki adaletsizliklere, çirkinliklere, amaçsız yaşantılara dur demek; hayatın amacını anlatmak ve yeni bir başlangıç yapmak için doğrudan denebilecek tarihi bir müdahalede bulunmuştur. O devrin Araplarının şahsında bütün insanlığa seslenmiştir.[415] Kuran bu seslenişleri içinde barındıran bir eserdir. Peki, bu eserin yapılacak bir çevirisinin hedefi ve işlevi ne olmalıdır?[416] Çeviri, alıcıların kaynak metin hakkında bilgilendiği bir metin mi olacaktır?[417] Bu sorulara cevap vermeden önce 'Öncelikli olarak seçilen hedef kitle için nasıl bir çeviriye ihtiyaç vardır?' sorusunun yanıtı aranabilir.

Kuran'ın birden çok amaç ve işlev gözetilerek çevirisi yapılabilir. Bugün genel olarak en büyük sorunumuz on dört asır önce gelen Kuran'ı anlama sorunudur. Anlama sorununu da kısaca açarsak temelde Kuran'ın mahiyeti ve bununla bağlantılı olarak özellikle 610–632 yılları arasında farklı nedenlerle değişik şartlar altında Araplara gelen mesajların anlamlarının tespiti gibi iki temel problemle karşılaşırız. İşte diğer amaçlar hariç Kuran çevirisinin birinci ve değişmez amacı okuyucularına Kuran'ın orijinal mahiyetini, kavramlarını, mesajlarını, mesajların geliş amaçlarını, geldiği dünyayı, hedef kitlesini olduğu gibi 'tasvir etmek' ve doğru bir biçimde bilgilendirmek olmalıdır. Hangi hedef kitle veya hangi başka amaç seçilirse seçilsin günümüzde bir Kuran çevirisi için bu ilk hedeften vazgeçilemez. Böyle bir ilk hedef

---

415 Bkz. 'Kuran'ın Tanımı, İçeriği, Kutsallığı, Amacı ve Konumu'
416 Bkz. Boztaş, age. s.37, Eruz, age. s.41-43
417 ''…Wermeer ayrıca çeviriyi, çevirmenin aldığı iletiyi yeniden düzgüleyip alıcıya ilettiği bir süreç olarak değil de, alıcının kaynak metin hakkında 'bilgilendirildiği', dolayısıyla çevirmenin sorumlu ve yaratıcı kararlar aldığı bir süreç olarak görür.'' Berk, age. s.99

yapılacak çevirinin aynı zamanda ‘dil ve tarih ağırlıklı’ olacağını da gösterir. Zira saf suyun çıktığı o kaynağın başını; o ilk modeli olduğu gibi net görebilsek, anlayabilsek ve doğru bir biçimde aktarabilsek bu durum Kuran’dan yararlanmak amacıyla yeni ve iyi başlangıçlar yapmak konusunda sağlam bir zemin oluşturacaktır. Aynı zamanda bu şekilde birçok zihin karışıklığının önü alınacaktır. Bu bir yerde ilahiyatın da görevi olmaktadır. Tabii ki bunları gerçekleştirmekle iş bitmeyecektir. Asıl zorluk bundan sonra başlayacaktır: Günümüz sorunları ile yüzleşmek, yorumlamak, mukayese ve çözümler bulmak, günümüz dünyasına aktaracak bir dil bulmak… gibi. Dolayısıyla ilk hedefe ek olarak farklı ve yeni amaçlar mesela; Müslümanları bilinçlendirmek, Müslüman olmayanları Allah yoluna kavuşturmak(tebliğ), her iki kesim için yanlış bilgilenmeleri düzeltmek gibi değişik amaçlar da gözetilebilir. Doğal olarak her farklı ve fazla amaç değişik detayları, eklemeleri ve yorumları da beraberinde getirecektir.

Farklı hedefler konulurken var olan şartların ve sınırlılıkların iyi tespit edilmesi büyük önem taşır. Çeviri kararı veren ya da verenler içinde bulundukları şartların ve imkânların neleri yapabilmeye izin verdiğini, amaçlarının ne kadarının gerçekleştirilebileceklerini ve hedeflerini gerçekleştirmek için kullanacakları araçları iyi hesaplamalıdırlar. Çeviride her konuda gerçekçi ve pratik hareket etmek gerekir.

Çevirinin amacı ile Allah elçisi Muhammet’e gelen Arapça orijinal mesajın hedeflerinin aynı olması şart değildir. Olabilir de olmayabilir de. Hedeflerin aynı olması yukarıda birinci hedef olarak belirttiğimiz hususların gerçekleştirilmesinin tek başına yeterli olduğu anlamına gelmez. Her halükarda günümüz şartları ve imkânları dikkate alınarak çözümler, çareler üretmek ve yeni metotlar geliştirmek bağlamında bizlerin yapacakları çok şeyler vardır.

B) ARAÇLARLA İLGİLİ KARARLAR

1. Tek Çevirmenin veya Çeviri Kurulunun Seçimi

Çeviri ister tek bir şahıs; ister bir kurul tarafından yapılıyor olsun böyle bir çalışmayı gerçekleştirenler sahalarında yetkin başka kişilerin bilgi, görüş, deneyim, eleştiri ve önerilerinden yararlanmaya daima açık kimseler olmalıdır.

Bizim tercihimiz tam bir Kuran çevirisinin tek bir elden çıkmasıdır. Özellikle bu kadar zihinsel farklılıkların bulunduğu, ortak ve uyumlu bir çalışma geleneğinin yeterince gelişmediğini düşündüğümüz ülkemizde bir kurul tarafından ortak bir çevirinin gerçekleştirilmesinin mümkün olmakla birlikte ne derece verimli olabileceği üzerinde şüphelerimiz vardır. Nitekim son yıllarda basılan Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı'na[418] veya Türkiye Diyanet Vakfı'na[419] ait kurul çevirilerinin ne ölçüde başarılı olduğu tartışma konusudur. Ayrıca bize göre bir kurul çevirisi yapılacaksa baştan sona bütün kurul üyelerinin katılımıyla ortak bir çalışma olarak yapılmalıdır. Kurul üyeleri arasında sayfa bölüştürmek suretiyle yapılan bir çeviri farklı üslupları ortaya çıkardığı gibi üyeler arasında danışma eksikliğinin mevcudiyetini de sorgulatır. Diyanet Vakfı tarafından en son bastırılan meal bu şekilde oluşturulmuştur.[420]

1.1. Çevirmenin Kimliği

Skopos teorisyenleri gibi biz de çeviri işinde en büyük görev ve sorumluluğun çevirmene ait olduğunu düşünüyoruz. Çeviri ile ilgili en önemli kararları verecek olan ve çeviri işlemini bizzat yürütecek yetkili uzman kimse çevirmendir. Kuran'ı çevirecek bir çevirmenin sahip olması gereken özelliklerin ne olacağı konusunda

---

[418] Altuntaş, age.
[419] Özek vd. age.
[420] Bkz. Özek vd. age. s.5(Önsöz)

birçok şey söylenebilir. Ne kadar farklı niteliklere ve meziyetlere sahip olması gerektiğini söylesek de ısmarlama sureti ile ve her şeyi ile hazır bir çevirmen bulunmamakta ve yetişmemektedir. Neticede çevirmen kendisini yetiştiren kişidir ve eseri ile kendisini ortaya koyacaktır. Başka konularda başarılı çeviriler yapmış bir çevirmenin Kuran çevirisi işinde aynı başarıyı göstereceğinin de garantisi yoktur. Ama yine de önemli gördüğümüz bazı hususlara değinmeden geçemeyeceğiz.

Kuran çevirmeni bilhassa Türkçeyi ve klasik Arapçayı, her iki dilin yapısını, mantığını, iki dildeki edebi türleri, incelikleri, kelimeleri, deyimleri, söz sanatlarını benzeyen ve benzemeyen yönleri ile birbirleri ile mukayeseler yapacak ve aralarındaki farkları tam ayırt edecek tarzda iyi bilmelidir. Çevirmenin klasik Arapçanın mantığını iyi kavramış olmasının yanında ihtilaflı olsun olmasın Kuran'daki kavram ve kelimelerin anlamlarını, anlam farklılıklarını, aralarındaki düzeni ve hiyerarşiyi doğru tespit edecek ve gösterebilecek bilgi ve yeteneğe kısacası yüksek bir dilsel duyarlılığa sahip olması beklenir. Bu da kelimelerin kökenlerini, hikâyelerini, zamanla kazandıkları ve kaybettikleri anlamları, kısaca kelimelerin tarihini iyi bilmekle yakından ilgilidir. Bunun için Eski Arap hitabeleri, şiirleri, şiirleri ihtiva eden divanlar, sözlükler, tefsirler, rivayetler ve dil kitapları önemli birer kaynak hüviyetindedir. İyi bir çevirmenin bu konularda yapılmış modern bilimsel çalışmalardan yararlanmaması düşünülemez.

Çevirmenin Arapçayı doğal ortamında ta içinden hissederek öğrenmesinin birçok avantajlarının olduğu kesin olmakla birlikte akademik yollarla öğrenenlerin bu konuda diğerlerine kıyasla bazı durumlarda çok daha başarılı olabildikleri de unutulmamalıdır. Arapça bilmek Arapça sözlüklerdeki veya Kuran'daki bütün kelimelerin anlamlarını tek tek ve baştan sona bilmek demek değildir. Çevirmen,

bilmediği kelimeler olsa bile bunların anlamlarını nasıl saptayacağını ve Türkçeye nasıl aktaracağını bilecek bir beceriye ve donanıma sahip olmalıdır. Gerektiğinde kelime türetme becerisine de göstermelidir. Çünkü her ne kadar Kuran ile alakalı sözlüklerde ya da tefsirlerde kelimelerin anlamlarını veren açıklamalar varsa da bu açıklamalarda verilen anlamların hepsinin tartışmasız doğru olduğunu söylemek mümkün değildir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de birçok kelime ve kavram üzerinde ihtilaflar, tartışmalar devam etmekte olup bir kavram kargaşası yaşandığı herkesin malumudur. Anlamları en kesin bir biçimde bilindiği kabul edilen kelimelerin ve kavramların bile tartışılmayacağının garantisi yoktur.

Bilimsel anlamda bir Kuran çevirisi yapmak için Kuran ve İslam yanında Eski ve Yeni Ahitler, Yahudilik ve Hıristiyanlık-özellikle doğu Hıristiyanlığı-hakkında yeterli bilgi sahibi olmanın önemi büyüktür. Bu bilgiler gerek Kuran'ın anlaşılmasında ve gerekse bazı sorunların ve kavramların çözümünde bizlere çok değerli fikirler sağlayabilir. Çünkü Kuran'da Kutsal Kitap(Kitabı Mukaddes)'a ve buyruk sahipleri(*ehlu'l-kitâb*)ne birçok atıf yapılmaktadır. Bu bağlamda yüzde yüz şart olmamakla birlikte İbranca, Aramca ve Yunanca bilmenin büyük yararları olabilir.

Kuran çevirmeni çok kültürlü olmasının yanı sıra özellikle iki kültürün; Kuran'ın oluştuğu kaynak kültürün ve Türk kültürünün adetlerini, geleneklerini, inançlarını ve çevirinin hedef aldığı kitleyi, kitlenin beklentilerini, zihin yapısını, algılayışlarını ve tepkilerini çok iyi bilen ve gözlemleyen bir kişilik olmalıdır. Bu açıdan bilhassa Cahiliye devrini, Kuran'ın oluştuğu tarih kesitini ve günümüz Türk kültürünü yeterli düzeyde tanıması mühimdir. Çevirmenin çeviri, çeviribilim,

dilbilim, hermenötik, semantik vb. yardımcı bilimler hakkında yeterli bilgisinin olması da gereklidir.

Çeviri işini tercihen profesyonel çevirmenlerin yapması gerekir. Ancak bildiğimiz kadarıyla ortada ne Kuran Arapçasını iyi bilen ve ne de Kuran'a sağlam bir bakış açısı ile bakmasını bilen profesyonel çevirmenler vardır. Meal yazanların nerdeyse hiç biri mütercimlik-tercümanlık okumamıştır veya öncesinden uzmanlık eğitimi almamışlardır. Büyük çoğunluğunun profesyonel anlamda bir deneyimi yoktur. Hatta bazılarının ilk ve tek tercümesi Kuran tercümesidir. Bu, Kuran çevirisinin kesinlikle mütercimlik okumuş profesyonel bir çevirmen tarafından yapılması gerektiğini ifade etmez. İster profesyonel olsun ister olmasın kim tarafından yazılırsa yazılsın sonuç olarak bizim için önemli olan ortaya konan çeviri üründür.

Çevirmen olaylar ve fikirler arasındaki mantıksal bağlantıları iyi kurabilmeli, bilimsel bir zihniyete ve muhakeme gücüne sahip olmalıdır. Düşünmeye, düşündüklerini söylemeye ve söylediklerini savunmaya sahip bir cesarette olmalıdır. Yeri geldiğinde cesur kararlar alabilmeli ve bunları uygulamaktan çekinmemelidir. Her halde dili, ifadeleri ve önümüzde hâlihazırda bulunan sorunlar bakımından ele alındığında Kuran çevirisi işi dünyada en zor yapılacak çeviri işlerinden biri olmalıdır. Bu işe girişen kişi her kim ise cesaretini ya bilgisinden veya cehaletinden alıyor demektir.

Çevirmen sabırlı ve çalışkan olmalıdır, kendisini asla şartlandırmamalı, en iyi bildiğini sandığı şeyleri bile devamlı sorgulamalı ve daima ulaştığı sonuçlar ve edindiği yeni bilgiler arasında mukayeseler yapmayı elden bırakmamalıdır.

Bütün yukarıda saydıklarımızdan öte Gregory Rabassa'nın dediği gibi; Kuran için de ''İdeal bir çevirmen, ideal bir okuyucu olmalıdır; çünkü çeviri, özgün eserin en iyi okunmuş olduğunu yansıtmak zorundadır. Ayrıca bir dilde çok iyi okuyan birisi, her zaman iyi bir çevirmen olmalıdır. Bu da şu demektir: Çevirmen iyi bir yazar da olmalıdır. En azından bir yazarın sahip olduğu teknik becerilere sahip olmalıdır.''[421]

1.2. Çevirmenin Yetki ve Sorumluluğu

Çeviri metin üzerinde değişiklik yapma salahiyeti çevirmene veya çeviri kuruluna ait olmalıdır. Bu şahısların izni dışında kimsenin çeviri metin üzerinde değişiklikler yapmaya veya bazı kısımları eklemeye ve çıkarmaya hakkı olmamalıdır.

2. Çevirinin Yönü

Çevirinin yönü, tam bir kural sayılmasa da genellikle çevirmenin en iyi konuşup yazdığı dil olduğu varsayılan anadiline yani; Arapçadan Türkçeye doğru olmalıdır.

3. Doğrudan, Dolaylı veya Zincirleme Çeviri

Türkçe Kuran çevirisi doğrudan özgün Arapça metinden yapılmalıdır. Özgün metinden çeviri yapabilmek için yeterli dilsel, bilgisel donanıma ve beceriye sahip olmayanlar bu işe hiç kalkışmamalıdır. Buna paralel olarak 'dolaylı' veya 'zincirleme' çevirilerin istenen düzeyde bir çeviriyi gerçekleştirmek için yeterli olamayacaklarını düşünüyoruz. Zira farklı dilde bir tercümeden yapılacak bir

---

[421] Aksoy, N. Berrin, *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi*, İmge Kitabevi yay. Ank. s.59

çevirinin anlam kayıplarını arttıracağı ihtimali unutulmamalıdır. Özellikle bazı akraba dillerdeki cümle ve kelimelerin benzerliğinden ötürü o diller arasında çeviriler daha kolay ve güzel olabilirken bir başka dile çeviri o kadar iyi ve güzel olamayabiliyor. Örneğin Fransızcaya çok iyi tercüme edilemeyen bir Arapça deyim ya da metin İbranca'ya veya benzer bir başka dile daha kolay ve güzel tercüme edilebilir. Fakat sırf bir dildeki tercümeden yaptığımız tercümede orijinal metinden yapabileceğimiz daha güzel ve doğru bir tercümeyi gerçekleştirme imkânımız olmayabilir. Bu düşüncemiz dolaylı veya zincirleme çevirilerden hiç yararlanamayacağımız anlamına gelmez. Elbette farklı dillerdeki tercümelerden veya onların Türkçeye yapılmış başarılı çevirilerinden yararlanmak gerekir Şüphesiz bunun hem anlama hem aktarma bakımından birçok faydaları da vardır. Bugün aklı başın da bir Kuran çevirmeni Muhammed Esed'in çevirisine kayıtsız kalamaz.

Biliyoruz ki oldukça özgün bir metne sahip olsak da Kuran'ın değişik okunuşları(*gıraât*) da vardır. Her ne kadar Türkiye'de bir Kuran çevirmeni genel olarak resmi olarak tanınan Mushaf'tan tercümesini yapıyor olsa da bağlam ve yorum gibi nedenlerle yani lüzumuna inandığı durumlarda değişik tefsirlerde ve rivayetlerde belirtilen okunuşları tercih ederek anlam aktarmaktan çekinmemeli, 'Tek doğru okuyuş bizim resmi Mushaf'tadır' türünden bir saplantıya girmemelidir. Doğrular hiçbir milletin ve şahsın tekelinde değildir.

4. Tam(Tüm) Metin veya Parça Çeviri

Tam metin çevirisi tercih edilmelidir. Şüphesiz bu parça çeviriler yapılamayacağı anlamına gelmez. Kuran'ın değişik bölümleri bir şekilde yerleri belirtilmek suretiyle parça çevirilerden oluşan bir eser oluşturulabilir. Ancak Kuran

için bir ‘özet çeviri’nin gerekli olmadığını düşünüyoruz. Özet çeviri tamamen sahibine ait kısa bir yorumdur.

5. Metinden ‘Çıkarma’ veya Metne ‘Ekleme’

Elimizdeki Mushaf içinde bütün yazılı olan sözler *vahy*(buyurum) veya *gur’ân*(ileti) olarak nitelendirilemez. Allah elçisine *vahy* veya *gur’ân* olarak gelen her ifade kesinlikle korunmalıdır. Bu anlamda ‘çıkarma’ veya ‘ekleme’den söz edilemeyeceğini ilerideki ‘Çeviri işlemleri’ konusunda işledik. Ancak bir *vahy* mahsulü olmadığını düşündüğümüz sure adlarının, durak numaralarının ve Fatiha suresi dışındaki surelerin başlarında bulunan besmelelerin çıkarılabileceğini düşünüyoruz. Bunların yerine *vahy* ve *gur’ân*’dan olmadıkları belirtilmeleri koşulu ile başlıklar ilave etme ve sure adları yerine sure numaraları koyma haddizatında ‘ekleme’ veya yerine ikame olarak da düşünülemez.

Geliş sırasına göre yapılacak bir Kuran çevirisi için sure adlarının çevrilerek ya da çevrilmeden çeviri metne konulup konulmayacağını tartışmaya gerek yoktur. Esasen tek parçadan oluşan sureler dışında buna imkân bulunmamaktadır. Ancak resmi Mushaf sırası takip edilecekse sure adlarının çıkarılıp çıkarılmayacağı, çıkarılacaksa yerine ne konacağı, çıkarılmayacaksa adların çevirisinin yapılıp yapılmayacağı önceden tespit edilmelidir. Ama ondan da önce sure adlarının mahiyetini biraz irdelemek gerekmektedir.

Türkçede ‘sure’ denince Kuran’ın büyüklü küçüklü 114 bölümü anlaşılmaktadır. Oysaki Kuran’da bahsedilen *sûrah* kelimesi evvelemirde *gur’ân* bağlamında ifade edilen her buyurum(*vahy*) parçasını tanımlamak için kullanılır. Bu kelime Kuran’da sonradan birden çok buyurum(*vahy*) parçasının birleştirilmesiyle

oluşturulan birleşik parçalar(114 parça) için kullanılmamıştır. Nur suresinde *sûratun enzelnâha ve faradnâhâ*(24.1) denirken o an iletilen ve Mushaf'ta tam bir sayfa tutan buyurum(*vahy*) veya ileti(*gur'ân*) parçasından bahsedilmektedir. O an surenin ilk sayfadan sonraki eklenmiş kısımları kastedilmemişti. Diğer taraftan *sûrah* kelimesi Kuran'da HM'nın yazılı olduğu yazılar(*kitâb*) bağlamında hiç kullanılmamıştır. Daima sözü edilen yazıların söze dökülmüş; açımlanmış(*tafsîl*) durumuna işaret etmek yani bizzat *kitâb*'ın değil; *kitâb*'ın okunan; iletilen(*gur'ân*) her buyurum(*vahy*) parçası için bu kelime kullanılmıştır.

'Kuran yazının var olduğu ancak yazının ve yazılı edebiyatın gelişmediği bir toplumda oluşmuştur' demiştik. Sure adları da bir nevi sözlü kültürün göstergesidir.[422] Sure adları birer başlık olmayıp ilk zamanlarda daha çok, ezberlerken ya da ezber aktarırken birer ipucu gibi zihinde tutmak ve işaret etmek için seçilen ve genellikle diğer parçalarda fazla kullanılmayan, ilginç, çarpıcı sembol denebilecek kelimelerden oluşturulmuşlardır.[423] Sure adlarının seçimindeki karışıklık ve kesin bir kuralın olmayışı bunun bir sonucudur. Sure adlarını kısaca gözden geçirdiğimizde bu husus daha kolay anlaşılır:

1-Bir takım surelerin adları surenin ilk kelimesi ile başlar. Bu ilk kelime isim(*el-hâggah, el-gâriah…)* de olabilir; fiil(*Tebbet, 'abese*) de olabilir. Bazen sure içindeki bir fiil(*fussılet,*) veya isim(*eş-şems, el-insân/ed-dehr, el-kevser, en-nisâ'*) de sure adı olarak seçilmiştir.

---

[422] Bkz. Ong. age. s.149

[423] ''(Surelere) isim seçimi için genel bir kuralın olmadığı görülmektedir, anlaşıldığı kadarıyla, insanlar, sure içerisinde geçen ve tanıma vasıtası olabilecek derecede çarpıcı herhangi bir kelimeyi kullanmışlardır. (Bu durum İncillerde Çıkış 3'e 'Çalı' şeklinde atıfta bulunulmasına benzetilebilir).''Watt, *Kur'an'a Giriş*, s.75

2-Bezen eş anlamlı iki kelimeden iki sure adı oluşturulmuştur. *Muzzemmil* ve *muddessir* sureleri gibi.

3-Bir kısım surelerin adı o surelerde bilvesile geçen hayvan adlarından seçilmiştir. İnek(*el-bagarah*), örümcek(*el-'ankebût*), bal arısı(*en-nahl*), davarlar(*el-en'âm*), fil(*el-fîl*) gibi.

4-Bazen aynı kelimenin tekil ve çoğulundan iki sure adı çıkmıştır. *Mu'min* ve *mu'minûn* sureleri gibi.

5-Bir kısım sureler adlarını başlarındaki HM'dan almışlardır. *Tâhâ, Sâd, Gâf* sureleri gibi.

6-Adların bir kısmı surelerde ismi geçen habercilerin adlarından veya aile adından seçilmiştir. *İbrahîm, Muhammed, Âlu 'imrân, Yûnus, Hûd, Yûsuf* gibi.

7-Bazılarının da birden fazla adı vardır. *Dehr-İnsân*, *Ğâfir-Mu'min* gibi.

Yukarıdaki isimlerin verilmesi onlara daha çok değer verildiğini mi gösterir? Katiyen hayır. Bu isimlerin gösterdikleri varlıklara başka varlıklardan fazla değer verildiğini veya bu isimlerle özel bir mesaj verilmek istendiğini düşünmüyoruz. Mesela *İbrahîm*, *Lût, Yûnus*... adlarının surelere verilmesi onlara Musa ve İsa'dan daha fazla değer verildiğini göstermez. Ama Kuran'da en çok Musa'nın ve İsa'nın hikâyelerinden bahsedilir. Kuran'da 'kadınlar' anlamına gelen *nisâ'* sure adı var ama 'erkekler' anlamında *ricâl* suresi bulunmamaktadır. *Nisâ'* adında bir surenin mevcut oluşu kadınlara özel değer verildiğini asla göstermez. Yine hayvan adları verilen surelerin hiçbirinde bizzat bu hayvanlar veya böcekler anlatılmadığı gibi onların diğer hayvanlara göre daha değerli ve 'mübarek' canlılar olduğunu söyleyemeyiz. Bakara suresine *el-bagarah* adının verilmesinden amaç 'inek' denen hayvanı anlatmak değil; Yahudilerin Allah'ın buyrukları karşısında sergiledikleri kayıtsız, sürüncemeli ve

savsaklayıcı tutumları sergilemektir. Bu surede ineğin önemine veya değerine işaret eden hususlar bulmak imkânsızdır. Bu nedenle sureye sırf *el-bagarah* adı verildi diye ineğe önem verildiğini söyleyemeyiz. Bu durum Ankebut ve Nahil sureleri için de geçerlidir. Bakara suresini 'İnek Suresi/Bölümü' biçiminde tercüme etmek de yanlıştır. Zira 'İnek suresi' şeklindeki tercümenin çağrıştırdığı anlam *sûratu'l-bagarah*' terkibinde kast edilmemektedir. Evet, *sûratu'l-bagarah* terkibi zahiren bir isim tamlamasıdır. Ancak Arapçada tamlama olan bazı terkipler Türkçeye harfi bir aktarımla tamlama olarak çevrilemez. Belki zamanın Araplarının anladıkları anlamda aşağıdaki gibi çevrileri düşünülebilir.

Sûratu'l-bagarah: İneğin kesilmesi ile ilgili olayın anlatıldığı bölüm,

Sûratu'l-'ankebût: Örümcek misalinin verildiği bölüm,

Sûratu âli 'imrân: İmran ailesinin adının geçtiği bölüm,

Sûratu yûsuf: Yusuf'un hikayesinin anlatıldığı bölüm,

Sûratu 'abese: 'Surat astı(*'abese*)' diye başlayan bölüm,

Sûratu tâ hâ: 'Ta ha' harfleri ile başlayan bölüm,

Sûratu'l-hadîd: 'Demir(*el-hadîd*)' kelimesinin geçtiği bölüm,

Sûratu'l-mûminîn: 'Allah'a bağlılıkta bulunanlar'ın özelliklerinin anlatıldığı bölüm… vb.

Ancak bu çevirilere de gerek olmadığını düşünüyoruz. Çünkü sure adları yazılı bir metindeki 'başlıklar' olarak algılanmamalıdır. Bir kompozisyonun veya yazının başlığı o kompozisyonda veya yazıda işlenecek konunun kısa bir adlandırılışıdır. Kuran'daki sözler her şeyden önce birer 'söz edim'[424] olduğu için asla yazılı bir metin veya kompozisyon düzenlemesi öngörülmediğini söyleyebiliriz.

---

[424] Özsoy, Ömer, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, Kitabiyat yay. Ank. 2004, s.49

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi sure adları farklı amaçlarla ve farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Eski devirlerdeki hatipleri göz önüne getirirsek canlı, faal bir ortamda irticalen konuşan kimse konuşmasına başlık atmaz veya başlık zikrederek konuşma yapmazdı.

Sonuç olarak standart Mushaf sırası takip edilecekse sure adları birkaç mealde olduğu şekilde[425] tercüme edilmemelidir. Ya Arapça adları transkripsiyon yapmadan Türkçeye en yakın telaffuzları ile(mes. 'Ankebût ve Nahl değil; Ankebut, Nahil şeklinde)[426] yazılır veya bu isimler tamamen kaldırılarak yerlerine sıra sayıları(Birinci Bölüm; İkinci Bölüm…) konulur. Kronolojik bir tercümede bunlara gerek olmadığını yukarıda belirtmiştik.

6. Çeviriye Yorum(Tefsir) Eklenmesi

Şu an için dipnotlu olduğu kadar 'yorum(tefsir)'lu bir çeviri yapmak bir ihtiyaç olarak görünmektedir. Elimizdeki Kuran büyük oranda şahıslardan, tarihsel, zamansal ve mekânsal bağlamlardan kopmuş; havada asılı sözler görünümündedir. Bu kopuklukları ekstra dipnotlar ve yorumlar dışında telafi etme yolu gözükmemektedir. Belki ilerde hedef kitleler sağlam bir bilinç düzeyine ulaşıldıktan sonra bunlara ihtiyaç kalmayabilir.

7. Kaynak Metnin Anlatım Biçiminin(Nesir-Seci-Şiir) Değiştirilmesi

Çeviri sürecinden önce ve çeviri sürecinde çevirmen bazı ikilemler yaşar. 'Bir feragat etme söz konusu olacaksa bu kaynak metnin biçim[427] ve musikisinden ya da

---

[425] Bkz. Atay, age. Yüksel, age.
[426] 'Harf çevirisi' denebilir. Bkz. Köksal, age. s.13
[427] Bkz. 'Biçimsel Eşdeğerlilik' Göktürk, age. s.69

anlamından mı olmalıdır?' gibi. Gerçi deneyimli bir çevirmenin okuduğu bir metnin manzum veya nesir çevirisine uygun olup olmadığı konusunda karar vermesi o kadar da zor değildir.

Edebi bir çeviride temel olmasa da anlamsal, duygusal, biçimsel, dilsel vd. 'kayıp'lar muhakkak olacaktır. Bu kaçınılmazdır. Kuran çevirisinde öncelikle kaynak metnin şiirsellik ve seci özellikleri dolayısıyla orijinal ritim ve musiki kaybolacaktır. Kuran çevirilerde orijinal ahengi ve musikiyi yansıtmak imkânsızdır. Yeni bir musiki ve ritim oluşturularak telafi yoluna gidilebilir. Bu da çevirmenin yeteneğine ve becerisine bağlıdır. Yabancı dilden Türkçeye uyarlanan parçaların sözlerinin değiştirilmesi yeni ve ilgisiz diyebileceğimiz sözlerin yazılması ama bestenin nerdeyse hiç değiştirilmemesi müzikte esas olanın insanları eğlendirmek ve duygulandırmak oluşundandır. Müzikte mesaj ve anlam ikinci dereceden bir öneme sahiptir. Oysa Kuran çevirisinde esas amaç anlamı aktarmaktır. Çok dikkatli olunursa anlamsal kayıplar ya hiç olmayacaktır veya olursa da bunlar temel anlamın aktarılması ile ilgili olmayıp bazı inceliklerin yansıtılması ile ilgili olacaktır. Birtakım kayıpların bir ölçüde 'ödünleme'[428] veya metnin yeniden düzenlenmesi, tarihlendirilmesi, dipnotlar ve ek açıklamalar konulması yolu ile telafi edilebileceği düşünülebilir. Ancak bir takım 'kazanç'[429]ların var olduğu da inkâr edilemez. Türkçe gibi güçlü bir dile çeviri yapmak suretiyle Arap dilinden kaynaklanan birçok anlama sorunu çözülecektir.[430] Kuran'ın mahiyetine ve mesajına açıklık getirmesi ve insanlara daha kolay ulaşacak olması bir kazanç olarak değerlendirilebilir. Aslında

---

[428] ''Çevirmenin kaynak metinde karşısına çıkan bir öğeyi aynı yerde veya şekilde erek metne aktarmaması sonucunda başka bir yerde başka bir öğeyle telafi ederek metnin genel tonunu aktarmak için kullandığı çeviri yöntemi.'' Boztaş, age. s.84

[429] Bkz. Berk, age. s.132

[430] ''Çoğu kez kaynak dil bağlamından kayıp olmuş gibi görünen şeyler hedef dil bağlamında kazanılabilir.'' Köksal, age. s.12

bundan daha büyük bir kazanç da olamaz. Hatta sabırlı, sistemli ve uzun vadeli bir çeviri çalışması Kuran'ı anlamaya ilişkin bir metot olarak düşünülebilir.

Öncelikle Kuran'ı niçin şiir olarak çevirmenin gerekli olup olmadığını sorgulayalım. 'Ona şiir öğretmedik, ona gerekmiyor da'[431] ifadesi şiir olmadığını açıkça belirtmektedir. Kuran şiir olmadığına göre niçin şiir olarak çevirelim ki? Aslında tartışma burada biter. Kaldı ki şiir çevirmek zor hatta nerdeyse imkânsızdır. Tarih boyunca şiiri, şiir olarak çevirmenin imkânı ve imkânsızlığı hep tartışıla gelmiştir. Hâlihazırda Kuran'ın şiir olarak çevirisi mümkün olmamakla birlikte gerekli de bulunmamaktadır. Ancak bir şiir olmaması çevirinin şiirsel olmasına mani değildir. Çünkü her ne kadar birçok eski bilgin tarafından *gu'rân*'ların 'seci' olmadığı konusunda fikir beyan edilmişse bile bize göre Kuran'daki sözler bir tür kafiyeli nesir sayılan 'seci'dir. Onların bu fikirleri *gur'ân*'ları hiçbir şeye benzemeyen bir şey yapma ve soyutlama çabasının bir yansımasıdır. Onların mantığıyla gideceksek Kuran'daki sözlere 'söz' de demeyelim! İster seci diyelim ister demeyelim durakların sonunun kafiyeli oluşu ve bu kafiyelerin sağlanması için bir takım tasarrufların bulunması *gur'ân*'ların seci olduğunun açık göstergesi olarak kabul edilmelidir. Ancak bu secileri bırakalım şiir olarak çevirmeyi, bir seci olarak çevirmek bile nerdeyse imkânsızdır. Kuran'ı seci gibi çevirmeye kalkışsak bile zaten taklidi mümkün olmayan Arapça orijinalinin ahengini ve armonisini yakalamamız mümkün değildir. Bir iki yerde benzer bir ses oluşturmak için ise tamamen bu işe kalkışılamaya değmez. Kuran çevirmeni, yeteneği ve becerisi ile çevirisinde yeni bir musiki ve şiirsellik oluşturabilirse kısmen bu açık telafi edilebilir.

---

[431] Kuran, (36.39)

Öte yandan biliyoruz ki şiirde ve secide kafiyeler vardır. Her kelimeden de kafiye yapılamaz. Kafiye yapayım derken uygun olmayan veya tamamen karşılamayan kelimeleri koymaya kalkışabiliriz. Hâlbuki asıl olan anlamdır. Anlam ise asla feda edilemez. Bazı öğelerin cümle içinde takdim ve tehirinin bazen anlama ve vurguya ne denli etki ettiklerini de biliyoruz. Sırf kafiye veya seci olsun diye takdim ve tehire kalkışılırsa bu durum anlama zarar verebilir. Belki, nesir gibi yazılmak şartıyla Kuran'ın serbest şiir olarak çevirisi düşünülebilir. Ama serbest şiirde de sanıldığı kadar kolay değildir. Sonuç olarak Kuran'ın bir şiir olmaması itibariyle şiir çevirisine gerek olmadığı gibi bir şiir ve hatta seci olarak çevirisi şimdilik mümkün gözükmemektedir. Çok uzak bir ihtimal ama yukarıdaki mahsurların olmaması koşulu ile ileriki bir aşama olarak seci çevirisi düşünülse bile günümüzde öncelikle nesir olarak çevrilmesinin daha uygun olacağını düşünüyoruz.

8) Kaynak Metin Çevirisinin Dili ve Üslubu

Yapılacak bir kaynak metin çevirisinin dilsel özelliklerinin nasıl olacağının tespitinden önce özellikle klasik Arapçanın ve Kuran'da kullanılan dilin temel bazı niteliklerini bir parça saptamak ve onlara değinmek bize yol gösterici değerli fikirler verebilir. Nihayetinde herhangi bir çeviri, kaynak metin dilinin özelliklerini ve üslubunu olabildiğince yansıtmak durumundadır. Kimler için ya da hangi kesim için çeviri yaparsak yapalım şu husus değişmeyecektir: Kaynak metin çevirisinin özellikleri ve üslubu. Burada dilin özellikleri derken gramer özelliklerinden çok kavramsal ve anlatımsal yapısını kast etmekteyiz.

Kuran'da mevcut mesajlar Allah elçisi devrindeki Arapçanın yapısı, kuruluşu, sınırları ve imkânları içinde insanlara sunulmuştur. O devrin Arapçasının

imkânları sonuna kadar değerlendirilmiş, bir takım konuların birbirleri ile olan bağlantılarının gösterilmesinde ve yorumunda Arapça kavramlar arasındaki ilişkilerden yararlanılmıştır. Bir araştırmacı olarak bu dilin yapısını ve özelliklerini anlamadan Kuran üzerinde inceleme yapmanın ve onu en ince ayrıntılarına varıncaya kadar yüksek bir düzeyde anlamanın zor olduğunu söylemeye gerek yoktur. Ancak günümüz için konuşacak olursak, Türklerin yaklaşık 1250 yıl önce başlayan 'Müslüman' olma maceralarına rağmen Kuran Arapçası hala Türkiye'de gereken nitelikte ve seviyede mahiyeti algılanmış bir dil konumuna gelememiştir. Modern çalışmaların bile, nerdeyse bir Arap dili felsefesi oluşturacak kadar değerli eski çalışmaların düzeyine daha yeni yeni yaklaşmaya başladığımızı söyleyebiliriz. En büyük eksiklerimiz Kuran Arapçasının grameri üzerinde yeterli araştırmaların yapılmaması, gramerinin bir bütün olarak ortaya konulamaması, kelime ve kavramlarının birbirleri ile uyumlu, birbirini bütünler tarzda incelenmemesi, Türkçeye çevrilmemesi ve özellikle çeviri teknikleri üzerinde zamanla çalışılmalar yapılmamış olmasıdır. Türkiye'de modern Arapça tercüme teknikleri üzerine çalışmalar dahi doksanlı yılların ortalarına doğru başlamıştır. Ayrıca eldeki sözlüklerde geçmişte belli bir dönem var olan eski anlamların olmamasını ya da zamanla oluşan anlamların eski anlamlarla karıştırılmasını kısacası eş süremli ve art süremli çalışmaların eksikliğini de belirtmek gerekir.[432]

Kuran sözlü kültür içinde meydana gelmiş bir metindir. Sözlü kültürden yazılı kültüre, eski dünyadan yeni ve modern dünyaya; geleneksel; töresel toplumdan kanun toplumuna ve kalpten soyut akla doğru giden bir seyrin tam öncesinde oluşmuştur diyebiliriz. Bu yüzden Kuran'da anlatılan hikâyelerde genellikle sözlü kültürlerde

---

[432] Bu konuda Bkz. Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, s.xı

oluşan destanlara has ileri ve geri dönüşlere rastlarız. Modern anlamda hikâye ve kompozisyon düzenlerine ise rastlanmaz. Sure adlarının isimlendirilmesinde sözlü kültürün etkilerini görürüz. Yine sözlü kültürün yapısı gereği Kuran'da yasalar ve kurallar maddeler haline getirilmemiştir. Zira eski zamanlarda kanunları madde madde numaralamak pek adet değildi. 'On Emir' bile daha sonra on madde haline getirilmiştir.[433]

Kuran'daki kelimeler bir sağa bir sola sallanan elmaslar gibidir. Anlamlarını görebilsek de resimlerini çekmek istediğimizde çoğu kez net görüntü elde edemediğimiz için karşımıza biraz bulanık fotoğraflar çıkmaktadır. Bunu sadece Kuran'a has bir özellik olarak sunmak doğru olmaz. Dilsel farklılıkların da bunda rolü vardır. Farklı yapıdaki dillerin çevirisinde bu tür bir durumlarla karşılaşılabilir.

Kuran kelimelerine baktığınız konum ve açı çok önemlidir. Kelimeler aynı fakat bulundukları yere ve üzerlerine tutulan ışığa göre tonlarında, renklerinde değişmeler oluyor. Bu yüzden Kuran'daki kavramlar genellikle çok yönlü anlamlara ve anlam örgülerine sahiptirler. Bu anlamlar birbiriyle çelişmezler, aksine birbirini tamamlarlar. Özellikle belli başlı kelimeler sanki birer çok yüzlü maske gibidir. Bazen de Salvador Dali'nin resimlerini andırır tarzda iç içe birçok resimden oluşan birer resim ya da bir kaç heykelden oluşan birer heykel gibidirler. Önden, arkadan ve yandan bakılırsa farklı gibi görünebilirler. Ama hiçbirini inkâr edemiyoruz. Çünkü hepsi bir bütünün göreceli farklı parçaları gibidirler. O yüzden bu tür kelimeleri tek anlama indirgemeye çalışmak zordur. Ancak bu gibi durumlar bir yandan kaynak metnin anlamı zenginleştirirken diğer taraftan çeviriyi zorlaştırmaktadır. Mesela *el-muslim*, Allah elçisinin yaptığı bir tanımına göre Müslümanlara fiili ve sözlü olsun

---

[433] ''Sözlü gelenek, liste belge ve sayı tanımaz.'' Ong, age. s.119

zarar vermeyen kimsedir.[434] Şüphesiz doğru. Ancak bu kelime Kuran'da 'kendini Allah'a veren/adayan/teslim eden' şeklinde karşımıza çıkar. Zira kendini Allah'a veren/adayan kişiden kimseye zarar gelmez. *Âteyne'l-kitâb* ifadesi bir metni vermeyi akla getirebilir. Ama Kuran'da daha çok lütfetmeyi ifade eder. Benzer şekilde *enzelne'l-kitâb* cümlesi de bir metni indirmekten çok lütfetmeyi ve indirgemeyi ifade eder. Yine mesela *rabb* kelimesi, hem 'sahip' olmayı hem de 'efendi' anlamlarını içerir. Fakat kelimenin bu iki anlamını yansıtmak için Türkçede 'sahip' ve 'efendi' kelimelerini beraber kullanmak zorunda kalabiliriz.

Daha önce de değindiğimiz gibi Kuran'da bazı eş anlamlı isimler arasındaki anlam nüanslarının dikkate alınmadığını görüyoruz. Kaldı ki eşanlamlı isim veya kelime dendiğinde aslında kastedilen en yakın karşılıktır. Musa hikâyesinden bahsedilirken değneğinin bir 'yılan' haline gelmesi farklı yerlerde değişik kelimelerle ifade edilir. Bazen *hayyeh*, bazen *su'bân* bazen de *cân*.[435] Demek Kuran bu anlam farklılıklarını önemsememekte ve 'yılan' kavramını ifade eden eşanlamlı her hangi bir kelimeyi kullanmakta bir sakınca görmemektedir. 'Bir yılan işte! Hangi tür olduğu önemli değil' denmek isteniyor. Aynı durum *kitâb, levh, sahîfeh, zubur* veya *sûr-nâgûr* kelimeleri için de geçerlidir.

Kuran'ın bazı kelimeleri okuyanlarda bazen hem gerçek hem mecaz anlamlarıyla bir anda kullanıyor hissi uyandırır. Mesela göklerin katmanlarının sayısı için kullanılan *seb'*(yedi; muhtelif)' kelimesi bize bu duyguyu veriyor. Ya da Kuran'da soyut ile somut bazen üst üste konuluyor gibidir. Gerçekte Kuran'da soyut ve somut ayrımına fazla rastlamadığımız gibi somut kavramlara oranla soyut kavramlar çok daha azdır. Mesela maddi ve manevi temizlik *tahara* köküne sahip

---

[434] *El-muslimu men selime'l-muslimûne min lisânihî ve yedih.*(Meşhur rivayet)
[435] Bkz. Baljon, J.M.S. *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, Fecr yay. Ank. 1994, s.36

değişik kelimelerle ifade edilebilmektedir. Bu nedenle maddi ya da manevi oldukları kolaylıkla ayırt edilemez. Bu birçok kavramda öyledir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Arapçanın yapısının bunda önemli rolü vardır.

Kuran, yazının var olduğu fakat sözlü bir dilin ve edebiyatın hüküm sürdüğü bir çağda oluşmuştur. Arap dili mecaz ağırlıklı şiirsel bir dildir. Bu dilde sembollere çok sık yer verilir. Birçok edebi sanat daha adları konmadan yapılmıştır. Böyle bir dilin edebi açıdan zengin anlamlar oluşturmak gibi avantajları olmasının yanında, hukuki açıdan dezavantajları vardır. Bu sebeple mesela Latince gibi bir hukuk dili olmaya müsait olduğu pek söylenemez. Kuran'daki bir takım hukuki problemlerin Arapçanın ve Arap yazısının yapısından kaynaklandığı inkâr edilemez.

Kuran'da kraliyetlere has kavramlar ve ifadeler kullanılır. *Gur'ânun kerîm*(asil bir okuyuş), *kitâb*(buyruk; ferman), *vahy*(işaret buyurmak), *enzele/en'ame/ faddale*(lütuf buyurmak), *ehkeme*(tespit/karar buyurmak) gibi. Bu yüzden Kuran'ın dili ve ifadeleri resmi gayet resmi ve ciddidir. *İnnehû legavlun faslun ve mâ huve bi'lhezl*(86.13-14) ve yukarıdaki kavramlar insana ister istemez bir ciddiyeti telkin eder. Biz lâfzen olmasa da Türkçede bulunan bazı resmiyet(kesit dili[436]) ve nezaket ifadelerinin özellikle Allah için Kuran çevirilerinde kullanılabileceğini düşünüyoruz.[437] Öte yandan günümüz Türkçesinde kaba sayılabilecek çeviriler yapılmamalıdır.[438] Kuran'da bir takım alaylı anlatımlar(ironi) yok değildir[439], ama bunlar nankörler(*kâfirûn/kuffâr*) ve köstebekler(*munafigûn*) hakkındadır.

---

436 Bkz. Boztaş, age. s.72

437 Bkz. 'Zamirler'in eşdeğerliği konusu. Allah için *ente* zamirini 'siz' olarak çevirme veya 'Allah'a teşekkür etmek' yerine 'Allah'a teşekkürlerini sunmak/takdim etmek' şeklinde çeviri gibi.

438 ''Onlarda bakışları kısa(yalnız kocalarına bakan) öyle dilberler var ki, bunlardan önce onları ne insan ve ne de cin kanatmamıştır.''(55.56) Ateş, age. s:532

439 *Allâhu yestehziu bihim ve yemudduhum*…(2.15). *Zug inneke ente'l-'azîzu'l-kerîm*(44,49).

Kuran'da prensip olarak anlaşılmayan, kapalı hiçbir ifade yoktur ve teorik olarak olmaması gerekir. Kuran'daki sözlerin derin anlamları vardır ama bu anlamlar asla esrarlı ve ulaşılmaz değildir. Onu kutsamak adına sözlerinin anlaşılmaz ve esrarlı olduğunu söylemek Kuran'a aykırı bir tutumdur. Zira *gur'ân* sözcüğünün bizzat kendisi *tafsîl* yani deşifre edilmiş; açımlanmış/açıklanmış anlamına da gelir. İlk muhataplar genel olarak anlamıştı. Bizim anlamamamızın sebeplerini daha başka yerlerde aramak gerekir. Bazı kavramları ve kelimeleri(*levh, mesânî, furgân, hikmeh, âyeh, tafsîl…)* çözememek, 'nesih', 'müteşabih ve muhkem ayetler', '7 harf', 'yeminler'… gibi sorunlar[440] sonradan oluşmuş, tamamen bizden, bilgilerimizden, zihniyetimizden ve bakış açımızdan kaynaklanan sorunlardır. *Gur'ân* veya *gur'ân*'lar bir *tafsîl* olduğuna göre kaynak metin çevirisinin üslubu da açık ve sade olmalıdır. Öyle ağdalı, anlaşılmaz ve karışık cümleler ve ifadeler kullanmaya gerek yoktur. Yapacağımız çevirilerin açık ve net olmalarının yanında 'malumu ilam'[441] eden, 'mefhumu muhalif'i[442] düşündüren ya da 'yanlış anlaşılabilen ifadeler'[443] olmamasına da dikkat etmek gerekir. Zira harfi çeviri etkisiyle yapılan bazı tercümeler bu izlenimi

---

[440] Günümüzde bilim adamları yaklaşık beş bin yıl önce yaşamış adı sanı unutulmuş milletlerin(Sümerler, Mısırlılar) dillerini, alfabelerini ve seslerini bile çözebilmektedirler. Ama bundan 1400 küsür yıl önce oluşmuş ve kaydedilmiş sözlü bir dil ve metin içindeki bazı temel kavramları ve kelimeleri çözememek utanılacak bir durum kabul edilmelidir.

[441] i) *Ve eshâbu'l-yemîni mâ eshâbu'l-yeîin*(56.27). ''Sağ tarafta olanlar sağ tarafta olacaklar!'' Yüksel, age. s:467 'Sicillerini uğurlu sağ taraflarından alanlara gelince, nedir bu kimselerin ödülü acaba?'
ii) *Ve lâ testevi'l-hesenetu ve le's-seyyieh*(41.34) ''İyilik ile kötülük bir olmaz.'' Ateş, age. s.479 'Tabii ki iyilik ve kötülük bir sayılamaz.'

[442] i) *Ve lâ teşterû bi âyâtî semenen galilâ*(5.44) ''Ayetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın.'' Özek vd. age. s.114, ''Azıcık kazanacaksınız diye işaret buyurduklarımı sakın paraya değişmeyin!''
ii) *Lâ te'kulu'r-ribâ ed'âfen muda'afeh*((3.130)''Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin.'' Altuntaş, age. s.65 'Tefecilik yapıp faiz yemeyin!'

[443] *Ve mine'n-nâsi men yettehizu min dûni'llâhi endâden yuhibûnehum ke hubbi'llâh*(2.165) ''İnsanlardan kimi, Allah'tan başka eşler tutar, Allah'ı sever gibi onları severler.'' Ateş, age. s.24, 'İnsanlar içinde, Allah dışında eşler edinen ve onları Allah'ı sever gibi sevenler vardır.'' Akdemir, age. s.24, 'Kimi insanlar Allah ile onunda dışındaki varlıkları denk tutarlar; Allah'ı sever gibi onları severler.' Veya 'Allah ile onun dışındaki varlıkları denk tutan, Allah'ı sever gibi onları da seven bir takım insanlar vardır.'

vermektedir. Bazen 'İşte bu Kuran öyle hakikatlere sahiptir ki her adam anlayamaz, onu anlamak herkesin harcı değildir' gibi saçma ve alakasız bir izlenim oluşturulmaya çalışılmamalıdır. Kuran kendisinden bahisle *bi lisânin 'arabiyyin mubîn*(26.195) diyerek 'yalın bir Arap dili ile' ifadelendirildiğini belirtir. Kaynak metin çevirisi, okuyucularında özgün bir eser gibi okunan(şeffaflık[444]), akıcı, çeviri kokmayan, doğal ve herkesin anlayabileceği bir dille(doğallık[445]) yazılmalıdır.[446] Okuyan, çeviri olduğunu bilmeli ancak okurken olabildiğince bunu hissettirecek durumlarla karşılaşmamalı; kendi dilinde yazılmış güzel bir eseri okur gibi rahatlıkla ve sıkılmadan okumalıdır. Bu konuda öncelikle hedef dilde iletişim durumunda bir kavramın en akla yatkın oluşumu veya ilk akla gelen doğru ve uygun kullanım(norm[447])lar seçilmelidir. Ayrıca 'eşdizimlilik'lere[448] dikkat etmek önemlidir. Ancak bazı durumlarda bilinçli olarak yanlış eşsizimler kullanılarak biçemsel veya sözbilimsel etkiler yaratılabileceği de unutulmamalıdır.[449] Bir de okuyucularda bıkkınlık olmaması için bir metin parçası içinde her zaman aynı sözcükleri yinelememeli bunun yerine; uygunsa eşanlamlıları kullanılmalı veya o sözcükler bir isim ise yerine göre onlara zamirle gönderme yapılmalıdır. Bunların yanında 'bağdaşıklık'[450] ve 'bağlaşıklık'[451] büyük önem taşımaktadır. Kısacası bir kaynak metin parçasındaki birbirini izleyen öğeler, sözceler ve cümleler mantıksal, anlamsal ve sözdizimsel olarak birbirleriyle uyumlu, birbirlerine uygun ve birbirlerini

---

[444] Bkz. Boztaş, age. s.99
[445] Bkz. Berk, age. s.114
[446] Türkiye'nin hâkim resmi dili Türkçedir. Bu dilin çeşitli bölgesel ağızları vardır. Resmi dile kaynaklık eden ağız/şive ise İstanbul şivesidir. Yapılacak bir Türkçe çeviri 'ölçünlü dil' olması hasebiyle İstanbul ağzı temel alınarak yapılmalıdır.
[447] Bkz. Boztaş, age. s.81
[448] Bkz. Boztaş, age. s.58
[449] Bkz. Boztaş, age. s.58
[450] Bkz. Boztaş, age. s.16
[451] Bkz. Boztaş, age. s.19

tamamlayıcı olmalıdır. Bunun için doğru ‘ilişkilendirme’ler[452] yapmaya dikkat etmeli ve gerektiğinde kaynak metinde açıkça anılmasa bile lazım olan işlevsel sözcükleri(edatlar; bağlaçlar); ulama sözcüklerini/bağıntı öğelerini(ama yine de, amacıyla, mademki, böylece, ayrıca, nihayet, hem… hem de, ister… ister gibi)[453]kullanarak hedef metne ‘eklemleme’[454] yapmak konusunda tereddüt gösterilmemelidir. Kaldı ki bunları parantez ve ayraç içine almaya gerek yoktur. Zira bu işlem, açıkça belirtilmemişse bile anlam olarak var olan durumlarda gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla bir ‘ekleme’ sayılmaz. Bu nedenle ‘eklemleme’ ile ‘ekleme’[455] birbirine karıştırılmamalıdır. Çeviride elbette dilbilgisel, dizimsel kurallara uyulmalıdır. Ancak saygı ve nezaket ifadesi olarak yukarıda da sözünü ettiğimiz bazı ‘kullanım’lara[456] da yer verilebilir. Ama ‘bölgesel’ kullanımlara ya da belli birer topluluk dili olan jargon ve argo ifadeleri kullanmaya lüzüm yoktur.

Meallerde bulunan kaynak metin tercümelerinin kendilerine yetme ve kendilerini ifade etme sorunu vardır. Sanki içlerindeki ifadeleri anlamak için özel bir eğitimden geçmek gerekir. Bir cümleyi anlaşılmayacak bir biçimde tercüme edip-ki bunun sebebi çoğu kez harfi veya sözcüğü sözcüğüne tercüme çabasıdır- sonra onu dipnotlarla ya da tefsirlerle izah edeceğimize, orijinal metinde lafız olarak olmasa bile anlam olarak var olan kelimeleri kullanarak anlamlı ve doğal cümleler kurmak daha iyi, daha doğru ve daha pratik değil midir? Zira orijinal metnin anlamını yansıtmayan

---

[452] ‘‘Bir sıfat ve iki ismin bir eylemde sözdizimsel ilişkilendirilmesi olarak bilinen ilişkilendirme, yanlış bir sözce ile ilgili ya da gerçek anlamını yalnız o sözcede taşıyan bir öğeyi bir başka sözcede kullanma olarak özetlenebilir. Örn. Biri kalemi aldı, öbürü defteri.’’ Boztaş, age. s.66

[453] ‘İki ya da daha fazla sözlüksel yerdeşlik(Fr. *İsotopie lexicale*) arasında ilişki kuran dilsel göstergelere bağıntı öğesi(Fr.*connectors*) denir.’’ Günay, age. s.81

[454] ‘‘Yazarın metin içindeki öğelerin birbiriyle bağımlılığını ortaya koymak, öğelerin arasındaki bağlantıları belirtmek amacıyla bağlayıcı sözcükler kullanmasından kaynaklanan bir yazım işlemi.’’Boztaş, age. s.53

[455] ‘‘Çevirmenin kaynak metinde olmayan bir bilgiyi veya biçemsel etkileri erek metne eklemesinden kaynaklanan bir çeviri hatası.’’ Boztaş, age. s.53

[456] Bkz. Boztaş, age. s.76 Bu konuda ‘Zamirler’in eşdeğerlikleri konusunda örnek verilmiştir.

bir tercümenin değerinden söz edilemez. Kelimeleri kutsallaştırmamalıyız. Onlar birer araçtır. Ayrıca unutmayalım ki orijinal metindeki kelime sayısı ile onun çevirisinin ihtiva ettiği kelime ve hatta cümle sayısı birbirine uymaz. Zira değişik dillerin kelime ve cümle yapıları çoğunlukla farklıdır.

Kuran Arapçası açık, sade ve yalın bir Arapçadır ama 'arı dil' ya da 'arı Arapça' değildir. Nitekim Kuran Arapçasına yabancı dillerden girmiş Arapçalaşmış kelimelere ve özel isimlere rastlıyoruz. Daha önce belirttiğimiz gibi ilk iletilen mesajların bulunduğu surede(Yun. *kalamos→galem*), sıralamada ilk sure olan Fatiha'da(Yun. *strata→sırât*) önceden yabancı bir dilden geçmiş kelimeler bulunmaktadır. Ayrıca genellikle Arap gramerinde *ğayrul-munsarif* olarak tabir edilen *İbrâhîm, İsmâ'îl, Mûsâ, Yûsuf, Dâvud, Hârun, Gârun, Lât, Menât, İblîs, Cehennem, fir'avn* gibi özel isimler farklı dillerden Arapçaya geçmişlerdir. Bunun yanında *vahy* sürecinde başka dillerden kelime ithaline(ödünçleme) gidildiğini düşünmüyoruz. Bütün kavramlar Arapça veya zamanla Arapçalaşmış kelimelerden oluşturulmuştur. Daha önce Arapçaya geçmiş olan kelimeler dışında zamanın dini terminolojiye sahip İbranca, Aramca, Yunanca vs. dillerden kelime ödünçlemesi yapılmamıştır. Kelimelere yeni değerlerin ve anlamların yüklendiği doğrudur. Ama bu tamamen Arapçanın sınırları içinde gerçekleşmiştir. Şunu itiraf etmek gerekir: Halk olarak yabancı kelime kullanmaya çok meyilliyiz. Hazır kelime almayı pek severiz. Başkalarının anlamını bilmediği kelimelerle birilerimize hava atmaya meraklıyızdır. Sözde aydınlarımız entellik adına anlaşılmamayı-Nasıl bir 'aydın-lık' ise?- bir marifet sayarlar. Onlar karşı tarafı yabancı kelimelerle veya terimlerle bombardıman etmeyi, böylelikle onları anlaşılmayacak kadar karmaşık bilgiler(!) ile hayrette bırakmayı ve böylece bilgiçlik taslamayı ve çalım satmayı iyi becerirler.

Çeviriden bizim ne anladığımızdan çok, okuyanların ne anladıkları veya anlayabilecekleri önemlidir. Din bilginleri dahil Osmanlı yazarlarının ve şairlerinin birçoğu çok fazla Arapça ve Farsça sözcükler kullanmışlardı. Bunun sonucunda halka inemediler ve toplumu eğitemediler, toplumun büyük bir kısmı cahil kalmış oldu. Onların bıraktığı eserler şimdi okunuyor mu? Eserleri ya eski yazmaların saklandığı depolarda kalmış, ya unutulmuş ya da yok olmuştur. Latin harfleriyle basımları yapılsa bile hemen hemen hiç kimse alıp okumaz o eserleri. Hâlbuki Yunus Emre'nin yaklaşık yedi yüzyıl önce saf ve berrak bir Türkçe ile söylediği ve yazdığı şiirler aradan geçen bunca zamana rağmen dillerden düşmüyor, verdikleri mesajlar hala dipdiri ve taptaze. Bu şiirler güncelliklerini hep korudul ve öyle görünüyor ki korumaya da devam edecektir. Benzer biçimde Anadolu âşıklarının türkülerini de verebiliriz. Bir Karacaoğlan'ın, bir Pir Sultan Abdal'ın söylediği türküler yüzyıllar geçmesine rağmen hala unutulmamakta ve terennüm edilmektedir.

Bir de Kuran'daki bazı kelime ve kavramların 'Halk bunları anlamaz, izah edilmesi zor problemler çıkar' endişesiyle olsa gerek çevirileri yapılmaksızın bazı kelime oyunları ile geçiştirildiğini, gizletildiğini ve sessizce gözden kaçırıldığını görüyoruz. Ne yazık ki tercümeler Allah'ın mesajlarını bütün netliği ile açıklamak yerine onu gizlemek için bir araç olarak da kullanılmışlardır. Hâlbuki halkın feraseti sözde aydınlardan çok daha fazladır. Kuran çevirisinde geçiştirmelere, gizlemelere gidilmeyecektir. Her şey olabildiğince açıkça ortaya konmalıdır.

Kuran kelimelerinde ve büyük ihtimalle eski Arapçada din-dünya ayrımı olmadığı gibi dini kelimeler ve din dışı(laik) kelimeler şeklinde bir ayırımı da yoktu. Dolayısıyla Arapça, Kuran oluşmadan önce ve oluşum sürecinde bugün anladığımız anlamda bizde kullanılan ayrı bir 'din dili'ne veya terminolojisine sahip değildi. Bir

insanın önünde ya da Allah'ın huzurunda 'yere kapanmak/yükünmek' anlamında aynı kelime; yani *secdeh* kelimesi kullanılıyordu. Benzer şekilde o devrin Arapları birbirlerine ve Allah'a teşekkür etmek için aynı kelimeyi(*şukr*) kullanılıyorlardı. Günümüzde yapıldığı gibi insanlar için 'teşekkür', Allah için 'şükür' denmiyordu. 'Din adamı', 'din-ahlak', 'ibadet-ayin-tören, dua-çağrı', 'günah-hata', 'azap-ceza', 'haram-yasak' türünden ayrımlar gerek Arapçada ve gerekse Türkçede zamanla oluşmaya başlamıştır. Çünkü modern dünya başka dillerin yapısını değiştirdiği gibi zamanla Arapçanın ve Türkçenin de yapısını değiştirmiştir. Farkında olmadan diller laik-dini ayrımlı bir yapı kazandı. Geleneğin, törenin kelimeleri birçok anlamlarını kaybettiler, parçalandılar, pasifleştirildiler, itildiler, kakıldılar ve hayatın dışına atıldılar. Gayri tabii sayıldılar. Özellikle kaynak metin çevirisinde günümüzde 'dini kavram ve kelimeler' diye anılan çoğu ödünçleme yoluyla Türkçeye girmiş kelimeler asla kullanılmamalıdır ve kullanılan dil de toplumda bir kesimin mesela 'din uzmanları'nın, dindar kimselerin ya da ilahiyatçı bilim adamlarının kendi aralarında kullandığı bir 'özel dil'[457] veya 'topluluk dili'[458] olmamalıdır. Çünkü böyle bir ayırım zaten yoktu. Kelimelerin dini-dindışı ayrımı Kuran çevirilerinde açıklanması güç birçok gereksiz probleme yol açmaktadır. Şunun farkında olmalıyız: Ayrı bir dil ve kelimeler kendi kendimizi toplumdan dışlamamamıza yol açmaktadır. Kuran'daki kelimeler yoktan var edilmemiş ve bu kelimeler gökten zembil ile indirilmemişti. Kuran'da sıradan insanların kullandıkları kelimeler kullanılmış ve eldeki kelime malzemesi en iyi şekilde değerlendirmişti. Farklı olarak yapılan şey; kelimelerin değişik kategorilerde kullanılması, bazı kavramların anlamlarının genişletilmesi, tahsisi veya yeniden düzenlenmesidir. Farkında değiliz ama çevirilerde yapay, elle

[457] Bkz. Boztaş, age. s.87
[458] Bkz. Boztaş, age. s.102

tutulmayan; soyut, sanki doğal dünyaya ve topluma ait olmayan, kullanılmayan, inandırıcı olmaktan uzak, yabancı denecek bir dil kullanılmaktadır. Bu garip dil genellikle eski, çoğu Kuran'dan ödünçlenmiş anlamları belli belirsiz, lâfzen/sözde yansıtan ama özde yansıtmayan kelimelerden ve deyimlerden oluşmaktadır. Hatta Arapçadan ödünçlenmiş kelimeler Türkçede olmayan yan anlamları bile kullanılmaya çalışılmaktadır. Çeviri Türkçeyi kesinlikle Arapçalaştırmamalı ve onun yapısına zarar vermemeli aksine bu güzel dilin gelişmesine yardımcı olmalıdır. Diğer taraftan bir Kuran çevirisi Arapçayı kutsama aracı olmamalı ve Arapçayı, Arapçanın yapısını, özelliklerini, zenginliklerini vs. değil, Kuran'ı bize aktarmalıdır.

Acaba Kuran çevirisi yazı dilinde mi, yoksa konuşma dilinde mi yazılmalıdır? Allah elçisi zamanında din dili-halk dili ayrımı olmadığı gibi yazı ve yazı dili gelişmediği için yazı dili-konuşma dili ayrımı da yoktu. Bir bilimsel ve felsefi faaliyet de olmamasından dolayı bir 'bilimsel dil' ve terimler yoktu. Dolayısıyla denebilir ki Kuran edebi bir 'konuşma dili'nde ifade edilmiştir. Çevirinin kendisi bilimsel bir çalışmanın ürünü olmalıdır. Ancak özellikle kaynak metnin çevirisi Türkçenin bilimsel dilinde değil, konuşma dilinde yazılmalıdır. Türkiye'de yazı dili ve konuşma dili arasındaki fark git gide azalıyor olsa da tam olarak kapandığı söylenemez. Ayrıca Kuran'da kullanılan dil çağdaşlarına göre bir 'eski dil'[459] asla değildi; devrine göre çağdaş bir dildi. Dolayısıyla çevirinin dili de çağdaş bir dil olmalıdır. Genellikle halklar kutsal metinlerin dilinin eski ve arkaik olmasını ister.[460] Bunun nedeni

---

[459] ''Eski(l) biçim(eskilik): (İng. *archaism* ya da *archaicism* Alm. *archaismus*). Yazın çevirisinde eskinin havasını vermek için bilinçli bir şekilde kullanımdan düşmüş sözcükleri, deyimleri ve anlatımı kullanmak.'' Berk. age. s.121

[460] Savory der ki: ''Bütün insanlar mukaddes kitaplarının biraz arkaik, isterseniz biraz eskimiş deyiniz, günlük dilden hafifçe farklı, üslup ve imaj bakımından biraz esrarlı bir dille yazılmasını tercih ederler. Bütün bu insanlar 'Mabedin tülü ikiye ayrıldı.' sözünü onun yeni karşılığı olan 'Tapınakta perde yarısına kadar yarıldı.' sözünden daha severek okurlar.'' Savory, age. s.135

eskilikte var olduğu sanılan bir kutsallık vehmi, geçmiş dile duyulan hayranlık ya da tercümeyi klasikleştirme çabası olabilir. Ancak biz bu lüksü gelecek nesillere bırakmayı tercih etmeliyiz. Artık nerdeyse hiç kullanılmayan ve hiçbir olumlu işlev taşımayan eski kelimeleri kullanmak konusunda tutucu ve ısrarcı olmanın faydası yoktur. Tekrar belirtelim: Dindarlar karşılıkları modern Türkçede bulunmasına rağmen artık kullanılmayan eski kelimeleri kullanarak kendilerini dışladıklarının farkında olmalıdırlar. Bu kelimeleri kullanmak alay konusu da olmaktadır.[461] Bunun yanında çevirilerde Kuran'ın oluştuğu çağda olmayan bazı modern kelime ve kavramların sokuşturulmasını da doğru bulmuyoruz. Çeviri, kelimelerin ve ifadelerin otantik anlamını yansıtabilmelidir. Kuran'daki kelimeleri o zaman var olan anlamları ile tercüme etmek gerekir. Buna o devirde kullanılan araç ve gereçler de dâhildir.[462] O zamanın insanları doğru olarak ne anlıyorlardı. Onu tespit edip yazmak gerek. Mesela *zerreh* kelimesini ele alalım. Bize göre atoma işaret eder veya etmez ya da Araplar bugün atoma *zerreh* diyorlar veya demiyorlar hiç fark etmez. O zaman ne anlaşılıyorsa o şekilde tercüme etmeliyiz. Herhalde o zamanın Arapları *zerreh* denince etrafında elektronların döndüğü proton ve nötrondan… oluşan, elektron mikroskobuyla ancak görülebilen maddenin en küçük yapıtaşını kastetmiyorlardı.[463]

Az önce söylediklerimize paralel olarak Kurandaki bazı kelimelerin terim olarak algılanışına ve bazı meallerde sık görülen terimleştirme temayülüne karşıyız. Kuran'da iddia edildiği gibi muhataplarının bilmediği ve kullanmadığı veya belli bir bilim dalına ait kelimeler ve terimler yoktur. Kuran'daki bazı kelime ve kavramların

---

[461] 'Caiz, meal, sünnet' gibi.
[462] Tercüme ederken o zamanın araç gereçlerini, giyim malzemelerini doğru tanımlamalıyız. Kuran'da *fe'hle' na'leyk*(20.12) ifadesindeki *na'l* sözcüğünün anlamı papuç ya da çarık değil 'sandalet'tir. Yine Nur suresindeki(24.35) *misbâh* tabi ki bildiğimiz elektrik lambası değil, zeytinyağı ile yanan kandildir.
[463] ''7. Kim bir atom ağırlığı iyilikte bulunursa onu görür. 8. Ve kim bir atom ağırlığı kötülükte bulunursa onu görür.'' Yüksel, age. s.534

sonradan birer terim olması ile Kuran'ın bunları kullanması farklı şeylerdir. Yani o günün insanları için bunlar bir terim görülmüyorlardı. Günlük kullandıkları kelimelerdi. Kuran'da bazı kavramlar geliştirilmiştir, ancak asla bilimsel anlamda bir terimleştirme söz konusu olmamıştır. Meseleye bilimsel açıdan değil tamamen 'tebligat' açısından bakılmıştır. Bilindiği gibi değişik İslami ilimlerin oluşması ve terimleştirme daha sonraları meydana gelmiştir. Terimler bir bilim dalı için söz konusu olabilir. Örneğin Tefsir ve Fıkıh dallarının Kuran kaynaklı sonradan oluşan belli terimleri olabilir. Ancak bunları çeviriye taşıyamayız.[464] Bağlamsal anlam ne ise o yazılmalıdır. Kaldı ki mesela tefsir terimleri diye sözü edilen kelimelerin büyük bir kısmı aslında terim olmaktan da uzaktırlar. Zira bilimsel terimlerin özelliği herkesin üzerinde ittifak ettiği kesin anlamlı kelimeler olmalarıdır.[465] Bu açıdan düşünüldüğünde 'tefsir terimleri' diye lanse edilen Kuran kökenli kelimeler aslında bir yığın ihtilaftan ibarettir. Bu kavramları gerek tefsir ve gerekse tefsir usülü kitaplarında birbirlerine bakan, birbirleriyle uyumlu ve çelişmeyen bir tarzda açıklamak mümkün olmamıştır. En azından bize öyle gelmektedir.

Vahy kelimesi terim sayıldı. İnsanlarda 'Vahiy, peygambere gelir.' diye bir kanaat oluştu. Sonra bu kelimeyi hiç çevirmeden ödünçleme yaparak başka bağlamlarda kullanmaya kalkıştığımızda doğal olarak insanlara garip geliyor. Hâlbuki zaten terim olmadığı için temel ve bağlamsal anlamları ile Türkçe karşılansa hiçbir

---

[464] Kuran'daki bir takım kelimeleri Allah elçisi sonrası terimleşen veya kavramlaştırılan anlamlarla ödünçleyerek tercüme etmek Kuran meallerinde sık karşılaşılan bir durumdur. 'Sunnet, hadis, fıkıh, farz, hikmet, hac, teyemmüm… gibi kavramlar Kuran'ın oluştuğu devirdeki orijinal kelimelerin(*sunneh, hadîs, fıgh, hikmeh, hacc, teyemmum…*) anlamları tam ve doğru olarak yansıttıkları tartışmalı bir husustur.

[465] ''Terimlerin anlamları sabittir ve cümle içinde olsa bile değişik anlamlarda kullanılmazlar. Dilin genel kelimelerinin hangi anlama geldiğini sözlüğe bakmadan cümledeki anlamından aşağı yukarı çıkarmak mümkündür. Terimlerin anlamları çok sınırlı ve özel olduğu için bunlarda böyle bir durum yoktur. Terimin bildirdiği anlam yoruma açık değildir ve karşıladıkları kavramı net, açık ve kesin bir biçimde bildirirler…'' Zülfikar, Hamza, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, TDK yay, Ank. 1991, s.20

problem çıkmayacaktır. Hatta diyebiliriz ki çevirilerde birçok Arapça kelimenin değişik bağlamlardaki anlamlarını her yerde aynı Türkçe kelime ile yansıtmak nerdeyse imkânsızdır. İki farklı dildeki iki sözlüğe şöyle bir göz attığımızda bile kelimelerin eş anlamlı madde başlarının yanında yan anlamlarının da aynı anlamda olması çok zordur. Bazı türevler veya anlamlar aynı, bazıları çok farklı da olabilmektedir. Ama terimler için her yerde aynı anlamın olması esastır.

Kuran aslında şifahi bir 'söz'dür, sesli bir okumadır/okuyuştur/iletidir. Kuran'daki sözler her şeyden önce kişinin tek başına ve içinden okuması için değil, toplum karşısında seslendirilerek okunmak için dile getirilmiştir. Şüphesiz Kuran çevirisi sesli ve sessiz de okunabilir. Ama öncelikle bir topluluğa rahat ve sesli bir şekilde okumaya imkân verecek tarzda hazırlanmalıdır. Unutmamak gerekir ki Kuran çevirisi işi bir yerde sözlü bir metni, sözlü yapısını göz ardı etmeksizin yazının imkânları içinde anlatma çabasıdır.

Çeviriye girişmeden önce yegâne malzememiz olan kelimelerimizin çeviri için uygun olup olmadığına bakmak gerekir. Zihniyet olarak hazır olmamak bir yana ne yazık ki kelimelerimiz de bu iş için müsait değildir. Ünlü düşünür Konfiçyüs'e ''Toplumun kaderi senin eline verilse onu düzeltmek ve iyileştirmek için ne yapardın?' diye sormuşlar. Konfiçyüs 'İlk işim isim ve kavramları değiştirmek olacaktır. Çünkü toplum isim ve kavramları yanlış tabir etmek ve kullanmakla bozulur. Bu yanlış kullanım ve tabir çarpık ve bozuk düşüncelerin yerleşmesine neden olur.''[466] diye cevaplamıştı. On iki asrı geçen tanışıklığa rağmen Kuran kelimeleri ile Türkçe kelimeler arasındaki anlamsal çakışmazlık hayret edilecek kadar çoktur. Bilhassa Kuran'ın iskeleti diyebileceğimiz temel kavramların doğru tercüme

---

[466] Şeraiti, Ali, *Medeniyet ve Modernizm*, Bir yay. İst. 1985, s.38

edilip edilmediklerine ve doğru algılanıp algılanmadıklarına dikkat etmek gerekir. Dilimizdeki 'ayet, hadis, Kuran, kitap, vahiy, melek, peygamber, resul, sadaka, namaz, zekât, hac, din, iman, mümin, kâfir, İslam...' gibi kelimeler asla Kuran'daki dilsel ve kavramsal anlamları yansıtamazlar. Bunları hiç kullanmamalı, orijinal kelimelere anlamsal olarak karşılık gelen başka Türkçe kelimeleri kullanmalıyız.[467] Karşılık bulunamazsa türetmeliyiz. Şu an Kuran meallerinde kullanılan kelimelerin en önemli eksiklikleri mesajdan yoksun, bağlantılar kurmaktan ve asıl anlamları yansıtmaktan uzak oluşlarıdır. Öyle görünüyor ki bazen iyi bildiğimizi zannettiğimiz ve çok kullandığımız kelimeleri de çevirmek veya türetmek gerekecektir. Eğer Türkler Allah'a teslimiyet(*islâm*)i seçtiklerinden sonra en azından birkaç asır içinde Kuran kavramlarını iyi bir şekilde çevirmiş olsaydılar şimdiye dek birçok kavram yerleşmiş olurdu. Ancak, aradaki bin yılı aşan uzun zaman dilimi ne yazık ki verimli kullanılmamıştır. Bu gün Türkçede bulunmayan bir kelimeyi kuralına göre türeterek çevirsek bile onun yerleşmesi ve kabullenilmesi zaman alacaktır. Hatta hiç yerleşmeme ihtimalinden de söz etmek mümkündür.

Çeviride kelimeler, kavramlar, cümleler, paragraflar hâsılı bütün bölümler birbirleriyle uyumlu, birbirlerini bütünleyecek, yekdiğerleriyle bağlantılar kuracak şekilde çevrilmelidir. Kuran'ın bir parçasını çevirirken bütün Kuran'ı göz önüne alarak panoramik bir bakış açısı ile hareket etmek mecburiyetindeyiz. Bizim yaptığımız bir hata da şudur. İki farklı dünyanın kavramlarını birbirine karıştırıyoruz. Kuran kavramlarını kendi içlerinde değil de başka kavramlarla ifade etmeye çalışıyoruz. Hâlbuki kıyaslamalar yoluyla benzer modern kavramlardan örnekler verebilsek bile Kuran'ın kavramlarını en iyi şekilde kendi sistemleri içinde

---

[467] Bu kelimeler, kökleri ne olursa olsun zamanla başka dillerden alınmış ancak anlamsal olarak karşılayan sözcükler de olabilir.

açıklayabiliriz. Kuran'daki kelimeler Kuran'ın oluştuğu yirmi küsur yıllık dönemde hangi anlamlarda kullanılmışsa, o anlamların karşılığı gerektiğinde türetmek koşulu ile Türkçe sözcüklerle yansıtılmaya çalışılmalıdır. Kuran kavramlarını çevirmeden Kuran ve İslam hakkında sağlıklı bir şekilde düşünemeyiz. Kuran kavramlarını çevrilmiş halleri ile kullandığımızda gerçek anlamlarını ve birbirleriyle olan ilişkileri oldukça iyi saptayabilme şansımız vardır. Ayrıca çeviri yaparak insanlara yanlış propagandalar sonucu kötü tanıtılan ve artık insanların duyunca korktuğu, ürktüğü, öcü gibi gördüğü 'şeriat, kâfir, cihat' gibi kelimelerin orijinal ve gerçek anlamları doğru biçimde aktarılabiliriz. Sözün burasında gerek Kuran ve gerekse İslam kültürü yoluyla dilimize giren ve anlamları değişen kelimeler(Halife, millet, sabır, din, ibadet...) karşısında nasıl bir tutum takınmamız gerektiği konusunda biraz daha açıklama yapmak gerekir diye düşünüyoruz. Bu konuda iki yöntem gözükmektedir:

1-Ya bu kelimeleri aynen kullanıp asıl anlamlarını izah edeceğiz. Kanaatimize göre bu, çok zor ve beyhude bir iş olur. Çünkü önce milyonlarca insanın kafalarındaki onlarca hatta yüzlerce kelimenin yanlış anlamlarını çıkaracağız sonra da doğrusunu koymaya çalışacağız. Bu nerdeyse imkânsızdır. Bu ana kadar gösterilen çabalar bunun imkânsız ve faydasız olduğunu göstermiştir.

2-Ya da Türkçede bu gibi kelimelerin asıl anlamlarını karşılayan başka kelimeler kullanacağız. Bizce ikinci yöntem daha gerçekçi ve sağlam bir karar olarak kabul edilmelidir. Biz hangi dilden olursa olsun zamanla Türkçeye girmiş ve hâlihazırda yoğun bir şekilde kullanılan bütün kelimeleri Türkçe sayıyoruz. Ama girmiş olan bu kelimelerin büyük çoğunluğunun Kuran çevirisi sürecinde güvenilmez olduğunu, çoğunlukla kaynak metindeki anlamlarla kullanılmadıklarını dolayısıyla bu kelimeleri kullanırken dikkatli olmak gerektiğini hatırlatmak istiyoruz. Bu

kelimelerin çoğu kuzu postundaki kurtlar gibidir. Bunlara daha çok hazırcı ve zahmete katlanamayan kişiler kanar. Bu tip sözcükleri iyi araştırmak, iki dildeki anlamsal karşılıklarını mukayese etmek ve her zaman temkinli bir şekilde kullanmak gerekir. Bu gibi kelimelerin Türkçeye geçmiş doğru veya yanlış anlamlarını oldukları gibi kabul etmeliyiz.[468] Çünkü insanlar bu kelimelere doğru veya yanlış olsun zamanla belli manaları biçmişler, konuşmalarında atasözlerinde, deyimlerinde, şiirlerinde, makalelerinde, kitaplarında yüzyıllarca kullanmışlardır. Dolayısıyla bu sözcükleri, Türkçeye iyice yerleşmiş ve yüzyıllardır kullanılan anlamlarıyla niçin kullanmayalım ki? Ama ödünçlenmiş bir kelimenin Türkçede bulunmayan kaynak metindeki anlamını zorlamalarla yamamaya çalışmanın da getireceği hiçbir faydanın olmayacağını da teslim etmek gerekir. Anlamları değişmiş olmasına rağmen ödünçlenen kelimelerde ısrarın bir anlamı yoktur. Gerçi o tür kelimelerin sayısı azdır ama Kuran çevirisinde, ödünçlenen kelimeleri sadece kaynak metindeki asılları ile aynı anlamı verdiklerinde kullanabiliriz.

Dili, dili oluşturan kelimeleri olduğu gibi kullanmazsak inandırıcı olamayız. İnsanlar o kadar da saf değildirler. 'İbadet' kelimesini, Türkçedeki mevcut anlamının dışında velev ki içimizden Arapçadaki orijinal anlamını kast ederek kullanalım, başkaları bu anlamı bilmediği için doğru yapmış olmayız. Ne kadar 'Sabır, aslında şudur.', 'Tevekkül aslında budur.' desek de onlar alacakları anlamları doğru veya yanlış zamanla zaten almışlardır. Türkçe anlamı yansıtan hangi kelime ise aslına bakmaksızın kullanmak gerekir. Biraz araştırıldığında görülür ki Müslüman, mümin, İslam, nebi, peygamber, din, arş, ayet, vahiy, vb. kelimeler onları kullanan sıradan insanlara hiçbir gerçek anlam telkin etmez. Özetlemek gerekirse, ekserisi 'dini

[468] Ancak karşılığı Türkçede bulunup da başka yabancı dillerden zorla sokulmaya çalışılan kelimelerin kullanılmasına da karşıyız.

kavramlar' olarak bilinen bu tür problem kelime ve kavramları Kuran'da anlamsal karşılıkları yoksa çevirilerde hiç kullanmamalı[469], çeviriler dışında ise lüzumu durumunda Türkçedeki var olan anlamları ile kullanmalıyız. Bu kelimeler doğru aktarım amaçlanırken çoğu zaman ayak bağı olmaktadır. Bir şeyler getirirken çoğu şeyleri de farkında olmadan götürmektedir. Bunlarla sağlıklı düşünemeyiz, bağlantılar kuramayız ve sistem oluşturamayız. Bunlarla olsa olsa bir kör dövüşü yaparız. Nitekim geçmişte olduğu günümüzde de olan budur. Bu söylediklerimizden hiç Arapça asıllı kelime kullanmayalım veya sadece arı Türkçe kullanalım diye bir fikir çıkarılamaz. Bunun yanında Arap din bilginlerinin zamanla yanlış algılanmasından dolayı belli başlı Kuran kavramlarını Arapça içinde asıl yerlerine oturtma ile ilgili çabaları güzel ve takdire şayandır. Ancak biz bu kavramları yerli yerine oturturken Araplar gibi yapamayız. Biz doğrudan doğruya kavramların asıl anlamlarını hangi kelime veya kavram karşılıyorsa onu kullanmalıyız.

Çeviride mümkün oldukça değişik kelime ve deyim kullanılarak Türkçenin zengin ifade gücü yansıtılmalı ama bol ve değişik kelime kullanacağız diye abuk sabuk ve ilgisiz anlamlar verilmemelidir.[470] Bir kelimeyi hep aynı sözcükle çevirmek diye bir zorunluluk yoktur. Kuran birçok kelimenin eş anlamlısını da kullanmaktadır. Türkçede aynı kelimeyi tekrar tekrar kullanmak sıkıcı olur. Çeviri kısır birkaç kelime etrafında yapılandırılmamalıdır. Zengin kelime ve deyim dağarcığı çeviriyi güzelleştirecektir. Yeter ki yerinde ve uygun olsun. Bazen öyle alakasız kelimeler kullanılıyor ki insan 'Bu kelimenin burada ne işi var?' diye kendi kendine sormaktadır. Bunların çoğu orijinal metindeki kelimelerin Türkçeye geçerken

---

[469] Neticede kelimeler birer araçtır. Bir fonksiyonları yoksa veya zararlı işlevleri varsa kullanılmayabilirler veya atılabilirler.
[470] Sececeğimiz kelimelerin alaya alınmayacak ve suistimal edilmeyecek kelimeler olmasına da dikkat etmek gerekir. Krş. *Lâ tegûlû râ'inâ ve gûlu'nzunâ ve'sme'û*(2.104)

uğradıkları anlam değişmelerine ve kayıplarına dikkat etmemekten kaynaklanmaktadır.[471]

Türkçe kelimeleri seçerken öncelikle yaşayan kelimeleri kullanmaya özen göstermeliyiz**.** Göktürk'ün dediği gibi; ''Herhangi bir eski metinde, bir sözcüğün bugün artık unutulmuş bir yan anlamının kullanılmış olması ya da çağdaş bir yazarın, alışılmış sözcüklere yepyeni anlamlar yüklemesi, çevirmen için tuzak durumundadır.''[472] Halkın pek kullanmadığı veya kullansa bile Kuran'daki anlamının dışında kullandığı ya da belli bir sınıfa mal edilen kelimeler kanaatimizce Kuran'ı insanlardan uzaklaştırmaktadır. Bizler Kuran'da geçen *veliyy, sıddîg* ve *sâlih...* gibi kelimeleri Türkçe'ye geçtikleri şekliyle aynen yazarsak tasavvuftaki veliler, sıddıklar ve salihler anlaşılır. Bizim kültürümüzde bunlar nerdeyse ulaşılmaz payelerdir. Apayrı değerler kazanmışlardır. Hâlbuki Kuran'da 'Allah ile vesayet/velayet ilişkisi içinde olan, onu onaylayan, ona sadakatle bağlı ve töresine uygun/yaraşan davranışlarda bulunan herkes bu sıfatlara sahip olabilir. Bu sıfatlara sahip olmak için mübarek bir zat olmaya ya da uçmaya ve keramet göstermeye gerek yoktur. Bu yüzden bu gibi kavramları da asıl anlamlarına göre çevirmek gerekmektedir. Halk kendinden bir şeyler bulmalı çeviride. Çeviriler ona yol göstermeli ve ümit vermelidir. Çeviriler insanımıza el uzatmalı, onların Tanrı ile samimi ve içten bir bağ kurmasında kılavuzluk yapmalıdır. Bütün bu özellikler Kuran'ın kendisinde var olan hususlardır aslında. Diğer bir deyişle yapılacak çeviri Arapça Kuran'ın fonksiyonlarını Türk dilinde olabildiğince gerçekleştirmelidir. Kuran nasıl bir

---

[471] *Zulm* kelimesinin her görüldüğü yerde 'zulüm' ; *dîn* kelimesinin her görüldüğü yerde 'din' diye çevrilmesi buna örnek verilebilir.
[472] Göktürk, age. s.65

kılavuz(*el-hudâ*) ise onun çevirisi de insanlara olabildiğince kılavuz olmalıdır.[473] Fakat onun kılavuzluğunun gerçekleşmesi başta bizim o metinden ne anladığımıza ve onun ne kadarını anladığımıza, dolayısıyla bize bağlıdır. Ne kadar iyi anlarsak ve aktarabilirsek o kadar iyi kılavuzluk yapacaktır. O metin sırf Arapçası ile ulaşılamayacak yerlere saklanması ile ve bir ömür boyu anlaşılmadan okunması ile bize kılavuzluk yapamaz.[474] Onu anlaşılır kılmalıyız. Onu anlaşılır kılmak bizim elimizdedir ve onu anlaşılır kılmanın önemli araçlarından biri çeviridir. Birçok ecnebi, dillerindeki Kuran çevirilerini okuyarak Müslüman olmuştur. Ancak aynı şeyi Türkçe tercümeler için söylemek zordur. Hatta özellikle bir kısmı için aksi iddia edilse çok da yanlış ve haksız bir iddia olmaz. Bazı Türkçe tercümelerle kişi İslam'ı bulmak bir yana elindekinden bile olabilir, yolunu kaybedebilir. Türkçe meallerin çoğu birer hayal kırıklığından ibarettir. Amacımız okunacak, anlaşılacak ve yararlanılacak güzel bir çeviri ortaya koymak olmalıdır. Çeviri bu bahsettiğimiz özellikleri yerine getiremiyorsa tercüme yapmanın ne anlamı vardır? Anlaşılmayan, zevkle okunmayan çirkin ve yanlış bir çeviri insanlara yararlı olacağı yerde zarar verecektir.

Kuran tercümesinde alışık olmayan, kulağı tırmalayan kelimelere ve tercüme kokan ifadelere yer verilmemelidir. Şöyle basit bir mantıkla düşünmek gerekir: Eğer Allah ifade buyurduklarını Türkçe söylemiş olsaydı böylesine bozuk ifadeler mi kullanacaktı? Her halde güzel, doğru, düzgün akıcı ve doğal bir Türkçe kullanırdı. Biz istediğimiz kadar 'Kuran'ın ifadeleri şahanedir, edebidir, mucizedir.' diyelim. Bu

---

[473] Evet, bunlar güzel temennilerdir. Ancak bu temenniler ancak alacağımız gerçekçi, sağlam, cesur kararlar ve uygulayacağımız doğru yöntemlerle ve işlemlerle gerçekleştirilebilir. İcabında bazı şeylerden vazgeçmesini bilmeliyiz.
[474] 'Altıyüz sayfalık bir metnin bir ömür boyu anlaşılmadan okunması.' Her halde böyle bir şey hiç hedeflenmemişti.

bozuk Türkçe tercümeleri görenler söylemeye cesaret etmeseler de bu iddialara inanmayacaklardır. En azından şüpheye düşeceklerdir. Şu an Türkçemizde Kuran'dan alınma özlü bir ifade, deyim veya atasözü örnek verilebilir mi?[475] Ama en azından İsa'nın İncil'de geçen 'Sezar'ın hakkı Sezar'a!' sözünü biz Müslümanlar öyle veya böyle bir şekilde öğrenmişizdir.

Biz kaynak metnin çevirisi ile günümüz insanına direkt hitap ettirme çabası içine girilmesini(örtük çeviri[476]) doğru bulmuyoruz, zaten böyle bir çabanın gerçekleştirilmesi çok da mümkün gözükmemektedir. Kuran'da Allah, biz sonra gelen insanlara çoğunlukla doğrudan değil; o günün insanlarının şahsında dolaylı olarak seslenmiştir. Bizim yapacağımız o hitapların anlamını bugünün insanına olduğu gibi aktarmak olmalıdır. Bugünün insanına hitap ediyor tarzda tercüme etmek sıkıntılar doğurur. Böyle bir durumda günümüz insanı modern dünya ile eski dünya arasına sıkışıp kalır. Doğrudan seslenebilecek kişi çevirmen olacaktır. Bu da ancak notlarla ve dipnotlarla gerçekleşir.

Shakespare'in eserlerini düşünelim. O eserlerini yazarken öncelikle kendi devrinde yaşayan insanları düşündürmek ve eğlendirmek istiyordu. Onun da gelecekteki insanlara mesaj ulaştırmak konusunda ihtimal az da olsa endişesi vardı. Kuran çevirisi için durum bundan çok farklı değildir. Kuran çevirisi okuyucusu Şekspirin oyunlarının sahnelenmesine şahit olan bir seyirci gibi olmalıdır. O, bir

---

475 Halide Edip, *King James çevirisi*'nin tesirleri hakkında şöyle demektedir:''Bu tercümenin İngiliz edebiyatındaki tesiri zamanla o kadar artmıştır ki bugünkü edebiyatlarında Kitabı Mukaddes'e ait imalar ve tabirler her zamandan fazla yer tutmaya başlamıştır. Yalnız edebiyatta değil, gazetelerde, nutuklarda ve herhangi bir yazıda Kitabı Mukaddes'in İngilizcesine mütemadiyen tesadüf edilir. Bu tercümenin en dikkate değer tarafı, mütercimlerin bu tesiri çok az kelime kullanarak yapmış olmalarıdır.'' Cündioğlu, *Anlamın Tarihi*, s.190

476 ''Açık çeviri hedef kitleye doğrudan değil, dolaylı olarak seslenen çeviri türüdür. Bu çeviriyi okuyan okuyucu, özgün metin değil, çeviri metin okuduğunun bilincindedir. Öte yandan örtük çeviri, okuyucuya doğrudan seslenir. Okuyucu çeviri ve özgün metin arasındaki sınırı çıkaramaz.'' Yazıcı, Mine, *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*, Multilingual yay. İst. 2005, s.89

oyunu seyreder gibi Kuran'ın oluştuğu o dünyayı ve o dünyada verilen mesajları olduğu gibi görmeli, ama öncelikle kendisine doğrudan hitap edilmediğini bilmeli, kendisine hitap eden yönler varsa da onları yine kendisi keşfetmeli ve kendi adına dersler çıkarmalıdır. Ebedi olan temel mesajlar ve hedeflerdir. Kişiler, yerler, dekorlar, araçlar ve ayrıntılar değişebilir.

Son olarak söyleyeceğimiz farklı kesimler için farklı çeviriler yapılsa bile her birine ait kaynak metin çevirisinin dilsel ve üslup özelliklerinin değişmemesi gerektiği ile ilgilidir. Çünkü zaten Kuran'ın dili sade olduğu gibi çevirinin dile de herkesin anlayabileceği sade bir dil olacaktır. Sadece hedef kitlenin seviyesi göz önüne alınarak notların, açıklamaların ve tefsirlerin dili ve üslubu değişik olabilir.

9. Kaynakların Tespiti

Çeviri için bir kaynak sınırlaması getirilemez. Ancak belli başlı ve olmazsa olmaz denebilecek kaynaklar da vardır. Yerli ve yabancı dillerde yazılan tefsir ve rivayet kitapları, *i'râbu'l-gur'ân* eserleri ve *ğarîbu'l-gur'ân* edebiyatı, sözlükler, kavram çalışmaları, Kuran ve Kitabı mukaddes çevirileri, tarih(özellikle dinler tarihi), dilbilim, yorumbilim, anlambilim, çeviribilim ve bu bilimlerle ilgili bilimsel çalışmalar kitaplar, makaleler, tenkitler…

Elimizdeki sözlüklerde veya tefsirlerde Kuran'daki kelimelerin bütün anlamları olmadığı gibi, belirtilen anlamların hepsinin kastedildiği de söylenemez. Özellikle Arapça-Türkçe sözlüklerimiz profesyonel çalışmalar olmaktan uzaktır. Aranan kelimeler hakkında çoğu zaman belli belirsiz fikirler verirler. Her sözlük yazarı çoğu kez başkalarından edinebildiği kadarıyla bilgiler vermiştir. Bu yüzden bazen sözlüklerdeki anlamlara sıkı sıkıya bağlı kalmamak gerekir. Unutmayalım ki

hala ilahiyatçıların birçoğu daha önceki kalitesiz sözlüklerin verdikleri anlamlarla Arapça sözcükleri algılamaktadırlar. Anladıklarını sanırken bile çoğu kez yanılmaktadırlar. Bu tür sözlüklerin olumsuz etkileri kolay kolay da kaybolmaz. Yabancıların hazırladıkları sözlükler veya yaptıkları kavramsal çalışmalar ise bize nispeten daha güvenilir gelmektedir. Öyle de olsa her halükarda anlamların tespiti ve aktarılması konusunda çevirmene büyük iş düşmektedir.

10. Çeviri Süresinin Tespiti

Tercihimiz uzman bir çevirmenin, bitirmek için kesin ve kısa bir süreyle sınırlamadan Kuran çevirisi işini yürütmesidir. Çevirmen, iyi bir iş çıkarmak istiyorsa önce yüreğinde büyük bir istek ve arzu duymalı daha sonra kendisini rahat ve bağımsız hissettirecek maddi-manevi imkânlara ve şartlara sahip olmalıdır. Bu bakımdan siparişle tercüme, müdahaleci olmayan, çevirmenin işine saygı duyan, anlayışlı ve kültürlü bir işverenle kesin bir süre kısıtlaması olmaması durumunda düşünülebilir. Geniş bir süre tespit edilse bile bunun oldukça esnek tutulması tercih edilmelidir. Zira siparişle tercüme durumunda araya patronaj(himaye) meseleleri yani dayatmalar, zorlamalar, yetiştirmek için sıkıştırmalar girebilir. Bunlar çevirmeni huzursuz eder. Ayrıca siparişi yetiştirme kaygısı bazı dikkatsizliklere, hatalara, hataların tekrarlanmasına ve bazı hususların gözden kaçmasına sebep olabilir. Dolayısıyla ister istemez çevirmenin ve varsa işverenin beklediği verim sağlanmamış olur. Çeviri aceleye gelecek bir iş değildir. Sabırla, yılları vermek pahasına devamlı çalışarak büyük dikkat ve özenle yapılmalıdır. Gerçekte Kuran çevirisi işi büyük fedakârlıklar gerektiren bir iştir.

11. Çevirinin Hukuki Sorumluluğu

Çevirinin hukuki sorumluluğu çevirmen veya kurul ile işverenlerin beraberce anlaşacakları bir husustur. Bu sorumluluk bağımsız olması ve baskı altında bırakılmaması koşulu ile tamamen çevirmene veya çeviri kuruluna ait olabileceği gibi işverene ya da yayıncıya da ait olabilir.

12. Çevirinin Sayfa Düzenlemesi

Elimizdeki Mushaf'larda ve meallerde bulunan sayfa[477] ve kompozisyon düzenlerinin iyi ve yeterli olup olmadığı üzerinde bir nebze düşünmek ve konuşmak gerekmektedir. Bugünün genel ölçüleri ile düşündüğümüzde elimizdeki meallerin sayfa ve kompozisyon düzeni iyi olarak nitelendirilemez. Böyle bir kaygının meal yazarlarınca pek de o kadar önemsenmediği görülmektedir. İyi bir metin düzeninin estetik güzelliğin yanında anlama da katkısı olacağını ve gerçekte bir sözlü metin olmasına karşın Kuran çevirilerinde yazının ve yazılı anlatımın bütün imkânlarından istifade edilmesi gerektiğini belirtmek isteriz.

Mushafların sayfa düzeni ve sayısı ilk Mushaf ortaya konduktan ve değişimleri takip eden uzun bir süreç sonunda oluşmuştur. Yani bir asıl olarak algılanamaz. Zira yazdırma işi tamamen Allah elçisi Muhammet'in tasarrufu olup Cebrail'in aktarımında amaç sadece sözlü iletişim idi. Bu yüzden kaynaklarda Allah'ın veya Cibril'in 'bir yazılı metin veya kompozisyon oluşturma' gayesine yönelik buyruklarına ya da rivayetlere rastlayamıyoruz.

---

[477] Krş. 'Matrix normları' Berk, age. s.136, Bkz. Paret, age. s.39-40

Sayfa düzeninin nasıl olması gerektiği ile ilgili söyleyeceğimiz şeyler standart bir nesir metni için bulunması gereken hususlar olacaktır. En azından satırbaşlarına, satır ve kelime aralıklarına, yazı tiplerine, uygun puntoların seçimine, paragraflara ve hizalamalara dikkat edilmelidir. Daha belirgin olmaları ya da dikkat çekmek için metin çevirisi ile notların puntoları, yazı tipleri(italik, kalın vs.) ve renkleri değişik olabilir.

12.1. Çevirinin Fiziki Görünümü

‘‘Okuyucunun ilk karşılaşacağı metin değil, metni çevreleyen dış öğelerdir. Bu öğeler okuyucuyu bilgilendirir, alacağı ve/ya da okuyacağı kitapla ilgili olarak temel ipuçları verir. Metin dışı bilgilerin temel özellikleri; metnin varlığını bildirmek, algılanmasını ve tüketilmesini sağlamak için kullanılan dilsel ve dil dışı değişik göstergeler, açıklayıcı bilgiler ve tamamlayıcı ipuçlarıdır. Bu bilgilerin okuyucu üzerindeki etkileri yadsınamaz boyuttadır.’’[478] Yazar adı hariç normal bir çeviride ne bulunması gerekiyorsa bir Kuran çevirisinde de aynen bulunmalıdır. Dış kapağında çevirinin çevirmenin, kitabevinin, iç kapağında bilinen adı(Kuran), hangi nüshadan çevrildiği, nerde basıldığı, basım yılı, dizisi, serisi, baskı sayısı ve yayın hakkı belirtilmelidir. Bu konuda tipografi dalının bilgi ve deneyimlerinden yanı sıra Hıristiyanların Kutsal Kitap çevirilerinde kazandıkları tecrübelerden de yararlanılabilir. Ayrıca kitabın boyutunun, kapak ve sayfa renginin seçimi, kâğıdın ve baskının kalitesi önemlidir. Çeviri değişik boyutlarda basılabilir. Burada temel ölçüt çevirinin günümüzün değişik zevklerine uygun estetiğe sahip olmasının yanında kullanılabilir olmasıdır.

---

[478] Günay, age. s.42

12.2. Kaynak Metin Çevirisinin Şiir veya Düzyazı Biçiminde Yazılması

Kaynak metin şiir olmadığı için şiir metni gibi yazılmamıştır. Seci olduğu için nesir gibi yazılmıştır. Bizim de nesir metni gibi yazmamız tercih edilmelidir. Ancak anlama bir katkısı olacaksa nesir biçiminin yanı sıra değişik metin biçimleri de düşünülebilir. Mesela çok tekrarlanan hususlar ara dizeler gibi gösterilebilir. Bilindiği gibi Rahman suresinde 30 kereden fazla aynı meşhur edebi soru(*fe bi eyyi âlâi rabbikumâ tukezzibân*) tekrarlanır.[479] Anılan sureye ait çeviri metnin sayfa düzeni şu şekilde olabilir:

'Dört bucağın efendisi,

Efendinizin hangi lütuflarını inkâr edebilirsiniz ki?'

Birbirlerine kavuşmaları için iki denizi salıvermiştir.

Ama aralarında aşamayacakları bir engel vardır.

Efendinizin hangi lütuflarını inkâr edebilirsiniz ki?'[480]

Son olarak şunu da ilave edelim: Bazı meallerde[481] ve Kitabı mukaddes tercümelerinde[482] sayfalar ortalarından bir çizgi ile ikiye ayrılmak suretiyle iki sütün halinde çeviri metinler yazılmaktadır. Buna gerek olmadığını düşünüyoruz.

---

[479] Kamer suresindeki(54.15,17,23…) *ve legad yesserne'l-gur'âne li'z-zikr…* ifadeleri de buna örnek verilebilir.
[480] Kuran, (55.17-21)
[481] Bkz. Piriş, age.
[482] Bkz. (Komisyon), *Kutsal Kitap- Yeni Çeviri*.

12.3. Kaynak Metnin Çeviriye Konulması

Meallerin büyük kısmında tercüme metnin, kaynak Arapça metnin etrafında serpiştirildiğini görürüz.[483] Yani merkezde orijinal metin vardır.[484] Bu durum bizde kaynak metne daha çok değer verildiği hissini ve şüphesini uyandırmaktadır. Meal yazarları kendi meallerine değer vermiyorlar, kendi mealleri üvey evlat gibi ötede beride. Acaba tercüme yapan kimse orijinal metni mi göstermek istemektedir? Yoksa tercümeyi mi? Anlamak zordur. Hâlbuki piyasada birçok Türkçe Kitabı Mukaddes tercümesi vardır ve Kitabı Mukaddes'in orijinal dildeki metinlerini bulmak o kadar kolay olmamasına rağmen hiçbirine orijinal metin yerleştirilmez. Ancak Arapça bilen ve orijinal metinle mukayese yaparak okumak isteyen biri için Kuran'ın orijinal Arapça metnini bulmak hiç de zor değildir. Türkiye'de yıllardır binlerce adet basılan ve satılan Mushaflardan bir ya da birkaç adet hemen hemen her evde bulunmaktadır.

Sonuç olarak biz orijinal metnin çeviriye hiç konulmaması gerektiğini düşünüyoruz. Ayrıca kaynak metnin çeviriye yerleştirilmesinin sayfa estetiği açısından güzel olmadığını ve zaten en az ortalama bir kitap kadar sayfaya sahip olacak bir çevirinin kaynak metnin de eklenmesiyle hiç gereği yokken sayfa sayısının ikiye katlanacağına dikkat çekmek istiyoruz. Şüphesiz böyle bir durum çevirinin hacmini büyüttüğü için estetik olarak çirkinlik yanında taşınmada güçlükler çıkaracaktır.

---

[483] Bu yüzden bu tür mealler bir metin olarak güzel bir görünüme sahip değillerdir. Ayrıca fasılalar esas alındığından paragraflara ayırma çoğu kez ihmal edilmektedir.

[484] Bu halleriyle tercümeler sanki kaynak odaklı çeviriyi benimsediklerini görsel olarak da göstermiş olmaktadırlar.

12.4. Durak Numaralarının Konulması

Tarihsel olarak biliyoruz ki her ne kadar başından beri duraklar(*vagf*) veya aralık(*fâsılah*)lar mevcut ise de işaretleri ve numaraları sonradan konulmuştur. Hatta ilk orijinal halini düşündüğümüzde numaraların olmaması gerektiği iddia edilebilir. Demek ki numaralandırmak bir asıl değildir. Numaralar konulurken Kitabı Mukaddes metinlerinin çevirilerinden etkilenilmiş olmalıdır. Numaralandırmanın yer bulmakta ve referanslar yapmada bir kolaylık sağladığı kesindir. Ancak biz yeni yapılacak bir çeviri için durak numaralarının hiç yazılmamasının daha iyi olacağını düşünüyoruz. Zira numaralandırma işlemi hem estetik görünümü bozduğu hem de çevirmenleri çeviri sürecinde bir ölçüde kısıtladığı ve bağladığı için gerekli değildir. Aynı zamanda tercümeye doğal olmayan bir hava katmaktadır. Nasıl ki herhangi bir kitabın çevirmeni cümleleri veya parçaları numaralandırmıyorsa Kuran tercümesi için de böyle bir gereksinim olmamalıdır diye düşünüyoruz. Nitekim Kuran ve Kitabı Mukaddes tercümeleri dışında her hangi bir eserin çevirisinde kelimelerin ya da cümlelerin numaralandığına şahit olmak zordur. Normal olarak bir kitaptan alıntı yapıldığında veya bir kitaba referans yapıldığında sayfa numarasını gösteririz. Aynı şekilde, yapılacak yeni bir Kuran çevirisine atıfta bulunulmak istendiğinde çevirinin o sayfasını belirtmek yeterli olacaktır.

Mushaf'taki sure ve durak numaraları mutlaka gösterilmek isteniyorsa geliş sırasına göre yapılacak bir çeviride bunları belirtmek için her *vahy/gur'ân/sûrah* birimi tercihen dipnotta veya sayfanın yanında mesela '(96.1-5)' gibi gösterilebilir. Bunun yerine her buyurum(*vahy*) parçasının geliş sırasına göre ayrıca numaralandırılması yoluna da gidilebilir. Standart Mushaf sırası takip edilecekse

lüzumu durumunda buyurum birimleri aynen yukarıdaki gibi '(96.1-5)' gibi gösterilebilir ya da dediğimiz gibi bu numaralar hiç belirtilmeyebilir.

12.5. Metni Yeniden Düzenleme ve Paragrafların Tespiti (Bölümleme)

Ebu Talip oğlu Ali'nin geliş sırasına göre bir *mushaf* oluşturduğu rivayet edilir.[485] Eğer bu rivayet doğru ise bundan elimizde bulunan Mushaf'taki sıraya bağlı kalmak zorunda olmadığımız sonucu çıkarılabilir. Çünkü Allah elçisi tarafından bir kesin bir talimat olsaydı Ali buna kalkışmazdı.

Kuran'ı buyurum(*vahy*) parçalarına ayırdığımızda genellikle küçük surelerin besmeleler hariç bir, özellikle büyük surelerin ise sonradan birleştirilen birden çok *vahy/gur'ân/sûrah* parçasından oluştuğunu görürüz. Nemil suresi içindeki(*innehû min suleymâne ve innehû bismi'llâh...*) ve Fatiha suresinin başındaki besmeleler[486] dışında bütün besmeleler sonradan eklemlenmiştir. *'Alag* suresi ile ilgili rivayetleri okuduğumuzda *igra*'dan önce Cebrail'in besmele söylediğine dair bir işaret bulamıyoruz. O elindeki yazı(*kitâb*) ile Allah elçisine gelmiş ve direkt *igra'* demiştir. Alak suresi üç ekli parçadan oluşur:

1-Besmele,

2-İlk beş durak,

3-Kalan duraklar.

Bu yönüyle tek parçadan oluşan surelerin bile besmeleleri kattığımızda iki parçadan oluşmuş bulundukları kabul edilmelidir. Bildiğimiz kadarıyla Kuran'da *ğayru uli'd-darar*[487] istisnası dışında hiçbir *vahy* biriminin içine başka bir *vahy* birimi

---

[485] Bkz. Demirci, age. s.164

[486] Fatiha suresinin başındaki besmelenin gerçekten *gur'ân* olup olmadığı ayrıca araştırılabilir.

[487] Kuran, (4.95)

eklenmemiştir.[488] Eklemeler yapılmışsa da bu hep belli bir buyurum parçasının başına veya sonuna yapılmıştır.[489]

Kuran'da birkaç *vahy* parçasından oluşan surelerin iyi bir kompozisyon kadar içsel uyuma ve düzene sahip olduklarından söz edilemez. Böyle bir uyumu ve düzeni iddia edenler dayanağı olmayan gereksiz ve gerçekdışı bir iddiada bulunmuş olurlar. Diğer taraftan tek parçadan oluşmuş surelerde bile her zaman bir kompozisyon düzeni bulunmaz. Zira:

1-Kuran sözlü bir metin olduğu için sözlü metinde hitap edilen zaman, mekân ve kişiler aynı olsa bile her zaman konusal(*thematic*) birlik bulunmayabilir.[490] Dolayısıyla Kuran'daki *vahy* birimlerinde her zaman konusal birlik aranmamalı, birlik bulunmadığında ise bu durum bir eksiklik olarak değerlendirilmelidir.[491]

2-Birden çok *vahy* parçasından oluşan surelerin içinde çoğu kez 'zamansal(*anacronic*), mekânsal(*anatopic*) ve amaçsal(*anascopic*) uyumsuzluklar' vardır. Tarihi olarak farklı zamanlarda, farklı yerlerde, farklı kişilere, farklı durumlarda, değişik nedenlerle ve neredeyse farklı konularda söylenen sözlerin bir araya getirilmesinden ne derece iyi bir kompozisyon çıkarılabilir ki? Zaten iyi bir kompozisyon çıkmadığı ortadadır. Kuran ve içindeki sureler bir kompozisyondan çok kısmen de olsa klasörlenmiş veya dosyalanmış resmi belgeleri andırmaktadır Aslı olmayan bir şeyi 'mucize' kavramına sığınarak anlatmak dürüstlük değildir. Kompozisyon açısından öyle bir mucizeden asla söz edilemez, buna gerek de yoktur.

---

[488] Bu konudaki bir rivayet için knz. Karaçam, age. s.38
[489] Bunun belki tek istisnası başlarında *el-hurufu'l-mugatta'ah* diye anılan harflerle başlayan surelerdir. Bu harflerle başlayan buyurum birimlerinin başına hiçbir zaman başka bir buyurum parçası eklenmemiştir.
[490] Bkz. Doğan, Günay, *Metin Bilgisi*, Multilingual yay. 2001, s.28-29
[491] Bu konuda Bkz. Özsoy, agm. s.47

Standart Mushaf'ta paragraflar yoktur. Şu aşamada biz ayrılan *vahy* parçalarının geliş sırasına göre diziminin daha yararlı olacağını düşünüyoruz. Kuran çevirisi önce küçük ve büyük sureler dâhil olmak üzere farklı ortam ve zamanlarda gelen *vahy*(buyurum) parçalarına kronolojik olarak ayrılmalı, her *vahy* parçası, kendi içindeki değişik konular da dâhil olmak üzere ayrı birer paragraf olarak yazılmalıdır. Ancak Kuran'ın elimizdeki dizilişi de muhafaza edilebilir. Ama bundan önce resmi dizilişin sebepleri iyice araştırılmalıdır. Farklı da olsalar elimizdeki birkaç dizilişin kendi içlerinde birer anlamı olmalıdır diye düşünüyoruz. Çünkü hepsi olmasa da bu dizilişlerin büyük bir bölümünün Allah elçisi tarafından yapıldığı kesin gibidir. Ama niçin öyle veya böyle? Diziliş hangi amaca ve esasa göre yapılmıştı? Amaç bir çeşit dosyalama ve klasör haline getirmek miydi gerçekten? Bu belirsizliklere rağmen biraz fazla iyimser bir bakış açısı olacak ama her dizilişin ayrı kazançlarının olabileceği de düşünülebilir. Çünkü farklı mülahazalarla yapılmış olmalıdırlar. Bu bakımdan Özsoy'un mevcut resmi dizilişin anlama bir katkısı olmadığı yolundaki ifadelerini[492] açık bir kapı bırakarak ihtiyatla kabul ediyoruz.

Toparlarsak tercihen her buyurum(*vahy*) birimi geliş sırası tespit edilerek yeniden düzenlenmelidir. İster geliş sırasına göre, ister resmi Mushaf sırasına göre bir çeviri yapılsın sureler içinde bulunan *vahy*(buyurum) parçaları[493] ve varsa bu *vahy* parçaları içindeki farklı konular ayrı ayrı paragraf açılarak belirtilmelidir. *Vahy* birimleri ayrı ayrı belirtildiği takdirde artık 'Şu sure Mekki'dir, falan ayetleri Medeni'dir.' vb. açıklamalara da gerek kalmayacaktır. Bahsettiğimiz tespit işlemleri

---

[492] Özsoy, Ömer, 'Çeviri Kuramı Açısından Kur'an Çevirisi Sorunu.' *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, Kitabiyat yay. 2004, s.51

[493] Arapça Mushaf hattı, Kuran'ın buyurum(vahy) parçalarını ayrı ayrı gösterecek şekilde yazılabilir. En azından her buyurum parçasına bir satırbaşı ile işaret edilebilir. Bunun yanında konu değişiklikleri de satırbaşı ile gösterilmelidir.

çeviriye başlamadan önce yapılabileceği gibi çeviri işlemi yürütülürken de yapılabilir. Burada önemli olan paragrafları nasıl tespit etmemiz gerektiğidir.

12.6. Başlıklar Ekleme

Orijinal Kuran metninde başlıklar yoktur. Sure adları da birer başlık değildir. Peki, buna rağmen çeviriye başlıklar konabilir mi?[494] Konulacaksa nasıl konulmalıdır?

Vahy(buyuru/buyurum) birimlerine içerikleri dikkate alınarak uygun başlıklar ekleme bir tercih meselesidir. Mutlaka eklenmesi gerektiğini söyleyemeyiz. Fakat çevirmen eklenmesinin daha iyi neticeler vereceğini düşünüyorsa o takdirde öncelikle şu soruları irdelemek ve cevaplarını araştırmak gerekecektir: Birincisi; 'Acaba orijinal metin içinde başlık olabilecek ifadeler var mı? Başlık olarak akla gelebilecek olanlar aşağıda verilmiştir. İkincisi; çoğu elverişli olmamasına karşın özellikle tek parçadan oluşan bazı sure adları başlık olarak da seçilebilir mi? Bunlardan sonra şunu da araştırabiliriz: Asıl metinde bulunmayan ancak baştan belirtmesi şartıyla çevirmen tarafından paragrafın konusunu anlatmak için küçükbaşlıklar kullanılabilir mi?

Bir *vahy* birimi içinde başlık olabilecek ifadeler olarak şunlar düşünülebilir:

1-*Berâetun mine'llâhi ve rasulihî ile'llezîne 'ahedtum mine'l-muşrikîn...*[495]

'Ortakedenlerle Önceden Yapmış Bulunduğunuz Antlaşma ile İlgili Allah ve Elçisinden Gelen Tek Taraflı Çekilme Kararı

---

[494] Yüksel'in çevirisinde sure tercümelerinin değişik kısımlarında küçükbaşlıklar kullanılmıştır. Doğrul'un çevirisinde ise sureler numaralı bölümleri gösteren başlıklara ayrılmıştır. Bkz. Yüksel, age. ve Doğrul, Ömer Rıza, *Tanrı Buyruğu*, İnkılap ve Aka Kitabevi, İst. 1980. Ayrıca *Kutsal* Kitap'ın yeni çevirisinde bu tür ara ve küçükbaşlıklar kullanılmıştır. Bkz. (Komisyon), *Kutsal Kitap-Yeni Çeviri.*

[495] Kuran, (9.1-2)

Artık bundan böyle ülkede dört ay daha gezip dolaşabilirsiniz. Fakat şunu da bilin ki Allah'ı asla acze düşüremezsiniz. Allah nankörleri utanç içinde bırakacaktır.'

2-*Ve ezânun mine'llâhi ve rasulihî ile'n-nâs...*[496]

'Ve ayrıca,

Büyük Ziyaret Günü Allah ve Elçisi İçin İnsanlara Yapılacak Duyuru'

3-*Zikru rahmeti 'abdike zekeriyyâ iz nâdâ rabbehû nidâen hafiyyâ.*[497](19.1).

'Kulu Zekeriya'ya Karşı Efendinin Göstermiş Olduğu Şefkate Dair Bir Anı'

Bunların dışında başlık olabilecek sure adı bulmak zordur. Yusuf suresi düşünülebilir.

12.7. Çeviride Ön Notlar, Dipnotlar, Son Notlar

Bir Kuran çevirisi kaynak metnin çevirisinden ibaret olmayacaktır. Çeviriyi niçin ve kimler için yaptığımızı iyi tespit etmek gerektiğini önceden belirtmiştik. Eğer çeviriyi yapmaktan amaç örneğin Kuran hakkında ciddi bir eğitim almamış sokakta ve çarşıda bulunan halkımıza onu tanıtmak ise bazı ek açıklamaları vermek kaçınılmaz olacaktır. Çünkü tam bilemiyoruz ama mesela bir çevirmenin bazı estetik kaygıları kendince sebep göstererek sırf kaynak metnin çevirisi[498] ile hedeflerini istenen ölçüde gerçekleştirilebileceğini düşünmüyoruz.[499] Günümüzde yapılacak bir Kuran çevirisinde kaynak metnin çevirisi ile karıştırılmamak kaydıyla yani onun dışında çok da istemesek de ekler, açıklamalar, notlar ve dipnotlar[500] koyma gereği

---

[496] Kuran, (9.3)
[497] Kuran, (19.1)
[498] Mesela, Atay, Koçyiğit, Hizmetli ve Dumlu'nun meallerinde hiç dipnot kullanılmamıştır.
[499] Bkz. 'Çevirmenin Notu' ve 'Dilde Boşluk', Boztaş, age. s.38, 39, 45, 46
[500] ''Nida, en az iki işlevi gerçekleştirmek için dipnotların kullanımını savunmaktadır; i) destekleyici bilgi sağlamak; ii) asıl metindeki çelişmelere ilişkin düzeltmeleri bildirmek için.'' Köksal, age. s.36

bulunmaktadır. Kuran'ın yapısı; mahiyeti; temelde bir kitap olarak tasarlanmayışı,[501] kültürel, dilsel, kavramsal farklılıklar[502] ve birçok anlama probleminin varlığı bunları zorunlu kılmaktadır.[503] Öte yandan verilecek notlarda yapılacak açıklamalar çok gerekli olmalıdır. Metnin anlaşılması için olmazsa olmaz hususlar olmalı; çeviriyi malumat yığını haline getirmemelidir.

12.7.1. Başa Eklenebilecek Notlar

Kuran çevirisini okuyacak birinin öncelikle kaynak metnin çevirisi dışında bazı gerekli bilgiler edinmesi veya o bilgilerin kendisine sağlanması gerekir. Çevirinin başında Kuran'ı tanıtıcı öz bilgiler verilmelidir. Akademik dünyada bile Kuran'ın mahiyetinin tam olarak keşfedilemediği düşünülürse sıradan bir çeviri okuyucusunun da Kuran'ın mahiyeti hakkında bir hazır bulunuşluk atmosferinde sokulması sağlanmalıdır. Zira okuyucunun bir eseri okurken onun ne olduğunu başta bilmesi önemlidir. Bir yerde okuyucu gerek çevirinin adı ile ve gerekse bu ön bilgilerle müspet anlamda şartlandırılmış olur. Bu tanıtıcı bilgiler çevirmen tarafından önsöz, giriş veya epigrafi kısımlarında verilebileceği gibi okurun dikkati çekilerek ayrı birer başlıkla not şeklinde de verilebilir. Bunlardan önce eğer yazılacaksa ithaf ve kısaltmalar başa, 'içindekiler' kısmı ise başa veya sona eklenebilir.

---

[501] Ayrıca, ''Ne resmi Mushaf, ne de özel Mushaflar, daha sonraki nesillerin anlama sorunları göz önünde bulundurularak tertip edilmiştir.'' Özsoy, age. s.46

[502] Bkz. 'Dilde Boşluk' Boztaş, age. s.45,46

[503] Bkz. 'Neden Dipnotlar ve Başlıklar' Yüksel, age. s.15

12.7.2. Aralara Eklenebilecek Notlar(Dipnotlar)

Çeviri sürecinde yeri geldikçe okuyucuların durumları ve seviyeleri dikkate alınarak bazı bilgilerin verilmesi şarttır. Kuran'daki sözler, genel amaçlar yanında özel birer amaç için, belli zamanlarda ve mekânlarda, belli kişilere capcanlı bir tarih içinde söylenmiş sözlerdir. Bu mesajları zamandan, mekândan ve tarihten koparırsak yanlış anlaşılmalara sebep olabileceğimiz gibi onları değişik suiistimallere de açık bir vaziyette bırakmış oluruz. Mesajların geldiği ortamı ve dekoru çoğu kez *esbâbu'n-nuzûl* ve diğer açıklamalar sunar. Kaynak metnin çevirisi bu dekorların ve bağlamların içine yerleştirildiğinde tam anlamını bulacaktır.

Özellikle bazı hassas konularla ilgili açıklamalar giriş mahiyetinde önceden verilmelidir. Aksi takdirde cahil ve kötü niyetli kimseler bazı ifadeleri bağlamından koparak yanlış bir şekilde insanlara gösterme gayretinin içine girebilirler. Buna fırsat vermemek gerekir. Mesela; Kuran'daki *ve'gtulûhum heysu sagiftumûhum*[504] yani; 'Onları nerde bulursanız öldürün!' emrinin çevirisinden önce veya anında bir dipnotla bu sözün hangi şartlarda ve bağlamda söylendiği özellikle belirtilmelidir. Ayrıca Kuran metninde dışardan çelişir gibi gözüken ifadeler hakkında yerinde ve zamanında izahatlar verilmelidir. Yoksa yanlış anlamalara sebebiyet vermiş olabiliriz. Bunların dışında dipnotlarda mutat olarak geçen yararlanılan kaynak eserler(Kitaplar, tefsirler, tercümeler...) ve bir takım yabancı veya yanlış anlaşılan kavramlara yönelik küçük açıklamalar olacaktır. Dipnotların içeriğinde Kuran'da, rivayetlerde ve Kitabı Mukaddes'te bulunan paralel ifadelere, ilgili Kuran parçalarının alternatif çevirilerine yer verilebileceği gibi ilgili diğer başka kaynaklara referanslar yapılabilir, onlarla değişik bağlantılar kurulabilir. Ancak tekrar etmek gerekirse burada dikkat edilecek

---

[504] Kuran, (2.191)

nokta açıklamaların hedef kitlenin dilsel ve bilgisel seviyesini çok aşmayacak bir içerikle sunulmasıdır. Zira bazı meal yazarları dipnotlarda hedef olarak aldıklarını belirttikleri sıradan halktan okuyucularına izah babında mesela filologların ancak anlayabileceği ağırlıkta bir takım gramer konularını anlatmaktadırlar. Buna gerek olmadığını belirtmek isteriz. Eğer hitap edilen kimseler ilahiyat fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı hocaları; öğrencileri veya Arapça bilenler ise bu açıklamaların yapılmasında yarar olabilir. Değilse gereksiz ayrıntı olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle daha önce de ifade ettiğimiz gibi hitap kitlesini iyi belirlemek ve o kitlenin seviyesine göre bilgiler vermek mühim bir husustur. Dipnotlar sayfa diplerine eklenebileceği gibi bazı eserlerde karşılaşıldığı şekliyle çevirinin sonuna toplu olarak da eklenebilir.

12.7.3. Sona Eklenebilecek Notlar(Son notlar) ve Ekler

12.7.3.1. Haritalar, Krokiler, Planlar ve Resimler

Çevirinin sonuna Kuran'da yer alan bir kısım olayların geçtiği yerleri gösteren haritalar[505], krokiler ve planlar konulabilir. Haritalarda savaş ve barış yapılan yerler(Bedir,Uhut,Hendek, Hudeybiye, Huneyn…), tarihleri, gidiş ve gelişlerde izlenen rotalar, orduların konumlarını gösteren krokiler, zamanın devletleri ve coğrafyaları ile verilebilir. Allah elçilerinin ve habercilerinin yaşadıkları yerler(Mısır, Sina yarımadası, Kudüs…) vs. gösterilebilir.[506] Aynı şekilde bazı bina ve eserlerin

[505] Bkz. Yıldırım, age. s.613
[506] Kutsal Kitap'taki yerler ve rotalar için Bkz. (Komisyon), *Kutsal Kitap-Yeni Çeviri*, s.529-534

planları mesela *el-mescidu'l- egsâ*'nın asıl planı da eklenebilir. Zira bizim kültürde *el-mescidu'l-egsâ*(Uzak Mabet)[507] ile *gubbetu's-sahrah* çoğu zaman karıştırılmaktadır.

Bazı yerlerin ve kültür olarak yabancısı olduğumuz bazı bitkilerin, hayvanların ve araç gereçlerin veya zor anlaşılan bazı temsillerin resimleri de gerekli görülürse eklenebilir. Mesela *zaggûm* ağacı ülkemizde görünüm olarak çok bilinen bir ağaç değildir. Türkçe 'zakkum' diye bilinen bitkinin veya çiçeğin ne derece Kuran'daki *zaggûm* ağacı ile örtüştüğü araştırılabilir ve bu bilgi resimli bir şekilde çeviride sunulabilir.

12.7.3.2. Uzunluk, Ağırlık Ölçüleri ve Para Birimleri

Kuran'ın oluştuğu çağda kullanılan uzunluk, ağırlık ölçüleri ve para birimleri[508] okuyuculara bir fikir vermek gayesiyle günümüz ölçüleri ve değerleri saptanarak çevirinin sonuna cetveller halinde gösterilebilir. Fakat bunlar yapılacak çevirinin kaynak metin çevirilerinde günümüz değerlerine çevrilmeden doğrudan[509] aktarılacaktır.[510]

12.7.3.3. Sözlük

Temel kavramların ve türetilen kelimelerin açıklanması yapılabilir.[511]

12.7.3.4. Kaynakça (Bibliyografya), Fihrist(Dizin)

Çevirinin sonuna kaynakça yanında fihrist de eklenebilir.

---

[507] Bkz. el- 'Alâyini, eş-Şeyh 'Abdullâh vd. *el-Muncid fi'l-a'lâm*, Daru'l-meşrig, Beyrut, 1988, s.532 ve (Komisyon), *H Kainh Dıathikh,* Ellhnikh Biblikh Etaıria, Athina, 1989
[508] Bir fikir edinmek için Bkz. *Kutsal Kitap-Yeni Çeviri*, s.1607-1610
[509] Bkz. 'Doğrudan Aktarım, Boztaş, age. s.47-48
[510] *Dirhem*(çoğ. *Derahim*): dirhem, *zirâ'*: zira, *gintâr*: kantar… gibi
[511] Krş. (Komisyon), *Kutsal Kitap-Yeni Çeviri*, s.1611-1622

12.8. Çeviri Metnin Sağdan Sola ya da Soldan Sağa Yazılması

Bilindiği gibi Latin harfleri soldan sağa; Arapça harfler sağdan sola yazılır. Bu yüzden Latin harfleriyle yazılan metinlerin sayfaları soldan sağa doğru sıralanırken Arap harfleriyle yazılanlarda ise bunun tam tersi olmaktadır. Bir kısım mealler sağdan sola; az bir kısmı da soldan sağa yazılmaktadır.[512] Sağdan sola yazılmasının orijinal metnin etkisiyle olduğu ortadadır. Tamamen Latin harfleriyle ve Türkçe bir metin yazacağımız için bazı meallerde karşılaştığımız gibi tercümelerin sayfa numaralarını sağdan sola yazmanın hiçbir anlamı yoktur. Bugün Latin harfleriyle yazılan bir kitap veya yazı nasıl soldan sağa doğru yazılıyorsa bizim de aynı şekilde yazmamız doğru olur. Tersi bir durum anormal olmaktadır.

12.9. Kaynak Metnin Sayfa Sayısına ve Numaralarına Uyma

Orijinal metnin sayfa sayısına uymak[513] gerekmediği gibi bazı tercümelerde belirtildiği şekliyle sayfaların yanlarına orijinal metnin sayfa numaralarını yazmaya gerek de yoktur. Muhtemelen bizim öngördüğümüz bir çevirinin sayfa adedi orijinalinden daha fazla olacaktır.

12.10. Buyurum(Vahy) Parçalarına Tarih ve Yer Adı Konulması

Vahy parçalarının sağ üst tarafına tespit edilebilen yaklaşık veya tam hicri veya miladi tarihler ya da her ikisi yazılabilir. Buyurum parçasının geldiği yer de

---

[512] Bir kısım meallerde kaynak metin ve tercüme metin beraber olduğu için tercüme metinler ya kaynak metnin sayfa yönüne uyularak sağdan sola, ya da Latin asıllı Türkçe alfabeye uyularak soldan sağa numaralanmaktadır. Her halükarda bir taraf için yanlış numaralama olmaktadır. Tabi ki bu da ilk kez Kuran tercümesi okuyan bir okuyucunun kafasını biraz karıştırmaktadır.

[513] Krş. 'Biçimsel denklik', 'biçimsel eşdeğerlik' Berk. age. s.98

belirtilebilir. Mesela Alak suresinin ilk beş duraklık birimi(96.1-5) için şu şekilde tarih ve yer adı belirtilebilir:

610 Ramazan sonu
Hira Mağarası-Mekke

'Yaratan efendin aşkına oku! …'

12.11. Çevirinin Adlandırılması

Çeviriye ad bulmak önemli bir konudur. Çevirinin adının belirlenmesi çeviri sürecinden önce de sonra da yapılabilir. Önemli olan adı belirlerken nasıl bir yöntemi izlemek gerektiğidir. Elimizdeki metnin aslında bir adı var mıdır? Şayet adı yoksa mahiyeti dikkate alınarak yeni bir ad verilebilir mi? *El-kitâb/kitâbu'llâh, el-gur'ân, vahy* gibi kelime ve tamlamalar bu konuda bize yardımcı olabilir mi? Geleneğin verdiği isimler ne derece doğrudur? Bunları az da olsa irdelemek gerekmektedir.

İlginçtir Kuran, Ebubekir zamanında ilk toplandığında yapılan çalışmaya bir isim aranmıştı ve ona bir eser adı olarak *gur'ân* adı vermek kimsenin aklına gelmemişti. Birkaç öneri içinden nihayet bir araya getirilmiş metinler şekline yani iki kapak arasına alınmış şekline *mushaf* denmiş, ilk yazılan baş nüshaya da *imâm*[514] adı verilmişti. *Mushaf* kelimesi ile de o ana kadar dağınık olarak bulunan yazılı metinlerin(*suhuf*) bir araya getirilmiş olması; yani yapılan iş niteleniyordu. Bunun yanında, günümüz kitap formu da kastedilmiş olabilir. Dolayısıyla günümüzde anladığımız anlamda metne bir isim veya farklı bir isim de bulunmuyordu.

Burada Walter J. Ong' un sözlerine değinmek konuya daha bir açıklık kazandırır:

---

[514] Krş. *Ummu'l-kitâb*'a da *imâm* denmektedir.

‘‘Elyazması devrinde kitap, konuşma anında ortaya çıkan sözlü yapıt, bir tür sözce olma niteliğini henüz kaybetmemiş, henüz nesnelleşmemişti. Kitaplara ne kapak sayfası, hatta ne de başlık verildiğinden baskı öncesi dönemdeki elyazması kitaplar, metnin ilk kelimelerine(Latince *incipit*’e) göre kataloglanıyordu. (Dua-alışkanlıklardan biridir.) Matbaayla birlikte bildiğimiz kapak sayfaları çıkmıştır. Kapak sayfası bir etikettir. Kitabı bir nesne ya da şeye dönüştürür. Ortaçağdaki elyazmalarındaysa başlık sayfası bulunmuyor, bunun yerine metin, tıpkı iki kişi arasında bir konuşma gibi, okura yönelik bir ifadeyle başlıyordu; ‘*Hic habes, carissime lector, bibrum queem scripset quidam de…*’ (Sevgili okur, elindeki kitap, şu şu kişinin yazdığı yapıttır…) örneğinde olduğu gibi. Burada etkisini gösteren sözlü kültür mirasıdır, çünkü sözlü kültürün öykülere ya da diğer anlatılara kendilerine has bir gönderme yapma yöntemi olsa bile(Truva efsanesi, Mwindo öyküleri vb. gibi) etiketimsi başlıklar sözlü kültürde pek kullanılmazdı: Homeros’un dinleyici önüne çıkıp İlyada destanından bir öykü anlatmaya ‘İlyada’ diye başlamış olması pek düşünülemez.’’[515]

Öyle anlaşılıyor ki Allah elçisi zamanında da insanlar yazılı bir metne günümüzde uygulanan kompozisyon mantığı ile ad vermiyorlardı. Ya bir metni birisinin adına izafe ederek anıyorlardı. Ya da yazılan nesnenin adını veya yukarıdaki gibi bazen yapılan işi zikrediyorlardı.[516]

Aslında bir metnin veya kitabın ne bahsettiği ile ilgili başlık en açık ve kesin olarak bilimsel metinlerde ve bazen romanlarda verilir. Genellikle çeviri metnin ve kitabın adı -bazı bilimsel araştırmalar hariç tutulursa- falan eserin tercümesi diye çevirinin kapağında büyük harflerle belirtilmez. Özellikle tercüme olduğu

---

[515] Ong. Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür*, Metis yay. s.149 Ayrıca Bkz. Manguel, age. s.227
[516] *Sahifetu fulân*: *Sahîfetu abdi’llâhi’bni ‘amr*, *suhufu İbrâhîm*, *suhufu mûsa, kitâbu mûsâ* gibi.

vurgulanmaz. Kaynak metnin orijinal adı özel isim değilse çeviride bu isim hedef dildeki anlamı ile veya farklı bir adla çevrilerek verilir. Çevirinin orijinal adı ise genellikle iç kapağına yazılır.

Esasen bir kitap, bir araştırma, bir makale daha doğrusu yazılı bir metin olmadığı; her şeyden önce bir 'söz edim'[517] olduğu için Kuran(Mushaf)'ın da konusunu belirten bir isim konulmamıştır. Yani gerçekte bir kitap gibi adı da yoktur. Ancak bu durum yani Kuran(Mushaf)'ın aslında bir kitap olmaması ve bir adının bulunmaması çeviriye ad bulurken bizlere birçok seçeneği kullanma imkânı da sağlamaktadır Kuran'da sözlerden en çok 'okumalar/iletiler/aktarımlar' anlamında *gur'ân* diye söz edilmektedir. Sanıldığı gibi bu kelime daha önce de işaret ettiğimiz gibi sadece bizim Kuran dediğimiz metinlerin içindeki sözler için kullanılmamıştır. Ama Kuran'da yoğunluklu olarak Allah elçisi Muhammet'e gelen mesajlardan söz ederken kullanılmıştır. Ancak *gur'ân* sözcüğünden bir kitap adı olarak bahsedilmese de yapılacak çeviri eser nihayetinde bir kitap olacağından çevirinin adının verilmesinde bu kelime bize pekâlâ yardımcı olabilir. Bu kelimenin yanında yukarıda da sözüne ettiğimiz *kitâb/kitâbu'llâh, vahy*… gibi kelimelerden ve tamlamalardan da yararlanabiliriz. Tabii ki çevirileri yapılmış olarak.

''Bir yapıtın başlığı, metinle ilgi sınırlı bir bilgilendirme olarak tanımlanabilir. Bu tanımlama sınırlı da olsa, okuyucu açısından yadsınamaz bir bilgidir. Başlığın, okunacak metni diğerlerinden ayırt etmeyi sağlayan, okuyucunun bir kitabevinde, diğerleri arasından bu kitaba yönelmesini sağlayan önemli bir işlevi vardır. Bir bakıma başlık, gelecekte söylenecek(yani okuyucunun okuyacağı) metinle ilgili bildirilerin tümünü kapsayıcı bir ön söyleme biçimidir. Her yapıtın başlığı doğal

---

[517] Bkz. Özsoy, age. s.49

olarak okuyucunun ilgisini çeker. Bu kısa sözcük ya da sözcük grubu okuyucuda birçok işlevler yerine getirir. Öncelikle okuyucunun dikkatini çeker, onda ilgi uyandırır, kitapla ilk karşılaşmasında, izlekle ilgili en özlü bilgiler verebilir.' 'Bu bakımdan seçilen başlık metinle ilgili olmalıdır, metindeki tüm yönleri ayrıntılı olarak ortaya koymadan içerikle ilgili önemli bir ipucu vermelidir.''[518]

Günümüze kadar yapılan Kuran çevirilerinin adlarına ve başlıklarına baktığımızda büyük bir kısmında özellikle iki kelimenin öne çıktığını görüyoruz. Bazen farklı sıfatlarla, bazen tamlama halinde ve bazen de yalın olarak 'Kur'an' ve 'meal'[519] kelimeleri. Bu durum birinci olarak ve zımnen, kaynak esere 'Kur'an' adının verildiğinin ve bu kelimenin bir özel isim gibi çevrilmez olduğunun, ikinci olarak yapılan işin bir çeviri olmadığının/olamayacağının; ancak bir 'meal' olarak adlandırılabileceğinin kabulünü gösterir. Hemen belirtelim ki; meal kelimesinin bir hassasiyet gösterisi olarak kullanılmasını doğru bulmuyoruz. Kuran metni dışında hangi metnin çevirisine 'meal' denir ki? Bildiğimiz kadar Kuran çevirileri dışında hiçbirine. Peki, niçin çeviri veya tercüme değil de meal? Bunun da muhtemel iki nedeni görünmektedir: Yaptıkları işi özellikle çeviri/tercüme değil de meal olarak sunmalarından ilk neden sözüm ona Kuran'ı daha bir kutsallaştırmak; eşsizleştirmek ve yüceltmektir. Yani meal diyerek sanki tam aktarılamamayı veya çeviride kayıpları Kuran metnine has bir özellik gibi göstermeye çalışmaktadırlar. Bu yüzden çeviri bir eserin kaynak eser gibi olamayacağı düşüncesi meal yazarlarımız tarafından çok sık vurgulanır. Oysaki bu durum her edebi eserin çevirisinin kaderidir. Kuran'ın Allah'a aidiyeti dışında metin olarak hiçbir ayrıcalığı yoktur. İkinci nedene gelince, tercüme

---

518 Günday, age. s.47

519 ''Meal sözcüğü ise 1935'te Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Yeni Mealli Türkçe Tefsir* adlı eserinin neşriyle literatüre girmiş olup…'' Cündioğlu, *Anlamın Tarihi*, s.268

veya çeviri denince meal yazarlarımız çoğunlukla harfi; sözcüğü sözcüğüne veya sadık çeviriyi anlıyorlar. Buna göre meal bir yerde serbest çeviriyi karşılamaktadır. Hâlbuki meal denilen bu çeviriler de oldukça harfidir. Meal; serbest çeviri anlamında kullanılıyor ise 'Açıklamalı Meal'ler ne olmaktadır? Değilse 'Muhtasar Meal'ler ne demektir? Bu konuda da bir kavram kargaşası olduğu ortadadır.

Kuran metninin bazı özelliklerini dikkate alarak aşağıda belirteceğimiz muhtemel başlıklardan biri çevirinin adı olarak konabilir. Akla gelen ilk başlık adı *gur'ân* kelimesinin çevirilerinden birisi olabilir: **'**Okuma; İleti; Bildiri; Söylem'. 'İleti' sözcüğü 'Okuma' kelimesine göre daha kapsamlıdır. Ama 'Söylem' adı da oldukça uygun ve şık olabilir. Ayrıca bu sözcüğün 'telaffuz'[520] anlamı[521] *gur'ân* sözcüğünde de bulunmaktadır. Bunların yanında okunan iletilerin bir bülteni çağrıştırdığını varsayarak 'Bülten' adı da düşünülebilir. Bilindiği gibi bir resmi kurumun[522] yetkili kişi veya kişilerce[523] herhangi bir durumla ilgili olarak[524] süreli veya süresiz yayımladığı duyuruya bülten[525] denmektedir. Tanım ile *gur'ân* sözcüğünün içeriği oldukça birbirine uymaktadır. Çeviriyi adlandırmada diğer akla gelen yöntem *vahy, kitâb/kitâbu'llâh* kelimelerinin çevirileri olabilir: **'**Ferman; Buyruk; Allah'ın Buyruğu; Buyurum' gibi.[526]

---

[520] *Gur'ân* sözcüğü daha belirgin olarak *el-hurûfu'l-mugattaah* diye adlandırılan harfler bağlamında 'telaffuz' ve 'seslendirme' anlamında kullanılmaktadır. Zira önce harfler telaffuz edilmektedi/seslendirilmektedir.

[521] ''Söylem is. 1.Söyleyiş, söyleniş, telaffuz… Parlatır vd. age. c.2, s.2021

[522] Krş. Gökler ve yer krallığı

[523] Krş. Cebrail ve ulaklar/erkler

[524] Krş. *Sebebu'n-nuzûl*

[525] Bu tanım kısmen değiştirilerek *Türkçe Sözlük*'ten alınmıştır. Bkz. Parlatır vd. age. c.1, s.367

[526] Doğrul'un yazdığı tercümenin adı 'Tanrı Buyruğu'dur. Bkz. Doğrul, Ömer Rıza, *Tanrı Buyruğu*, İnkılap ve Aka Kitabevi, İst. 1980

13. İmla ve Noktalama

Kuran aslında yazılı bir metin olmasa da çevirisini yapmak suretiyle ister istemez ve kısmen de olsa onu yazılı bir metne yaklaştırmış oluruz. Nihayetinde Kuran çevirisi sözlü bir metni yazının formları ve imkânları içinde yansıtma çabası olacaktır. Öyle de olsa onun sözlü metin olma özelliğini tamamen ortadan kaldırmamalı ve okuyuculara unutturmamalıyız.

Bu bölümde tüm imla ve noktalama kurallarını tek tek ele alıp örnekler sunacak değiliz. Sadece önemli gördüğümüz birkaç hususa ve yanlış olduğunu düşündüğümüz birtakım uygulamalara dikkat çekeceğiz.

Çevirilerde standart imla ve noktalama kuralları olabildiğince uygulanmalı ve bunların dışına çıkılmamaya dikkat edilmelidir. Eğer bir takım kuralların dışına çıkılacaksa[527] ya da bazı noktalama işaretlerine özel görevler yüklenecekse bu önceden çevirinin girişinde açıkça belirtilmelidir.[528] Standart kuralların çok dışına çıkmak metni okuyucuya yabancılaştırır, huzursuzluk ve güvensizlik yaratabilir. Diğer taraftan bir çeviriyi gerekli yerlerde yazım, noktalama ve kompozisyon kurallarına uygun olarak noktaları, virgülleri, ünlemleri, paragrafları, satırbaşlarını vs. doğru bir biçimde tespit ederek yazarsak çeviri metin hem bir güzellik kazanır, hem de ek açıklamalar gerekmeksizin birçok şeyin karıştırılması önlenerek anlamın doğru bir biçimde yansıtılması sağlanır.

Öncelikle çeviri metinde kelimelerin doğru yazımına son derece dikkat edilmesi gerekir. Meallerde bu konuda yapılmış hataların büyük oranda basım

---

[527] Bu konudaki bazı uygulamalar için Bkz. Esed, age. c.1, s.xvııı-xx

hatasından ve dikkatsizlikten kaynaklandığını düşünmek istiyoruz.[529] Ancak bazen Türkçeye geçmiş Arapça kelimelerin ve özel isimlerin orijinal dildeki telaffuzu ile bir yerde kısmi transkripsiyon yapılarak yazıldığına da şahit oluyoruz. Kısmi veya tam, çeviri metninde özel işaretler ve harfler kullanılarak kelimelerin transkripsiyon yapılmasını doğru bulmuyoruz. Çeviri metinde TDK sözlüğündeki çevriyazı alfabesinde olduğu şekliyle de olsa elimizde bulunan standart 28 Türkçe harfin dışına çıkılmamalıdır. Kelimeler ve özel isimler Türkçeye orijinaline göre doğru veya yanlış hangi telaffuzları ile geçmişse o şekillerde yazılmalıdır.[530] Mesela Allah elçisinin 'Muhammet' ve 'Ahmet' isimleri orijinal okunuşları esas alınarak kaynak metin tercümelerinde bazen Muhammed ve Ahmed[531] olarak, ya da Eyüp, Zekeriya ve Musa gibi özel isimler Eyyub, Zekeriyya ve Mûsâ[532] olarak yazılabilmektedir. Bu uygulamanın doğru olmadığını düşünüyoruz. Benzer olarak 'firavun' kelimesini sanki bu kelime Türkçede daha önce hiç yokmuş ve kullanılmamışçasına 'Fir'avn'[533] olarak, bir ölçüde çevriyazı alfabesi kullanılarak yazmanın da gereği yoktur. Bu konuda Türk Dil Kurumunun çıkardığı Türkçe sözlüklere ve İmla Kılavuzu'na müracaat edilebilir. Transkripsiyon ise gerektiğinde sadece çevirinin notlarında, dipnotlarında kısacası açıklamalarda kullanılabilir.

---

529 Latin harflerine göre imlanın tam olarak yerleşmediğini düşündüğümüz, yeni harflerinin kabulüne rastlayan yıllarda yazılan meallerdeki 'dane(tane), dürlü(türlü), hakiykat(hakikat)' gibi eski yazımlar günümüzde büyük ölçüde kalkmıştır.

530 Ancak Kuran'da bulunan telaffuzları zor bazı özel isimlerin yazımında kolaylık olsun diye bir takım, harf atma veya kaynaştırma gibi tasarruflar düşünülebilir.

531 *Modern Araştırmacı* kitabının yazarları bu konuda bize göre de haklı olarak şu dipnotu düşmektedirler: ''Son günlerde bildiğimiz 'Koran', Qur'an ve Mohammed, Muhammad olarak ve 'h' harfinin altına anlamsız bir noktaya kullanılmaya başlandı. Rusça, Lehçe, Macarca ve Türkçe isimler ise akla ve mantığa aykırı bir biçimde İngilizleştirilmektedir.'' Barzun, jacques ve Graff, Henry F. *Modern Araştırmacı*(Çev. Fatoş Dilber)', TUBİTAK yay. Ank. 2001, s.251

532 Bkz. Hizmetli, age. s.260-261

533 Bkz. Hizmetli, age. s.260-261

Yalnız burada kesik harfler(*el-hurûfu'l-mugatta'ah*)in yazımında önemli gördüğümüz bir iki önemli hususa da temas etmek istiyoruz. Kesik harfler de isimlerinin orijinal okunuşlarına en yakın ve varsa Türkçeye geçmiş telaffuzları ile 28 Türkçe harf dışında yabancı harfler ve işaretler kullanılmaksızın ve transkripsiyon yapılmadan yazılmalıdır. Arapçadaki harfleri tamamen karşılayacak Türkçe harfler ve sesler olsaydı yalın olarak Türk alfabesinin harfleri yazılabilirdi. Ancak kısmen karşılayan ve kısmen de karşılamayan harfler bulunduğu için Türkçe eşdeğer sayılabilecek harfleri yazmaya imkân yoktur. Yani *elîf, lâm* ve *mîm* harflerini ALM şeklinde karşılayabilirdik. Fakat o takdirde benzer sesleri hangi harfle karşılayacaktık? Mesela HM diye yazsak buradaki H, Arapça *cîm* harfinden sonra gelen *hâ'* mı? Yoksa *vâv*'dan sonra gelen *hâ'* mı? Bu ayırt edilemez. Bu harflerin adlarını yazarsak bu sorun kısmen kalkar. Ayrıca bu harflerin medlullerini tam tespit edemediğimiz için çevirme imkânı da bulunmamaktadır. Orijinal metni hatırlatması bakımından yanlarına ayrıca orijinal Arapça yazılışlarının yazılması da düşünülebilir.

Hâ mîm 'ayn sîn gâf

'Ha, mim, ayin, sin, gaf.' gibi.

13.1. Büyük-Küçük Harf

Yazım konusunda sık yapılan yanlışlardan biri hangi sözcüklerin ilk harflerinin büyük veya küçük yazılması gerektiği ile ilgilidir. Bunun, konu üzerinde gereği kadar araştırma yapmamak, düşünmemek dışında temelde Kuran'ın ve bazı kelimelerinin mahiyetleri anlamama ve bir yığın zihinsel karışıklıkla temel bir ilişkisi vardır.

Akla gelen ilk konu *el-esmâu'l-husnâ* olarak bilinen Allah'ın niteliklerinin; sıfatlarının, namlarının ve unvanların büyük ya da küçük mü yazılacağı husussudur. Birer özel ad olmadıkları için 'Allah' adı dışındaki *el-esmâu'l-husnâ*'nın birçok mealde yaygın olarak karşılaşılan uygulamaların benzeri olarak ilk harflerinin büyük yazılmasına gerek yoktur. Genellikle büyük yazılmalarının nedeni onları da birer özel isim gibi düşünmekten kaynaklanıyor olsa gerekir. Hâlbuki herkes gibi Allah'ın da bir özel adı vardır. O da 'Allah' adıdır. Ancak özel adı yerine yalın halde bir namı ya da unvanı kullanılıyorsa o takdirde ilk harfi büyük yazılabilir. Allah yerine en çok kullanılan sıfatların başında *er-rahmân* namı ve *rabb* unvanı gelir. Kuran'da *er-rahmân* kelimesi her zaman yalın olarak gelirken, *rabb* sözcüğü hiçbir zaman yalın gelmemiş ve tamlama dışında *ma'rifeh* olarak kullanılmamıştır. Sonuç olarak Allah özel adı ve *er-rahmân* namı çevirisi için ilk harfler daima büyük yazılmalıdır.[534] Ayrıca isim cümlesinde yüklem(*el-haber*) olan veya herhangi bir cümlede tamlamalı gelen niteliklerin, cümle başına gelmelerinin dışında büyük harflerle başlamalarına gerek yoktur. Bunların dışında zamirler Allah'ı gösterse bile cümle başında olmadıkça küçük harfle başlamalı ve tamlama halinde kesme işareti kullanılmamalıdır.

Ve huve 'alâ kulli şey'in gadîr(30.50).

'Onun her şeyi yapmaya gücü yeter.'

Huve'r-rahmânu'r-rahîm(59.22).

'O, son derece insaflı ve şefkatlidir.'

Bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm

---

534 *Er-rahmân* kelimesi yüklem geldiğinde küçük yazılmalıdır.

‘İnsaflı ve şefkatli Allah adına!’[535]

Ve ‘ibâdu’r-rahmâni’llezîne yemşûne ‘ale’l-erdi hevnâ..(25.63)

‘Yeryüzünde mütevazı yürüyen İnsaflı’nın kulları…’

Fe de‘â rabbehû ennî mağlûbun fe’ntesır(54.10).

‘Nuh efendisine seslendi: ‘Ben yenildim, yardım et!’

Gul lev kâne me’ahû âlihetun ke mâ yegûlûne izen le’bteğav ilâ zi’l‘arşi sebîlâ(17.42)

‘Şöyle söyle: Eğer onların iddia ettikleri gibi başka tanrılar da bulunmuş olsaydı o takdirde tahtın sahibi ile kavgaya tutuşmak için fırsat kollarlardı.’

Allah’ın dışındaki şahısların özel isimlerinin başlarında kullanılan lakaplar, daimi sıfatlar, unvanlar, payeler ve namlar ister özel isimleriyle beraber, ister onlardan yalıtılmış bir şekilde olsun büyük harfle başlatılarak yazılmalıdır.[536]

El-mesîhu ‘ise’bnu meryem(3.45)

Kutlu Meryem oğlu İsa

Tebbet yedâ ebî lehebin ve tebb(111.1)

Elleri kurusun kahrolası Yalazlı’nın![537]

Ancak adı bilinmeyen birinden unvanı ve toplumsal statüsü ile bahsediliyorsa bunların büyük yazılmasına gerek olmadığını da belirtmek gerekir. Mesela Kuran’da bahsedilen firavunun adı bilinmediği için ‘firavun’ kelimesini yazarken yukarıda işaret ettiğimiz şekliyle transkripsiyonlu, üstelik cümle başındaki bir kelime ya da

---

[535] Kuran’da e*r-rahmân* namı, Allah zikredilmeden tek başına ‘Fatih’ veya ‘Yavuz’ namları gibi kullanılmıştır. Fakat *rahîm* sıfatı aynı şekilde kullanılmamıştır.

[536] Fatih(nam) Sultan(unvan) Mehmet(özel isim) gibi. Ayrıca krş. Büyük Petro, Kanuni Sultan Süleyman, Yavuz Sultan Selim, Gazi Mustafa Kemal…

[537] Bkz. ‘Özel isimler’in eşdeğerliği.

özel isim olmamasına rağmen ilk harfini büyük harfle yazmak doğru değildir.[538] 'Firavun 2. Ramses' gibi belli veya bilinen bir firavunu işaret etmiş olsaydı bu düşünülebilirdi. Yine örneğin bir çeviride Yusuf hikâyesindeki *imraatu'l-'azîz* tamlaması 'soylunun karısı/kurmayın karısı' veya 'saygın kişinin karısı' vb. şekilde çevrilmesi ve yazılması gerekirken 'Aziz'iz karısı'[539] yani sanki Aziz adında tanınan bir kişinin eşini akla getirir tarzda büyük harfle yazılması ve kesme işareti ile ayrılması da bizce uygun değildir.

Bunların dışında *leyletu'l-gadr*(97.1) tamlaması özel bir gece olduğu için 'Planlama Gecesi'[540] olarak, *ve'l-fecri ve leyâlin 'aşr*(89.1-2) yeminlerindeki *leyâlin 'aşr* tamlamasındaki bahsedilen geceler özel oldukları için büyük harfle 'On Gece' şeklinde çevirileri düşünülebilir.

13.2. Kısa Çizgi

Kuran'daki ara cümleleri(*el-cumelul-i'tiradiyyeh*) belirtmek için kısa çizgiler kullanılabilir. Bir bakıma bugün Arapçada ve Türkçede sıkça kullanılan yani(Ar. *ya'ni/a'ni*) sözcüğünün yerini tutuyordu. Bu kelime Kuran Arapçasında lafzen hiç kullanılmamıştır.

Gul huve-allâhu- ehad..(111.5)

---

[538] *Gavmu tubba'* tamlamasındaki *tubba'* sözcüğü eskiden İran hükümdarları için söylenen 'şah' gibi eski Yemen hükümdarlarının sanı idi. Dolayısıyla 'tubbanın halkı' olarak çevrilebilir. Bkz. Mevdudi, Ebu'l-Âlâ, *Yüce Kur'an-ı Kerim ve Meâli ve Tefsir Notları*, Birleşik yay. t.siz c.3, s.497

[539] Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, s.238

[540] Kültürümüzde Kadir Gecesi olarak bildiğimiz gece aslında melekût âlemin yeni planlarının ve programlarının yapıldığı bir yılbaşı gibidir.

'Şunu söyle: 'O-Allah-tektir.[541]Evet, Allah mutlak saltıktır.[542] Ne birini doğurmuş ve ne de birinden doğmuştur. Hiç kimse onun dengi değildir.' [543]

Huve'llâhu-llezi lâ ilâhe illâ hû

'Onun-Allah'ın-kendisinden başka hiçbir tanrı yoktur.' [544]

Zalike'l-kitâbu -lâ raybe fîh- huden li'l-muttagîn(2.2)

'İş bu buyruk-hiç şüphesiz- sakıngan kimseler için bir kılavuzdur.'

13.3. Ünlem

Alay(ironi)[545] taşıyan ifadelerde 'sözüm ona' anlamında ünlem kullanılabilir.

Zug inneke entel-'azîzu'kerîm(44.49)

'Cezanın tadını çıkar, sen her şeyi ile güçlü ve soylu kimse(!)[546]

Fe zûgu'l ' azâb(3.106)

'Cezanın tadını çıkarın(!)'

13.4. Üç Nokta

Herhangi bir nedenle bitmeyen cümlelerin sonuna ya da söylenmek istenmeyen sözlerin yerine konulabilir.

---

541 Kanaatimize göre burada *ehad* derken Allah'ın bir tane tanrı olduğundan çok onun eşsizliği, yegâneliği ifade edilmektedir.

542 *Es-samed* sözcüğünü anlamca karşılayacak başka bir sözcük bulunmadığı için felsefede ve sosyolojide kullanılan 'saltık' sözcüğünün oldukça karşılayabileceğini düşündük. ''Saltık…fel. 1. Kendi başına var olan, hiçbir şeye bağlı olmayan, bağımsız, mutlak. 2. sos. Bağımsız, göreli olmayan ve kendi başına tam sayılan(bir olgunun niteliği).'' Parlatır vd. age. c.2, s.1900

543 Şöyle de çevrilebilir: 'Onun yani Allah'ın tek olduğunu söyle! Evet, Allah saltıktır; Ne birini doğurmuş ve ne de birinden doğmuştur; Hiç kimse onun dengi değildir.'

544 Allâh sözcüğünü i*'tirâdiyyeh* olarak kabul etmezsek şöyle çevirebiliriz: 'O kendisinden başka hiçbir tanrının bulunmadığı Allah'tır.'

545 Bkz. Günay, age. s.244

546 Şöyle de çevrilebilir: 'Cezanın tadını çıkar. Sen başlıbaşına güçlü ve soylu adam(!)'

Lev lâ en reâ burhâne rabbih... Kezâlike linesrife ‘anhu’s-sûe ve’l-fehşâe innehû min ‘ibadine’l-muhlesîn(12.24).

‘Efendisinin açık işaretini görmemiş olsaydı şayet… Yaa… Kötülüğü ve fuhşu bertaraf etmek için işte böyle hareket etmiştik. Çünkü kendisi seçkin kullarımızdan biriydi.’

Ve men ‘esânî fe inneke ğafûrun rahîm(14.36)

‘Bana uymayana gelince… Ne diyeyim ki? Sen bağışlayıcısın ve şefkat sahibisin.’

13.5. Noktalı Virgül

Noktalı virgülün kullanılacağı yerler bellidir. Sadece bir örnekle yetinelim.

Ve innehû huve edheke ve ebkâ ve innehû huve emâte ve ehyâ(53.43-44)

Güldüren de o, ağlatan da; öldüren de o, dirilten de.

13.6. Soru İşareti

Çevirmenler, normal kullanım yerleri dışında Kuran çevirisinde bilmedikleri ve anlamadıkları kavram ve kelimelerin ardından parantez içinde soru işareti(?) koyarak tam olarak anlamı tespit edemediklerini gösterebilirler

13.7. Parantezler

Noktalama işaretleri içinde ‘parantezler’[547] konusu yıllardır yoğun bir şekilde tartışıla geldiği için zamanla özel bir önem kazanmıştır. Bu yüzden diğer işaretlere göre üzerinde biraz daha geniş durulması gerekir.

Çeviri metinde anormal derecede çok parantez kullanımı okuyucuyu yormakta, onun canını sıkmakta ve konuyu dağıtmaktadır. Bu yüzden olsa gerek, meşhur bir meal yazarı parantezlerin hepsini kaldırmakla övünmektedir. Ancak yaptığı parantez işaretini düzleştirip kesme işaretine dönüştürmekten başka bir şey değildir.[548] Bu da sorunu çözmemektedir. Parantezleri kullanmalı mıyız, kullanmamalı mıyız? Kullanacaksak nasıl ve ne derece kullanmamız gerekir? Konuyu sağlam bir zemine oturtmak için başta parantezlerin niçin gerekli olup olmadığının sorusunu kendimize sormalıyız? Ama ondan da önce parantez kullananların buna neden o kadar çok gerek duyduklarını araştırabiliriz. Öyle görünüyor ki en önemli nedenlerden biri meal yazarlarının Kuran’daki bazı özlü ifadeleri Türkçeye bire bir; harfi bir aktarım ile ve nerde ise Ortaçağ Kitabı Mukaddes çevirmenlerinin yaptığı gibi aynı sayıda sözcükle çevirmeye kalkışmalarıdır. Her ne kadar meal yazarlarının çoğu anlamına göre(mefhumi) tercümeyi savunduklarını söyleseler de uygulamada harfi tercüme yapmaktan kendilerini alamamaktadırlar. Harfi tercümenin yetersizliğini görünce bu eksikliği telafi etmek için parantezlerden, ayraçlardan ve bazen de gereksiz yere dipnotlardan[549] yararlanmaktadırlar. Harfi aktarımın ardında

---

[547] ‘‘Parantez:…1-Cümle içinde geçen bir sözü metin dışı tutmak için o sözün başına ve sonuna getirilen yay biçimindeki işaret, yay ayraç. 2-mec. Konunun dışında kalan söz ve yazı....’’ Parlatır vd. age. c.2, s.1765

[548] Öztürk, age. s.5-8

[549] Dipnotların kullanılması gerektiğini daha önce söylemiştik. Ancak harfi harfine anlaşılmaz bir tercüme yapıp daha sonra dipnotta ’Yani...’diye açıklamak yanlış bir uygulamadır. ‘‘…yaş ve kuru(3)

yatan bir sebep de Kuran kelimelerini ve cümlelerini kutsallaştırmaktır. Bunun yanında çeviri yaparken savunmacı ve ispatçı bir tavır takınmanın parantezlerin aşırı bir biçimde kullanılışı ile yakın ilgisi olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca anladığımız kadarıyla çeviri sürecinde gayet soğukkanlı ve sakin olması gereken birçok meal yazarı, muhtemelen bilinçaltında Kuran'ı tahrif etme korkusu, ithamı ve endişesi içinde hareket etmiş olmalıdır.[550] Mesela orijinal metinde açıkça var olmayan fakat anlamca var olan bir kelimenin, edatın ya da cümle öğesinin parantez içine alınması ve nerdeyse kaynak metindeki her bir sözcüğe karşılık çeviri metinde de bir sözcük bulma çabası biraz da bu endişelerden ileri gelir. Serbest çeviride bunlara gerek olmadığı gibi çevirmenin öncelikle bir takım kimselere değil, Allah'a vereceği hesabı düşünmesi, insanlara hesap verme endişesiyle doğru bildiği yoldan şaşmaması beklenir.

Gereğinden fazla parantez kullanma nedenlerinden bir diğeri meal yazarlarının ekserisinin parantez kullanımında tespit edilmiş genel geçer kurallara bağlı kalmaksızın hareket etmeleridir. Zira parantezleri kullanma işinde işin ucunun biraz kaçırıldığı ve parantezlerin belli bir kayda bağlı kalmaksızın, çarpık ve tutarsız kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bir bakıyoruz bazı meallerde kendi mantıkları açısından düşündüğümüzde bile hiç gerek yokken parantez[551] veya ayraç kullanılırken normal olarak parantez konacak veya ayraç konacak yere parantez konulmamaktadır.[552]

Ğulibeti'r-rûm…(30.2-4)

---

hiçbir şey yok ki, apaçık bir Kitap'ta bulunmasın.'' Dipnot:3 'Yaş ve kuru': Canlı cansız. Hamidullah, age. s.281(6.59)

550 Herhalde 'Bakın, ben ihanet etmiyorum, aslında bu kelimenin ne anlama geldiğini de biliyorum.' demek istenmektedir?

551 …*sevâun 'aleyhim*…(2.6) ''…(onlar için) birdir…'' Koçyiğit, age. s.2

552 Bkz. Çeviri Hataları': 'Atlama-Çıkarma'

‘‘2-Rum(lar) yenildi: … 4-… (Onların) bu yenilgilerinden önce de, sonra da emir Allah’ındır(ferman O’nundur). O gün müminler sevinir(ler).’’ [553]

Burada parantezler açıp çoğul eki ‘ler’i koymak ya da ‘onların’ iyelik zamirini paranteze almak gereksizdir. *Er-rûm* zaten Romalılar demektir. Özellikle ikinci ‘ler:’’ çoğul eki için konuşmak gerekirse; Arapça gramerine göre fiil başta olunca özne çoğul olsa bile fiil tekil gelir. Ancak bu kural Arapça için geçerlidir. Türkçeye aktarırken Türkçenin dilbilgisi kuralları geçerli olmalıdır. Arapçanın dil kurallarını Türkçede gerçekleştirmek diye bir şey mevzubahis olamaz. Ayrıca ‘Emir Allah’ındır’ dedikten sonra parantez açıp ‘ferman O’nundur’ demeye gerek yoktur. İfadedeki *el-emr* ferman anlamına geliyorsa doğrudan ferman biçiminde yazmak gerekir. Mesele, dillerin yapıları ve birbirlerini karşılama tarzları ile ilgili düşünülmelidir. Dillerin kendilerine özel değişik yapılarından dolayı birbirlerini gerek kelime, gerek cümle ve gerekse cümledeki öğelerin sıralanışı ve isimlerin halleri bakımından değişik biçimlerde karşılama biçimleri vardır. Bu gibi durumlardan dolayı parantezlere ihtiyaç yoktur. Dolayısıyla parantezler tamamen gereksiz yere konulmuştur.

Benzer durum Ateş’in mealinde *ini’l-hukmu illâ li’llâh*(12.67) cümlesinin tercümesi yapılırken de görülmektedir. Ödünçleme sözcük(hüküm) kullanılarak ‘Hüküm yalnız Allah’ındır’ diye tercüme edildikten sonra ‘İşte buradaki ‘hüküm’ takdir etmek demektir.’ türünden açıklamaya girişilmektedir.[554] Halka yapılan bir çeviride buna gerek olmadığını diğer bir ifade ile okuyuculara Arapça öğretmediğimizin farkına varmamız gerektiğini belirtmek istiyoruz. Bu tür uygulamalar yüzünden bazı mealler bir hocanın ders notlarını hatırlatır bir görünüm arz etmektedir. Tahtaya *ini’l-hukmu illâ li’llâh* ibaresini yazan bir hocayı gözümüzün

---

[553] Ateş. Age. s.403

[554] ‘‘67-…Hüküm, yalnız Allah’ındır.(O size ne takdir etmişse muhakkak olacaktır).’’ Ateş, age. s.242

önüne getirelim. 'Bakın çocuklar' diyor. 'Buradaki 'hüküm' kelimesi sizi yanıltmasın. Aslında 'takdir' anlamında söylenmiştir.[555]

Bazen başka garip durumlarla karşılaşmak olasıdır. Örneğin birtakım meal yazarları bazı kelime veya cümleleri hiç çevirmeden tercüme metne aktardıktan sonra Türkçedeki karşılığını parantez içine yazmaktadırlar? Bu davranışı anlamak zordur. Önce çevirmeksizin aktarımda bulunup sonra parantez içinde faydalı bir malumatı ve ayrıntıyı verir gibi anlamını yazmak veya tersini yani 'alımlama'[556] yapmak pek mantıklı bir davranış olmasa gerektir.

Ve'dhulu'l-bâbe succeden ve gûlû hıttah… (2.58)

Ateş: ''58- …secde ederek kapısından girin ve 'hitta(Ya Rabbi, bizi affet)' deyin ki...''[557]

Burada 'hitta' yazmaya ve anlamını parantez içinde belirtmeye gerek yoktur. Anlamı 'hitta' olmaksızın doğrudan yazılmalıdır.

Bu ana kadar söylediklerimiz parantezlerin sayısının hiç gereği yokken ve fazla kullanılması ile ilgili idi. Asıl soruya gelirsek; 'Niçin parantezler olmalıdır veya hiç olmamalıdır?' Kaynak metnin çevirisinde parantez kullanımının doğru olmayacağı kanaatini bizde paylaşıyoruz. Estetik olarak da bu kadar sık parantez kullanımının güzel olmadığı doğru ama bizce olmamasının gerekçesi Kuran'ın 'söz'

---

555 Özellikle tefsirli veya dipnotlu tercümelerde bir kısım ifadeler veya pasajlar doğru yorumlanmış olmasına rağmen tercümeleri yanlış veya eksik yapılabilmektedir. Bu çeşit tercümelerden birileri bazı anlamları çıkardığını iddia ediyorsa bunun sebebi öğrenilmiş veya şartlanılmış doğru yorumlar olmaktadır. Bir şekilde edinilmiş bu yorumlardan haberi olmayan kişi normal olarak yapılan tercümeden iddia edilen anlamları çıkaramaz. Bu hatayı işlemede anlam olarak karşılayacak kelime ve ifadeyi kullanmak yerine ödünçlenen kelimelerden ve tabirlerden vazgeçemememin ve harfi tercümenin etkisi vardır.

556 ''Şehrin kapısından secde ederek, saygılı bir tavırla girin ve 'Affet bizi ya Rabbena(hıtta)' deyiniz ki…'' Yıldırım, age. s.8. Bu konuda Bkz. Boztaş, age. s.87

557 Ateş, age. s.8, Başka bir örnek olarak (8.70)'in tercümesi için Bkz. ''70. …Çünkü Allah gafurdur, rahimdir(affı, merhameti ve ihsanı boldur).'' Yıldırım, age. s.185

veya ‘sözlü bir metin’ oluşu ve insanlara okunmak üzere tasarlanışı ile daha sağlam bir zemine oturtulabilir. Kuran en başta insanlara sözlü okunmak ve aktarılmak için hitâbî bir dille ifade edilen sözlü bir anlatım olduğuna ve sözlü anlatımlarda parantez kullanılmadığına göre parantezlerin hiç kullanılmaması gerekir. Çünkü özellikle eski hatipler bugünkü gibi konuşmalarında parantez veya ‘antrparantez’ açıp konuşmazlardı. Söyledikleri ve söyleyecekleri her ne varsa o konuşmanın bütünlüğü içinde ifade edilirdi. Bugün bile biz parantezli yazılmış bir konuşmayı başkalarına rahat okuyamayız. Parantezler daha çok bilimsel makaleler ve bilgilendirici metinler için söz konusu olabilir. Kuran tercümesi sadece bir başına okunan değil başkalarına veya grup önünde okunan ve dinlenen bir eser olmalıdır. Parantezlerin yanında bölü çizgisi(taksim) ve ayraçların kaynak çeviri metinde kullanılmasına gerek bulunmadığını düşündüğümüzü de belirtmiş olalım.

Bütün yukarıda işlenenlerin dışında diğer noktalama işaretleri de yeri geldikçe kullanılmalıdır. Mesela başkalarından aktarılan sözleri ya da özel olarak belirtilmek istenen kelimeleri anlatmak için tırnak işaretleri yanında her bir *vahy*(buyurum) parçasını ayrı ayrı belirtmek için yıldızlar(üç yıldız) veya paragraf işaretleri de düşünülebilir.[558]

---

[558] Farklı diyalogları belirtmek için uzun çizgiler(konuşma çizgileri) koymanın imkânı araştırılabilir.

3-ÇEVİRİ SÜRECİNİN BAŞLAMASI

A) KAYNAK METNİN ÇEVİRİ AMAÇLI ÇÖZÜMLENMESİ

Çeviri işi her şeyden önce okuma, çözümleme ve anlama işidir. Kuran'daki metinler birer sözlü metin olduğuna göre bu metinleri veya metin birimlerini çözümlerken bazı hususları dikkate almamız icap eder. Daha önce baştan sona birçok kez okunmuş olması gereken bütün Kuran metninin, çevirisi yapılacak her hangi bir biriminin de ayrıca baştan çok iyi okunması, çözümlenmesi ve anlaşılması gerekmektedir. Bunun için de dilsel bilgilerin yanında bir metnin oluşumunu etkileyen, onun anlamını, bilgi yapısını ve değerini belirleyen dil dışı öğeleri(durum)[559]; kültürel art alanı, metnin asıl ve görünen kaynağını, seslenenin genel amacını, nerde ne zaman, kimlere, nasıl ve hangi özel amaçla seslendiğini(geniş bağlam), verilen tepkileri ve metin kontekstlerini(dar bağlam) iyi tespit etmek lazımdır. Nida'nın dediği gibi; ''İster bir paragraf, ister bir bölüm, ister bir kesim, isterse bir kitap olsun belli bir birimin anlamı, uzunluğuna bakılmaksızın kendisiyle ilgili söylemin daha geniş toplam bağlamı açısından çözümlenmelidir. Başka deyişle, çözümlenmek üzere ele alınan birim, kendi başına ayrı bir öğe olarak düşünülemez; bu birimin, toplam söylemin bütünleyici bir parçası olarak görülmesi gerekir.''[560] Bu nedenle Kuran içindeki metinlerin ve metin birimlerinin doğru bölümlenmesine[561], genel ve özel hedeflerin yanında anlamların da çelişmeden birbirini bütünlemesine(bütünsellik) dikkat etmek şarttır. Ayrıca kaynak metindeki anlaşılmayan bazı sözcüklerin ve kavramların anlamlarının tespiti amacıyla tüm

---

[559] Bkz. Boztaş, age. s.49
[560] A.Nida, Evgene, 'Çeviri Süreçleri', Rıfat, Mehmet, *Çeviri(bilim) nedir?-Başkasının Bakışı*, Dünya yay. İst. 2004, s.104
[561] Bkz. 'Bölümleme' Boztaş, age. s.26

metni veya durumu dikkate alarak bazı 'atomistik'[562] incelemeler yapılabilir. Kıssaların başta Kuran içinde olmak üzere varsa Kutsal Kitap'taki değişik versiyonları üst üste konularak bazı kısımları daha iyi anlaşılabilir. Özellikle hukuki ifadelerle ilgili değişik pasajlar kronolojileri doğru tespit edilmek suretiyle daha doğru yorumlanabilir. Dolayısıyla çözümleme sürecinde dilsel kaynakların yanında tefsirlerin, rivayetlerin ve farklı kişilerce değişik zamanlarda yapılmış yerli ve yabancı Kuran ve Kitabı Mukaddes çevirilerinin verileri bizim için önem arz etmektedir.[563]

B) ÇEVİRİ İLKELERİNİN VE KURALLARININ TESPİTİ

''Çeviri ilkesi, çeviri kuralları oluşturulmasına temel teşkil edecek diller arası dilbilimsel bir eşdeğerlik kurma yönelimi sağlamayı hedefleyen bir deyiştir.''[564] Çeviri kuralı ise, ''Eşdeğerliği sağlarken çevirmenin kaynak metni çözümlemesi ve erek dilde eşdeğerlik seçenekleri arasından birini seçebilmesini sağlayan kuraldır.''[565] Bu arada bazı kaynaklarda çeviri ilkesi olarak geçen hususların diğer bazı kaynaklarda kural olarak geçtiğini belirtmiş olalım.

Açılamalı Çeviri Terimleri Sözlüğü'nde belirtilen aşağıdaki çeviri ilkelerinin bir Kuran çevirisi için de geçerli olabileceğini düşünüyoruz:

''a-Çeviride eşdeğerlik dil düzeyinde değil, söylem düzeyinde oluşturulur.

b-Çevirmenler sözcükleri değil, verilen bir bağlamda sözcüklerin anlamlarını çevirirler[Çevirmenler tek tek edatları, sözcükleri veya cümleleri değil, sözcüklerin

---

[562] Bkz. Boztaş, age. s.15
[563] Bkz. 'Kaynakların Tespiti' konusu
[564] Boztaş, age. s.34
[565] Boztaş, age. s.35

bulundukları büyük ve küçük bağlamlardaki metinlerin anlamlarını aktarırlar. Diğer bir ifade ile ‘‘Çeviri sözcükler arasında değil, anlamlar arasında yapılır.’’[566]]

c-Erek metin kaynak metnin düz ve yananlamlarının içerdiği bilgiyi mümkün olduğunca aynen aktarmalıdır.’’[567]

Bunların yanında çeviri kuralı olarak düşünebileceğimiz kurallar da koyabiliriz. Mesela bir Kuran çevirisi yapacak çevirmenin okuyucuların algılamalarını dikkate alması gerektiği bir kural olarak kabul edilebilir. Bunun yanında şu hususlar da birer kural olarak değerlendirilebilir:

1-Kaynak metinde anlaşılmayacak hiçbir ifade yoktur ve çevirmen anlamadan çeviri yapmamalıdır.

2-Bilinçli olarak, özel bir anlamı ve mesaj değeri olan her küçük veya büyük çeviri birimi Türkçeye çevrilmelidir.

3-Çeviride hiçbir şey üstünkörü geçiştirilmemeli ve gizli bırakılmamalıdır. Birileri ne düşünür endişesi ile veya başka gereksiz vehimlerle hareket etmemeli her şey olduğu gibi bütün berraklığı ile ortaya konmalıdır. Çeviri bir ihanet belgesi olmamalıdır.

4-Çeviri anadile yapılır.

İlerde elimizi kolumuzu bağlayabilecekleri için ilkeleri ve kuralları artırmak doğru değildir. Göktürk’ün dediği gibi; ‘‘Yerine göre bir genel çeviri ilkesinden ya da ötekinden özveride bulunabilir. Burada önemli olan, çevirmenin nerede nelerden özveride bulunabileceğini bilmesi, yaptığı her seçimde metnin izleksel örgüsüne

---

566 Barzan, age. s.245
567 Boztaş, age. s.34

bağlı kalmasıdır. Bu da iki dilin enikonu bilinmesinin yanı sıra, belli bir okuma deneyimini, kavrayış genişliğini, beğeni eğitimini, duyarlılığı gerektirir.''[568]

C) ÇEVİRİ TÜRLERİNİN VE STRATEJİLERİNİN TESPİTİ

Bir metnin çevirmen tarafından, çeviriye yaklaşımına bağlı olarak belli amaçlar doğrultusunda çevirisi için tespit edilen ve uygulanan tutarlı hareket planına 'çevirisi stratejisi' adı verilir.[569] Kuran metninin çevirisi için tek bir strateji yerine farklı bölümleri ve pasajları için duruma göre değişik stratejilerin[570] ve yöntemlerin uygulanabileceğini düşünüyoruz. Bunda metnin işlevi, başta tespit edilen hedefler ve hedef kitlenin ihtiyaçları belirleyici bir role sahiptir. Ancak genel anlamda konuşacaksak, Kuran metni için hedef(betimleyici) odaklı ve süreç odaklı(işlevsel-iletişimsel) yaklaşımlar paralelinde yeri geldiğinde birbirleriyle oldukça ilişkili 'deyimsel çeviri[571], yerlileştiren çeviri(yerlileştirme)[572], özgür(serbest) çeviri[573], anlamına göre çeviri[574], iletişimsel çeviri[575]' stratejilerini uygulamak kabul edilebilir. Diğer taraftan kısmen veya tam olsun, kuralcı ve kaynak metin odaklı yaklaşımların

---

[568] Göktürk, age. s.54
[569] Bkz. Berk, age. s.105 ve Boztaş, age. s.36
[570] Wermeer, ''Erek metin için tek bir çeviri modelinin var olduğunu düşünmek son derece yanlıştır.'' der. Berk. age. s.57
[571] ''Anadili konuşacakların kullanacakları türden ifadelerle, erek dildeki yerleşik geleneklere uygun olarak bir erek metin üretmek.'' Boztaş, age. s.43
[572] ''Lawrance Venuti kaynak metnin yabancılığını erek dil okuyucuları için mümkün olduğunca azaltmak amacıyla saydam ve akıcı bir biçemin benimsendiği bir çeviri stratejisi olarak tanımlar.'' Berk. age. s.164-165
[573] ''Çevirmenin kaynak metnin biçiminden çok içeriğini ön plana çıkardığı çeviri stratejisi'' Berk, age. s.143
[574] ''Kaynak metnin anlamının ya da 'ruh'unun aktarımını öne çıkaran bir çeviri anlayışını tanımlamak için kullanılan genel bir terim. Horatius tarafından sözcüğü sözcüğüne çeviriye karşıt olarak kullanılan bu yöntemin amacı erek dil ve kültürün dilsel ve kültürel normlarına uygun, erek dil okurunun 'yabancı' olarak görmeyeceği bir çeviri yaratmaktır.'' Berk. age. s.91
[575] ''Erek dil okuru odaklı iletişimsel çeviri, doğallıkla kaynak metnin iletisini ön plana çıkaracak ve kaynak metnin işlevini ve etkisini erek metinle yaratmak isteyecektir.'' Berk. age. s128

etkisinde oluşturulan ‘kısmi çeviri[576], bağımlı çeviri[577], satırarası çeviri, sözcüğü sözcüğüne çeviri, harfi çeviri, öykünme çeviri[578], dilsel çeviri’nin[579] yanında metin türünü tamamen veya kısmen değiştirmenin[580] uygun olmayacağı kanaatini taşıyoruz.[581]

D) ÇEVİRİ İŞLEMLERİNİN TESPİTİ

Gerek kaynak dil kültürü ve hedef dil kültürü arasındaki uyumsuzluklar ve gerekse kaynak dil ve hedef dil arasındaki yapısal dolayısıyla dilbilgisel, sözcüksel, sözdizimsel, kullanımsal farklılıklar(kaydırmalar)[582] kaçınılmaz olduğundan, hedef kültür normlarına bağlı olarak çalışacak bir çevirmenin Kuran’daki bir metni veya metin birimlerini hedef metne aktarırken anlamsal eşdeğerliliği sağlamak için aşağıda sayacağımız çeviri işlemlerine başvurmaktan çekinmemesi gerekir. Baştan şunu belirtelim ki, yeri gelince uygulanması gereken çeviri işlemleri ihmal edildiğinde daha önce de saydığımız birçok çeviri hatası meydana gelebilmektedir.

---

576 ‘Metnin bazı bölümlerinin, genellikle de sözcüklerin ‘çevrilmemiş’ olarak bırakıldığı çeviri türü için J.C. Catford tarafından kullanılan terim. Bu duruma, gerek ‘çevrilemez’ unsurlarla başa çıkma yöntemi olarak gerekse erek metne bir kaynak dil çeşnisi katmak amacıyla yazın çevirisinde oldukça sık rastlanır.’’ Berk. age. s.132
Not: Biz Kuran’da sadece *el-hurûfu’l-mugatta‘ah* diye bilinen harflerin çevrilmeden; ‘doğrudan aktarım’ yoluyla çevrilebileceğini düşünüyoruz.

577 ‘‘Çevirmenin, erek dilin dilbilgisel yapısına genel hatları ile uyarken, kaynak metnin biçimsel özelliklerini de aktarıp bir erek metin oluşturulmasını öngören bir çeviri stratejisi.’’ Boztaş, age. s.16

578 ‘‘Çevirmenin kaynak metindeki bir takım öğeleri anlamsal, kökenbilimsel ve zamansal özelliklerini yansıtarak sözcüğü sözcüğüne sadık bir çeviri yaklaşımı ile erek metne aktarması.’’ Boztaş, age. s.86
Not: Yazıcı ve Berk, ‘öykünme’yi çevirmenin kaynak metinden esinlenerek yeni ve özgün bir metin oluşturması(uyarlama) olarak tanımlamaktadırlar. Bkz. Yazıcı, age. s.67 ve Berk, age. s.142

579 ‘‘Çeviriyi, metnin içeriğini ve sözcüklerin yananlamlarını yok sayarak yalnızca kaynak dildeki dilsel birimlerin erek metinde eşdeğerliğiyle karşılanması olarak gören yaklaşım.’’ Berk, age. s.112

580 Bkz. Boztaş, age. s.78

581 Ayrıca ‘‘anlatının çağdaş bir yer ve zamana aktarılması’’ anlamında ‘kültürel çeviri’nin Türkçe Kuran çevirisi için uygun bir yaklaşım olmayacağını düşünüyoruz. Bkz. Berk, age. s.135

582 Bkz. Berk, age. .s.131

Kaynak metindeki tek bir sözcük, sözcük öbeği veya bölüm hedef metne eşdeğer içeriklere/içlemlere sahip birden çok sözcükle veya öbekle aktarılarak kaynak metne göre hedef metin daha da uzatılarak 'açımlama'[583] yapılabilir. Bunun tam tersi bir durum da söz konusu olabilir. Yani kaynak metindeki bir fikir, hedef metinde daha az sözcük kullanılarak eksiksiz aktarılabiliyorsa ve daha kısa bir metin oluşturma imkânı varsa 'kısa ve açık'[584] diye tabir edilen işlemi uygulamaktan korkmamalıdır. Bu konuda önümüze gelen hiçbir fırsat kaçırılmamalıdır. Çeviri metni ve içerdiği ifadeler ne kadar kısa ve özlü olursa çeviri o kadar iyi ve güzel olacaktır. Genellikle Arapçadan Türkçeye yapılan çevirilerde aynı anlamsal içeriğe sahip hedef bölüm veya kesit daha uzun bir metin(uzatma)[585] oluşturma eğilimindedir. Bunun zıddı bir duruma yani ''kaynak metindeki bir metin kesitinin, erek dile aktarılırken, aynı anlamsal içeriğe sahip olmasına rağmen göreli olarak kısaltılması''[586] na (kısaltım) Kuran çevirilerinde bir öncekine göre daha az rastlanılır. Bunlara benzer bir durum 'yoğunlaştırma' ve 'yayılma(yayma)' olarak tanımlanır. 'Yoğunlaştırma'[587] ve 'yayılma'[588] daha çok kaynak dildeki 'öğelerin' hedef metinde daha az veya daha çok öğeye denk olmasına bağlı olarak hedef metnin kısalması ya da uzatılması olarak açıklanır. Bu konuda kullanılan bir diğer terim çifti 'genişletme' ve 'daraltma' dir. Ancak bir bakıma ''hedef metne açıklayıcı bilgi eklemek''[589] ve ''çevirmenin hedef dil okuruna anlamlı gelmeyeceğini düşündüğü bir bilgiyi hedef metne aktarmamak''[590] olarak anlaşılabilecek bu çeviri işlemlerine Kuran çevirisinde

---

[583] Bkz. Boztaş, age. s.7, Berk, age. s.87
[584] Boztaş, age. s.73
[585] Bkz. Boztaş, age. s.106
[586] Boztaş, age. s.73
[587] Bkz. Berk, age. s.165 Krş. 'Özlülük' s.144
[588] Bkz. Berk, age. s.163
[589] Bkz. Berk, age. s.124
[590] Bkz. Berk, age. s.111

yeltenmemek gerektiğini düşünüyoruz. Zira bunları kısmen özgün *gur'ân* metnine 'ekleme' ve 'çıkarma' olarak değerlendiriyoruz. Biz açıklayıcı bilgilerin hedef çeviri metne değil de bunun dışında çevirmen tarafından yazılan dipnotlarla, eklerle ya da yorumlarla okuyuculara ulaştırılmasını yeğliyoruz. Yukarıda benimsediğimiz çeviri işlemleri gerçekleştirildiğinde ister istemez; bazı durumlarda tabii olarak 'sözcük sayısını artırma'[591] ve 'sözcük sayısında indirgeme(yoğunluk)'[592] olacaktır. Kuran çevirisinde kelime sayısında sınırlama diye bir şey söz konusu olamaz. Çeviri metnin kaç kelimeden oluşacağını Türkçenin yapısı, ifade gücü ve ihtiyaçlar belirler. Hatta biz 'daha açık hale getirme'[593] ve 'örtükleme'[594] işlemlerinin de yeri geldikçe uygulanmasının gereğine inanıyoruz. Zira hedef metin bazı durumlarda daha açık hale getirilmezse diğer bir deyişle 'atlama' yapılırsa bunun 'eksik çeviri'ye yol açma ihtimali vardır.[595] Aynı şekilde bazı durumlarda 'örtükleme' işlemini yapmamak da artık çeviriye neden olabilir.[596]

Yuridûne en yutfiû nûra'llâhi bi efvâhihim(9.32)

'Ağızlarıyla <u>üfleyerek</u> Allah'ın ışığını söndürmek istiyorlar.'

Ve'tesımû bi habli'llâh cemî'â(3.103)

'Hepiniz Allah'ın <u>uzattığı</u> ipe tutunun'

Tamamen dillerin yapıları ve birbirlerini karşılamasından kaynaklanan ve ana metinde anlam olarak var olmasına rağmen lafız olarak bulunmayan edatları veya

---

591 Bkz. Boztaş, age. s.95
592 Bkz. Boztaş, age. s.95
593 ''Kaynak metinde dile getirilmeyen, ama bu metindeki bağlamsal bilgi veya durumdan algılanabilecek, belirli anlamsal bilgileri daha iyi açıklamak için kullanılan veya erek dilin sınırlamalarından dolayı çevirmenin erek metne eklemesini içeren çeviri işlemi.'' Boztaş, age. s.41
594 ''Erek dili konuşanlar tarafından zaten anlaşılabilen, bağlamdan çıkarılabilen veya durumda betimlenmiş olan bilgileri, açıkça bir daha dile getirmeden aktararak erek metni daha ekonomik bir metin haline getirmeyi hedefleyen bir çeviri işlemi.'' Boztaş, age. s.85
595 Bkz. Boztaş, age. s.41
596 Bkz. Boztaş, age. s.85

kelimeleri açıkça belirtmediğimizde sanki en küçük bir darbe ile yıkılabilen harçsız bir duvar inşa etmiş oluyoruz. Dolayısıyla bu işlemleri uygulamak şarttır. Bu işlemleri yerine getirirken ayrıca parantez içinde göstermeye gerek yoktur.

Burada 'üst anlamlılık'[597] durumundan da söz edebiliriz. Kaynak metindeki birkaç alt anlamlı terim Türkçenin yapısından dolayı Kuran çevirisinde üst anlamlı terim olarak çevrilebilir. Mesela, *inne'l-muslimîne ve'l-muslimâti ve'l-mu'minîne ve'l-mu'minâti ve'l-gânitîne ve'l-gânitât*…(33.35) diye başlayan ifadeler, 'Allah'a teslim olmuş; ona güvenerek bağlılıkta bulunmuş, boyun eğmiş erkek ve kadınlar…' olarak çevrilebileceği gibi, 'Allah'a teslim olmuş, ona güvenerek bağlılıkta bulunmuş, boyun eğmiş kimseler…' olarak da çevrilebilir. Çünkü Türkçedeki kelimelerde birkaç istisna temelde dışında eril-dişil ayrımı yoktur.

Bütün bunlara paralel olarak kaynak metinde bulunmasa bile yeri geldikçe 'eksilti'[598], 'eksiltili karşılaştırma'[599] ve 'kesme' işlemlerine de teşebbüs etmenin bir mahsuru olmadığını düşünüyoruz. Peki, Kuran metnindeki eksiltili(*elliptical*) ifadeler nasıl çevrilecektir?

Türkçe edebi kullanıma uygunsa ve bir anlam kaybı olmayacaksa Kuran'daki eksiltili cümleyi benzer şekilde çeviri metne eksiltili aktarabiliriz. Bazen Türkçenin sınırlamaları gereği çeviri yaparken Arapçadaki eksiltili yapıları tamamlamamız söz konusu olabileceği gibi; eğer sözün gelişinden; durum ve dilbilgisi açısından eksik tarafı kolaylıkla anlaşılabilecekse kaynak metinde olmasa bile eksiltmelere de başvurulabilir.

Lev lâ en reâ burhâne rabbih…(12.24)

---

[597] Bkz. Boztaş, age. s.108
[598] Bkz. Boztaş, age. s.54
[599] Bkz. Boztaş, age. s.54

‘Efendisinin açıktan işaretini görmeseydi şayet...’

Fe emmâ men segulet mevâzînuhu fe huve fî 'îişetin râdiyetin ve emmâ men haffet mevâzînuhu fe ummuhu hâviyetun ve mâ edrâke mahiyeh. Nârun hâmiyeh (109.6-11)

'İyilikleri ağır basanlar memnun kalacakları bir yaşam süreceklerdir. Ancak hafif gelenler derin bir çukurun dibini boylayacaklardır. Bilir misin ne vardır orda? Harlı bir ateş!

Fe emmâ men ûtiye kitâbehu bi yeminihî fe yegûlu hâumu'graû kitâbiyeh… ve emmâ men ûtiye kitabehu bi şimâlih…(69.19-25)

‘Sicilleri uğurlu tarafından; sağından verilen kimse ‘Alın sicilimi siz de okuyun’ diyecek… uğursuz tarafından; solundan verilenlerse…’

Öte yandan gerektiğinde iletinin anlamı değiştirilmeksizin bir sözcük sınıfı başka bir sözcük sınıfı ile yeri değiştirilerek ‘yer değiştirme/yeniden anlamlama’ veya ‘yeniden sınıflandırma’[600] denen çeviri işlemleri de uygulanabilir. Dolayısıyla gerektiğinde ‘‘iki sözcüğü biçim ve işlev açısından değiştirerek, sözcük türlerini değiştirmesini sağlayan çeviri işlemi’’ olan ‘değiştirme’[601] yi de kabul ediyoruz. Aynı zamanda dilin kullanımından doğan edilgen çatı yerine etken çatı veya tam tersi bir durum olarak etken çatı yerine edilgen çatı kullanmak anlamında ‘başkalaştırma’[602] yoluna gidebilir.

Lem yelid ve lem yûled(112.3).

‘Ne kimseyi doğurmuştur; ne de bir kimseden doğmuştur.’[603]

---

[600] Bkz. Boztaş, age. s.114 ve Berk, age. s.163
[601] Boztaş, age. s.42
[602] Boztaş, age. s.21
[603] ‘… ne de doğurulmuştur’ değil.

Ayrıca ‘kaynak metinde olumsuz bir ifade şeklinde ifade edilen bir kavramı veya önermeyi daha deyimsel bir şekilde aktarabilmek için erek metinde olumlu bir öğe kullanmak’[604] olarak tanımlanan ‘olumlu yeniden düzenleme’ ya da bunun tersi bir işlem yapılabilir.

Ve lâ tegrabu’z-zinâ(17.32).

‘Zinadan uzak durun!’

Ve lâ tegrabû mâle’l-yetîm(17.34).

‘Öksüzün malından uzak durun..’

Bunların dışında ‘‘Çevirmenin açıklamak amacıyla ya da erek metne yüklenen kısıtlamalar yüzünden, kaynak metinde bulunmayan, ancak kaynak metnin betimlediği durumsal ya da bağlamsal bilgiden çıkarılabilecek belirli anlamsal detayları erek metni eklediği bir çeviri işlemi’’[605] olan ‘belirtik çeviri’ lüzumlu olabilir. Çeviri stratejilerinde belirttiğimiz gibi ‘öykünme çeviri’yi kabul etmiyorsak da bazı ‘öyküntü’ [606]işlemleri mümkün görülebilir.

Şimdi de biraz Kuran çevirisi için uygun olamayacaklarını düşündüğümüz çeviri işlemlerinden bahsedelim. ‘‘Çevirmenin, erek kitlenin beklentilerini karşılamak için, kaynak dildeki bir toplumsal-kültürel gerçeğin yerine erek dile özgü toplumsal-kültürel bir gerçeği koymasını içeren bir çeviri işlemi’’[607] olan ‘uyarlama’ Kuran çevirisi için uygun bir çeviri işlemi olarak benimsenemez. Zira birer tarihi şahsiyet

---

[604] Boztaş, age. s.82
[605] Berk, age. s.96
[606] ‘Kaynak dildeki bir sözcüğün ya da ifadenin erek dile söz konusu sözcük ya da ifadeyi oluşturan öğelerin sözcüğü sözcüğüne ve sırası bozulmadan çevrilerek aktarılması. İngilizcedeki *skyscraper* sözcüğünün ‘gökdelen’ olarak, *science-fiction* teriminin ‘bilim-kurgu’ olarak çevrilmesi gibi.’’ Berk. age. s.142
[607] Boztaş, age. s.105

olan kişilerin veya tarihi mekânların yerleri bizce değiştirilemez.[608] Kuran, eğlence için yazılmış bir tiyatro eseri veya roman değildir ki onda zevkimize göre değişiklikler yapalım.

Şunu da unutmayalım. Daha önce de başka bir vesileyle belirttiğimiz gibi kaynak metni 'yeniden düzenleme' yoluna gidebiliriz. Bu, buyurum(*vahy*) parçalarının geliş sırasını dikkate alarak onları yeniden sıralamak biçiminde olabileceği gibi, bir buyurum parçası içindeki tam bir cümle(*el-cumletul-mufideh*) karşılanırken o cümledeki öğe sıralamalarına ya da durak sıralarına riayet etmemek şeklinde de olabilir. Daha doğrusu kaynak metindeki anlamı en doğru ve en güzel iletmeye Türkçede hangi söz dizimleri elveriyorsa kelimeler ve cümle öğeleri ona göre sıralanmalıdır. Tekrar edelim ki; dillerin temelde yapılarının farklılığından ileri gelen dilbilgisel, kullanımsal ve kültürel farklılıktan doğan söylem evreni gibi birçok kısıtlamaları aşmak için bu işlemleri gerçekleştirmeye mecburuz. Aksi takdirde aktarım gereği gibi gerçekleşmez ve çeviri amacına ulaşmış olmaz.

E) UYGUN EŞDEĞERLİKLERİN SAĞLANMASI

Değişik eşdeğerlik uygulamalarına[609] tam girmeden önce şu hususu hatırlatmada fayda mülahaza ediyoruz.

''Hiçbir çeviriye sözcük, hatta sözcük öbeği çevirisi biçiminde başlanmamalı, en küçük birim olarak uzun tümceler ve görece kısa paragraflar ele alınmalıdır. Bu birimleri yazarken ya da başka birine yazdırırken çevirmen, deyiş gözü pekliği ve özgürlüğü göstermekten kaçınmamalıdır. Bundan da öte, ilk taslakta, salt en küçük

---

[608] ''*Asterix* çizgi romanlarının Türkçe çevirilerinde 'Obelix' karakteri 'Oburiks' olarak aktarılmıştır.'' Boztaş, age. s.105
[609] Bu konuda Bkz. Köksal, age. s.43-83 ve Aktaş, age. s93-172

eşdeğeri bulmaktan çok, deyiş bütünlüğünü yakalamayı amaçlamalıdır.’’[610] Kuran meallerinde ve tercümelerinde harfi yaklaşımın etkisi ile sözcüğü sözcükle, tamlamayı tamlama ile… vb. çevirme konusunda bazı zorlama teşebbüslerin varlığı da gözlemlenmektedir. Anlamı tam ve güzel veriyorsa böyle hareket etmenin mahsuru olmamakla birlikte bu konuda kesin bir kuralın bulunmadığını belirtmek isteriz. Her ne kadar bazı karşılıklı etkilenmeler olsa da milletler, dillerini, kelimelerini, dil kurallarını birbirlerine danışarak ve anlaşarak oluşturmadıkları için dillerinin ve kelimelerinin farklılıklarından dolayı birebir anlamın yansıtılamadığı durumlarda sözcük sayısına veya tamlama olup olmadığına bakılmaksızın çeviri işlemini gerçekleştirmek gerekmektedir. Yani yeri geldiğinde tek sözcük, tek sözcükle, iki veya üç sözcükle, tamlama ile veya sıfat cümlesi ile çevrilebilir. Yine tamlama, aynı veya farklı türde bir tamlama ile çevrilebildiği gibi bazen bir sözcük ile de çevrilebilir. Çeviri işlemleri bölümünde de savunduğumuz gibi lüzumu durumunda ‘ayrıntılı çeviri’ye veya ‘ekleme’lere ve ‘çıkarma’lar başvurmaktan çekinilmemelidir. Bu konuyu ‘sadakat’ kavramı ile ilişkilendirmek de öncelikle ‘sadakat’ kavramına sadakatsizlik ile ancak açıklanabilir. Bunların dışında özellikle ikinci bölümün başından buraya kadar ele aldığımız bütün konular ve hususlar dikkate alınmalıdır.

---

[610] Nida, agm, s.108

1. DİLSEL EŞDEĞERLİK

1.1. Sözcük, Sözcük Grupları ve Anlam Düzeyinde

1.1.1. Düzanlamsal ve Yananlamsal

Düzanlam, merkezi anlam; çekirdek anlam[611]; ilk anlam ve temel anlam diye de adlandırılır. Bir sözcüğün en yaygın, ilk akla gelen, asıl ve somut anlamıdır. Bir de bir kelime veya söz öbeğinin kendi çekirdek anlamının dışında başka taşıdığı anlamlar yan anlam olarak tanımlanır.

1.1.1.1. Sözcük

Sözcük düzeyinde eşdeğerlik, 'tam karşılık'[612] olarak da tanımlanır. Kuran'da buna örnek verilecek kelimelerden biri aslında 'yazmak/yazma' anlamında bir mastar olan *kitâb* kelimesidir. İsim olarak temel anlamı 'yazı' olan bu sözcüğün 'mektup, senet, evrak, metin, belge, sicil' gibi anlamlarının yanında 'ferman; buyruk' gibi yan anlamlarının bulunduğunu ve daha sonraları Arapçada bu kelimeye 'kitap' anlamının katıldığını daha önce belirtmiştik. Ama nedense bu kelime Türkçe Kuran tercümelerinde özellikle Allah için kullanılan bağlamlarda devamlı olarak çok sonraları kazandığı 'kitap' anlamı ile tercüme edilmiştir. Yine daha önce de üzerinde durduğumuz Kuran'daki *rabb* kelimesinin asıl anlamı 'sahip(*rabbu'l-'arş*)'tir. Fakat 'sahip' anlamını tamamen dışarıda bırakmaksızın 'efendi' anlamı Kuran'da daha yoğun hissedilmektedir.

Örnek verilebilecek bir diğer kelime *el-mâ'* kelimesidir. *El-mâ'* kelimesi Kuran'da bildiğimiz 'su' temel anlamının dışında yan anlamlar olarak 'sıvı, sperm;

---

[611] Köksal, age. s.49
[612] Bkz. Boztaş, age. s.100

er suyu; meni; atmık' için de kullanılır. Bugün Arapçada sıvı anlamında kullanılan *mâî* kelimesi o zamanlar muhtemelen kullanılmıyordu veya daha türetilmemişti:

> *Fe'l-yenzuri'l-insânu mime hulig. Hulige min mâin dâfig*(86.5-6)
> 'İnsan hangi şeyden üretildiğine bir baksın! Fışkıran bir sıvıdan üretildi.'[613]
>
> *Ve'llâhu halega kulle dâbbetin min mâ'*(24.45)
>
> 'Allah her kara hayvanını birer sıvıdan üretti.' [614]

Bu vesile ile son olarak *kâfir* kelimesinin anlamına kısaca değinmekte fayda mülahaza ediyoruz. *Kufr* veya *kufrân* mastarının Arapça *ismu'l-fâ'il* kalıbı *kâfir* olarak gelir. Kelimenin kökünde 'örtmek' temel anlamı mevcut olsa da ve bu yüzden Arapçada çiftçiye toprağa attığı tohumun üzerini örttüğü için 'örten' anlamında *kâfir* dense bile kul-Allah ilişkisi bağlamında *kâfir* kelimesinin Türkçe tam karşılığı 'nankör'[615] kelimesidir. Değişik meallerde verilen 'inkârcı/inkâr eden/inkâra sapan', inanmayan', 'yadsıyan', 'küfre batmış olan' vb. veya Türkçedeki ödünçlenmiş haliyle 'kâfir' anlamları bu sözcüğün anlamını asla tam olarak yansıtamamaktadır. Peki niçin 'nankör'? Kanaatimize göre bunu en iyi biçimde *melekût/mulk* kavramı bağlamında izah edebiliriz. Bu kavram temel alınmadan yapılan veya yapılacak açıklamalar istenen seviyede çarpıcı ve yeterli izahlar olmaktan uzak olacaktır. Çünkü bir insanın kendisini yoktan var eden ona sayısız iyilikler, güzellikler ve imkânlar bahşeden, sağlık ve sıhhat veren, şefkat ile davranan, hastalandığında kendisini iyileştiren, ekmeğini yediği ve suyunu içtiği, velinimeti, sahibi; efendisi(*rabbeh*) ve kral(*el-melik*)ı olan Allah'ı tanımaması, onun iyiliklerini, kadrini ve kıymetini bilmemesi, ona güven ve sadakatle itaat edip bağlanmaması(*lem yu'min*

---

[613] Veya 'İnsan hangi şeyden üretildiğine bir baksın! Bir atmıktan üretildi.'
[614] Veya 'Allah her kara hayvanını birer meniden üretti.' Bkz. Gürbüz, *Faruk, Tercüme Problemleri ve Mealler*, İnsan yay. İst. 2004, s.468
[615] 'Nankör' sözcüğü yanında bu sözcüğün eşanlamlıları 'iyilikbilmez/kadir kıymet bilmez' ve '(hukuki anlamda) tanımaz' anlamları *kâfir* kelimesinin içinde mündemiçtir.

bi'llâh) tam bir 'nankörlük(*kufr/kufrân*)tür.[616] Firavun dahi bir zamanlar sarayına aldığı, yedirdiği, içirdiği, büyüttüğü, oğlu gibi baktığı ve Mısır'a prens yaptığı Musa'nın, kendi açısından bunca iyiliklerine mukabil efendiliğini ve tanrılığını tanımaması karşısında dayanamamış ve şöyle demekten kendini alamamıştı:

Ve fa'alte fa'leteke'lletî fa'alte ve ente mine'l-kâfirîn(26.19)

'Sonunda yapacağını yaptın işte. Sen bir nankörsün!'

Bu arada çevirisinde *kâfir* kelimesine isabetle 'nankör' anlamı verdiği için[617] Akdemir'in bu çevirisini takdir ettiğimizi belirtmek istiyoruz.

Arapça-Türkçe sözlüklerimiz Kuran'daki kelime ve kavramların anlamlarının tespitinde ve çevirisinde çoğu kez yeterli olmamaktadır. Elimizde bazı kaliteli Arapça sözlükler ve tefsirler olsa bile ister istemez daha önceden mevcut Arapça-Türkçe sözlüklerden öğrenilen anlamlarla kelimelerin ve kavramların yorumlanması nedeniyle istenen düzeyde verim elde edilememektedir. Bu konuda yabancı dildeki bazı sözlüklerin, kitapların, makalelerin veya çevirilerin nispeten daha yardımcı olabileceğini düşünüyoruz. Günümüzde bir çevirmen kavram ve kelimeleri doğru aktaran iyi bir Kuran çevirisi yapmak istiyorsa bu amacını büyük ölçüde kendi şahsi çabaları, sorgulamaları ve araştırmaları ile gerçekleştirmekten başka şansı bulunmamaktadır. Son yıllarda yaygınlık kazanan kavram ve kelime çalışmalarının ise arzu edilen orijinallikte ve kalitede olmadıklarını söyleyebiliriz.

Türkçe Kuran tercümelerinde anlam tespiti ve çevirisi konusunda doğru olmadığına inandığımız bir takım uygulamalar gözlemlemekteyiz. Bunların başında

---

[616] Rauf Bey(Orbay)'in padişahlığın kaldırılmasının gündemde olduğu günlerde koyduğu ilk tepki ilginçtir: ''Ben nankör değilim ve olamam. Padişah-halifeye muhafaza-i sadakat ve merbutiyetim borcumdur ve terbiyem icabıdır.''Öztuna, Yılmaz, *Türk Tarihinden Portreler*, Ötüken yay. Ank. 1998, s.300

[617] Bkz. Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, s.2, 366

sözlükteki ilk veya kök anlam(düz anlam)a takılıp devamlı olarak aynı kelime ile tercümeye kalkışma zikredilebilir. Özellikle terim sayılan ve ödünçlenen kelimelerde bu duruma sık rastlanır. Hâlbuki sonradan tefsir ve fıkıh terimleri diye adlandırılan bir takım kelimelerin değişik yerlerde değişik anlamlarından yararlanılmış olmasına karşın Kuran'da terim anlamlarıyla kullanılmadıklarına şahit oluyoruz. Mesela Kuran'daki *dîn, hadîs, sunneh, fıgh(yetefeggahu), fard(farada 'aleyk/ferada'llâhu lek) hukm*, *gur'ân, vahy, âyeh.*. gibi kelimeler değişik anlamlarda kullanılmış olmalarına rağmen birkaç istisna dışında Türkçe tercümelerde devamlı surette 'din, hadis, fıkıh, farz, hüküm, Kur'an, ayet' olarak tercüme edilmişlerdir. Çevirmen, eşdeğerlikleri sağlarken nerelerde 'bağlamsal tutarlılık'[618] ve nerelerde 'sözel tutarlılık'[619] sağlanması gerektiğini iyi tespit etmelidir.

Diğer karşılaşılan bir uygulama da bazı Arapça kelimelerin anlamsal karşılıkları Türkçede bulunmasına rağmen amatörce kıyasi olarak tercüme edilmeye çalışılması olarak karşımıza çıkar. Mesela *el-mugarrebûn*(4.172) kelimesi bazı meallerde 'yaklaştırılmış'[620] şeklinde ve *raggin menşûr* tamlaması ise birçok mealde 'yayılmış ince deriler' biçiminde tercüme edilmeye kalkışılmıştır. Oysaki ilki 'yakın maiyet/yakın maiyetindekiler' olarak, ikincisi ise 'yayılan parşömenler' şeklinde çevrilmeliydi.

Dışardan bakınca Kuran'da bir kavramı veya nesneyi ifade etmek için hep aynı kelime kullanılmış gibi gelebilir. Ama öyle değil. Kuran'da sanıldığından fazla eş anlamlı sözcük kullanılmaktadır. *Rabbu'l-'arş; zu'l-'arş, ehkeme; esbete, vahy;*

---

[618] ''Evgene A. Nida ve Charles R. Taber'e göre kaynak dilden çevrilen bir sözcüğün erek dilde tüm bağlamlarda aynı sözcükle değil, her bağlamda o bağlama uygun ifadeyle çevrilmesi.'' Berk. age. s.95
[619] ''Evgene A. Nida ve Charles R. Taber'e göre kaynak dilden çevrilen bir sözcüğün erek dilde tüm bağlamlarda aynı sözcükle çevrilmesi.'' Berk, age. s.152
[620] Ateş, age. s.104

remz; âyeh, evhâ; eşâra, su'bân; hayyeh, *yemhû; yensihu, sahuf; kitâb; levh, emera; evhâ..*. gibi. Ancak bazı eş anlamlı sözcükler ararındaki nüansların Kuran'da önemsenmediğini söylemiştik. Eş anlamlı derken aslında birbirinin yerine kullanılan veya karşılayan en yakın anlamlı kelime demek daha doğru olur. Bu yüzden mesela 'yılan' kavramı ile ilgili bütün kelimeleri(*su'bân; hayyeh, cânn*) aralarındaki ince ayrımları dikkate almaksızın meallerimizde isabetle 'yılan' şeklinde çevrilmiş olmasına rağmen aynı durumdaki *kitâb, levh, suhuf, zubur* kelimeleri farklı ve birer özel isim imişler gibi 'kitap; levha; sahife, Zebur' olarak tercüme edilmişlerdir. Oysa her biri aynı kavramı ifade etmek için değişik yerlerde kullanılan farklı sözcüklerdir. Anlam nüanslarına bakıp bunları farklı farklı isimlendirmeye gerek yoktur. Bu şekildeki tercümelerin kelimeler üzerinde yeterli düzeyde bir araştırma eksikliğinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Zıt anlamlı kelimelerin anlamlarını tespit etmek, eş anlamlılarına nispetle çok daha kolay gözükmektedir. Birinin anlamını biliyorsak veya tespit edebilmişsek genellikle diğerinin anlamını tespit etmemiz o kadar da zor olmamaktadır(*el-eşyâu tu'rafu bi ezdâdihâ*). Birçok konuda olduğu gibi bu konuda da ilk önce Kuran'daki zıt anlamlı kelimeleri saptamakla işe başlamak gerekmektedir. Kuran'da bir takım kelimelerin bazen sözlüklerdeki zıt anlamları kullanılırken bazen de kategorik diyebileceğimiz karşılıkları kullanılır. *Hagg-bâtıl/zulm, hudâ-muzill/hudâ-dalâleh, rabb-'abd, ahalle-harrame, haseneh-seyyieh, efsede-asleha, emera-nehâ, mâ'rûf-munker, şehâdeh-ğayb, a'ma-basîr, dunyâ/ûlâ-âhirah, saddega-kezzebe, darra-nefe'a, şagiyy-sa'id, vesvese-nâdâ, râdiye-sahita, yusr-'usr âmene/şekera-kefera…* Burada kategorik zıt kelimelerden birinin anlamını temel alarak diğer kelimenin anlamını saptamaya çalışmak bizi yanlış anlamlara götürebilir. Mesela Kuran'da

âmene ve *kefera* fiilleri ve türevleri birbirleri ardınca sanki sözlükteki zıt anlamlı kelimelermiş gibi çok kullanılırlar. Oysaki *kefera* fiilinin zıt anlamlısı *şekera* fiilidir. *Âmene* fiilini temel alıp *kefera* fiiline 'inanmamak' anlamı vermek, *mu'min*'i 'inanan', *kâfir*'i 'inanmayan' diye tercümeye kalkışmak doğru değildir.

Zıt kelimeleri doğru olduğu kadar uyumlu bir şekilde çevirmeye dikkat etmek de gerekir. Türkçe meallerde ve tercümelerde bu konuda bazen çok başarılı olunmadığını ve çoğu Türkçede de bulunan zıt uyumların gözetilmediğini görüyoruz. Örneğin *fe minhum şagiyyun ve sa'îd* (11.105) ifadesi bazı meallerde şu şekillerde tercüme edilmiştir:

Akdemir: ''105. … [O gün], içlerinden bir kısmı mutsuz olurken, bir kısmı da mutlu olacaklardır.''[621]

Öztürk: ''105. … Onların bir kısmı bahtsız, bir kısmı mutludur.''[622]

Piriş: ''105. … Onların bir kısmi şakidir, bir kısmı mesuttur.''[623]

Hizmetli: ''105. … İçlerinden kimi mutsuz kimi de mutludur.''[624]

Atay: ''105. … İnsanların kimi bedbaht, kimi mutludur.''[625]

Yüksel: ''105. … Onlardan kimi talihsiz, kimi de mutludur.''[626]

Ateş: ''105. … O(raya toplana)nlardan kimi şaki(bahtsız), kimi said(mutlu)dur.''[627]

Hamidullah: ''105. … Sonra, içlerinden mutsuzlar da bulunacak, mutlular da.''[628]

---

[621] Akdemir, age. s.232
[622] Öztürk, age. s.234
[623] Piriş, age. s.109
[624] Hizmetli, age. s.162
[625] Atay, age. s.232
[626] Yüksel, age. s.202
[627] Ateş, age. s.232
[628] Hamidullah, age. s.381

TDV: ‘‘105. … Onların kimi bedbahttır, kimi mutlu.’’[629]

DİB: ‘‘105. … Onlardan mutsuz(cehennemlik) olanlar da vardır, mutlu(cennetlik) olanlar da.’’[630]

Dumlu: ‘‘105. … İnsanlardan bir kısmı bedbaht, bir kısmı da mutludur.’’[631]

Görüldüğü gibi bir kısım mealler *şagiyy* kelimesini doğru olarak ‘bedbaht/ talihsiz/ bahtsız’ olarak çevirmişken zıt anlamda kullanılan[632] *sa‘îd* kelimesini yanlış olarak ‘mutlu’ olarak tercüme etmişlerdir. Bunda, yaygın bir yanlış olarak *sa‘îd* kelimesinin hep ‘mutlu’ anlamında anlaşılmasının etkisi vardır. Türkçede ‘bedbaht/ talihsiz/ bahtsız’ kelimelerinin zıt anlamları ‘bahtlı/talihli/şanslı’dır. ‘Talih(şans)’ ile ‘mutluluk’ arasında sıkı bir bağ olmasına rağmen bu iki kelime aynı şeyler değildir. Eğer yukarıdaki ifadede ‘mutlu’ anlamı kast edilmiş olsaydı *ve yengalibu ilâ ehlihî mesrûrâ*(84.9) cümlesinde olduğu gibi *mesrûr*(mutlu) kelimesi kullanılabilirdi. Dolayısıyla ifade aşağıdaki çevirilerden biri ile Türkçeye aktarılabilir:

‘Kimi talihlidir, kimi ise talihsiz.’

‘Kimi talihli, kimisi talihsizdir.’

‘Kimi şanslıdır, kimi ise şanssız.’

Yine kelimeler arası uyum gözetilerek mesela *ve ca‘elû e‘izzete ehlihâ ezilleh*(27.34)ifadesi ‘Asillerini zelil[633] ederler’ şeklinde çevrilebilir.

Eşdeğerliklerin sağlanması sürecinde kaynak dildeki bir sözcüğün doğru anlamını tespit edebilsek bile hedef dilde tam veya kısmen karşılığını bulamama(dilde

---

629 Özek vd. age. s.232
630 Altuntaş, age. s.
631 Dumlu, age. s.203
632 İsfehani, age. s.460
633 ‘Zelil’ yerine ‘hakir’ veya ‘sefil’ sözcükleri de kullanılabilir.

boşluk[634]) gibi sorunlarla da karşılaşabiliriz. Çünkü her kültürün kendine has bazı adetleri, kavramları, değer yargıları, eşyaları ve araç gereçleri dolayısıyla bunları belirten kelimeleri bulunabilmektedir. Peki, bu durumda ne yapmamız gerekir? Genellikle bu gibi durumlarda akla ‘‘ödünçleme, öykünme, uyarlama, açımlama, ödünleme, çevirmen notu düşme veya bağlamı kısıtlı eşdeğerlik’’[635] gibi çeviri işlemleri ya da ‘kelime türetmek’ şeklinde çözümler gelir. Daha önce ‘öykünme, uyarlama, ödünleme ve çevirmen notları’ ile ilgili fikirlerimizi belirtmiş, Kuran’dan ödünçlenen sözcüklere ve ödünçlemeye sıcak bakmadığımızı ifade etmiştik. ‘Bağlamı kısıtlı eşdeğerlik’[636] üzerinde düşünülebilir. Ama bizim burada özellikle üzerinde durmak istediğimiz konu ‘kelime türetme’nin imkânı ve şartlarıdır.

Kuran’ın indiği çağda Arap dünyasında birçok kelime ve kavram zihinlerde mevcut değildi. Bunlar Araplar tarafından büyük oranda ya Arap dilinin imkânları kullanılmak suretiyle eldeki kelimelere yeni anlamlar ve değerler yüklenerek karşılandı veya kelime türetme yoluna gidildi.[637] *Mevcûdât, kâinât, huvviyyeh, keyfiyyeh, medeniyyeh, insâniyyeh, mu‘cem, vâcibu’l-vucûd, kelâm, mebâdi’, mecme’, el-ahlâg...*gibi. [638] Kuran’da ise bir kavram oluşturacaksa bu büyük ölçüde Arapçanın mevcut kapasitesi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Yani Arapçada tam bulunmuyor diye başka dillerden; Yunancadan veya İbranca’dan da hazır kelime ödünçlemeye

---

[634] Bkz. Boztaş, age. s.45 Ayrıca Bkz. ‘Çevrilemezlik’ Boztaş, age. s.39-40
[635] Boztaş, age. s.46
[636] İng. *hot dog* tamlamasını Türkçe ‘döner ekmek’ şeklinde karşılama gibi. Bkz. Boztaş, age. s.18
[637] Kuran’da bulunan kelimelerin ödünçleme yerine Türkçeleştirilmesinin mesajları doğru kavramada çok önemli bir yeri olduğuna şüphe yoktur. Büyük bir ihtiyaç olmasına rağmen bu konuda günümüze kadar ciddi bir çaba gösterilmemiştir. Ancak yine de Kuran kavramlarını çevirmek ve türetmek için eskisi kadar olmasa bile elimizde fırsatımız vardır. En iyi fırsat Cumhuriyet’in başlarında vardı. Dil devrimiyle bu fırsat kullanılabilirdi. Ancak o zamanın ilahiyatçıları ne bunun farkındaydılar ve ne de bu fırsatı değerlendirebilecek zihniyete ve beceriye sahiptiler. Türkçe karşılıkları bulmak şu yararı da beraberinde getirecektir: Kelimeler arası anlam bütünlüğünü ve bağıntıları sağlamak.
[638] Yalnız bu türetilen kavramlara yakın kavramların Kuran’da hiç bulunmadığını da söyleyemeyiz. *Mevcûdât-halg, kâinât-es-semavâti ve’l-ard, gavm-mediyyeh...*

veya *giyasiyy* olarak kelime türetme yoluna gidilmedi; var olan kelimelere yeni değerler ve anlamlar yükledi. Zaten Sami kültürün bir parçası ve ürünü olan Arapça bu iş için biçilmiş kaftan gibiydi. Türkçe Kuran çevirisi için ise benzer yöntemler kısmen kullanılabilir. Ancak bundan önce kaynak metindeki bir kelimeye ya da kavrama Türkçede hâlihazırda karşılık olabilecek kelime bulunup bulunmadığını iyice araştırmak gerekir. Kelime türetme işlemi kesin bir ihtiyaç baş gösterdiği, mevcut durumda Türkçede tam karşılayacak bir kelime bulunmadığında yapılmalıdır. Yani çok gerekmedikçe türetmeye kalkışmamak gerekir. Zira kelime türetmenin her zaman riski vardır. Gereği gibi türetememe veya türetilse bile tutmama, kabullenmeme, yaygınlaşmama gibi. Her kelimenin karşılığını türetmeye kalkışmak saçma olur. Kaldı ki her kelimenin aynı önemde olmadığı açıktır. Özellikle mesaj değeri olan; Kuran'ın iskeletini oluşturan birinci derecede önemli kelimeler ve kavramlar lâfzen Türkçeye geçmiş olsalar bile eldeki ödünçlenmiş kelimeler orijinal anlamı veremiyorsa türetilmeye çalışılmalıdır.[639] Bu da iki şekilde olabilir:

1-Arapçadaki kök anlamı esas alarak Türkçede aynı kök anlamdan kurallarına uygun olarak türetmek. Bu şekilde daha önce türetilmiş kelimeler varsa ve uygunsa onlardan da yararlanılabilir. [640] Mesela *gur'ân* ve *vahy* sözcüklerinin karşılığı olarak genel anlamda 'okuma; ileti' ve 'buyuru' çevirileri uygun olabiliyorsa da her bir

---

[639] Türkiye'de belli bir kesimin aşırı bir biçimde kelime türetmeye(Onlar buna 'uydurmaca/uydurukça' diyorlar) karşı çıkmasını anlamak mümkün değildir. Kitaplarını okudukları ve kelimelerini ödünçleme bile olsa kullandıkları Araplar bir fiilden veya isimden kurallı bir biçimde, değişik kalıplara sokmak suretiyle yeni kelimeler türettiklerinde normal karşılanıyor da, bunu Türkiye'de birileri yapınca niçin uydurukça saymaktadırlar? İhtiyaç duyulduğu ve kuralınca yapılınca 'uydurukça' yakıştırması büyük bir haksızlıktır. Tutup tutmaması ayrı meseledir.

[640] Kullanacağımız dilde Kuran'daki anlamlarla çakışıyorsa ihtiyaç gereği günümüze kadar türetilen kelimeler de elbette olacaktır. Ancak bunlar modern çağa ait nesneleri içeren kelimeler veya deyimler olamaz. Örneğin mecaz anlamda dahi olsa 'bombalamak' veya 'bombardıman etmek' gibi bir deyim Kuran çevirisinde kullanılamaz. Çünkü Kuran'ın indiği çağda 'bomba' diye bir şeyin varlığından söz edilemez. Bu gibi durumlarda anlamı karşılayacak başka kelime veya deyime başvurulmalıdır. Kısacası çevirisi ile de olsa Kuran'ın otantikliği olabildiğince korunmalıdır.

gur'ân'a veya *vahy*'e işaret etmek için 'oturum' kelimesinde olduğu gibi 'okunum' ve 'buyurum' şeklinde türetmeler düşünülebilir. Yine Kuran'daki *zekât* sözcüğünün karşılığı olarak bizdeki ödünçlenmiş 'zekat' sözcüğü yerine 'nemalık'[641] şeklinde bir türetme yapılabilir.

2-Kök olarak aynı olmasa bile Türkçede bir şekilde bağıntı kurularak karşılık bulmak. Birinci dereceden önemli olmayan kelimeler için daha uygun olabilir. Arapçada *medeniyyeh* kelimesi *medineh* kelimesinin *ismul-mensub*'u olarak gelir. *Medîneh* kelimesi de *dîn* kelimesinden türetilmiştir(*Din>medîneh>medeniyyeh)*. Yani bizim kent veya şehir dediğimiz kavram Araplarda aslında kanun, töre kavramından türetilmiştir. *Medeniyyeh* de aslında 'şehirli olmak/şehirlilik' demektir. Zira şehirde kanun, nizam olur. Allah elçisi zamanındaki Araplar *medeniyyeh* kelimesini bu anlamda kullanmıyorlardı. Hatta *suverun medeniyyetun* Medine(Şehir)'de gelen sureler olarak anlaşılıyordu. Araplar *medeniyyeh* kelimesine 'uygarlık' anlamını Yunancadan esinlenerek vermişlerdir. Zira Yunancada 'medeniyet' karşılığı kullanılan *politismos* kelimesi *polis*(şehir) kelimesinden türetilmişti. Dil inkılâbı yapıldıktan sonra 'medeniyet' kavramını karşılamak Türkçede 'uygarlık' sözcüğü türetilmiştir. Çünkü Uygurlulara gelinceye kadar Türkler yerleşik hayata[642] yani şehir hayatına geçmemişti. Medeniyetin karşılığı olan sözcük, 'il' veya 'kent' kelimelerinin birinden türetilebilirdi. Buna rağmen günümüzde 'uygarlık' kelimesinin medeniyet sözcüğünü hiç karşılamadığını söyleyemeyiz. Kuran'daki *şerîah*(45.18) kelimesinin

---

[641] Biz Arapça *zekât* sözcüğünde, *zekâ* fiilinin 'artmak; çoğalmak; nemalanmak; bereketli olmak; arınmak…' anlamları içinde özellikle 'nama' anlamının baskın olduğunu zira Kuran'daki *zekât*'ın bir yerde 'nema-lık' olarak nemalanan maldan alındığını düşünüyoruz. Biraz günümüzdeki 'gelir vergisini' andırmaktadır. Eğer 'arınmak' anlamını baskın bulsaydık 'arınımlık' olarak türetebilirdik. Bkz. ''arındırıcı (mali) yükümlülükler'' Esed, age. c.1, s.14

[642] Krş. Ar. *El-hadârah*

kök anlamı ‘geniş suyolu’[643] olsa da biz bu şekilde çevirinin anlamı istenen düzeyde vermeyeceğini düşünerek ‘uyarlanım’ şeklinde türeterek veya ‘uyarlama’ biçiminde daha önce türetilmiş bir kelime ile karşılayabiliriz. Ancak bu iki yöntemin dışında var olan kelimelere yeni anlamlar yüklemek[644] gibi üçüncü bir yöntem de yeri geldikçe benimsenebilir. Bu kelimeler sıradan ve halkın çok fazla kullanmadığı kelimeler olabileceği gibi bilimsel kavramlardan da seçilebilir. Mesela Kuran’daki *fâsig* sözcüğünün karşılığı olarak ‘pörtlek’[645] *havâriyyûn* kelimesinin karşılığı olarak da ‘akçalar’[646] şeklinde türetmeler düşünülebilir. Yine *es-samed* sözcüğünün felsefedeki ‘saltık’ sözcüğü ile karşılanabileceğini daha önce göstermiştik.[647]

Yerine göre her üç yöntemden biri kullanılabilir ise de bunların her zaman uygulanamayacağını, uygulansa bile başarısızlık ihtimalinin bulunduğunu son olarak belirtmiş olalım. Başarı için hangi yöntemi nerde kullanabileceğimizi iyi tespit etmek önemlidir. Bunda metnin ve kelimelerin yapısının belirleyici role sahip olduğu ortadadır.

1.1.1.2. Tamlama

Meallerde ve tercümelerde gerek isim ve gerekse sıfat tamlamalarının çevirisinde birçok sorunla karşılaşmaktayız. Kuran’da çok sık geçen *el-heyâtu’d-dunyâ* ve *es-semâu’d-dunyâ* tamlamaları birçok Türkçe mealde ‘dünya hayatı’ ve ‘en

---

[643] Bkz. Kerimoğlu, Yusuf, *Kelimeler Kavramlar*, İnkılab yay. İst. 1998, s.299
[644] Krş. ‘Yeni Sözcük’ Boztaş, age. s.112
[645] Krş. *Fesega*: ‘‘yaş, taze meyve kabuğundan çıktı’’ (Çelik, age. s.71) ve ‘‘Pörtlemek’: … 2. Meyve kabuğu yarılıp içi dışarıya doğru çıkmak, ‘Pörtlek’:… 2. is. Cıvık şeylerin çatlayan kabuktan, delikten dışarıya çıkmış durumu.’’ Parlatır vd. age. c.2, s.1823
Not: ‘Pörtlek’ burada durum için kullanılmış, biz ise özne olarak kullanabiliriz. Bu kelimedeki –lek eki Türkçede genellikle ‘ödlek, çatlak’ sözcüklerinde olduğu gibi kelimeye ‘aşağılama’ anlamı katmaktadır. Bkz. Zülfikar, age. s.102
[646] Krş. *Havâriyyûn*: ‘‘Beyazlara bürünmüş olanlar’’ Esed, age. c.1, s.98, 218 ve ‘Akça’: ‘‘Oldukça beyaz, beyazca.’’ Parlatır vd. age. c.1, s.54
[647] Bkz. ‘Kısa Çizgi’ konusu.

yakın sema/gök' olarak tercüme edilmiştir. Mesela değişik meallerde Bakara suresindeki *fe ma cezâu men yef'elu zâlike minkum illâ hizyun fi'l-hayâti'd-dunyâ*(2.85) ifadesi şu biçimlerde tercüme edilmiştir.

Öztürk: ''85. … Bunu yapanların cezası dünya hayatında rezillikten başka bir şey değildir.'' [28]

Ateş: ''85. … Sizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktan başka nedir?''[29]

TDV: ''84. … Sizden öyle davrananların cezası dünya hayatında ancak rüsvaylık...'''[30]

Mülk suresindeki *ve legad zeyyenne's-semâe'd-dunyâ bi mesâbîh*(67.5) cümlesi ise şöyle tercüme edilmiştir:

TDV: 5. ''Andolsun ki biz, (dünyaya) en yakın olan göğü kandillerle donattık.'' [31]

Öztürk: ''5. Yemin olsun ki, bize en yakın göğü kandillerle süsledik.'''[32]

Ateş: ''5- And olsun biz, en yakın göğü lambalarla donattık.'''[33]

Atay: ''5. And olsun ki, en yakın göğü ışıklarla donattık.'''[34]

Bilindiği gibi *ed-dunyâ* kelimesi *ismu't-tafdîl* olan *el-ednâ* kelimesinin dişil(*muennes*) halidir. Kökü *dâl-nûn-vâv* harfleridir. *Ed-dunyâ* kelimesi yakın; aşağı anlamlarına geldiği gibi, ilk; birinci anlamlarına da gelmektedir. Kuran'da 'dünya' anlamında hiç kullanılmamıştır. Zira bugün bizim Türkçede dünya dediğimiz

---

[28] Öztürk.age. s:14
[29] Ateş, age. s:12
[30] Özek vd. age. s:12
[31] Özek vd. age. s:561
[32] Öztürk, age. s:563
[33] Ateş, age. s:561
[34] Atay, age. s:561

gezegene Kuran'da *el-ard*(yer; yeryüzü) denmektedir. Ancak nedense birçok meal yazarları ve mütercim kelimenin bu 'ilk; birinci' anlamına dikkat etmemişlerdir. Hâlbuki kelimenin bu son zikrettiğimiz anlamı konusunda Rağıb el-İsfehani bize yeteri kadar açıklamalarda bulunmaktadır. Kendisi *el-ednâ* kelimesinin bazen *el-âhirah* kelimesinin karşıtı olarak *el-ûlâ* manasında kullanıldığını belirttikten[35] sonra Hac(22.11) ve Nahil(16.132) surelerinde geçen yerleri örnek gösterir. Aslında birkaç yerde *ed-dunyâ* yerine *el-ûlâ* da kullanılmaktadır. Fakat bu nadirdir.[36] Gerek *el-hayâtu'd-dunyâ* ve gerekse *es-semâu'd-dunyâ* tamlamaları birer sıfat tamlamasıdır. Eğer *el-hayâtu'd-dunyâ* bazı meal yazarlarının tercüme ettikleri gibi 'dünya hayatı' anlamında olsaydı *el-hayâtu'l-aradiyyeh* veya *el-hayâtu fi'l-ard* şeklinde gelmesi gerekirdi. Çünkü bizler dünya denince yeryüzünü, dünya hayatı denince dünyadaki hayatı anlarız. Ancak bu anlam direkt olarak Kuran'da yoktur. Bundan başka Enam(6.29) ve Muminun(23.37) surelerinde *el-hayâtu'd-dunyâ* olarak ve Ahkaf(46. 27) suresinde *hayatukumu'd-dunyâ* şeklinde tamlamaların gelişi sıfat tamlaması olduğunu gösterir. Eğer yukarıdaki tamlamalar isim tamlaması olsaydı *muzâf*'ın *ma'rifeh* olmaması ve zamirin *muzâf*'a bitişik gelmemesi gerekirdi. Zira Arapçada zincirleme isim tamlamalarında eğer zamir gelecekse söz konusu zamir en son isme bitişik gelir. Fakat burada ilk ismin sonuna gelmiştir. Son olarak şunu da ifade edelim ki eğer *ed-dunyâ* kelimesi iddia edildiği gibi yakın anlamında kullanılmış olsaydı, bunun zıddı olarak uzak anlamında bir sözcüğün kullanılması daha münasip olurdu. Kuran'da, Kelam kitaplarında kullanılan *mebde'-me'âd* (ilk-son) zıtlığına benzer zıtlık nispeten *ed-dunyâ* ve *el-âhirah* olarak geçer. Dikkat edilirse burada sadece sıfatlar zıt kullanılmış olup *mevsûf*'lar farklıdır.

[35] el-İsfehani, age. s:316
[36] Kuran (28.70), (53.25), (79.25), (92.13), (93.4)

Bütün bu açıklamalara göre her iki ifadede geçen bu tamlamaların çevirisi şöyle yapılırsa daha doğru olur diye düşünüyoruz:

'Bunu yapanların cezası bu ilk hayatta rezil olmaktan başka bir şey değildir.'

'Birici kat göğü kandillerle süsledik.'

Diğer bir sorun da *gavmu lût* tamlamasının çevirisinde yaşanmaktadır. Örneğin Hud(12.70) suresinde geçen *gavmu lût* tamlamasının karşılığı olarak bazı meallerde şu tercümelere rastlarız:

Atay: ''70. … Onlar, 'Korkma, doğrusu, biz Lut ulusuna gönderildik' dediler.''[37]

Öztürk: ''70. …Korkma, dediler, biz Lut kavmine gönderildik.'''[38]

TDV: ''70. …Dediler ki: Korkma! (Biz melekleriz) Lut kavmine gönderildik.'[39]

Bu hataya sebep olan şu olsa gerek*:* *Lût* kelimesi zaten bir özel isim ve dolayısı ile *ma'rifeh* olduğu için *el* takısına ihtiyacı yoktur. *Lût* ve başındaki *gavm* kelimesi de yanlışlıkla *nekrah* olarak algılamış olsa gerek. Normalde iki *nekrah* kelime tamlama oluşturduğunda *hâtemu fiddah* (gümüş yüzük) tamlamasındaki gibi sıfat olarak çevrilir. Ancak burada farklı bir durum vardır. Bu tamlama belirtili isim tamlamasıdır. Meal yazarları *Lût* isminin özel isim olması itibari ile *ma'rifeh* olması ve ona göre belirtili isim tamlaması olarak tercüme edilmesi gereğine dikkat etmeksizin yukarıda geçtiği gibi tercüme etmişlerdir. Netice olarak *gavmu lût* 'Lut halkı; Lut milleti' veya 'Lut kavmi' anlamına gelmez. Çünkü tarihte Lut adında bir halk, millet veya bir kavim var olmamıştır. Lut, İbrahim'in akrabası yani bir Sami idi. Burada kastedilen

---

[37] Atay, age. s:228
[38] Öztürk, age. s:230 ve Ateş, age. s:228
[39] Özek vd. age. s:228

Lut'un halkı ve toplumu, oymağı yani soydaşlarıdır*. Allah'ın habercisi Lut kendi milletinin adını almamıştır. Dolayısı ile 'Lut'un halkı' şeklinde çevrilmelidir:

''Onlar, 'Korkma, biz Lut'un halkına gönderildik' dediler.''

Bazen zaman zarfı olabilen kelimeler de tamlama oluştururlar. *Harfu't-ta'rîf* 'lerin çevirisini işlediğimiz konuda *es-sa'ah* kelimesinin çevirisi üzerinde durarak bu kelimenin 'o an' diye çevrilmesinin daha uygun olacağını belirttik. Bu kelime veya başka zarf olabilecek sözcükler bazen başka kelimelerle de tamlama oluşturmaktadır. Mesela Hac(22.1) suresinde geçen *inne zelzelete's-sa'ati şey'un 'azîm* ifadesindeki *zelzelete's-sa'ah* tamlaması genellikle değişik meallerde şöyle tercüme edilmiştir.

Öztürk: ''1. … Çünkü kıyamet gününün zelzelesi gerçekten çok büyük bir şeydir.''[648]

TDV: ''1. … Çünkü kıyamet gününün depremi müthiş bir şeydir.''[649]

Hizmetli: ''1. … çünkü kıyametin sarsıntısı müthiş bir şeydir.''[650]

Atay: ''1. … Doğrusu, kıyamet gününün sarsıntısı büyük şeydir.''[651]

Piriş: ''1. … çünkü kıyamet sarsıntısı büyük bir şeydir.''[652]

Yüksel: ''1. …çünkü Saatin(dünyanın sonunun) depremi korkunç bir şeydir.''[653]

Ateş: … çünkü (kıyamet) saati(n)n depremi, cidden korkunç bir şeydir.''[654]

---

* Başka bir yerde onlardan *ihvânu lût* diye bahsedilir.
648 Öztürk, age. s.333
649 Özek vd. age. s.331
650 Hizmetli, age. s.235
651 Atay, age. s.331
652 Piriş, age. s.155
653 Yüksel, age. s.289
654 Ateş, age. s.331

Buradaki *zelzeletes-sa'ah* tamlamasındaki *es-sa'ah* kelimesi diğer zaman zarflarında olduğu gibi *ez-zelzeletu fi-s-sa'ah* olarak anlaşılmalıdır. Dolayısıyla aşağıdaki çevirilerden biri uygun olur diye düşünüyoruz.

'O anki yer sarsıntısı çok büyük olacaktır.'

'O anki deprem muazzam olacaktır.'

'O an korkunç bir deprem olacaktır.'

Meallerimizde dikkat çeken yanlış tamlama çevirilerinden biri de *ummu'l-kitâb* tamlamasıdır. Daha önce *kitâb* kelimesinin Kuran'da bizim anladığımız anlamda 'kitap' anlamında kullanılmadığını belirtmiştik. Bu tamlamadaki *umm* kelimesinin ilk ve asıl anlamı 'ana/anne' olmasına rağmen Türkçeye her zaman 'ana' olarak çevrilemez. Arapçada bu kelime bildiğimiz 'anne' anlamının dışında 'kaynak; asıl; temel; merkez' gibi anlamlarda da kullanılır. Nitekim Türkçede bile 'ana' kelimesi benzer yan anlamlarda kullanılabilmektedir. Ancak kullanım'larda bazı farklılıklar vardır. Mesela Türkçede 'ana kitap, ana metin, ana sebep, ana kaynak…' deriz ama asla 'kitabın anası, metnin anası, sebebin anası, kaynağın anası…' vb. alışılmadık ifadeler kullanmayız. *Ummu'l-kitâb* tamlamasını 'kitabın anası' gibi garip bir şeklinde tercüme etmenin nedeni bu tamlamayı anlamamak olduğu gibi, bu durum harfi çeviri yaklaşımı sonucu isim tamlamasını her zaman isim tamlaması şeklinde tercüme çabasından da kaynaklanır. Hâlbuki *ummu'l-kitâb* tamlamasında olduğu gibi başka bazı durumlarda Arapçada isim tamlaması olarak gelen terkipler bazen sıfat tamlaması ve bazen tek bir isimle bile çevrilebilir. Hatta bunun tam tersi de olabilir. Bunun için kesin bir kural yoktur. Bunu Türkçedeki kullanımları da dikkate alarak uygulayacağı çeviri yöntemi ve stratejisi ile çevirmen saptamalıdır. Netice olarak yukarıdaki tamlamayı Türkçeye 'asıl yazı; kaynak yazı; ana metin; kaynak metin; asıl

ferman ...' veya çoğul halleri ile 'asıl yazılar; kaynak yazılar; ana metinler; kaynak metinler; asıl fermanlar…' şeklindeki çevirilerden biri ile aktarabiliriz. Mesela *ummu'l-kitâb* tamlamasını Zuhruf suresindeki(43.1-4) geçtiği bağlamı dikkate alarak şu şekilde de aktarabiliriz.

Hâ mîm. Ve'l-kitâbi'l-mubîn. İnnâ enzelnâhû gur'ânen 'arabiyyen le'allekum ta'gilûn. Ve innehû fî ummi'l-kitâbi ledeynâ le'aliyyun hakîm.

'Ha, mim. Bu belirtilen yazı aşkına! Biz onu kavramanız için Arapça bir okunuşa indirgedik. Aslı nezdimizdeki kaynak yazılardır.'

Bazı durumlarda aşağıda örneklerini vereceğimiz bir takım tamlamaları Türkçede daha iyi oturması için ara bir kelime veya sıfatla tanımlamak gerekebilir. Bundan çekinmemek ve bu tür çeviri işlemlerini metne ilave olarak değerlendirmemek gerekir. Zira bağlamda zaten anlam olarak vardır. Aksi halde kuru bir çeviri cümlede veya metinde yerleşmemişlik havası vermektedir. Mesela *hudûdu'llâh* tamlamasını ele alalım. Bu tamlamayı harfi olarak 'Allah'ın hudutları' şeklinde çevirebilsek bile yerleştirildiği bağlamda tam olarak oturduğu söylenemez. Üstelik Allah'ın zatının hudutları varmış gibi bir anlamı da akla gelebiliyor. Bu tamlamanın geçtiği bir yerin; *tilke hudûdu'llâh fe lâ tegrabûhâ*(2. 187) ifadesinin tercümesini ele alalım.

Atay: ''187. … Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır, onlara yanaşmayın.''[655] yerine

'Bunlar Allah'ın çizdiği sınırlardır, sakın bu sınırlara yaklaşmayın!' şeklinde çeviri yapmak Türkçe anlatıma daha uygun gelmektedir. Benzer biçimde *hablu'llâh* tamlamasını 'Allah'ın ipi' şeklinde değil de 'Allah'ın uzattığı ip' ya da 'Allah'ın saldığı ip' şeklinde çevirmek daha uygun olabilir.

---

[655] Atay, age. s.28

Meryem suresinde geçen *yâ uhte hârun..*(19.27) ifadesinde kastedilen Meryem, Harun'un ana baba bir kız kardeşi değildir. Esed'in de isabetle belirttiği gibi; ''Kadim semitik ifade tarzında kişinin ismi çok defa kabilenin geçmiş ulularından, büyüklerinden birinin ya da kabilenin ilk atası olarak bilinen kimsenin adına bağlanırdı. Bunun içindir ki, sözgelimi Benû Temim kabilesine mensup birine bazen 'Temim'in oğlu yahut 'Temim'in kardeşi' diye hitap edilirdi. Hz. Meryem de rahipler kastına mensup olduğuna göre, Hz. Musa'nın kardeşi Hz. Harun'un soyundan geliyordu ve bu yüzden de 'Harun'un kız kardeşi' ya da 'Harun'un bacısı' olarak çağrılıyordu.''[656] Yani yukarıdaki *uhte hârûn* tamlamasında kısmen Hıristiyanlıktaki(*sisterhood*)[657] ve bizdeki din kardeşliği gibi manevi bir kardeşlikten söz edilmektedir. Ancak biz Esed'in yaptığı ikinci çevirinin birincisine nazaran Türkçede genellikle ana-baba bir kardeş olmayan hanımlara samimiyet ve saygı ifadesi olarak 'bacı' denilmesi nedeniyle daha uygun düştüğünü ve Meryem'in soyunu belirtmesi hasebiyle 'Harungillerin bacısı' veya 'Harunların bacısı' şeklinde yapılmasını teklif ediyoruz. Buranın çevirisinde bir dipnotla açıklama düşülebilir.

1.1.1.3. Cümle

Kuran'daki durak birimlerinin de en azından büyük bir kısmı dilbilgisi açısından bir 'tam cümle(*el-cumletu'l-mufîdeh*)' sayılamayacağı ve Kuran'ın orijinal metninde noktalama işaretleri kullanılmadığı için öncelikle cümlelerin tespiti önem kazanmaktadır. Çünkü çoğu kimse her durağı, daha doğrusu iki durak arasını birer cümle sanır. Oysa Kuran'da dilbilgisi açısından bir cümle bir duraktan oluşabileceği gibi bazen birden çok duraktan da oluşabilir. Bazen bir cümle bir durağın ortasında

---

[656] Esed, age. c.1, s.613 dipnot:22
[657] Bkz. Avery vd. age. s.904

başlayıp bir başka bir durağın ortasında veya sonunda da sona erebilir. Yani kesin bir kural bulunmamaktadır. Cümlelerin tespiti sürecinde Cündioğlu'nun da belirttiği gibi[658] Secavend duraklarından yararlanmak akıllıca olur.

Gramer bakımından Kuran'daki cümleleri tespit etsek bile bu her zaman tespit edilen cümlelerin tek tek tercüme edileceği veya kaynak metindeki cümle sayısınca çeviri metinde cümlelerin bulunacağı anlamına gelmez. Zira çeviri ilkeleri konusunda belirttiğimiz gibi çeviri işlemi esasında kelimeler veya cümleler arasında değil, metinler ve anlamları arasında yapılır.

Meal yazarlarının ekserisi için Kuran'daki cümle kuruluşu sanki Allah'ın kanunu olarak algılanmakta ve dışına çıkılmamaya çalışılmaktadır. Allah da Arap dilinin kurallarına ve gerçeklerine uygun konuşmuştur. Kendisi yeni kurallar türetmemiştir. Bir iki istisna dışında- ki onların da belli nükteleri vardır- var olan kuralların dışına da çıkmamıştır. Böyle olması doğal ve gerekli idi. Aksini düşünmek yanlış olur. Yetişkinlerin çocuklarla iletişim kurmak istediklerinde onların dilini kullanmak, onların seviyesine inmek zorunluluğu olduğu gibi Allah da insanların seviyesine göre hitap etmiştir. Aksi halde iletişim gerçekleştirilemezdi. Bundan dolayı bazı bilginler Kuran'daki sözleri *tenezzulatı-ilahiyye* olarak tanımlar.

Normal olarak gerekli bir neden olmadıkça isim cümlesinin isim, fiil cümlesinin fiil cümlesi olarak çevrilmesi beklenir. Ancak bazı durumlarda isim cümlesini fiil; fiil cümlesini de isim cümlesi olarak çevirmek gerekebilir. Mesela bir isim cümlesi olan Kuran'daki *ve fî âzânina vegrâ*(41.5) cümlesini Türkçeye 'Kulaklarımızda ağırlıklar var.' şeklinde değil de 'Kulaklarımız ağır işitir.'[659] diye fiil cümlesi olarak çevirmek mümkündür. Ya da *ve gâlû semi'nâ ve ete'nâ*(2285) ifadesi

---

[658] Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, s.29

[659] 'Kulaklarımızda ağır işitme kaybı var.' şeklinde isim cümlesi çevirisi düşünülebilir.

Türkçedeki kullanıma dikkat edilerek kısaca ‘‘Baş üstüne!’ derler’’ şeklinde çevrilebilir.

1.1.1.4. Metin

Burada birer örnek olmaları için Fatiha(1.7) ile Karia(101.1-11) sureleri ve Bakara((2.5) suresinin başından bir parça çevrilmiştir.

§ ‘Ulusların efendisi, insaflı, şefkatli ve yargılanma gününün tek hâkimi olan Allah bütün övgülere haizdir!

Yalnızca sana kulluk yapar ve sadece senden yardım isteriz. Bizleri dosdoğru yola; hışmına uğramış olanların veyahut yolunu kaybetmişlerin değil, lütufta bulunmuş olduğun kimselerin yoluna sevk et!’

§ ‘İnsanın ödünü patlatacak olay! Ne olabilir acaba? Nerden bileceksin ki? İnsanların kelebek sürüleri gibi etrafta uçuştukları, dağların savrulan yün topaklarına dönüştüğü gün sadece iyilikleri ağır basanlar memnun kalacakları bir yaşayış sürdüreceklerdir. Öte yandan hafif gelenler derin bir çukurun dibini boylayacaklardır. Bilir misin ne vardır orda? Harlı bir ateş!’

§ ‘Elif, lam, mim. İşbu buyruk, -hiç şüphesiz- Allah’a gıyabında bağlılığını sürdüren, kut törenini icra etmekte olan, kendilerinin payına verdiklerimizden başkaları için harcamada bulunan, sana ve senden öncekilere lütfedip indirgenenleri kabul eden ve öteki yurdun varlığına kesinlikle inanan sakıngan kimseler için bir kılavuzdur. Onlar efendilerinin kılavuzluğunda yürümektedirler. Kazançlı çıkacak kimseler onlar olacaktır.’

1.1.2. Deyimsel(Deyimler)

İlk yapılacak iş deyimlerin tespiti olmalıdır. Deyimleri saptama, işimizi oldukça kolaylaştırır. Çünkü bazen deyimler, deyim oldukları bilinmeksizin harfi bir şekilde tercüme edilmeye kalkışılmakta ve ana metinde kast edilmeyen anlamlar ortaya çıkabilmektedir.

Az da olsa bir kısım deyimler çevirinin gerçekleştirildiği iki farklı dilde aynı olabilir. Böylelerini çevirmek kolaydır. Bu tür deyimlerde dikkat edilmesi gereken nokta lâfzen aynı olmalarına rağmen anlamların farklı olabilme ihtimalinin bulunmasıdır. Buna örnek olarak genellikle Arapçadaki *tavîlu'l-yed* deyimi verilir. Anılan deyimi harfi harfine tercüme edersek Türkçede 'hırsız' anlamında kullanılan başka bir deyimi elde ederiz. Oysa Arapçada kastedilen anlam(cömert) bambaşkadır. Benzer şekilde Türkçede 'bel bağlamak' deyimi 'güvenmek' anlamında kullanılırken Farsçada 'bir işe hazır olup girişmek'[660] anlamında kullanılır.[661] Bu duruma Kuran'da *hettâ zurtumu'l-megâbir,* ve *ve siyâbeke fe tahhir* ifadelerindeki deyimler örnek verilebilir. Sırası ile bu ifadelerdeki iki deyim zahiren 'kabirleri ziyaret' ve 'elbiseleri temiz tutmak' anlamına gelirken kaynaklarda aslında 'ölmek' ve 'yüreği temiz tutmak' anlamında kullanıldıkları belirtilmektedir.[662]

Bazen de iki dildeki deyimler aynı olguya işaret etmelerine rağmen ne sözcükleri ve ne de zahiri ifadeleri benzemektedir. Bazı deyimlerin karşılığını da diğer dillerde bulmak zordur. Eğer hedef dilde deyim olarak karşılığı bulunamıyorsa anlamın bir şekilde muhataplara aktarılması gerekir. Bazı deyimler de birbirlerine

---

[660] ''Bel bağlamak: (-e haliyle kullanılır) Bir işe hazır olmak, hemen girişmek. Bu deyim eteği toplayıp bele bağlamaktan çıkmıştır. Eskiler etekli elbiseler giydikleri için işe başlayacakları zaman eteklerini bellerine bağlarlardı.''Şirazi, Sadi, *Bostan*(Çev. Hikmet İlaydın), MEB yay. İst. 2001, s.463

[661] Türkçede ise bir işe hazırlanmak için 'kolları sıvamak' deyimi kullanılır.

[662] Bkz. Esed, age. c.3, s.1204,1302

kısmen benzerler. Buradaki tehlike çevirmenin kısmi benzerliklere aldanarak çevirmeye kalkışması ya da her iki deyimi bir tür mezcetmeye çalışmasıdır. Nadir olarak bazı deyimlerin değişik söylenişleri olsa da deyim ve atasözleri genellikle birer kalıp şeklindedirler. Ancak Aksoy'un belirttiği gibi; ''Deyim veya atasözlerinin kalıplarını değiştirmek veya yanlış aktarmak bir dil yanlışıdır.''[663] Ayrıca böyle yapmak kısmi bir 'müdahale' olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla kısmi benzerliklerinden hareketle iki deyimi birleştirme yoluna asla gidilmemelidir. Mesela *racmen bi'l-ğayb* deyimi Türkçede 'karanlığa kurşun sıkmak' deyimini hatırlatabilir. Ancak ikisinin zihinlerde çizdikleri imajlar yakın olsa da her iki deyim anlamca birbirlerinden farklıdırlar. Arapçadaki *racmen bi'l-ğayb* deyimi Türkçede bir konuda 'atıp tutmak' veya 'kafadan atmak' şeklinde karşılanabilir. Fakat 'karanlığa kurşun sıkmak' deyimi Türkçede 'rast gele iş yapmak ve hareket etmek' anlamlarında kullanılır. Yani; Arapça *racmen bi'l-ğayb* daha çok fikri, Türkçe 'karanlığa kurşun sıkmak' deyimi ise fiili bir durumu anlatır.

Deyimleri deyimle karşılamak diye bir kural ve zorunluluk düşünülemez. Tercihen kaynak metindeki bir deyimi, çeviri metinde anlamdaş bir deyimle karşılamak esastır. Ancak buna deyimle karşılama en iyi sonucu veriyorsa başvurulmalıdır. Vermiyorsa o deyimin anlamını en iyi yansıtacak başka bir ifade seçilmelidir. Ayrıca deyim olmayan bir ifadeyi deyimle karşılamamak gerektiği de söylenemez. Eğer kaynak metinde deyim olmayan bir ifade Türkçeye en güzel ve uygun biçimde bir deyimle aktarılabiliyorsa o deyimle çevirisi yapılmalıdır. Kısacası deyimi deyimle karşılamak şeklinde bir zorunluluk olmadığı gibi, deyim olmayan bir ifadeyi deyimsiz karşılamak da şart değildir. Anlamı en iyi ve güzel şekilde

[663] Aksoy, Ömer Asım, *Dil yanlışları*, TDK yay. Ank. 1980, s.174

yansıtmak temel ilkedir. Çeviri metinde deyimlerin fazlalığı anlatıma zevk ve zenginliğin yanında doğallık katacaktır. Türkçenin en büyük zenginliği ve güzelliği binlerce deyim ve atasözüne sahip olmasıdır. Bu yüzden Kuran çevirisinde olabildiğince çok deyim kullanmanın hiçbir mahsuru yoktur.

Edebi yazarların bir özelliği çok sık olmasa bile eserlerinde daha önce alışılmamış orijinal ifade ve kalıpları üretme ve kullanma becerisini gösterebilmeleridir. Ancak çeviride yeni bir deyim veya ifade oluşturmak mümkün olmakla birlikte bu riskli bir durumdur. Çevirmen, çeviri yoluyla ya da çeviri olmaksızın hedef dilde olmayan yeni bir tabir ve deyim üreterek anlamı doğru bir şekilde aktarıyor ve kabul ettirebiliyorsa ne ala. Atilla İlhan söyleyinceye kadar 'Ben sana mecburum' diye bir deyim veya ifade Türkçede yoktu. Neticede birçok deyim ve tabir birileri tarafından bazen de başka dillerden geçerek zamanla oluşturulmuştur. Bunlar halk tarafından tutulmuş ve benimsenmiş ki günümüze kadar gelmiştir.

Kuran meallerinde ve tercümelerinde en sık görülen durum deyimlerin harfi çevrilmesidir. Hâlbuki harfi çeviri özellikle deyimler söz konusu olduğunda hiç uygun olmayan bir stratejidir. İşin tuhaf tarafı böyle yapanların bir kısmı kaynak metindeki deyimin anlamını bildikleri halde harfi çeviri yapmaktadırlar. Tersini yapmak düşünülebilse de bir deyimin harfi tercümesini yapıp sonra da dipnotta veya parantez içinde açıklamaya çalışmayı doğru bulmuyoruz.[664]

Ve lâ ratbin ve lâ yâbisin illâ fî kitâbin mubîn(6.59).

'Canlı-cansız her şey özel olarak kayıt altına alınmıştır.'[665]

---

[664] ''…yaş ve kuru(3) hiçbir şey yok ki, apaçık bir Kitap'ta bulunmasın.'' dipnot:3 'Yaş ve kuru': Canlı cansız. Hamidullah, age. s.281

[665] Bu ifade farklı biçimlerde de çevrilebilir: 'Canlı-cansız her şeyin muayyen yazılı kaydı vardır.', 'Canlı-cansız her şeyin özel birer kaydı vardır.', 'Canlı-cansız her şeyin belli bir kaydı vardır.'

Kuran tercümelerinde en sık, *e raeyte*(Söyle bana!; Ne buyrulur?; Ne düşünürsün? Peki …'a ne demeli? vb.), *mâ şâe'llâh*(Allah öyle/böyle istemiş; Allah'ın istediği); *in şâe'llâh*(Allah öyle/böyle isterse…)[666], *li vechi'llâh*(Allah'ın hatırı için/Allah'ın hatırına/Allah'ın yüzü suyu hürmetine/Allah uğruna), *gâtelehumu'llâh*(Allah canlarını alsın!/Canları cehenneme/Geberesiceler!/Allah kahretsin onları), *ve lâ yuzlemûne fetîlâ*(Onlara kıl kadar haksızlık yapılmayacaktır), *muhlisîne lehu'd-dîn*(sadece Allah'a bağlananlar), *yutimmu ni'meteh*(Olanca/ Mükemmel/Sonsuz lütufta bulunmak); *yutimmu nûrah*(Işığı ile tamamen aydınlatacak/Işığını tam olarak parıldatacak)… gibi bir çok deyim ve kalıbın çevirisinde sorunlar yaşanmasına rağmen biz burada özellikle iki örnek üzerinde durmak istiyoruz. Allah elçisi Allah'ın huzuruna çıktığında Cebrail'in ona yakınlığı Necim suresinde *fe kâne gâbe gavseyni ev ednâ* ifadesi ile anlatılmaktadır. Anılan ifade bazı meallerde ve tercümelerde şöyle geçmektedir:

Öztürk: '' 9. İki yayın beraberliği gibi, belki ondan da yakındı.''[667]

Ateş: ''9. *(Muhammed ile arasındaki mesafe)* iki yay uzunluğu kadar, yahut daha az kaldı.''[668]

Piriş: ''9. Araları iki yay kadar veya daha yakın idi.''[669]

Hizmetli: ''9. Araları iki yay aralığı veya daha yakın oldu.''[670]

Atay: ''5-9. … araları iki yay aralığı kadar, belki daha da yakın olmuştu.''[671] S.525

---

[666] Krş. *in yirtse aşam* Besalel, age. c.1, s.234
[667] Öztürk, age. s.527
[668] Ateş, age. s.525
[669] Piriş, age. s.250
[670] Hizmetli, age. s.380
[671] Atay, age. s.525

TDV: ‘‘8, 9: … O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu.’’[672]

Dumlu: ‘‘9. İki yay aralığı kadar veya daha yakına vardı.’’[673]

Hamidullah: ‘‘9. Muhammed, bir yayın iki ucu aralığı kadar, belki daha da yakın oldu.’’[674]

Yüksel: ‘‘9. Mesafe iki yay kadar veya daha yakın oldu.’’[675]

Akdemir: ‘‘3-12. … öyle ki, her ikisi de bir araya getirilmiş iki yay gibi hatta daha yakın bile olmuşlardı.’’[676]

Esed: ‘‘9 aralarında iki yay mesafesi kalıncaya kadar, hatta daha da yakınına.’’[677]

Her ne kadar ifadede geçen betimlemeyi anlatma kabilinden farklı bir takım izahlar yapılmış olsa da ifadenin Cebrail ile Elçi Muhammet arasındaki mesafenin çok yakın olduğunu anlattığını herkes kabul etmektedir. Ancak Türkçede iki insan veya bir insanla başka bir varlık arasındaki çok yakın olma durumu yukarıda harfi olarak çevrilen ‘iki yay’ vb. şekilde anlatılmaz. Türkçede çok yakın olma durumu ‘bir adımlık(mesafe); eliyle dokunacak kadar yakın’ gibi ifadelerle anlatılır. Dolayısıyla yukarıdaki ifadeyi aşağıda vereceğimiz çevirilerden biri ile çevirebiliriz.

‘Eliyle dokunacak kadar, belki daha da yakındı.’

‘Bir adımlık hatta bundan bile daha yakın bir mesafedeydi.’

‘Bir adımlık, yok ondan da yakın bir mesafedeydi.’

---

672 Özek vd. age. s.525
673 Dumlu, age. s.473
674 Hamidullah, age. s.673
675 Yüksel, age. s.456
676 Akdemir, age. s.525
677 Esed, age. c.3, s.1080

Son olarak *ve lâ yedhulûne'l-cennete hettâ yelice'l-cemelu fî semmi'l-hiyât* ifadesini değişik yorumlara göre 'Deve/halat iğne deliğinden geçerse-ki geçmez-onlar da hasbahçeye girerler' veya 'Deve/halat iğne deliğinden geçince(!) onlar da hasbahçeye girebilirler.' biçiminde çevirmemiz mümkün olmakla birlikte Türkçede imkânsızlığı daha çarpıcı anlatması bakımından 'Balık kavağa çıkınca onlar da hasbahçeye girerler.' şeklinde çevrilmesinin daha uygun olacağını belirtmiş olalım. Ayrıca böyle çevirerek ifadedeki *cemel* kelimesinin 'deve' ya da 'halat' mı? olduğu tartışması ortadan kalkar.

İlke olarak atasözleri için söyleyeceğimiz şeyler yukarıdaki açıklamalardan farklı olmayacaktı. Dolayısıyla bahsi uzatmamak için ayrıca atasözlerinin çevirisi üzerinde durmaya gerek duymuyoruz.

1.1.3. Özel İsimler

Öncelikle Kuran'da ve geldiği toplumda isim, özel isim, isimlendirme gibi kavramları ve Arapça *el-ism* kelimesinin anlamını irdelemekte fayda görüyoruz. Sonra, acaba Kuran'da bizim özel isim olarak bildiklerimizin hepsi gerçekten birer özel isim midir? diye kendimize sormamız gerekir. Zira Türkçe meallerde ve tercümelerde, özel isim olmadıkları halde bazı kelimeler çoğunlukla birer özel isim imişler gibi tercüme edilmişlerdir. Bu nedenle Kuran'daki özel isimlerin tespiti önem arz etmektedir.

Eski Türklerin övünç duyulacak namlı bir iş yapıncaya kadar yeni doğan çocuklarına ad vermediklerini hatta onları 'Adsız' diye çağırdıklarını eski destanlardan öğreniyoruz. Kırka merdiven dayamış nesil içinde ortaokul yıllarında Boğaç Han hikâyesini okumayan çocuk azdır herhalde. Allah elçisi zamanındaki

Araplar eski Türkler kadar olmasalar da çocuklarına isim vermek konusunda hassas davranan insanlardı. Allah elçisi doğduğunda dedesi kendisine *Muhammed* adını vermişti. Dedesinin dostları bunu duyduklarında daha önce pek bilinmeyen bu ismin veriş sebebini kendisine sormuşlardı. Abdulmuttalip'in ise verilen ismin anlamına atfen torununun ilerde 'kendisinden sitayişle ve takdirle bahsedilen; övgü ile söz edilen' biri olmasını arzuladığı için bu ismi verdiğini söylediği rivayet edilir. Daha önce Arapların *el-ism* ile *el-musemmâ* arasında derin bir ilişkinin farkında olduklarını ve bir varlığın ismini bir bakıma sıfatı gibi düşündüklerini belirtmiştik. Nitekim Kuran'daki *el-ism(*Çoğ. *el-esmâ')* kelimesi özel isim anlamında kullanıldığı gibi, 'sıfat; nitelik; nam; san; unvan' anlamlarında da kullanılmaktadır. Bu yüzden *el-esmâu'l-husnâ* tamlamasını kuru kuruya 'en güzel isimler' diye çevirmek çok doğru olmaz. 'Mükemmel nitelikler; mükemmel namlar ve unvanlar' diye çevirmek daha doğru olur. Zira *el-esmâu'l-husnâ*'nın içeriğini biraz yokladığımızda Tanrı'nın kendi özel adı(Allah)nın yanında onun birçok niteliğini; namını ve unvanını barındırdığını görmüş oluruz.

Biz kural olarak özel bir amaçla konulan, özel bir anlamı ve mesaj değeri olan Arapça isimlerin, unvanların ve namların daha önce Kuran'dan Türkçeye geçmiş bile olsalar anlamlarını yansıtmadıkları durumlarda çevrilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Evet, eğer çevirmenin bir 'anlamı' varsa ve pratik bir yarar sağlayacaksa çeviriler yapılmalıdır. Bundan sadece çoğunluğu İbrancadan Arapçaya giren *Âdem, İbrahîm, İsmâ'îl, İshâg, Ya'gûb, Dâvûd, Meryem, 'İsa, Mûsâ, Cibrîl, Mikâl, Lût, Tevrâh, Bâbil, Cehennem, İncîl*(Yun. *Evangelion*), *İblis*(Yun.*Diabolos*)… gibi Arap gramerinde *ğayru'l-munsarif* olarak nitelendirilen özel isimleri muaf tutuyoruz. Bunların anlamları biliniyorsa da sadece dipnotlarda belirtilebilir. Fakat şart değildir.

Unutmayalım ki çeviri bir yerde yabancı bir kültürün aktarımıdır. Mesela Romalılar Yunanlılardan aldıkları tanrıların adlarını değiştirmeksizin dillerine aynen aktarmak yerine Hermes'e Merkür, Zeus'a Jüpiter… demişlerdir. Romalıların, Yunanlılardan aldıkları tanrı adlarını kendi dillerine çevirerek benimsedikleri[678] gibi biz de Kuran'daki bazı isimleri çevirebiliriz. Nitekim farkında olunmasa da Türkçede daha önce sessiz sedasız bu tür çeviriler yapılmıştır. 'Karadağ(*Montenegro*), Beyaz Saray(*White House*), Ümit Burnu(*Cape of Good Hope*), Kızıl Meydan, Kızıldeniz(*el-bahru'l-ahmer*) Batı Hint Adaları(*West İndies*)…' gibi yer adlarının yanı sıra 'Aslan Yürekli Richard, Büyük/Deli Petro' gibi kişi adları Türkçeye zamanla çevrilmişlerdir. Bugün bir Fransız'a 'Aslan Yürekli Richard' kim sorulsa tanımaz; bir Yunan'a 'Yunanistan' kelimesini telaffuz etsek muhtemelen Orta Asya'daki bir ülkeden bahsettiğinizi düşünecektir. Ya da bir İngiliz, İngilizce bilmeyen bir Türk'e *Magnificent Suleyman/Solomon*(Muhteşem Süleyman: Kanuni Sultan Süleyman), *Blue Mosque*(Mavi Cami: Sultan Ahmet Camii) veya *Bosfor*(Boğaz) dese onun kastedilenleri anlaması zordur.

Niçin Türkiye'de bazı çocuklara, 'Yeter, Dursun, Yaşar' adları verilir ki? Bu isimler isimleri koyanların yüreklerindeki birer dileği ve temenniyi belirtir. Yaygın bir gelenek olmasa da eskiden Türkiye'de özellikle ilk erkek çocuklarını sürekli kaybeden aileler yeni doğan çocuklarının yaşaması için onlara bazen 'Dursun' bazen ise 'Yaşar' adını verirlerdi. Eğer Kuran'da Allah, yıllar sonra yaşlı habercisi Zekeriya'nın doğacak oğluna *Yahyâ* adını veriyor ve bu adı daha önce hiç kimseye vermediğini *innâ nubeşşiruke bi ğulâmin ismuhû yahyâ lem nec'al lehû min gablu semiyyâ*(19.7) şeklinde özellikle belirtiyorsa bunda bir kasıt olmalıdır. Verdiği

---

[678]Krş, 'Yerelleştirme' ve 'yerlileştirme' Berk, age. s.164

Yahya(Ar. 'yaşar/yaşıyor/yaşayacak') [679] adı bir dilek ya da bir nevi nam sayılamaz mı? Bunu çevirmek düşünülemez mi?[680] Çevrilmese bile en azından bir dipnotla anlamı verilmelidir.

Meset suresinde asıl adı *'Abdul'uzzâ*(Uzza'nın kulu) olan Allah elçisinin düşman amcasından *Ebû Leheb* künyesi ile söz edilmektedir. Ancak anılan künye çevrilmeden aktarılsa metindeki bir espri gözden kaçırılmış olur. Bu surede daha önce ona bazı kimseler tarafından belki de övgü için verilen bir künye ile alay edilmekte, künyesinden hareketle kendisine ceza biçilmektedir. Yani 'Alevli/Yalazlı/Yalımlı/Alev surat' veya 'Alev yüzlü' diye çevirebileceğimiz *Ebû Leheb*, 'alevli/yalazlı/yalımlı bir ateş(*nâren zâte leheb*)'e girecektir.

Tebbet yedâ ebî lehebin ve tebb… Seyeslâ nâren zâte leheb(111.1-3)

'Kahrolası yalazlı'nın elleri kurusun!...Yalaz yalaz yanan ateşe girecektir.'

Ancak, 'Ebu Leheb' diye ödünçleme yaparsak bu espri verilemez. Bunun gibi aslen birer nam veya unvan olan birçok ismin çevrilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Aynı zamanda bunlar büyük harflerle yazılmalıdır.

Örnekler:

Zu'l-garneyn: Çift Boynuzlu/Çifte Boynuz[681]

Zu'n-nûn/sâhibu'l-hût: Balıklı

Kuran'da birçok yer adı vardır ki en az 1250 yıldır Türkler o yerleri biliyorlardır. Bu yerler yüzyıllardır Türklerin inanç dünyasının birer parçası olmasına hatta yönetimleri altında kalmasına rağmen onların adlarını Türkçeleştirmek

---

[679] Bkz. Esed, age. c.2, s.609

[680] Yahyâ: 'Yaşar; Hepyaşar; Daimyaşar' gibi. Arapçada Özel isimlerin gramer bakımından isim olma şartı yoktur. Bazen tamlama bazen fiil bazen de cümle olabilir. *Yezîd*(Artar), *Ahmed*(Överim) hatta cümle şeklinde(*Teebbeta Şerrâ*) isim vermeler de var.

[681] Bu tamlamalar bitişik de yazılabilir.

kimsenin aklına gelmemiştir. ‘Beyaz Saray’ı, Kızıl Meydan’ı ‘Batı Hint Adaları’nı ve ‘Ümit Burnu’nu yerelleştirmişken hepsini olmasa bile yöre halklarının isimlendirmelerine de saygı duymak şartıyla bu yerlerin bir kısmını anlayabileceğimiz bir şeyle isimlendirmek ve onları manen sahiplenmek niçin olmasın ki? Bu şekilde bir isimlendirmenin anlam dünyamızı zenginleştirmesinin yanında bizi o topraklara da yakınlaştıracağı unutulmamalıdır. Aşağıda birkaç örnek verilmiştir.

El-beytu’l-harâm : Saygın Ev/ Kutsal Ev

El-beytu’l-‘atîg: Antik Ev/Özgür Ev/ Azatlı Ev/Erkin Ev

El-mescidu’l-harâm: Kutsal Mabet/ Saygın Mabet

El-mescidu’l-agsâ: Uzak Mabet/Irak Mabet[682]

Eş-şi‘râ: Siryus, Çobanyıldızı/Akyıldız/Çulpan[683]

Bazı özel gün adlarının çevrisi de düşünülebilir. Çünkü o devirde bunların belli bir anlamı vardı. Özellikle *yevme’l-cumu‘ah* için konuşacaksak, biliyoruz ki bizim Cuma namazı olarak isimlendirilen haftalık ayin Allah tarafından emredilinceye kadar Araplar Cuma gününe *yevme’l-‘arûbeh*[684] diyorlardı. Daha sonra ‘Toplanma günü’ anlamında *yevme’l-cumu‘ah* denmiştir. Yine Türkçede ‘cumartesi’ diye anılan gün Yahudilerin tatil günü olan *Şabat* gününe atfen *yevme’s-sebt*(Tatil/Dinlenme günü)[685] olarak geçer. Dikkat edilirse bu günlerin çevirileri yapıldığında asıl işlevleri de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

---

[682] Paret, age. s.91
[683] *Ve innehû huve rabbu’ş-şi‘râ* ‘O çoban yıldızının da sahibidir.’
[684] Bkz. Atay, Hüseyin; Atay, İbrahim; Atay, Mustafa, *Arapça-Türkçe Büyük Lugat*, Ank. 1981, s.319 ve Kerimoğlu, age. s.92
[685] Bkz. *Mufredat*, s.392 krş., *subâta*(78.9)

Türkçeye 'Kıyamet günü' olarak geçen ve doğru olarak 'Duruşma Günü(*yevme'l-gıyâmeh*)'[686] şeklinde çevirebileceğimiz günün de önemli bir olay olması hasebiyle özel isim olarak değerlendirilebileceğini düşünüyoruz. Bunun yanında bazen farklı nitelemelerle de olsa aynı günden ve zaman diliminden *yevme't-tenâd*(bağrışma günü), *yevme'l-hurûc*(çıkış günü), *yevme't-telâg*(buluşma günü/karşılaşma günü), *yevmel-cem'*(toplanma günü)…vb. şekilde bahseden tamlamaları büyük harflerle yazmak düşünülebilirse de biz küçük harflerle çevrilerek yazılmasını tercih ediyoruz. En çok kullanılan *yevme'l- gıyâmeh* tamlaması olduğu için bir asıl olması nedeniyle onu büyük harflerle diğer nitelemeleri de küçük harflerle çevirmemiz bize daha makul gelmektedir. Şuna da işaret etmekte fayda mülahaza ediyoruz. Kuran'da Son Gün(*el-yevme'l-âhir*) hakkında yalın olarak kullanılan *el-gâri'ah*(Kapıyı çalacak felaket/facia) *el-hâggah*(Gerçekleşecek olay), *el-ğâşiyeh*(Her tarafı kaplayacak olay), *el-vâgi'ah*(Olay) gibi bazı nitelemelerin çevrilmeden ödünçlenmesini doğru bulmuyoruz.

Öte dünyada Allah'a sadık ve bağlı kalacak kullara vaat edilen bağlardan, bostanlardan, bahçelerden, meyve bahçelerinden ve hasbahçelerden(*cennât*)… çoğul olarak bahsedildiğinde bunların bir özel isim imişler gibi ilk harflerinin büyük yazılmasına gerek yoktur. Zira özel adı olan bir bahçeden veya bahçelerden değil de, genel olarak bahçelerden söz edilmektedir. Ancak belli bahçelere atıf olduklarını düşündüğümüz bahçelerden bahsedildiğinde bunlar birer özel isim olarak kabul edilmelidir. Dolayısıyla her biri büyük harfle başlanarak yazılmalıdırlar. Mesela; *Cennâtu 'adn* diye sözü edilen bahçelerin Kitabı Mukaddes'te sözü edilen meşhur

---

[686] Krş. *Yevme yegûmu'n-nâsu li rabbi'l-'alemîn*(83.6)

'Aden bahçeleri' olma ihtimalinin yüksek olduğunu düşünüyoruz.[687] *Edinu-Adenu,* Babil dilinde 'bahçe' demektir.[688] İngilizcede de Kitabı Mukaddes'ten alınan *Eden* kelimesi de 'Aden, cennet'[689] anlamlarında kullanılmaktadır. Diğer bir kelime de büyük ihtimalle Yunancadan Arapçaya girmiş olan ve tamlama hali ile 'Roma bahçeleri' ya da 'Firdevs bahçeleri' olarak çevirebileceğimiz *Firdevs* sözcüğüdür. Bu kelimenin orijinali olan *paradeîsos* kelimesi Yunancada 'bahçe; cennet'[690] anlamına gelmektedir. Her iki kelimenin de asıl dillerinde 'bahçe' anlamına gelmesi o bahçelere atıf yapıldığı ihtimalini güçlendirmektedir. O devir Araplarının kendi çağdaşları olan Yahudi ve Hıristiyanların inançlarından, Romalıların ve Sasanilerin saraylarından ve hasbahçelerinden haberdar olmadıkları söylenemez.[691] En azından şöhretlerini duymuş olmalıdırlar. Zira Romalılarla ve Sasanilerle siyasi ve ticari bağlantıları vardı. Şunu da unutmayalım. Öte dünyayı tanımlayan her kelime bu dünyadan alınmıştır.[692] Zaten başka türlü olamazdı. Kuran'da öte dünya bu dünyadan hareketle betimlenmektedir. Çünkü bilinen, şahit olunan ve tecrübesi yaşanan dünya bu dünyadır.

Son olarak Kuran'daki bazı varlık adlarının aslında yabancı özel isim olmamalarına rağmen birer özel isim imişler gibi hiç çevrilmeden aktarıldığını belirtmiş olalım. Bu ana kadar yazılan meallerin ve çevirilerin çoğunda bilinçli-bilinçsiz ya da taklit yoluyla özel isim olmadıkları halde bazı kelimelerin birer özel

---

687 Krş. *Gan Eden,* Besalel, age. c.2 s.531
688 Bkz. Yavuz, Hilmi vd. *Dinler Tarihi Ansiklopedisi,* Gelişim yay. c:2, s:452
689 Avery vd. age. s.301
690 Bkz. Kara, Ömer, *Kur'an'da Metafizik Bir Alem Cennet*, Rağbet yay. İst. 2002, s.51-52
691 *Enne lehum cennâtin tecrî min tehtihe'l-enhâr*(2.25) ''Bu tablolaştırıcı ifade, çöl ortamında yaşayan Arabistan bedevilerine Suriye'nin meyveli ve yemyeşil bahçeleriyle süslü sahillerini hatırlatmak için kullanılmışa benziyor.'' Hamidullah, age. s.152, dipnot:1
692 Krş. ''Gehinam: Cehennem. Yeruşalayim'de Tsiyon Tepesi'nin karşısında bulunan 'Gey Ben Hinom' adlı ovanın kısaltılmış adıdır. Tevrat öncesi devirlerde burada çocuklar Moleh adlı bir puta kurban edilirdi. Peygamber Yermiyau'ya göre; gelecekte bu ova, suçluların cezalandırılma yeri olcaktır. Gehinam, ölümden sonra günahkar ruhun cezalandırılma yeridir.'' Besalel, age. c.1, s.184

isim gibi büyük harfle başlayacak şekilde yazılması hastalık derecesinde çok sık görülen yanlış bir uygulamadır. Tabii ki halk diline de tercümelerdeki gibi geçmişlerdir. Hâlbuki aşağıda örneklerini vereceğimiz bu kelimelere bakıldığında hepsinin sıradan, Arapçada *ismu'l-cins* diye adlandırılan kelimeler olduklarını görülür. Mesela Yasin suresindeki(36.51) *sûr* kelimesi Yüksel çevirisi hariç değişik meallerde şu şekilde çevrilmiştir:

Akdemir: ''51.Sonunda sura üfürülecektir…''[693]

TDV: ''51. Nihayet Sûr'a üfürülecek…''[694]

DİB: ''51. Sûr'a üfürülür.''[695]

Öztürk: ''51. Sûra üfürülmüştür…''[696]

Hizmetli: ''51.Suretlere can verildiğinde...''[697]

Piriş: ''51.Sur'a üflenince, …''[698]

Atay: ''51. Sûr'a üflenince, …''[699]

Ateş: ''51. Sûr'a üflendi.''[700]

Yüksel: ''51. Boruya üflenince…''[701]

Arapçada *sûr* kelimesi Kuran'da geçen eşanlamlısı *nâgur*[702] kelimesi gibi genellikle ordularda emir veya haber vermek gibi değişik amaçlarla çalınan 'borazan' veya 'boru'ya denir.[703] Hatta Yahudilerin *şofar* dedikleri bu müzik aleti

---

[693] Akdemir, age. s.442
[694] Özek vd. age. s.442
[695] Altuntaş, age. s.442
[696] Öztürk, age. s.444
[697] Hizmetli, age. s.317
[698] Piriş, age. s.207
[699] Atay, age. s.442
[700] Ateş, age. s.442
[701] Yüksel, age. s.383
[702] *Fe izâ nugira fi'n-nâgûr*(74.8)
[703] Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık yay. İst. 1995s.494

onların önemli dinsel objeleri arasında kabul edilir. Yalnız eskiden borazanlar bugünkü gibi metalden değil, koç, keçi veya antilop boynuzlardan yapılırdı.[704]

İsrafil, bu dünyanın sonunu ve daha sonra yeniden dirilişi borazan(*sûr/ nâgûr*) çalarak evrene haber verecektir. Arapça *sûr* kelimesini meallerde 'Sûr' diye çevirmeksizin ödünçlemeye veya bazı 'dini kitaplar'da 'sur denen alet(!)' vb. ilgisiz açıklamalarla geçiştirmeye gerek yoktur.

Bahsettiğimiz anlamda özel isim yapılan diğer bir kelime ise *hudhud* sözcüğüdür. Bu sözcük Türkiye'de halk arasında 'çavuş kuşu' veya 'ibibik kuşu'[705] diye adlandırılan bir kuş türüdür. Özel bir isim değildir. Ancak, sadece Nemil suresinde(27.20) geçen bu kelime Fransızcadan tercüme edilen Hamidullah çevirisi dışında birçok mealde ödünçlenmiş bir sözcük veya özel isim imiş gibi tercüme edilmiştir.

Akdemir: ''20-21. Süleyman kuşları yoklamış ve [hüdhüdü aralarında görmeyince]: ''Hüdhüdü niçin göremiyorum ki…?''[706]

Atay: ''20-21. Ve kuşları aradı, dedi. ''Hüthütü niçin göremiyorum!...''[707]

Ateş: ''20-21. Kuşları teftiş etti, (içlerinde hüdhüdü bulamadı), dedi ki: ''Neden hüdhüdü göremiyorum, …''[708]

Öztürk: ''20-21. Kuşları teftiş etti de dedi ki: ''Hüdhüd'ü neden göremiyorum, …''[709]

Yüksel: ''20. Kuşları denetledi ve, ''Neden hüdhüdü görmüyorum, …''[710] s.328

---

[704] Bkz. Alalu, Suzan, *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, Gözlem yay.1996, s.261
[705] Bkz. Mutçalı, age. s.939
[706] Akdemir, age. s.377
[707] Atay, age. s.377
[708] Ateş, age. s.377
[709] Öztürk, age. s.379

TDV: ‘‘20. (Süleyman) kuşları gözden geçirdi ve şöyle dedi: Hüdhüd’ü göremiyorum?’’[711]

Esed: ‘‘20 Ve [bir gün] kuşlar arasında göz gezdirirken: ‘‘Hüdhütü niçin göremiyorum? dedi.’’[712] s.764

Hamidullah: ‘‘20. Ve kuşları denetledi, sonra dedi ki: ‘‘Çavuşkuşunu niçin göremiyorum? …’’[713]

‘Allah’ adının çevirisine gelince; biz bu adın korunması gerektiğini düşünüyoruz. Başka diller için Allah yerine *God; Theos*… vb. ‘Tanrı’ anlamına gelen kelimelerin karşılık olabileceği düşünülse bile Türkçede buna gerek olmadığını düşünüyoruz. Yüzyıllardır bu kelimeyi kullanıyoruz. Ve bu kelime Türkçede daima tek gerçek Tanrı’yı belirtmek için kullanılmıştır. Türk halkı bu kelimeyi orijinal sözcük olan *Allâh* gibi her zaman tekil olarak kullanmış ve çoğulunu yapmayı düşünmemiştir. Kaldı ki mesela *lâ ilahe ille’llâh* ifadesini ‘Allah’tan başka hiçbir tanrı yoktur’ yerine ‘Tanrı’dan başka hiçbir tanrı yoktur’ şeklinde çeviri birincisine göre biraz tuhaf kaçmaktadır. Denebilir ki işlevsel olarak Türkçeye en iyi geçen kelimelerden birisi de ‘Allah’ sözcüğüdür.

1.2. Dilbilgisi ve Sözdizimi Düzeyinde

1.2.1. Sözcük Türleri

1.2.1.1. İsimler

Arapçada *ismu’l-mensûb* olarak bilinen bazı isimlerin Kuran meallerinde ve tercümelerinde çevrilmeksizin; bazen kısmen bazen de tamamen ödünçlendiğine

---

710 Yüksel, age. s.328
711 Özek vd., age. s.377
712 Esed, age. c.2, s.764
713 Hamidullah, age. s.525

şahit oluyoruz. Mesela; *sâmiriyy*(20.85) kelimesi birçok mealde 'Samiri'[714] olarak tercüme edilmiştir. Hâlbuki bu isim bir özel isim olmaktan çok sahibinin kimlerden ya da nereli olduğunu belirten bir sıfat ismidir.[715] Anılan kelimenin bir kabile veya yer adından mı *ismu'l-mensûb* yapıldığı üzerinde ayrıca çalışılabilir. Bu konuda değişik tefsirlerde ve meallerde farklı yorumlarla karşılaşmak mümkündür. Dolayısıyla memleketinin adına(*Sâmirah*) izafeten 'Samiralı' veya halkına izafeten 'Samir'[716] olarak çevrilmesi bize daha uygun gelmektedir. Benzer bir mantıkla *rabbâniyyûn*(3.79) kelimesinin alışıldığı şekilde; 'Rabb'a halis kullar', 'Rabb'e içtenlikli kullar' veya 'Rabb'e itaat eden kullar'[717] vb. değil de; Esed'in açıklamalarını esas alarak[718] 'Allah erleri/adamları; Allah'ın erleri/adamları' veya daha doğru bir çeviri ile 'Efendinin erleri/adamları' olarak çevrilebilir. Yine *el-havâriyyûn* kelimesinin alışıldığı şekilde 'Havariler'[719] olarak değil; konuluş amacına uygun olarak 'Akçalar' veya 'Beyazlılar'[720] biçiminde çevrilebileceğini daha önce belirtmiştik.

Arap gramerinde *ismu't-tafdîl* olarak tanımlanan bazı kelimelerin çevirisinde bazen başarılı olunmadığını düşünüyoruz. Bunun temel nedenleri arasında harfi ve ödünçleme çeviri teşebbüsleri sayılabilir. Öte yandan bu teşebbüsler tercümelerde 'müdahale' diye adlandırılan çeviri hatasının sıkça yapılmasına da neden olmaktadır. Birkaç örnek verelim.

---

[714] Bkz. Hizmetli, age. s.225, Öztürk, age. s.318, Atay, age. s.316, Özek vd. age. s.316, Akdemir, s.316, Yüksel, age. s.275, Ateş, age. s.316, Dumlu, age. s.281

[715] ''*Sâmirî* tabirinin, söz konusu kişinin soyunu ya da kökenini gösteren bir sıfat ismi olduğunda şüphe yoktur.'' Esed, age. c.2 s.635, dipnot:70 krş. Hamidullah, age. s.464, dipnot:4

[716] *Turkiyy*(Türk), *'arabiyy*(Arap) gibi.

[717] Bkz. Akdemir, age. s.59, Hamidullah, age. s.207, Dumlu, age. s.54

[718] Bkz. Esed, age. c.1, s.105-106, dipnot:62

[719] Bkz. Akdemir, age. s.55, Öztürk, age. s.57, Dumlu, age. s.51, Hamidullah, age. s.203, Hizmetli, age. s.46, Yüksel, (3.52)'de 'Öğrenciler', (5.112)'de 'Havariler' olarak tercüme eder. Yüksel, age. s.65, 120

[720] Krş. Esed age. c.1 s.99 dipnot:42,

Ve mekerû ve mekera'llâh ve'llâhu hayru'l-mâkirîn(3.54)

Bu ibare meallerimizde genellikle şu şekillerde tercüme edilmiştir;

Hizmetli: ''54. Onlar tuzak kurdular. Allah da tuzaklarını bozdu. Allah tuzak kuranları çok iyi cezalandırır.''[721]

Ateş: ''54. Tuzak kurdular. Allah da onların tuzaklarına karşılık verdi; çünkü Allah en iyi tuzak kurandır.''[722]

Öztürk: ''54. Onlar tuzak kurdular, Allah da tuzak kurdu. Ve Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır.''[723]

Atay: ''54. Tuzak kurdular. Allah da tuzaklarını boşa çıkardı. Allah, tuzakçıların tuzaklarını en iyi boşa çıkarandır.''[724]

Yüksel: ''54. Tuzak kurdular, Allah da tuzak kurdu. Allah tuzak kuranların en iyisidir.''[725]

Akdemir: ''52-56. … [İnanmayanlar İsa'ya] tuzak kurmuşlardı. Allah da [onlara karşı] tuzağını kurmuş [ve böylece onların tuzaklarını boşa çıkarmıştı]; çünkü Allah tuzak kuranların en iyisidir.''[726]

TDV. ''54. (Yahudiler) tuzak kurdular, Allah da onların tuzaklarını bozdu. Allah tuzak kuranların hayırlısıdır.''[727]

Bir kere kaynak ifadede 'Allah'ın tuzakları bozduğundan, cezalandırmaktan' veya bazılarının vehmettiği gibi hâşâ 'Allah'ın hile yaptığından' bahsedilmemektedir.

---

[721] Hizmetli, age. s.46
[722] Ateş, age. s.56 Açıklama düşülmüş: ''Lafzen tam mana böyledir. Fakat Allah'a hile yapmak isnat edilemez…''
[723] Öztürk, age. s.58
[724] Atay, age. s.56
[725] Yüksel, age. s.65
[726] Akdemir, age. s.56
[727] Özek vd. age. s.56

Savaşta düşmanı tuzağa düşürmek ‘hilekârlık’ olarak algılanamaz.[728] Savaşta hile yapmak ile alışverişteki hile bir değildir. Ayrıca ‘Allah’ın tuzak kuranların hayırlısı’ olduğu da kast edilmemektedir. Türkçe ‘hayır’ kelimesi Arapça *hayr* sözcüğünden dilimize ödünçlenerek geçmiş olmasına rağmen anladığımız ‘hayır’dan çok Kuran’da geçen eş anlamlı bir kelime ile söyleyecek olursak *ihsân*; ‘mükemmellik/yetkinlik/tamlık’; anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla anılan kaynak ibareyi aşağıdaki gibi serbest çevirmek çok daha uygun olur kanaatindeyiz:

‘Tuzak kurmuşlar. Allah da bir tuzak kurdu. O kurdu mu en alasını kurar.’

Diğer taraftan Allah’ın habercisi Yusuf’un üvey ağabeylerine söylediği *ve ene hayru’l-munzilîn*(12.59) ifadesi ‘Son derece konukseverim’ şeklinde çevrilebilir. Başka türlü çeviri teşebbüsleri itiraf etmek gerekirse tercüme kokmakta ve garip kaçmaktadır. Aşağıda değişik kelimelerle(*ehebbu, ezlemu, ekseru, ehsenu, erhemu*) serbest olarak yapılan *ismu’t-tafdîl* çevirilerini takdirinize sunuyoruz.

Leyûsufu ve ehûhu ehebbu ilâ ebîna minnâ...(12.8)

‘Babamız Yusuf ile kardeşini bizden daha çok seviyor.’

Ene ekseru minke mâlen ve e‘ezzu neferâ(18.34)

‘Benim senden çok servetim ve daha güçlü adamlarım var.’

‘Ben, seninkinden daha çok servete ve daha güçlü adamlara sahibim.’

Fe men azlamu min men’ifterâ ‘ale’llâhi kezibâ..(18.15)

‘Allah’a iftira etmiş kimseden daha hatalı kim olabilir ki?’[729]

Ve huve erhamu’r-râhimîn(12.64)

‘O, en çok şefkat gösterendir.’

---

[728] Allah elçisinin meşhur sözünü hatırlayalım: *El-harbu hud‘ah.* Ebu Davud, *Sunen*, el-Cihad, No:2267

[729] Veya ‘Allah’a iftira atmış kimseden daha hatalı kim sayılabilir ki?

Zamanında İngiliz Krallığı için 'Üzerinde güneşin batmadığı krallık' tanımlaması yapılıyordu. Kuran'daki *meşrig* ve *mağrib* kelimeleri birer yön olmaktan çok, o yönlerde bulunan topraklar için kullanılır. Yani 'doğu' veya 'batı' değil de; 'güneşin doğduğu ve battığı yerler.' Zira Arapçada doğuya *şarg*; batıya *ğarb* denir. Arap gramerinde *mef'al* kalıbı öncelikle *ismu'z-zamân* ve *ismu'l-mekân* olarak kullanılır. Dolayısıyla *rabbu'l-meşârigi ve'l-meğârib*[730] ifadesini daha belirgin kılarak, 'Güneşin doğduğu ve battığı yerlerin efendisi'[731] şeklinde çevirmemiz daha uygun olabilir.

1.2.1.2. Zamirler

'Çeviri İşlemleri' konusunda da belirttiğimiz gibi Türkçede nezaket ve saygı gereği büyük kişilere 'siz' diye hitap ederiz. Böyle hitap ederken asla karşı tarafı çok kimse olarak düşünmeyiz. Kuran'da gerek Allah ve gerekse başka saygın konumdaki kişiler için kullanılan *ente*(sen) zamirine karşılık olarak nezaket ve saygı anlamında Türkçe 'siz' zamiri de kullanılabilir.

Rabbenâ tegabbel minnâ. İnneke ente's-semî'u'l-'alîm(2.127)

'Efendimiz, kabul buyurunuz, Her şeyi duyan ve bilen sizsiniz.'

Ve'l-emru ileyk(27.33)

'Ferman sizindir.'

Bu bağlamda şunu da ifade etmek gerekir. Bilindiği gibi Türkçede 'sen' ve 'siz' zamirlerine karşılık çağdaş İngilizcede sadece *you* zamiri kullanılır. Eskiden 'sen' anlamında kullanılan *thee*[732] zamiri çoktan kullanımdan kalkmıştır ve bu zamire

---

[730] Kuran, (70.40)
[731] 'Efendisi' yerine 'sahibi' çevirisi de yapılabilir.
[732] Bkz. Pickthall, Marmaduke, *The Glorious Qur'an*, Çağrı yay. İst. 1996, s.2

eski metinlerden başka yerlerde rastlamak imkânsızdır. Kuran'ın İngilizce çevirilerinde artık eski olan bu zamirin kullanılması için makul bir neden olmadığını düşünüyoruz.

Arapça ve Türkçenin farklı olan gramer yapılarından dolayı zamirlerin çevirisinde 'müdahale' denen çeviri hatalarına izin verilmemelidir. Türkçede *musennâ*(ikil) yoktur. Kuran'daki *musennâ* zamirler çok gerekmedikçe 'siz/biz' diye çevrilmelidir. Zira iki kimse veya şey Türkçede çoğuldur ve 'siz/biz' zamirleri ile karşılanır. Türkçede karşımızdaki iki kişiyi özellikle belirtmek istersek 'siz ikiniz' deriz. Ayrıca kaynak metindeki her zamiri çeviri metinde bir zamirle karşılamaya gerek olmadığını düşünüyoruz. Bazen kaynak metinde açıktan zikredilen bir isme çeviri metinde bir zamirle işaret edilebilir veya zamirin zikredilmesine bile gerek duyulmayabilir. Ya da bunun tersi yani kaynak metindeki bir zamir, çeviri metinde açıktan zikredilen bir isimle belirtilebilir.

Bu vesile ile hocam Salih Akdemir'in cesaret gerektiren ve takdire şayan çeviri çabasından bahsetmemek olmazdı. Kendisinin 2002 yılında *İslamiyât* dergisinde yayımlanan 'Kuran Çevirilerinde Dikkate alınmayan Önemli Bir Üslup Özelliği Üzerine' adlı makalesinde belirttiği gibi; ''Muhatapların kendi aralarında konuşmaları, Kur'an bağlamında, Arap dili dışındaki dillerden farklılık arz etmektedir. Muhatapların kendi aralarındaki konuşmaları, genelde bütün dillerde, 'biz'li olarak yapıldığı halde, Kuran'da 'siz'li olarak yapılmaktadır. Bu özellik, Kuran'ın inmiş olduğu dönemin Arapçasının bir özelliğidir; çünkü kişilerin kendi aralarındaki konuşmalar, bugünkü Arapçada da 'biz'li olarak ifade edilmektedir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, bir istisna dışında Kuran'ı Kerim'de ''gidelim''

şeklinde birinci çoğul şahıs emir kipi kullanılmamaktadır.''[733] Akdemir'in de belirttiği gibi bu üslup özelliğine ilk dikkatleri çeken[734] Muhammed Hamidullah'tır. Ne var ki Hamidullah anılan özelliğe sadece dikkat çekmekle yetinmiş, kaynak metnin etkisinden kurtulamadığı için de bu üslubun geçtiği yerleri gerektiği gibi çevirmeye cesaret edip başarılı bir biçimde hedef dile aktaramamıştır. Akdemir ise hem anılan makalesinde hem de daha sonra çıkardığı Kuran çevirisinde bu üslup özelliğini Türkçenin özelliklerini dikkate alarak dilimize başarı ile çevirmiştir. Daha detaylı bilgiler ve örnekler için anılan makaleyi ve kendisinin yazdığı Kuran çevirisini salık veriyoruz.[735]

Son olarak Kuran metnindeki zamirlerin döndüğü yerlere(*merci'*) dikkat etmek gerektiğini ifade etmek istiyoruz. Türkçede kişi kendinden ya da kendi yaptığı işlerden bahsederken tevazu göstergesi olarak 'ben' yerine 'biz' zamirini kullanabilmektedir. Nitekim başta da değindiğimiz gibi karşı tarafa saygı için 'sen' yerine 'siz' zamiri de kullanılmaktadır. Büyük ihtimalle bu özellikler Allah elçisi devri Arapçasında yoktu. Buna bağlı olarak Kuran'da günümüze kadar Allah'a ait olduğu iddia edilen yalın(*munfasıl*) *nahnu* ve *'abdenâ*[736] tamlamasındaki bitişik(*muttasıl*) *nâ* zamirlerinin veya bazı çoğul kipiyle söylenen *nezzelnâ, halegnâ, ketebnâ*… vb. fiillerin gizli zamirlerinin(*nahnu*) bizzat Allah'a ait olmayıp Cebrail ile beraber diğer erklere/ulaklara(*el-melâikeh*) ait olduklarını düşünüyoruz. Zira bu gibi

---

[733] Akdemir, agm. s.152
[734] Akdemir, agm. s.154
[735] Akdemir, age.(*Son Çağrı Kur'an*)
[736] *Fe kezzebû 'abdenâ*(54.9) veya *ve'zkur 'abdenâ eyyûb*(38.41) gibi. Buradaki *'abdenâ* 'emrimizdeki kişi; hizmetkârımız; memurumuz' anlamlarında anlaşılmalıdır. Çünkü yeryüzündeki beşer elçiler, aslında yüksek derecedeki memurlar olan ve Allah'tan aldıkları yetki ve talimatla; buyuran(*fe yûhî*) elçilerin emrine girmektedir. Mesela, bir okulun müdürü de, orada çalışan öğretmen de devletin birer memurudur. Ama aynı zamanda öğretmen emrinde çalıştığı bir müdürün memurudur. Veya bir er başkomutanın askeri olduğu gibi, aynı zamanda emrinde olduğu küçük veya büyük rütbeli askerlerin de askeridir.

ifadelerde özellikle Cebrail krallık(*melekût*) adına konuşmaktadır. Allah'ın böyle ifadeler söyleyebileceğini düşünemeyiz. Zira Allah kendi adına konuştuğunda daima birinci tekil şahıs zamiri(*ene*) ve birinci tekil şahıs fiil kipi(*ve mâ halegtu'l-cinne ve'l-inse illâ liya'budûn*)[737] kullanmıştır. Kaldı ki insanların tevazu gereği kendilerinden bahsederken 'biz' demeleri anlaşılır ve kabul edilir olmakla birlikte bu durum Allah için asla kabul edilemez. Şahit olduğumuz bazı saf insanlar bunun Allah'ın tevazusunun bir göstergesi olduğunu bile iddia edebilmektedirler. Herkes ve her şey bir yana Allah'tan da mütevazı olmasını bekliyorsak onu iyi tanımıyoruz demektir. O 'gururlu(*el-mutekebbir*)' bir tanrıdır. Çünkü gururlanmayı ve büyüklenmeyi tek hak eden; gerçekten büyük ve mükemmel olan sadece odur. Bu yüzden ona gururlanmak yakışır. Ama onun dışındaki hiçbir varlık büyüklenmeye veya gururlanmaya hakkı bulunmadığı için bu tür hareket ve tavırlar onlara yakışmaz ve Allah nazarında onları çirkin gösterir.

1.2.1.3. Mastarlar

Türkçe çeşitli şekillerde karşılanan Arapçadaki mastarların çevirilerinde bazen bir takım sorunlarla karşılaşılmaktadır. Mesela Bakara suresinde(2.164) *inne fî halgi's-semâvâti ve'l-ard…* diye başlayan pasajda geçen mastarlar bazı meallerde çok iyi tercüme edilmemiştir. Bu konuda iki örnek verelim:

'Doğrusu, göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün gidip gelmesinde, insanlara yarar sağlayan şeyleri denizde taşıyan gemilerde, Allah'ın gökten indirip, ölümünden sonra kendisi ile dirilttiği suda ve orada yaydığı her türlü

---

[737] Kuran, (51.56)

canlıda, rüzgârları ve gök ile yer arasında boyun eğdirilen bulutları yönetmesinde, aklını kullanan topluluğa belgeler vardır.''[40]

'Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinde gelmesinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip ölü haldeki toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde düşünen bir toplum için (Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlayan) bir çok deliller vardır.'[41]

Görüldüğü gibi kaynak metindeki *halg, ihtilâf ve tasrîf* mastarları 'yaratılmasında, gidip gelmesinde/birbiri peşinde gelmesinde' ve 'yönetmesinde/yönlendirmesinde' diye tercüme edilmiştir.[738] Hâlbuki 'yaratılışında, ...birbiri ardınca gelişinde, ...yönlendirilişinde...' şeklinde çeviri daha doğru olurdu.[739] Çünkü 'yaratılması' denildiğinde ya 'yaratılmak işi' ya da 'yaratılmak işinin yapılması[42] anlaşılır. Diğer mastarları da düşündüğümüzde burada anlatılmak istenen göklerin ve yerin yaratılmış olması, gece ile gündüzün birbiri ardınca getirilmiş olması veya rüzgârlarda ve gök ile yer arasındaki bulutlarda gözlenen yönlendirmelerin yapılmış olması değildir. Yani burada Kelam'daki *hudûs* delili kanıt getirilmemektedir. Burada asıl kastedilen bu göklerin ve yerin yaratılış biçimi, gece ile gündüzün birbirin ardınca geliş şekli, gök ile yer arasındaki rüzgârların ve bulutların yönlendirilişi; hulasa bütün evrendeki varlıklarda ve cereyan eden olaylarda bulunan düzen ve uyumun; işleyiş biçiminin derin kavrayışa sahip bir

---

[40] Atay, age. s:24
[41] Özek vd. age. s:24
[738] Ayrıca Bkz. Hizmetli, age. s.25, Piriş, age. s.19, Akdemir, age. s.24
[739] Bkz. ve krş. Esed, age. c.1, s.45, Koçyiğit, age. s.12, Yüksel, age. s.39, Altuntaş, age. s.24, Öztürk, age. s.26
[42]Bkz. Parlatır vd. age. c:2 s:2395

toplum tarafından algılanabilecek bir takım anlamlar ve mesajlar taşıdığıdır. Evet, olaylardan bahsediliyor. Ama asıl dikkat çekilen nokta söz konusu olayların keyfiyetidir.

Kuran'ın birçok yerinde göklerin ve yerin, insan ve hayvanların, bütün evrenin ve bu evrenin içinde meydana gelen olayların yaratılışına ve yaratılış keyfiyetlerine(*keyfe huligat*) dikkat çekilir. Bu konuda aşağıda zikredeceğimiz ifadeler örnek gösterilebilir:

'Onlar devenin nasıl yaratıldığına; göğün nasıl yüksek tutulduğuna; dağların nasıl dikildiğine ve yeryüzünün nasıl yayıldığına hiç bakmadılar mı?'[43]

'Allah'ın gösterdiği şefkatin izlerine bir bak, ölümünden sonra yeryüzünü nasıl diriltiyor?'[44]

'Onlar üstlerindeki göğü nasıl hiç gediksiz inşa edip süslediğimize ve yeryüzünü nasıl yayıp da onda sabit dağlar yerleştirip üzerlerinde her güzel bitki çiftinden bitirdiğimize hiç bakmadılar mı?'[46]

Bütün bu meydana getirilen şeylerin oluşumu ve biçimi insanlara bir şeyler anlatırlar. Bağlamdan bunun Allah'ın birliği olduğunu anlıyoruz. Zira konunun başında anılan ve çevirisini tartıştığımız ifadeden bir önceki ve sonraki ifadelere baktığımızda özellikle Allah'a ortak yakıştırmanın reddedildiği ve Allah'ın tek bir tanrı olduğu belirtilmektedir:

'Tanrınız tek bir tanrıdır. Ondan başka hiçbir tanrı yoktur... Kimi insanlar Allah'ın dışındaki varlıkları ona ortak ederler.''[47]

---

[43] Kuran, (88.18-20)
[44] Kuran, (30.50)
[46] Kuran, (50.67)
[47] Kuran, (2.163-165)

İşin özüne inildiğinde, mastarların yanlış çevirisine yol açan problemlerin başında Arapçadaki mastarın Türkçede karşılayabileceği anlamların iyice bilinmemesi gelir. Mesela *halg* mastarını ele alalım. Bu kelime yerine göre ‘yaratmak, yaratılmak, yaratma, yaratılma, yaratış ve yaratılış’ anlamlarına gelir. Bundan başka mastarlar *ismu’l-fâ‘il* ve *ismu’l-mef‘ûl* anlamlarında da kullanılır. *Halg* kelimesi isim olarak kullanıldığında ‘yaratık; yaratı; mahlûk(*el-maglûg*)’ anlamına, *hudâ* mastarı *ismul-fâ‘il(el-hâdî)* anlamında kılavuz, *gur’ân* mastarı ise *ismu’l-mef‘ûl(el-megrû’)* yani ‘okunan/iletilen(ileti)/aktarılan’ anlamlarına gelebilmektedir.

Bu açıklamalara göre yukarıda geçen mastarları ve diğer kısımları şöyle çevirebiliriz:

‘Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün art arda gelişinde, insanlara yararlı yüklerle denizde seyreden gemilerde, Allah’ın gökten indirip ölümünden sonra onunla toprağa can verdiği suda, orada yaydığı her bir canlıda[740], gök ile yer arasında rüzgârların ve emre amade bulutların yönlendirilişinde kavrayış sahibi bir toplumun alacağı bir takım işaretler vardır.’

Son olarak Cuma günleri hutbelerde sık okunan *inne’llâhe ye’muru bi’l-‘adli vel-ihsani ve îtâi zi’l-gurbâ*(16.90) ifadesinin çevirisi ile bu bahsi kapatmış olalım. Bu ifadedeki *el-‘adl* kelimesi bir isim olarak ‘adalet’ anlamına geldiği gibi; mastar olarak ‘adil olmak; adil davranmak’ anlamında da kullanılmaktadır.

---

[740] Akdemir’in *Ve mâ besse fîhâ min kulli dâbbeh* kısmının doğru çevirisindeki katksını burada belirtme gereği duyuyoruz. Bkz. Akdemir, *Cumhuriyet Dönemi Kur’an Tercümeleri(eleştirel bir yaklaşım)*, s.82-86, Akdemir, *Son Çağrı Kur’an*, s.24

‘‘Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder.’[741]

Oysa şu çeviri Türkçe ifadelendirmeye daha uygundur:

‘Allah, adil olmayı, yetkin[742] davranışlarda bulunmayı ve yakınlara yardım etmeyi emreder.’[743]

1.2.1.4. Fiiller

Prensip olarak Kuran çevirisinde *mâzî, muzârî* veya *emr* kipi olsun herhangi bir fiil zahiri kalıbına bakılmaksızın geçtiği bağlamda kast edilen anlamına göre çevrilmelidir. Zira Arapçada *mâzî* kalıbı temelde geçmiş zamanı gösterirken bazen de ‘kesin gelecek’ zamanı anlatmak için de kullanılabilmektedir. Ayrıca Kuran’da *ve ferîgan kezzebtum ve ferîgan tegtulûn*(2.87) ifadesinde olduğu gibi; *mâzî* gelmesi gereken bir fiil(*gateltum*) belli ki kafiye sağlamak için *muzârî* gelebilmektedir. Bu yüzden her gördüğümüz *mâzî* fiili geçmiş zamanda tercüme etmek veya her önümüze gelen *muzârî* fiili geniş, şimdiki ve gelecek zamanla tercüme etmek doğru değildir. *Mâzî* kipindeki ifadeyi harfi tercüme yapıp sonra da dipnotlarda ‘Burada gelecek bildiriyor’ demek de saçmadır. Bu açıklamalara göre mesela *gâle innî ‘abdu’llâhi âtaniyel-kitâbe ve ce‘elenî nebiyyen ve ce‘elenî mubâraken eyne mâ kunt*(19.30-31) ifadesi; ‘Ben Allah’ın kuluyum bana buyruk verecek, beni bir haberci ve nerde olursam olayım kutlu biri yapacak’ biçiminde Türkçede gelecek zaman kipleri ile

---

[741] Altuntaş, age. s.276, Ayrıca Bkz. Hizmetli, age. s.193, Yüksel, age. s.238, Öztürk, age. s.278, Piriş, age. s.129, Not: Atay, ‘adelet etmeyi’ şeklinde mastar olarak çevirmeye kalkmıştır. Ancak Türkçede ‘adalet etmek’ diye bir ifade kullanılmaz. Bkz. Atay, age. s.276
[742] Bkz. ‘İsimler’in eşdeğerliği konusu
[743] Bkz. Akdemir, age. s.276, Koçyiğit, age. s.134

çevrilebilir. Çünkü İsa bu sözleri daha Allah ona buyruk ve habercilik görevini vermeden çok önce; beşikte iken söylemiştir.

Bazen Kuran'daki bazı edilgen geçmiş zaman(*mâzin mechûl*) fiillerin Türkçe kullanımlar dikkate alınmadan harfi tercüme edilmeye çalışılması 'nehy olundum, emr olundum, yardım olunmazsınız' gibi bir takım garip ifadelerin doğmasına neden olabilir. Oysa Türkçede 'Men edildim; bana yasaklandı; bana yasak edildi', 'bana emredildi; bana buyruldu' veya 'size yardım edilmeyecek; size arka çıkılmayacak; siz desteklenmeyeceksiniz' gibi ifadeler söylenebilir. Ancak yukarıdaki tercüme ifadeler kullanılmaz.

Ve enîbû ilâ rabbikum ve eslimû lehû min gabli en ye'tiyekumu'l-'azabu summe lâ tunsarûn(2.45).

'Cezalandırılmadan önce efendinize yönelip ona teslim olunuz. Aksi halde daha sonra size yardım etilmeyecektir.'

*Ve umirtu en ekûne mine'l-muslimîn(*10.72)

'Bana Allah'a kendini teslim eden bir kimse olmam emredildi.'

Ve umirtu en esleme li'llâhi rabbi'l-'âlemîn (40.66)

'Bana bütün ulusların efendisine kendimi teslim etmem buyruldu.'

Gul innî nuhîtu en a'bude'llezîne ted'ûne min dûni'llâh(6.56)

'Onlara şöyle söyle: Allah'tan başka çağırdıklarınıza kulluk etmek bana yasaklandı.'

Summe ileyhi turce'ûn((2.28)

Sonra ona geri götürüleksiniz'[744]

Lem yelid ve lem yûled

---

[744] 'Sonra ona geri gönderileceksiniz.' veya 'Sonra ona geri iade edileceksiniz.' şeklinde çeviriler de olabilir.

'Ne kimseyi doğurmuştur ve ne de bir kimseden doğmuştur.' [745]

1.2.1.5. Sıfatlar

''Çeviri işleminde bir diğer sorun, sözcüklerin birlikte nasıl kullanılabileceği konusunda sınırlılıkların bilinmesidir. Buna eşdizim adı verilir ve sözcük düzeyinde ciddi bir sorundur. Çeviri ile uğraşanların sözcüklerin düzenli bir şekilde beraber nasıl kullanıldığının farkında olmaları gerekir. Örneğin; hangi edatların hangi fiillerle veya hangi fiillerin hangi isimlerle kullanılabileceği gibi.''[746] Türkçede özellikle bazı isimlerle bazı sıfatlar daha uyumlu bir birliktelik ve eşdizim oluşturur. 'Kara gün' denir, ama 'siyah gün' denmez. Aynı şekilde 'al bayrak' yerine 'kırmızı bayrak'; 'ak akçe' yerine beyaz akçe denmez. Dolayısıyla çeviri sürecinde kaynak metnin etkisinde kalmadan bu tür kullanımlara dikkat ederek çevirmek gerekmektedir. Mesela; Kuran'daki *uzkuru'llâhe zikran kesîrâ*(33.41) talebinin Türkçedeki kullanımlar da dikkate alınarak 'Allah'ı çok anın!' yerine 'Allah'ı daima hatırlayın!' veya 'Allah'ı daima anın!' şeklinde çevirisi yapılabilir. Yine Kuran'daki *dalâlin bai'îd*(14.3) tamlaması 'uzak bir sapıklık' gibi kullanılmayan bir tamlama yerine 'derin bir sapıklık' veya 'derin bir sapkınlık' olarak çevrilebilir. Ama biz burada özellikle 'asıl sayı sıfatları'nın ve 'üleştirme sayı sıfatları'nın çevirisi üzerinde durmak istiyoruz.

İsimler gerçek ve mecaz anlamlarda kullanıldıkları gibi, bir takım rakamlar ve sayılar da gerçek anlamlarının yanında mecaz anlamlarda kullanılabilmektedir. Türkçede 'kırk, kırk bir, yetmiş iki buçuk, sittin sene, yüz kere, bin kere …' gibi

---

[745] 'Doğurulmadı' diye bir çevirinin hem telaffuzu zordur, hem Türkçe kullanımı yoktur. Arapçada kök fiil etken(*velede*) olduğu için Araplar 'doğdum' demek istediklerinde bunu *mechûl*(edilgen) kalıba(*vulidtu*) sokarlar.

[746] Köksal, age. s.59

mecaz sayılar vardır. Kuran'da da *leyletu'l-gadri hayrun min elfi şehr*(97.3) ifadesindeki *elfu şehr*'in 86 küsur yıla tekabül eden 1000 ay olmadığını biliyoruz. Yine *in testeğfir lehum seb'îne merraten*(9.80) ibaresindeki *seb'îne*(70) sayısı da mecaz olarak kullanılmıştır. Ayrıca Kuran'da *seb'an mine'l-mesânî* öbeğindeki *seb'*(7) rakamı 'muhtelif' anlamda kullanıldığı gibi, göklerin ve yerin katmanları anlatılırken kullanılan *seb'* rakamının da aynı anlamda kullanıldığını Esed bize haber vermektedir.[747] Dolayısıyla rakamlar ve sayılar, muhatapların algılamaları, Türkçedeki kullanımlar ve asıl metinde kastedilen anlamlar dikkate alınarak çevrilmelidir. Yukarıdaki ibareleri aşağıdaki gibi çevirebiliriz:

'Plan gecesi[748] diğer aylardan bin kat değerlidir.'

'Onlar için bin kere af dilesen de kendileri asla bağışlanmayacaklardır.'

Burada 'sittin' kelimesinin gerçekte Arapçada 'altmış' anlamına gelmesi hiç önemli değildir. Zira ne 1000 sayısı ve ne de 'sittin' sayısı gerçek anlamda kullanılmıştır. Öte yandan Arapçada *ma'dûd* denilen sayılan isimler bazen atılabilmekte(*hazf*)dir. Kuran'da bunun örneklerine rastlamak mümkündür. Bu durumda mesela *'aleyhâ tis'ate 'aşer*(74.30) ifadesinde olduğu gibi *ma'dûd* veya *mevsûf* kaynak metinde açıkça belirtilmemişse bile gerekli olduğunda çeviri metinde açıkça belirtilmelidir. Aksi takdirde kastedilen 19x varlıktan kimlerin veya neyin kast edildiği Türkçede anlaşılamaz. Yani; 'Üzerinde 19 var' deyip geçemeyiz. Bu ifadenin geçtiği pasajda Cehennem'i bekleyen erk(*melek*)lerden diğer bir kelime ile gardiyan(*zebâniyy*)ların sayısından bahsedilmektedir. O nedenle ifadeyi 'Başında 19 gardiyan beklemektedir' şeklinde çevirebiliriz. Rum suresinin başında geçen *bid'i sinîn*(30.4) tamlaması 'Üç, beş, yedi… bilemediniz en fazla dokuz yıl içinde' veya

---

[747] Bkz. Esed, age. c.1, s.373
[748] 'Değerlendirme gecesi' şeklinde bir çeviri de düşünülebilir.

‘Birkaç yıl; üç, beş, yedi, bilemediniz 9 yıl içinde’ şeklinde çevrilebilir. Enam suresindeki *semâniyete ezvâc* tamlaması *zevc* kelimesinin özel bir durumundan dolayı[749] ‘sekiz çift’ olarak değil de; ‘farklı türde dört küçük ve büyükbaş hayvan çifti’ veya ‘farklı cinste dört büyük ve küçükbaş hayvan çifti’ olarak çevrilmelidir. Kuran metindeki ‘sekiz(*semâniyeh*) kelimesine takılıp kalmaya gerek yoktur.

Son olarak üleştirme sayı sıfatlarının çevirisine kısaca değinerek bu bahsi kapatmış olalım. Normal olarak Arapçadaki üleştirme sayı sıfatları(*uhâde/uhâdî, mesnâ, sulâse, rubâ‘a…)*, *ulî ecnihetin mesnâ ve sulâse ve rubâ‘*(35.1) ibaresinde olduğu gibi; ‘ikişer, üçer ve dörder kanatlı’ olarak çevrilebilir. Ancak bazen ‘ikişer, üçer, dörder… şeklinde çeviri kaynak metinde kastedilmeyen anlamların oluşmasına neden olabilmektedir. Mesela *fe enkihû mâ tâbe lekum mine’n-nisâi mesnâ ve sulâse ve rubâ‘* (4. 3) ifadesini ele alalım. Bazı meallerde bu ifade harfi tercümenin de etkisi ile şu şekillerde tercüme edilmiştir.

Öztürk: ‘‘3. … sizin için temiz kılınan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikahlayın.’’[750]

Akdemir: ‘‘3. … hoşunuza giden kadınlar ile ikiye, üçe ve dörde kadar evlenin.’’[751]

Hamidullah: ‘‘3. … hoşunuza giden kadınlardan ikisiyle, üçüyle, dördüyle evlenin.’’[752]

Ateş: ‘‘3. … size helal olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın.’’[753]

---

[749] Bu konudaki bir makale için Bkz. Yılmaz, Musa K. ‘Türkçe Kur’an-ı Kerim Mealleri ve Bir Ayet En’am 6:143; Sekiz Çift mi Sekiz Eş mi?’ *Yeni Ümit Dergisi*, 1990, 3.yıl, sayı:9, s.40-42
[750] Öztürk, age. s.78
[751] Akdemir, age. s.76
[752] Hamidullah, age. s224
[753] Ateş, age. s.76

Dumlu: ‘‘3. …sizin için uygun olan kadınlardan ikisi, üçü ve dördüyle evlenebilirsiniz.’’[754]

Esed: ‘‘3. … o zaman size helal olan [diğer]kadınlardan biri ile evlenin, [hatta] ikisi, üçü ve dördü [ile]…’’[755]

Piriş: ‘‘3. … sizin için uygun diğer kadınlardan iki, üç ve dörde kadar evlenin.’’[756]

Esed biraz daha farklı çevirmiş olsa da özellikle Öztürk ve Ateş'in meallerini okuyan bir okuyucu, sanki erkeklere karşılarında duran beğendiği kadınlar arasında ikişerden başlamak üzere seçebileceği üçer veya dörder kadınla evlenilmesinin istendiğini düşünebilir. Hâlbuki kaynak metinde zahiren ikiden başlanılıyor olsa da asıl olanın bir kadınla evlenmek olduğunu herkes bilir. Nitekim devamındaki *fe in hiftum ellâ te'dilû fe vâhideh*(4.3) fadesi de bunu teyit etmektedir. Ayrıca birden fazla evliliğin bir izin olduğunu Türkçede daha açık ifade etmek için emir kipi yerine izin bildiren '–ebilmek' ekinin kullanılmasının daha uygun olacağını belirtmiş olalım. Teklif ettiğimiz çeviri şöyledir:

'Birden fazla 2, 3 ve en fazla 4 tane hoşlandığınız kadınla nikâhlanabilirsiniz.'

1.2.1.6. Edatlar

Bilindiği gibi Arap gramerindeki *harfu't-ta'rîf* başına geldiği ismi belirli kılan bir takıdır ve Türkçe dilbilgisinde, *harfu't-ta'rîf(article)*'e karşılık gelen müstakil bir konu bulunmamaktadır. Fakat bu durum, işlev ve anlam olarak Türkçede *harfu't-ta'rîf* bulunmadığı anlamına gelmez. İngilizce, Fransızca, Almanca ve Yunanca gibi

---

754 Dumlu, age. s.68
755 Esed, age. c.1, s.132
756 Piriş, age. s.42

birçok dilin yanı sıra Arapçada da bulunan ve ismi belirli kılan bu takı Türkçede değişik biçimlerde karşılanmaktadır. Türkçe gramerinde isim olan bir kelimenin yalın halinde *el* takısına karşılık direkt ve somut bir karşılık bulunmadığı için bu takı dikkatsiz çevirmenler tarafından bazen yanlış aktarılabilmektedir. Aşağıda bahsedeceğimiz iki örnek bu yanlışlığı bariz bir şekilde ortaya koymaktadır.

Şuara suresinde v*e'ş-şu'erâu yettebi'uhumu'l-ğâvûn*(26.224) cümlesi ne yazık ki çoğu meal yazarı tarafından yanlış tercüme edilmekte ve bu durum bazı yanlış anlamalara yol açabilmektedir. Anılan ifade birkaç değişik mealde şu şekilde tercüme edilmiştir:

Ateş: 224- ''Şairlere gelince onlara da azgınlar uyar.''[757]

Atay: 224. ''Şairlere ancak azgınlar uyar.''[758]

Öztürk: 224. ''Şairlere gelince de onlara çapkınlar, sapkınlar uyar.''[759]

TDV: 224. ''Şairler(e gelince) onlara da sapıklar uyarlar.''[760]

Bu çevirileri okuyan ve meselenin özünden haberdar olmayan bir kimse doğal olarak bütün şairlere sapık, azgın ve hatta çapkın(!) kimselerin uyduğunu; onların peşlerinden gittiğini düşünecektir. Hâlbuki bu ifade indiği ortamdaki zamanın bilinen ve belli bir takım şairlerine atıfta bulunmaktadır. Bu mesaj inerken canlı ve yaşanan bir olaydan bahsedildiğine dikkat etmek gerekir. Söz konusu kimseler şiirleri ile Allah elçisi Muhammet'i ve onu tanıyanları rencide eden ve onların aleyhinde çalışan şairlerdir. *Eş-şu'erâ'*: kelimesinin *ma'rifeh* gelmesi doğaldır. Yani bütün şairler değil, bir takım 'belli şairler' kastedilmektedir. Zaten bu durumun aksi düşünülemez. Çünkü Allah elçisinin Hassan, Revaha oğlu Abdullah gibi birçok şairi bulunmakta ve

---

[757] Ateş, age. s.375
[758] Atay, age. s.375
[759] Öztürk, age. s:377
[760] Özek vd. age. s:375

icabında Zuheyr oğlu Kaab gibi değerli bir şaire kendisi için söylediği meşhur şiirden dolayı hırkasını hediye edebilmektedir. Ayrıca Allah elçisinin muhalif grupların ve Müslümanların şairlerini yarıştırmış olduğuna dair haberlere tarih ve siyer kitaplarında rastlıyoruz. Dolayısıyla Allah elçisinin ve Kuran'ın şairliği veya dürüst şairleri yermesi gibi bir şey asla söz konusu değildir.

Arapçadaki *el* takısını Türkçede bazen yalın halde bir isim olarak(isim özne veya sözde özne olunca), bazen belirtili nesne olarak(isim nesne olarak geldiğinde), bazen de bulunduğu bağlam itibari ile başına 'bu; şu; o' gibi bir zamir getirerek tercüme etmek gerekir. Anılan ifade yaptığımız açıklamalara göre şu iki şekilde çevrilebilir:

'O şairlere gelince, onların ardından haddi aşanlar gider.'

Harfu't-ta'rîf'in yanlış aktarıldığı yerlerden birisi de bizim 'kıyamet' dediğimiz ancak Kuran'da *es-sa'ah* diye geçen sözcüğün tercümesidir. Mesela Kamer suresinin başında *igterabeti's-sâ'atu ve'nşegga'l-gamer*(54.1) şeklinde geçen ifadenin çevirisinde bu sözcük şu şekilde tercüme edilmiştir:

Öztürk: ''1. Saat yaklaştı, ay yarıldı.'[761]

TDV: ''1. Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.'[762]

Atay: ''1. Saat yaklaşır, ay yarılır.''[763]

Hâlbuki kelimenin 'saat', 'kıyamet' veya 'kıyamet saati' biçiminde değil, 'o an' veya 'o vakit' biçiminde çevrilmesi çok daha doğrudur. Bu kelime eski Arapçada 'zamanın bir bölümü'[764] nü veya bir dilimini belirtir. Kesinlikle bugün anladığımız anlamda günün yirmi dörtte birine işaret etmez. Bu ikinci anlamı saat icat edildikten

---

[761] Öztürk, age. s:529
[762] Özek vd. age. s:527
[763] Atay, age. s:527
[764] el-İsfehani, age. s:434

ve bir gün yirmi dört saate bölündükten sonra kazanmıştır. Türkçede bir olayın saati; zamanı; vakti yaklaşır veya gelir. Bununla bilinen veya beklenen bir olayın zamanının geldiği veya vaktinin yaklaştığı anlatılmak istenir. Ama 'Vakit geldi.' denmesine rağmen 'Saat yaklaştı' diye bir ifade kullanılmaz.

Şu bir gerçektir ki kelimeler cümlede bulundukları konum itibariyle başka kelimelerle yeni anlamlar ve nüanslar kazanırlar. Kuran'da *es-sa'ah* kelimesinin geçtiği birçok yerde *bağteteh*'[765] kelimesinin geçtiğini görürüz. Bu kelime 'birden bire; apansızın' ve 'aniden' gibi anlamlara gelir. Yani 'bir şeyin tahmin edilmeyen bir şekilde ve zamanda ansızın meydana gelişini'[766] anlatır. Bu itibarla *es-sa'ah* kelimesine aniden ve ansızın olma' nüansını katar. Artık tek başına biraz müphem olan *es-sa 'ah'* kelimesi 'bir anlık bir zaman' dilimi olmuş olur. Şunu da belirtmek gerekir ki Kuran bizim 'kıyamet kopması' dediğimiz olaydan 'o anın yaklaşması(O an yaklaştı)' [767] diye bahseder. Kuran'da geçen *el-gıyâmeh* kelimesi ise bütün dünyanın ve evrenin yıkılacağı 'o an'dan sonra insanların diriltilip Allah'ın huzurunda yargılanacakları, divanda durdukları günü anlatır. Yani 'duruşma günü' demektir. Ayrıca biliyoruz ki Arapçada zaman bildiren kelimeler zarf olup *ma'rifeh* yapıldığında başlarına bir işaret sıfatı bulunmasa bile yerine göre 'bu' veya 'o' zamirleri kelimenin önüne getirilerek çevrilir. Mesela *yevmen* 'bir gün', *el-yevme* 'bugün'; *leyleh* 'bir gece', *el-leyle* 'bu gece' demektir. Yaptığımız açıklamalar doğrultusunda *es-sa'ah'* kelimesini aşağıda değişik bağlamlardaki çevirilerde olduğu gibi 'o an' diye tercüme etmenin daha uygun olduğu açıkça görülür.

---

[765] Kuran (7.187), (21.40), (12.107), (6.31)
[766] el-İsfehani, age. s:135
[767] Kuran (54.1)

‘O an onların başlarına ansızın gelir.’[768]

‘Ne zaman gelip çatacak diye sana o anı soruyorlar.’[769]

‘O an yaklaştı ve ay yarıldı.’[770]

Hurûfu’l-cerr diye bilinen edatların Arap gramerinde önemli işlevlerinin bulunduğunu ve özellikle anlamların değişmesinde çok etkili olduklarını biliyoruz. Bu yüzden bu edatların nereye ait olduklarını ve nasıl çevrileceklerini iyi bilmek gerekir. Biz burada *harfu’l-cerr* çevirilerinde yapılan birkaç bariz yanlışa dikkat çekmek istiyoruz.

Kuran’da özellikle *cennâtin tecrî min tehtihe’l-enhâr* vb. birçok ifadeye rastlarız. Ancak Türkçe meallerde ve tercümelerde farkında olunmasa da bu ifadenin çevirisinde bir takım yanlışlıklarla ve kapalılıklarla karşılaşırız. Basit gibi görünen bu ifadenin çevirisinde iki sorun yaşanmaktadır. Birincisi; *cennât* kelimesinin ‘cennetler’ diye aslında çevrilmeden ödünçlenerek tercüme edilmesidir. Bu kelimenin çevirisi üzerinde daha önce durulmuştur. İkincisi ise *tehte* edatının her zaman ‘altında/ altından’ veya ‘içlerinden’ şeklinde tercüme edilmesidir. Önce değişik meallerde ve tercümelerde yukarıdaki ifadenin geçtiği yerlerden biri olan Bakara suresindeki *ve beşşiri’llezîne âmenû enne lehum cennâtin tecrî min tehtihe’l-enhâr*(2.25) cümlesinin tercümesinin nasıl yapıldığına bir bakalım.

Atay: ‘‘25. İnanıp da yararlı işler yapanlara altlarından ırmakların aktığı cennetlerin olduğunu müjdele!’’[771]

Akdemir: ‘‘25. İnanan ve iyi işler yapan kimselere, altlarından ırmaklar akan cennetlerin, onların olacağını müjdele!’’[772]

---

768 Kuran (12.107)
769 Kuran (79.42)
770 Kuran (54.1) Başka bir yoruma göre de ‘O an yaklaşır ve ay yarılır.’ şeklinde çeviri yapılabilir.
771 Atay, age. s.4

Öztürk: ‘‘25. İman edip barışa yönelik değerler üretenlere/iyi işler yapanlara şunu müjdele: Kendileri için altlarından ırmaklar akan cennetler olacaktır.’’[773]

Esed: ‘‘25 Ama imana ermiş olup doğru ve yararlı işler yapanlara, içlerinden ırmaklar akan hasbahçelerin kendilerine ait olacağını müjdele![774]

Hamidullah: ‘‘25. Ve inanan ve iyi işler yapanlara duyur ki, onlara, altlarından ırmaklar akan Bahçeler vardır.’’[775]

Dumlu: ‘‘25. Allah’a inanıp yararlı işleri yapanlara, kendileri için içerisinde ırmakların aktığı bahçeler olduğunu müjdele.’’[776]

Ateş: ‘‘25- İnanıp yararlı işler yapanlara, altlarından ırmaklar akan cennetlerin kendilerine ait olduğunu müjdele!’’[777]

Yüksel: ‘‘25. İnanıp erdemli davrananları, içlerinde ırmaklar akan cennetlerle(bahçelerle) müjdele.’’[778]

Hizmetli: ‘‘25. İman edip salih amel işleyenlere, içlerinden sular akan cennetlere gideceklerini müjdele.’’[779]

Şunu açıkça kendimize sormamız gerekir: Acaba bu tercümelere bakarak insanlar ellerine bir kalem veya resim fırçası alıp ‘altlarından ırmaklar akan cennetler’i betimleyen bir resim yapabilirler mi? Yapabilirlerse nasıl bir resim ortaya ortaya çıkar?

Bazı mealler-çoğu başka dillerden çeviri meallerdir- doğru hareket ederek *cennât* kelimesini ‘bahçeler’ veya ‘hasbahçeler’ olarak çevirmişlerdir. Bunu takdir

---

[772] Akdemir, age. s.4
[773] Öztürk, age. s.6
[774] Esed, age. c.1, s.9
[775] Hamidullah, age. s.152
[776] Dumlu, age. s.5
[777] Ateş, age. s.4
[778] Yüksel, age. s.24
[779] Hizmetli, age. s.11

ediyoruz. Ancak görebildiğimiz meallerin hepsinde *tehte* edatı ya 'altlarından' veya 'içlerinden' şeklinde tercüme edilmiştir ki bize göre bu şekildeki tercümeler eksik ve yanlıştır. Evet, *tehte* edatı temel olarak altında olarak çevrilir ama buradaki *tehte* edatı 'altlarından' veya 'içlerinden' şeklinde değil, 'önlerinden/ön taraflarından' veya 'alt taraflarından' biçiminde çevrilmelidir. Zira Allah'ın kendisine sadakatle bağlı kalan kullarına vaat ettiği bahçeler/hasbahçeler hafif bayır olmalı ki 'aşağı taraflarından/alt taraflarından/önlerinden' anlamında *cennâtin tecrî min tehtiha'l-enhâr* denmiştir. Bahsedilen nehirlerin bahçelerin içlerinden geçtiği kastedilseydi *tehte* yerine *fîhâ* veya 'aralarından' anlamı kastedilseydi *hilâlehâ*[780] kelimesinin gelmesi gerekirdi. Nitekim Kamer suresindeki *inne'l-muttegîne fî cennâtin ve neher*(54.54). ifadesinde *fî* edatı kullanılmıştır. Ama *fî* edatı burada büyük ihtimalle bir çok bahçelerin arasından geçen yani bahçeleri ayıran nehirler için kullanılmıştır. Kaldı ki bahçelerin içlerinden pınarların/kaynakların akması[781] güzel ve makul iken, nehirlerin/ırmakların akması ne derece makul ve iyi bir tasvir kabul edilir diye düşünmek lazımdır. Dolayısıyla başta zikrettiğimiz ifadeyi şu şekilde çevirmek daha doğrudur diye düşünüyoruz:

'Önlerinden ırmakların aktığı hasbahçelerin Allah'a sadakatle bağlanıp liyakatli eylemlerde bulunan kimselere ait olacağını müjdele!'[782]

Toplumumuzda besmele genellikle anlamı bilinmeden ve nerdeyse hiçbir bağlantı kurulmadan söylenen sihirli bir sözcük gibi algılanmaktadır. Meallerde ve akademik dünyada ise besmele son yıllarda kısmen ve özellikle yabancı çevirilerin etkisi ile doğru çevrilmekte ise de ne yazık ki yeterince doğru anlaşılıp

---

[780] Krş. Kuran, (17.91, (18.33)

[781] *İnne'l-muttegîne fî cennâtin ve 'uyûn*(51.15) cümlesi ise sakıngan kimselerin hasbahçelerdeki pınarların başlarında olduğunu anlatmaktadır.

[782] Şöyle çeviri de olabilir: 'Allah'a sadakatle bağlanıp liyakatli eylemlerde bulunanlara şunu müjdele: Önlerinden ırmakların aktığı hasbahçeler onların olacaktır.'

açıklanamamıştır. Kuran'daki besmeleyi anlamak istiyorsak onun ortaya çıkış süreci ile dilsel ve bağlamsal anlamını beraber ele almamız gerekir.

Besmelenin çevirisinde iki sorunla karşılaşılmaktadır: Birincisi; *bi'smi'l-lâh*'ın, ikincisi; *râhman* ve *rahîm* kelimelerinin çevirisidir. Bizim özellikle üzerinde duracağımız kısım başında *bi*[783] edat(*harfu'l-cerr*)ı bulunan *bi'smi'llâh* tamlamasıdır. Önce değişik meallere bir göz atalım.

Hizmetli: '' Rahman Rahim Allah'ın Adıyla''[784]

Ateş: ''Rahman ve Rahim Allah'ın Adıyla''[785]

Akdemir: ''Çok seven, Çok müşfik Olan Allah'ın Adıyla.''[786]

Atay: ''Acıyan ve Acıyıcı Olan Allah Adına''[787]

Dumlu: ''Rahmeti her şeyi kuşatan ve çok bağışlayan Allah'ın Adıyla''[788]

Öztürk: ''Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla…''[789]

Piriş: ''Rahman ve Rahim Allah'ın Adıyla..''[790]

Yüksel: ''Rahman, Rahim Allah'ın ismiyle''[791]

TDV: ''Bismillahirrahmanirrahim''[792]

Hamidullah: ''Rahman, Rahim Allah adına.''[793]

Esed: ''Rahman, Rahim Allah adına''[794]

---

783 *Yu'minûne bi'l-ğayb*(2.3) ifadesinin 'Ona gıyabında bağlanırlar.' şeklinde çevrilebileceğini daha önce söylemiştik. Burada yapılan hata *bi'l-ğayb*'daki *bi* edatının *yu'minûne* fiilinin nesne alırken aldığı *bi* edatı sanılmasıdır. Oysa ibarede nesne(*mef'ûl*) zikredilmediği için anılan fiilin nesne alırken aldığı *bi* edatı da ifadede yer almamıştır. Bkz. ve krş. Albayrak, age. s.97-100
784 Hizmetli, age. s.10
785 Ateş, age. s.1
786 Akdemir, age. s.1
787 Atay, age. s.1
788 Dumlu, age. s.3
789 Öztürk, age. s.3
790 Piriş, age. s.9
791 Yüksel, age. s.22
792 Özek vd., age. s.1
793 Hamidullah, age. s.149
794 Esed, age. c.1, s.2

DİB: ‘‘Bismillahirrahmanirrahim’’[795]

Yıldırım: ‘‘Bismillahirrahmanirrahim’’[796]

Koçyiğit: ‘‘Rahman ve Rahim olan Allah’ın adiyle’’[797]

Görülüyor ki Esed, Hamidullah ve Atay çevirisi hariç çoğu mealde *bi’smi’llâh* ‘Allah’ın adıyla’ veya ‘Allah’ın ismiyle’ olarak çevrilmiştir.[798] *Rahmân* ve *rahîm* sıfatları bazı meallerde hiç çevrilmemiş bazılarında ise ‘Çok seven, Çok müşfik Olan’, ‘Rahmeti ile her şeyi kuşatan ve çok bağışlayan’ şeklinde çevrilmiş, Atay tarafından ise eş anlamlı denebilecek iki sözcükle; ‘Acıyan ve Acıyıcı Olan’ biçiminde tercüme edilmiştir. TDV, DİB ve Yıldırım meallerinde ise bütün besmele hiç çevrilmeden ödünçlenmiş ve sadece Latin harfleriyle Arapça telaffuzu yazılmıştır. Besmele muhakkak surette çevrilmelidir. Halkımız acaba besmele söylerken Arapçadaki ve Kuran’daki anlamını doğru bir biçimde biliyor, düşünüyor ve hissedebiliyor mu? Bu soruya olumlu cevap vermek çok zor, hatta imkânsızdır.

‘Rahman ve Rahim Allah/Allah’ın adıyla(başlarım)’ tercümesinin aslında bir anlamı yoktur. Öte yandan ’Allah’ın adıyla’ tercümesi esasen Türkçede halk dilinde bir kullanımı olmayan harfi ve yanlış bir aktarımdır. Çünkü Arapçada *bi* edatı her zaman ‘ile’ edatıyla karşılanamaz. Arap dilinde *bi’smi fulân* her ne kadar birtakım müfessirler ve sözlük sahipleri tarafından kendileri açısından izah edilmesi zor olacağı için genellikle kapalı, ilgisiz ve kullanılmayan bir takım anlamlarda yorumlanıyor olsa da yerine göre ‘Falan adına/aşkına/namına/hesabına/şerefine/

---

795 Altuntaş, age. s.1
796 Yıldırım, age. s.1
797 Koçyiğit, age. s.2
798 ’Allah’ın adı’ tamlaması Türkçe bakımından gariptir. Allah’ın adı zaten Allah’tır. Veya ‘Allah’ın adıyla başlarım’ ne demektir. ‘Allah!’ deyip başlamak mı?

için… vb.[799] anlamlarda anlaşılmalıdır. Zira gerek Kuran'daki ve gerekse Kuran dışındaki besmeleler Türkçeye tek biçimde çevrilemez. Bu konuda tutucu bir tavır takınmak doğru değildir. Özellikle sure başlarındaki besmeleler '…Allah adına' veya '…Allah namına' olarak çevrilmelidir. Nitekim görebildiğimiz bütün İngilizce ve başka dildeki Kuran çevirilerinde sure başlarındaki besmeleler Allah adına/namına… anlamını verecek şekilde çevrilmiştir:[800]

Yusuf Ali: ''İn the name of Allah, Most Gracious, Most Merciful''[801].

Pickthall: ''İn the name of Allah, the Beneficent, the Merciful''[802]

Öztürk: ''İn the name of Allah, the Compossionate, the Merciful''[803].

El-Mevdudi: ''İn the name of Allah, the Compossionate, the Merciful''[804]

Nur*:* ''Sto onoma tou Allax Eleimona Filanthropou''[805]

Milili: ''Sto onoma tou Allax tou Splaxnikou tou Eleimona''[806]

Arapların antlaşmalarının başına *bi'smike'llâhumme* yazdıklarını ve bazen bir eylemi kulluk ettikleri tanrıları adına, namına, hesabına veya şerefine yaptıkların belirtmek için *bismi'llât* ve *bismi'l'uzzâ* gibi ifadeler kullandıklarını biliyoruz.

Melekût kavramı çerçevesinde konuşacaksak Kuran'da sure başlarındaki besmeleler Cebrail'e aittirler. Zira bir elçi olarak Cebrail ilettiği mesajları kendi adına değil; Allah adına/namına ve hesabına söylemektedir. Nitekim benzer bir durum Nemil suresinde anlatılmaktadır. Kral Süleyman, aynı zamanda Allah'ın elçisidir.

---

[799] ''*bi'smi fulân* in the name, on behalf of s.o. ; *bi'smi'llâh* in the name of God'' Wehr, Hans, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, Beyrut, Mektebetu Lubnan, 1974

[800] Not: Fransızca aslından çevrilen Hamidullah ve İngilizce aslından çevrilen Esed çevirisi de bu anlamı vermektedir.

[801] Yusuf Ali, Abdullah, *The Holy Qur'an*, Hertfordshire, Wordsworth Editions Limited, 2000, s.4

[802] Pickthall, age. s.2

[803] Öztürk, Serdar, *The Qur'an*, Okyanus yay. Kayseri, s.7

[804] El-Mevdudi, Ebu'l-Ala, *Yüce Kur'an-ı Kerim ve Meâli ve Tefsir Notları*, Birleşik yay. t.siz, s.2

[805] Nur, Ali vd. *To İero Koranio*, Athanasiadi yay. Athina, 1987, s.7

[806] Milili, Lena, *Korani*, Ekdoseis Kaktos, Athina, 1980, s.13

Babası Allah'ın habercisi, yeryüzündeki ardıl(*halîfeh*)'ı, Davut da Kuran'da geçtiği gibi bir kraldı. Dolayısıyla oğlu Süleyman da Allah'ın ardıl(*halîfeh*)ı olarak kabul edilebilir. Süleyman Sebe kraliçesine mektup gönderir. Mektubun başında besmele vardır. Bu besmele şunu anlatmaktadır: 'Ben Allah'ın elçisi ve yeryüzündeki ardılıyım/temsilcisiyim. Onun adına seni bana karşı çıkmamaya ve teslim olmaya(*islâm*) çağırıyorum. Allah elçisi Muhammet de Nemil suresinin gelişinden sonra yabancı krallara gönderdiği mektuplara Süleyman'a öykünerek besmele koymuş. O da kralları Allah adına teslim olmaya(*islâm*) davet etmiştir.

Besmele bir kalıptır ama söyleyene ait olduğu için başta onun kastını belirtir. Diğer bir deyişle Süleyman'ın, Allah elçisi Muhammet'in ve elçi Cebrail'in kullandıkları besmeleler kendilerine aittirler. Allah elçisi Muhammet'in Süleyman'a öykünmesi ayrı bir durum ama onlar bizler gibi besmeleyi sadece söylemek için söylemiyorlardı. Onlar için besmele söylemenin kendileri ve görevleri ile ilgili temel bir anlamı ve işlevi vardı. Söylerken her şeyden önce görevlerini ve yetkilerini belirtiyorlar; Allah namına hareket ettiklerini ifade ediyorlardı.

Sırası gelmişken sure başlarındaki besmelelerin Fatiha hariç Kuran'dan veya surelerden olmadığını belirtmemiz gerekir. Zira surelerin başı ile besmele arasında eşzamanlı ve direkt bir bağlantı yoktur. Bağlantılar sonradan dolaylı olarak sağlanmış ve besmelelerin tümü olmasa bile büyük bir kısmı bir anda sure başlarına montajlanmış olmalıdır. Dikkat edilirse ilk *vahy*'in anlatıldığı rivayette *igra'*dan önce besmele yoktur. Allah elçisi Muhammet besmeleyi gerek krallara yazdığı mektuplarda ve gerekse başka fiillerine başlarken kendisinin söylediği bir söz olarak söylemiştir. Kuran'a kendi sözü olarak yani 'Ben Allah adına iletiyorum' anlamında

koyması söz konusu olamaz. Yukarıda da belirttiğimiz gibi; sure başlarındaki besmeleleri söyleyen Cebrail'dir.

Besmelenin çevirisinde karşılaşılan ikinci sorun olan *rahmân* ve *rahîm* sıfatlarının çevirisine gelince, açıkça söylemek gerekirse tam bir kanaate ulaşmış olduğumuzu söyleyemeyiz. Kuran'da karşılaşılan birkaç anlam çiftinden biri olan bu kelimelerin anlamını tam tespit etmek şimdilik mümkün olmadığından üzerinde biraz daha çalışmak gerektiğini düşünüyoruz. Ama özetle bazı görüşlerimizi vermeden de geçemeyeceğiz.

Arapça *rahmân* ve *rahîm* kelimeleri bilindiği gibi aynı kökten(*râ'-hâ'-mîm*) türemiş iki isimdir. Dolayısıyla tamamen eş anlamlı olmasalar da yakın anlamda oldukları ortadadır. Peki, küçük de olsa bunların arasındaki anlam farkı ne olabilir? Eğer değişik kaynaklarda zikredilen meşhur yoruma göre *rahmân* kelimesinin *rahîm* kelimesine göre daha kapsamlı olduğunu ve *rahmân* kelimesinin bütün insanlar için, *rahîm* kelimesinin ise sadece Allah'a sadık kullar için kullanıldığını kabul edersek, Allah'ın kendisine sadık kalmayan kullarına şefkatle davranması söz konusu olamayacağına göre *rahmân* kelimesini 'şefkatli/müşfik/sevecen' olarak çevirmemiz zor olacaktır. *Rahîm* sıfatı buna daha uygun gelmektedir. O takdirde *rahmân* kelimesinin Allah'ın merhametini tamamen dışarıda bırakmayan ve adalet özelliğini nispeten vurgulayan 'insaflı'[807] anlamında çevirisi düşünülebilir. Değişik kültürlerde bir kralın sahip olması gereken iki temel özellikle vurgulanırdı. Birincisi onun sadık tebaasına bir baba veya ebeveyn gibi şefkatle davranması ikincisi ise nankör davransalar da onlara karşı 'adil' olması. Nitekim şimdiki İngiliz kraliçesi II.

---

[807] ''İnsaf… 1. Merhamete, vicdana veya mantığa dayanan adalet…, insaflı s. İnsaflı olan, acıyarak, hakkını vererek davranan, vicdanlı, imanlı'' Parlatır vd. *Türkçe Sözlük*, c.1, s.1088
''İnsaflı s. İnsafı olan; vicdanlı, merhametli, adil'' Akyüz vd., *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, c.2, s.1402

Elisabeth'in taç giyme töreninde kendisine 'Adaletli ve merhametli olacağına...' diye yemin ettiriliyordu. Buna göre sure başlarındaki besmeleyi şu çevirilerden biri ile çevirebiliriz:

'Gayet insaflı ve son derece sevecen olan Allah adına!'

'Son derece insaflı ve şefkatli Allah adına!'

'İnsaf ve şefkat sahibi Allah adına!'

'İnsaflı ve şefkatli Allah adına!'

Dediğimiz gibi bu zihnimizdeki muhtemel bir yorumdan ibarettir ve üzerinde daha da çalışılmayı gerektirmektedir.

Kuran'da, İncil'de olduğu gibi bazı hususları daha iyi anlatmak amacıyla birçok temsiller ve örnekler verilir. Örnekler ve temsiller verilirken *ke* edatı sık kullanılır. Şunu itiraf etmek gerekir ki gerek bütünsel bir bakış açısından yoksun oluş ve gerekse harfi çeviri yönteminin benimsenmesi sonucu Kuran'daki bir takım temsiller gereği gibi anlaşılamamakta ve çevrilememekte mesela yaygın bir hata olarak benzeyenler ile kendisine benzetilenler karıştırılmakta ve ortaya garip ve çapraşık anlatımlar çıkmaktadır. Kanaatimize göre *ke* edatının bulunduğu bu temsilleri harfi çeviri yerine serbest çeviri ile çevirmek en makul olandır. Mesela Nur suresindeki meşhur denebilecek temsili çevirmeden önce birkaç tercüme örneği verelim:

Allâhu nûru's-semâvâti ve'l-ard. Meselu nûrihî ke mişkâtin fîhâ misbâh. El-misbâhu fî zucâceh. Ez-zucâcetu ke ennehâ kevkebun durriyyun yûgedu min şeceratin mubâraketin zeytûnetin lâ şergiyyetin ve lâ ğarbiyyeh. Yekâdu zeytuhâ yudîu ve lev lem temseshu nâr. Nûrun 'alâ nûr. Yehdi'llâhu li nûrihî men yeşâu. Ve yedribu'llâhu'l-emsâle li'n-nâs. Ve'llâhu bi kulli şey'in 'alîm(24.35).

Ateş: ‘‘35- Allah, göklerin ve yerin nurudur. O’nun nuru, içinde lamba bulunan bir kandile benzer. Lamba cam içerisindedir. Cam, sanki inciden bir yıldız. Ne doğuya ve ne de batıya mensub olmayan mübarek bir zeytin ağacı(nın yağı)ndan yakılır. (Öyle mübarek bir ağaç) ki, nerdeyse ateş değmese de yağı ışık verir. Işığı parıl, parıldır. Allah dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah insanlara misaller verir. Allah her şeyi bilir.’’[808]

Akdemir: ‘‘35. Allah, göklerin ve yerin nurudur. O’nun nuru, içinde lamba bulunan bir kandile benzer. O lamba cam bir fanus içindedir; o fanus da adeta inciyi andıran bir yıldız gibidir. O, mübarek bir ağaçtan, ne Doğu’ya ve ne de Batı’ya ait olan bir zeytin ağacından tutuşturulur. Yakıtı ise, o denli [berraktır] ki, kendisine ateş değmese bile nerdeyse kendiliğinden ışık verecek: Nur üstüne nur. Allah dilediğini nuruna ulaştırır. [İşte] Allah, [bu amaçla] insanlara örnekler sunmaktadır; çünkü O, her şeyi çok iyi bilendir.’’[809]

Öztürk: ‘‘35. Allah, göklerin ve yerin Nur’udur. Onun nurunun örneği, içinde çerağ bulunan bir kandile benzer. Kandil, bir sırça içerisindedir. Sırça, inciden bir yıldız gibidir ki, doğuya da batıya da nispeti olmayan bereketli bir zeytin ağacından yakılır. Bu ağacın yağı, neredeyse ateş dokunmasa bile ışık saçar. Nur üzerine nurdur o. Allah dilediğini kendi nuruna kılavuzlar. Allah insanlara örnekler verir. Allah her şeyi bilmektedir.’’[810]

Atay: ‘‘35. Allah göklerin ve yerin aydınlatıcısıdır. O’nun ışığı, içinde lamba bulunan penceresiz bir oyuğa benzer. O lamba bir cam içindedir, cam ise, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu, doğuya da, batıya da ait olmayan bereketlenmiş bir

---

[808] Ateş, age. s.353
[809] Akdemir, age. s.353
[810] Öztürk, age. s.355

zeytin ağacından yakılır. Ateş değmese bile, yağının kendisi aydınlatacak! Işık üstüne ışıktır. Allah dileyeni ışığına kavuşturur. Allah insanlara örnekler verir. O her şeyi bilir.''[811]

Piriş: ''35. Allah göklerin ve yerin aydınlatıcısıdır. O'nun aydınlatmasının örneği, içinde ışık bulunan bir kandil yuvası gibidir. O ışık bir cam içindedir. Cam sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Doğuya da batıya da ait olmayan mübarek zeytin ağacından yakılır. Ona ateş değmese bile neredeyse yağı ışık verecek Nur üstüne nur! Allah dilediği kimseyi nuruna yöneltir. Allah, bu örnekleri insanlar için veriyor. Allah, her şeyi hakkıyla biliyor.''[812]

Tercümeleri biraz tahlil edelim: 'Allah göklerin ve yerin nurudur' dedikten sonra 'onun nuru' nasıl denebilir ki? Nur kendisi ise onun ayrıca bir nuru olabilir mi? Bu iki cümle çelişmektedir. Öte yandan Allah kendisini ışığa benzetmiş olamaz*(Leyse ke mislihî şey'un fi'l-ardi ve lâ fi's-semâ'*) Kendisi bir ışık değildir. Atay ve Piriş 'Allah göklerin ve yerin aydınlatıcısıdır.' diye *nûr* kelimesini isabetle 'aydınlatıcı' olarak tercüme ederek iyi bir başlangıç yapmışlardı. Zira burada mastar olan *nûr* kelimesi 'ışık' anlamında değil; *munevvir*(*ismu'l-fâ'il*) yani 'ışıklandıran' anlamında kullanılmıştır. Arapçada bazı mastarlar *hudâ*(kılavuzluk-kılavuz) örneğinde de olduğu gibi özne anlamında da kullanılmaktadır. Ancak diğer meal yazarları gibi Atay da devamını doğru getirememiştir. Zira; 'Onun nuru... bir kandile benzer.', 'Onun nurunun örneği… bir kandile benzer.' tercümelerinin yanı sıra 'O'nun ışığı… penceresiz bir oyuğa benzer.', tercümesi de doğru değildir. Onun nuru ya da nurunun örneği mi kandile benzetilmektedir? Veya onun ışığı mı penceresiz bir oyuğa benzemektedir? Benzeyen ile benzetilenler ve cümlelerin öğeleri(özne-yüklem)

---

[811] Atay, age. s.353
[812] Piriş, age. s.165

birbirine karıştırılmıştır.[813] Sonra bizde 'lamba' denince genellikle elektrik lambası, 'kandil' deyince de ortada asılan 'kandil' anlaşılır. Acaba bunlar mı kast edilmiştir? Yoksa bir duvar oyuğuna konulan fanuslu yağ kandili mi? Buradaki *el-misbâh* yakıtı zeytinyağı olan bir kandildir. Zaten sonraki ifadeler 'ne doğuda ve ne de batıda bulunan bir zeytin ağacının yağıyla yakılır' diyor. *El-mişkât* ise bir duvarın içine kandil koymak için açılan bir oyuktur/niştir. Bu oyuktan sadece bir tarafa ışık verilmektedir. Bu pasajın çevirisi için eski dünyadaki kandiller ve konuldukları yerler araştırılabilirdi. Toparlarsak bu pasajda Allah, gökleri ve yeryüzünü aydınlatan kimse olarak nitelendirilmektedir. Gönderdiği buyruk(*kitâb*) veya ileti(*gur'ân*)[814] insanların gönüllerinde yaktığı ışıktır(*nûru'llâh*). O ışığın ne kadar parlak olduğunu açıklamak için de o zamanlar muhtemelen yeni yeni kullanılmaya başlanan ve genellikle evin duvarındaki bir niş içine yerleştirilen ve zeytinyağıyla yakılan fanuslu bir kandilinin saçtığı pırıl pırıl yanan ışık örneğinden yararlanılmıştır. Bu açıklamalara göre çeviriyi şöyle yapabiliriz:[815]

'Allah gökleri ve yeri ışıklandırandır. Onun yaktığı 'ışık' niş içinde bulunan bir kandilden yayılan ışığa benzer. Kandilin dışı cam bir fanus ile kaplıdır. Fanus ise, inci parlaklığında bir yıldızdır sanki. Ayrıca bu kandil ne doğuda ve ne de batıda bulunan; nerdeyse ateş temas etmese bile etrafını aydınlatabilecek kadar berrak kutlu

---

[813] Ayrıca Bkz. ''Lamba cam içerisindedir. Cam sanki inciden bir yıldız, ne doğuda ve ne de batıda mensup bir zeytin ağacından yakılır.'' Ateş, age. s:53 Lamba mı, yoksa cam mı yakılıyor?

[814] ''*El-mişkât:kevvetun ğayru nâfizeh. Gâle te 'âlâ(ke mişkâtin fîhâ misbâh).Ve zâlike meselu'l-galbi ve' l-misbâhu nûru'llâhi fih*'' el-İsfehani, age. s.463

[815] Bu ifadeyi anlatan temsili bir resim için tezin sonundaki resme(Resim 2) bakılabilir.

bir zeytin ağacının yağı ile yakılmaktadır. Işığı pırıl pırıldır. Allah dilediğini yaktığı bu ışığa sevk eder. O, insanlara misaller verir. O, her şeyin bilgisine sahiptir.'[816]

Kuran'daki bazı betimlemeler benzetme edatı *ke* kullanılmadan(*teşbihun belîğ*), parça parça ve ardı ardına yapılır. Parçaların oluşturduğu bütün direkt olarak söylenmez. Oysa parçaları birleştirdiğimizde önümüze tam bir resim çıkmaktadır. Mesela; Kuran'da toplu veya dağınık halde geçen *e lem nec 'ali'l-arda mihâden ve'l-cibâle evtâdâ*, *ve ile's-semâi keyfe rufi'et ve ile'l-cibâli keyfe nusibet ve ile'l-ardi keyfe sutihat, rafe'a semkehâ, ve ce'elne's-semâe segfen mehfûzâ, ve mâ lehâ min furûc, ve ce'ele'ş-şemse sirâcen ve gameran munîrâ, ve leged zeyyenne's-semâe'd-dunyâ bi mesâbih...* vb. bir çok ifadeden evrenin direkleri dağlar, tabanı yeryüzü, deliksiz çatısı gökyüzü, kandili güneş diğer lambaları yıldızlar olan bir çadıra veya eve benzetildiğini anlarız. Dolayısıyla bu gibi betimlemelerin çevirisi yapılırken ana resim göz önünde bulundurulmalı ve okuyuculara yansıtılmalıdır.

Şimdi de Türkçe meallerin ve tercümelerin çoğunda görülen *illâ* edatının çevirisi ile ilgili bir yanlışa dikkat çekmek istiyoruz.

Ve lâ tuhzunî yevme yub'esûne yevme lâ yenfe'u mâlun ve lâ benun illâ men ete'llâhe bi galbin selîm(26.87-89) ifadesi genellikle şu şekilde tercüme edilmektedir:

Ateş: ''87. ''(Kulların)diriltilecekleri gün, beni utandırma.'' 88. '' gün ki, ne mal, ne de oğullar yarar vermez.'' 89. ''Ancak Allah'a sağlam ve temiz bir kalp getiren(yarar görür).''[817]

---

[816]Şu çeviri de olabilir: 'Allah gökleri ve yeri ışıklandırandır. Yaktığı ışık niş içinde bulunan cam bir fanus ile kaplı bir kandilin yaydığı ışık gibidir. Fanus ise, inci parlaklığında bir yıldızdır sanki. Bu kandil ne doğuda ve ne de batıda bulunabilen ve neredeyse ateş temas etmese bile etrafını aydınlatabilecek kadar berrak kutlu bir zeytin ağacının yağı ile yakılmaktadır. Pırıl pırıl yanan bir ışıktır o! Allah dilediğini yaktığı bu ışığa sevk eder. O, insanlara örnekler verir. O, her şeyin bilgisine sahiptir.'

[817] Ateş, age. s.370

Akdemir: ‘‘86-89. ‘‘...İnsanların diriltilecekleri gün beni utandırma! O gün ne mal ve ne de oğullar fayda verecektir. O gün ancak kötülüklerden arınmış bir kalple Allah’ın huzuruna varacak olan [kurtulacaktır].’’ demişti.’’[818]

TDV: ‘‘87. (İnsanların) diriltilecekleri gün, beni mahcup etme. 88. O gün, ne mal fayda verir ne de evlat. 89. Ancak Allah’a kalb-i selim(temiz bir kalp) ile gelenler(o günde fayda bulur).’’[819]

DİB: ‘‘87.‘(Kulların) diriltilecekleri gün beni utandırma!’ 88. ‘O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar!’89. ‘‘Allah’a arınmış bir kalp ile gelen başka.’’[820]

Hamidullah: ‘‘87. ve insanların diriltilecekleri gün, beni rezil etme, 88. o gün mal da, evlat da yarar sağlamaz, 89. ancak, Allah’a tertemiz bir kalple gelenler ayrı’’[821]

Piriş: ‘‘87. İnsanların yeniden diriltilecekleri gün beni rezil etme! 88. O gün, ne mal fayda verir ve ne de çocuklar… 89. Ancak kişi Allah’a tertemiz bir kalp ile gelmiş ola..!’’[822]

Yüksel: ‘‘87.‘’Diriliş gününde beni utandırma.’’88. O gün, paranın ve çocukların yararı olmayacaktır. 89. Allah’a mükemmel bir kalp ile gelenler hariç.’’[823]

Öztürk: 87.‘‘Herkesin diriltileceği gün beni utandırma.’ 88. ‘Bir gündür ki o, ne mal fayda verir ne oğullar.’89. ‘‘Yalnız temiz bir kalple Allah’a varan kurtulur.’’[824]

---

[818] Akdemir, age. s.370
[819] Özek vd., age. s.370
[820] Altuntaş, age. s.370
[821] Hamidullah, age. .518
[822] Piriş, age. s.173
[823] Yüksel, age. s.320
[824] Öztürk, age. s.372

Atay: ‘‘84-89… İnsanların diriltilecekleri gün, Allah’a temiz bir kalple gelenden başkasına malın ve oğulların fayda vermeyeceği gün, beni utandırma.’’[825]

Görüldüğü gibi çoğu mealde olduğu gibi bu meallerde de Arap gramerinin etkisinden kurtulamama vardır. Arap gramerinde istisnalar cümle sonuna gelir. Fakat Türkçede bunun tam tersi bir durum olarak istisna edilecek şeyler en başa gelir. Ayrıca bu pasajın tercümesi yapılırken bazı meallerde duraklar tek tek tercüme edilmeye çalışıldığı için son durağın anlaşılması amacıyla parantez içine bir cümle ya da cümle parçası ekleme zorunluluğu hissedilmiştir. Kuran’daki duraklar gramer bakımından çoğunlukla tam cümle olmadıklarından cümle öğeleri birkaç durağa serpişmektedir. Bazı duraklar tam bir cümle olarak çevrilebilirken çoğunluğu için bu mümkün olamamaktadır. Bu yüzden çevirirken Secavend vakıflarını dikkate almak daha mantıklı görünmektedir. Biz bu pasajda 87. ve 89. fasılaları bir arada; bir cümlede çevirmezsek yanlış anlaşılmalara sebebiyet verebiliriz. Nitekim günümüzde toplumumuzda yerleşmiş bulunan ‘kıyamet günü mal ve evladın fayda vermeyeceği’ düşüncesi eksik ve yanlış bir kanaat olup hatalı tercümelerin bunda rolü olduğu inkâr edilemez. Çünkü biri hariç yukarıdaki tercümelerden mutlak olarak mal ve oğulların hiç kimseye-Allah’a sadakatle bağlı kalanlara bile -fayda vermedikleri anlaşmaktadır ki bu kanı aslında yanlıştır. Çünkü ortada bir istisna vardır. İstisna edatından sonra gelen *men ete’llâhe bi galbin selîm* şeklindeki *ismu’l-mevsûl* ve *sılah* cümlesi *yenfe‘u* fiilinin nesne(*mef‘ûl*)sidir. Gerek bu istisnadan ve gerekse *sadagatun câriyeh* ile ilgili bazı meşhur rivayetlerden Allah’a sadakatle hizmet etmiş kullarına öte dünyada servetlerinin ve oğullarının fayda verebileceğini anlıyoruz. Dolayısıyla pasajın çevirisini şöyle yapabiliriz:

---

[825] Atay, age. s.370

'İnsanlığın diriltilecekleri gün yani ortaketme hastalığından arınmış sağlam bir yürek sunan kimse dışında hiç kimseye servetinin ve oğullarının fayda sağlamayacağı gün beni utandırma!'

Diğer sık karşılaşılan bir durum da *ve mâ erselnâke illâ rahmeten li'l-'âlemîn*(21,107) ifadesindeki *illâ* edatından sonra gelen *rahmeten* kelimesinin *hâl* olarak tercüme edilmesidir. Gerek meallerde ve gerekse vaizler ve halk arasında yaygın olan tercümelerde bu ifade genellikle aşağıdaki gibi tercüme edilmektedir.

Hizmetli: ''107. Âlemlere rahmet etmek için seni gönderdik.''[826]

Piriş: ''107. Seni ancak insanlığa rahmet olarak gönderdik.''[827]

Yüksel: ''107. Biz seni tüm halklara bir rahmet olarak gönderdik.''[828]

Öztürk: ''107. Ve biz seni ancak âlemlere bir rahmet olarak gönderdik.''[829]

Dumlu: ''107. Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.''[830]

Akdemir: ''107. Biz, seni âlemlere, ancak sevgimizin bir açılımı, bir sevgi[pınarı] olarak gönderdik.''[831]

TDV. ''107. (Resulüm!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.''[832] S.330

DİB. (Ey Muhammed!)Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.''[833]

Görülüyor ki bu tercümelerde genellikle *rahmeh* kelimesi *hâl* olarak tercüme edildiği gibi, Allah elçisi Muhammet de zımnen 'rahmet' olarak nitelendirilmektedir. Nitekim 'Âlemlere rahmet Hz. Muhammet' gibi kitap adlarına veya 'Âlemlere rahmet

---

826 Hizmetli, age. s.235
827 Piriş, age. s.155
828 Yüksel, age. s.288
829 Öztürk, age. s.332
830 Dumlu, age. s.294
831 Akdemir, age. 330
832 Özek vd., age. s.330
833 Altuntaş, age. s.330

olarak gönderilen peygamberimiz…' gibi ifadelere de sıkça rastlarız. Hâlbuki Kuran'da Allah elçisinden hiçbir zaman 'rahmet' olarak bahsedilmemiştir. Buradaki *rahmeten*, *li rahmetin*[834] anlamında *mef'ûlun lieclih*'dir. Ve anlamı 'şefkatimizden' demektir. Bu anlam bağlama daha uygun gelmektedir. Yani ifade şöyle çevrilmelidir:

'Seni yalnızca bütün uluslara olan şefkatimizden dolayı elçi olarak gönderdik.'[835]

1.2.1.7. Ünlemler

Özellikle *yâ*, *eyyuhâ*, *yâ eyyuhâ* ünlemlerinin çevirisinde bir takım sorunların olduğunu düşünüyoruz. Bu edatlar çevrilirken Türkçedeki kullanımlara dikkat edilmezse bir takım garip ve alışılmadık ifadelerle karşılaşabiliriz. Kısaca belirtmek gerekirse önerimiz bu edatların Türkçedeki kullanımlar dikkate alınarak bazen hiç çevrilmemesi, çevirmek gerektiği durumlarda ise yine her zaman 'ey' şeklinde değil, yerinde göre bazen 'hey, a, be hey' vb. şekillerde çevrilmesi yönündedir.

Yusuf suresindeki *gâlû yâ ebânâ innâ zehebnâ*…(12.17) ifadesinin çevirisini yapmadan önce yapılmış bazı Türkçe meallerdeki tercümelere göz atalım.

Akdemir: ''17. 'Ey babamız!' Gerçekten de biz, yarışmak üzere gitmiştik…''demişlerdi.[836]

Öztürk: ''Ey babamız, dediler, gittik, yarışıyorduk…''[837]

Atay: ''Ey babamız! Doğrusu, biz yarış yapmaya gittik, …''[838]

---

[834] Çantay'ın sadeleştirilen mealinde bu cümle ''Biz, seni(Habibim) âlemlere (başka bir şey için değil) ancak rahmet için gönderdik.'' şeklinde çevrilmiştir. Çantay, age. c.2, s.201

[835] *Rahmeten* sözcüğünün Arap dilbilgisinde *hâl* ya da bizim benimsediğimiz gibi *mef'ûlun lieclih* olduğuna dair görüşler beyan edilmesine hatta Allah elçisinin kendisini *rahmeh* olarak tanımlamasına rağmen biz yukarıdaki anlamın bağlama daha uygun düştüğünü kabul ediyoruz. Bkz. ''*illâ rahmeten ey li'r-rahmeh*'' Ken'an, Muhammed, *Gurratul'l-'Ayneyn, 'ala Tefsiri'l-Celaleyn*, Derse'adet k.evi, 1993, s.432, ''*İnne mâ ene rahmetun muhdâh*'' es-Sabuni, Muhammed 'Aliyy, *Safvetu't-Tefasir*, I-III, İst. Derse'adet k.evi, t.siz

[836] Akdemir, age. s.236

[837] Öztürk, age. s.238

Hizmetli: ‘‘Ey babamız! Yusuf’u eşyamızın yanında bırakıp yarışmaya gitmiştik…’’[839]

TDV: ‘‘Ey babamız! Dediler, biz yarışmak üzere uzaklaştık …’’[840]

Şimdi önerdiğimiz çeviriyi sunalım:

‘‘Baba!’ Demişlerdi. ‘Yarışmak üzere Yusuf’u eşyalarımızın yanında bırakmış gitmiştik...’

Zira Türkçede babaya seslenirken Arapçadaki *yâ ebî* ve *yâ ebânâ* gibi; ‘ Ey babam!’ veya ‘Ey babamız! denmez. Seslenirken ‘baba’ kelimesi yalın kullanılır. Ancak ‘tanrı’ kelimesi için bu geçerli değildir. Mesela *ellâhumme* aslında ‘Ey Allah/Tanrı!’ anlamına geliyor olmasına rağmen biz onu halkın kullanımını dikkate alarak ‘Tanrım!’şeklinde iyelik ekiyle yapılmış tamlama biçiminde çevirmemiz gerekmektedir. Benzer şekilde Türkçede birisine özel ismiyle seslenirken kolay kolay ‘Ey!’ demeyiz.[841] Bunun yerine seslenme edatlarını ya hiç kullanmayız, ya da gerekli durumlarda ‘Hey! Hey Ali!, Hey sen! gibi değişik şekillerde kullanırız. Bir de seslenilen kimsenin veya kimselerin kim olduklarına, onlara ne değer verildiğine ve hangi amaçla seslenildiğine bakmak gerekir. Bu yüzden Kuran’da *yâ ibrâhim* ve *yâ mûsâ* gibi seslenişleri ‘İbrahim!’ ve ‘Musa!’ şeklinde çevirmek gerekirken, mesela *yâ eyyuhe’l-kâfirun*, *eyyuhe’l-‘îru innekum lesârigûn* ve *yâ eyyuhe’llezîne âmenû/yâ eyyuhe’l-mu’minûn* vb. ifadelerdeki seslenişleri daha değişik şekilde çevirebiliriz.[842]

---

[838] Atay, age. s.236
[839] Hizmetli, age. s.165
[840] Özek vd. age. s.236
[841] Hatta bu şekilde hitap kaba bile değerlendirilebilir.
[842] **i)** *Yâ eyyuhe’llezîne âmenû/eyyuhe’l-mu’minûn* ifadeleri ‘Ey Allah’a güvenip bağlılıkta bulunmuş olanlar’ olarak çevrilebilir. Fakat Yusuf suresindeki *eyyuhe’l-‘îru innekum lesârigûn*(12.70) ifadesi ‘Hey! Siz; kervan sahipleri! Siz hırsızsınız!’ veya ‘Hey! Siz; kervandakiler! Sizler hırsızsınız!’ şeklinde çevrilebilir.
ii) *Yâ buneyy* seslenişleri, ‘A yavrum, a evladım, yavrum, küçüğüm, oğulcuğum’ gibi değişik alternatiflerle çevrilebilir.

Yâ eyyuhe'l kâfirûn…(109.1-6)

'Be hey nankörler! Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk yapmam; siz de kulluk ettiğime kulluk yapmazsınız. Benim sizin kulluk yaptıklarınıza kulluk edeceğim yok; sizin de kulluk yaptığıma kulluk edeceğiniz yok. Sizin bağlılığınız size, benimki bana!'

Normal olarak insanlar sevinçlerinden güler; üzüntülerinden ağlarlar. Fakat aynı insanlar sevinçlerinden ağlayabilirler ya da sinirli olduklarında gülebilirler. Bir takım bedensel hareketler değişik kültürlerde farklı algılandıkları gibi, bazı sesler de farklı anlamlarda kullanılabilmektedir. İngilizcede *oh!* ünlemi 'öyle mi?, ya!, yo, sahi![843] gibi anlamlara gelmektedir. İngilizceden Türkçeye çeviri yapacak bir çevirmen bu ünlemi İngilizce yazılışına aldanıp her zaman 'oh!' şeklinde çevirmeye kalkışırsa hata eder. Her hangi bir dil içindeki bir ünlem yukarıdaki İngilizce *oh!* ünlemi gibi birkaç anlamda kullanılabilmektedir. Mesela Türkçede korkumuzdan da sevincimizden de 'ay!' diye bir tepki verebiliriz. Ancak niçin o şekilde bir ses çıkardığımız yaşanan olaydan ve bağlamdan anlaşılır. O nedenle bu tür çok anlamlı ünlemlerin çevirisinde bağlama dikkat etmek icap eder. Aksi takdirde kastedilmeyen ve ilgisiz olan anlamlar yansıtılmış olur. Mesela; Arapça *uff* ünleminin Kuran'da iki anlamda(yuh!, öf be/ aman be!) kullanıldığı görülmektedir.

Uffin lekum ve li mâ te'budûne min dûnillâh (21. 67)

'Yuh size ve Allah dışında hizmet ettiklerinize!'

Ve gadâ rabbuke ellâ te'budû illâ iyyâhu ve bi'l-vâlideyni ihsânâ. İmmâ yebluğenne 'indekel-kibera eheduhumâ ev kilâhumâ fe lâ tegul lehumâ uffin ve lâ tenher humâ ve gul lehumâ gavlen kerîmâ(17.23-24).

---

[843] Bkz. Avery, age. s.673 ve Şerif, Bahire, *English Grammar-İngilizce Dilbilgisi*, FONO yay. İst. 1993, s.247

'Efendin sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babaya iyi muamelede bulunmanızı karar buyurmuştur. Onlardan biri ya da her ikisi yanınızda yaşlanırlarsa sakın onlara 'Amaan! Öf be!' diye söylenmeyiniz ve onları azarlamayınız! Onlara soylu hitaplarda bulununuz!'

1.2.2. Sözcük Düzeni

1.2.2.1. Devrik Cümle

Genel bir kural olarak kurallı cümle kurallı; devrik cümle devrik olarak çevrilir. Fakat Kuran'daki devrik cümleler eğer şiirselliği sağlamak için veya fasıla gereği yapılmışsa bizim de çeviri metninde devrik cümle olarak çevirmemiz şart değildir.

Kuran çevirisinde bir yerde milli sayıldığı[844] için kurallı cümle kullanmaya gayret göstermeliyiz. Ancak yaygınlaştırılmamaları kaydıyla devrik cümlelerin gerekli olduğu bazı yerler de vardır. Bazı yerlerde devrik cümle daha uygun düşmekte ve anlamı daha iyi yansıtmaktadır. Özellikle hayret, şaşkınlık, kızgınlık bildiren konularda, insanın dili dolandığında ve acil durumlarda[845] orijinal metindeki cümlenin devrik olup olmamasına bakılmaksızın devrik çevrilebilir.

Kaynak metnin cümle düzenine ve durakların sıralamasına sıkı sıkıya bağlı bazı Türkçe meallerde ve tercümelerde bu konuda ne derece dikkatli olunduğu tartışılır.

---

[844] ''Kısaca cümle yapısı millidir. Onun için bizde devrik cümle milli değildir.'' Bkz. Senih, Safvet, *Kelimeler Armonisi*, İzmir, Nil A.Ş. yay. 1988, s.33
[845] Bkz. Senih, age. s.33

1.2.2.2. Vurgu

Vurgu konusuna, Kuran'da 'yineleme'ler ile yapılan vurgulardan bahsederek değinmek istiyoruz. Çünkü ''Yinelemeler anlamı geliştirmek, vurgulamak ve etkili olmak amacına yönelik olarak kullanılırlar.''[846] Mushaf metninde iki tür tekrardan/yinelemeden bahsedilebilir:

a-Farklı bağlamlara, zamanlara ve mekanlara ait tekrarlar.

b-Aynı bağlam ve zaman içinde yapılan tekrarlar.

Günümüzde 'kitap' denince akla sadece kitap formu almış bir metin gelmemelidir. Kitap denince her şeyden önce konuları birbirleriyle bağlantılı olarak oldukça muntazam dizilmiş, giriş, gelişme, sonuç bölümleri olan bir eser düşünülmelidir. Üzerinde bilimsel bir çalışma veya tanıtımı yapılmayacaksa bir kitabın yazıldığı zaman ve yer çok önemli değildir ve bir kitap içinde zaman yok gibidir. Bahsettiğimiz anlamda bir kitapta devamlı olarak aynı şeyleri tekrar etmek elbette ki sıkıcı ve nahoş olur. Ancak Kuran'ı tanımlarken belirttiğimiz gibi; Allah elçisine işaret buyrulan *gur'ân*(ileti)'lar esasen bir kitabın parçaları olmadıkları için Kuran'da farklı zamanlarda yapılan tekrarların varlığı bir kusur değildir. Bu tür tekrarlar ilk muhataplara gerekli görüldüğü için farklı zamanlarda ve yerlerde yapılan hatırlatmalar ve uyarılardır. Bu yüzden telaşa kapılmaya ve bazı alakasız iddialarda bulunmaya gerek yoktur. Nitekim bir takım yazarlar Kuran'daki surelerin ve birletirilmiş buyurum(*vahy*) parçalarının sıralanışını 'mucizevî' olarak tanımlarlar. Bunun altında daha önce de değindiğimiz gibi Kuran'ın bir kitap, hem de mükemmel bir kitap olduğu düşüncesini ispatlanma çabası yatmaktadır. Biliyoruz ki Kuran 22 yılda çeşitli vesilelerle değişik kişilere ve değişik zamanlarda gelen buyurum(*vahy*)

---

[846] Boztaş, age. s.114-115,

parçalarından oluşmuştur. Fakat ne Kuran ve ne de Allah elçisi hiçbir zaman bu parçaları birleştirmenin mucize olduğunu iddia etmemiş ve 'Bakın, çeşitli zamanlarda ve yerlerde gelen *vahy* parçaları ne mucizevî bir biçimde bir araya getirilmiş ve harika bir kitap ve kompozisyonlar oluşturulmuş?' dememiştir. Diğer taraftan Kuran'ın elimizdeki standart sıralanışı ile ilgili son yıllarda medyada sıkça tartışılan bazı *işârî* denebilecek hususların da 'Ümmeti Muhammed'in dertlerine deva olmadığı ortadadır.

Burada konumuz itibariyle özellikle ele alınması gereken tekrarlar ikinci tip tekrarlardır. Zira bunların çevirisinde bazı sorunlar yaşanmaktadır. Daha bir Türkçe tabirle söylemek gerekirse 'yinelemeler' veya 'artyinelemeler'[847] edebiyatta kelime, sözcük öbeği ya da cümle bazında anlamı kuvvetlendirmek ve daha etkili kılmak için yapılan vurgular olarak tanımlanabilir. Kuran'da bu tür vurgulara sık rastlanır. Ancak bu tekrarları harfi bir tercüme ile aktarmaya çalışmak garip bir takım anlatımların doğmasına yol açmaktadır. Mesela İnşirah suresindeki *fe inne me 'al-'usri yusran inne me 'al-'usri yusrâ*(94.5-6) ifadesini ele alalım. Bu ifade değişik meal ve tercümelerde şu şekillerde tercüme edilmiştir:

Yüksel: ''5. Elbette kolaylık zorlukla birliktedir. 6. Evet, kolaylık zorlukla birliktedir.''[848]

Dumlu: ''5. Bil ki, bu sıkıntıdan sonra kolaylıklar vardır. 6. Bu sıkıntıdan sonra kesinlikle kolaylıklar vardır.''[849]

Atay: ''5. Doğrusu güçlüğün yanında bir kolaylık vardır. 6. Doğrusu o güçlüğün yanında bir kolaylık vardır.''[850]

---

[847] Bkz. Boztaş, age. s.13, 114-115
[848] Yüksel, age. s.531
[849] Dumlu, age. s.550

Akdemir: ‘‘5. Her güçlükle birlikte, kuşkusuz, bir kolaylık vardır! 6. Gerçekten de her güçlükle birlikte, bir de kolaylık vardır!’’[851]

Öztürk: ‘‘5. Demek ki zorluğun yanında bir kolaylık mutlaka var. 6. Zorluğun yanında bir kolaylık muhakkak var.’’[852]

TDV: ‘‘5, 6. Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır.’’[853]

DİB: ‘‘5. Şüphesiz güçlükle beraber bir kolaylık vardır. 6. Gerçekten, güçlükle beraber bir kolaylık vardır.’’[854]

Ateş: ‘‘5. Muhakkak her güçlükle beraber bir kolaylık vardır. 6. Evet her güçlükle beraber bir kolaylık vardır.’’[855]

Hamidullah: ‘‘5. Evet, çünkü zorluğun yanında bir kolaylık vardır. 6. Evet, zorluğun yanında bir kolaylık vardır!’’[856]

Esed: ‘‘5 Elbette her güçlükle beraber bir kolaylık vardır: 6 Şüphesiz, her güçlükle bir kolaylık!’’[857]

Piriş: ‘‘5. Şüphesiz her zorlukla, bir kolaylık vardır. 6. Yine her zorlukla bir kolaylık vardır.’’[858]

Çantay: ‘‘5-Demek, hakikaten güçlükle beraber bir kolaylık var. 6-Muhakkak güçlükle beraber bir kolaylık var.’’[859]

---

[850] Atay, age. s.596
[851] Akdemir, age. s.596
[852] Öztürk, age. s.598
[853] Özek vd. age. s.596
[854] Altuntaş, age. s.596
[855] Ateş, age. s.596
[856] Hamidullah, age. s.744
[857] Esed, age. c.3, s.1281
[858] Piriş, age. s.291
[859] Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Kerim ve Meal-i Hakim*(Neşr. M. A. Yekta Saraç), Risale yay. İst. 1996, c.3, s.409,

Harfi ve ‘artık çeviri’[860] kokan bu tercümeler bizi tatmin etmemektedir. Önce bu pasajı anlamak gerekir. Arap gramerinde *harfu’t-ta‘rîf* olan *el* takısını alan bir isim arka arkaya tekrarlanırsa aynı şeye, bu takıyı almayan bir isim(*nekrah*) tekrarlanırsa başka şeye delalet eder. Nitekim Çantay ve Hamidullah yukarıda geçen tercümeleri yaptıktan sonra dipnotlarda şu açıklamaları verme ihtiyacını hissetmişlerdir:

‘‘Ayetlerde iki defa zikredilen *el-‘usr* ‘Güçlük’ marifedir. İkisi de aynıdır. ‘Aynı güçlük’ demektir. *Yusran* ‘Kolaylık’lar ise iki nekredir. ‘Başka başka kolaylık’ demektir. O halde Cenab-ı Hak bir güçlüğe mukabil iki kolaylık ihsan etmiştir. Şu mealdeki hadiste de buna işaret buyruluyor. ‘Bir güçlük iki kolaylığa asla galebe edemez[Bir zorluk iki kolaylığa galebe çalamaz]’(*Beyzâvî, Medârik*)’’[861]

‘‘Bu iki ayet, dilbilgisi açısından her zorluğun yanında iki farklı kolaylığın bulunduğunu ifade eder.’’[862]

Demek ki bu iki mütercim için anlama ile ilgili bir sorundan söz edilemez. Ancak yaptıkları tercümelerden de dipnotlardaki anlamlar çıkarılamaz. Sorun çevirememe sorunudur. Biz ise anılan ifadeyi şu serbest çevirilerden biriyle karşılayabileceğimizi düşünüyoruz:

‘Her zorluğun ardında bir, bilemedin iki kolaylık vardır.’

‘Her zorluğun ardında en az bir; bilemedin iki kolaylık vardır.’

‘Her zorluğun ardında bir, hatta iki kolaylık vardır.’

‘Zorluk bir ise kolaylık bir, hatta ikidir.’

‘Her zorluğun ardında iki, ama en az bir kolaylık vardır.’

---

[860] Bkz. Boztaş, age. s.12
[861] Çantay, age. c.3, s.414, dipnot:22
[862] Hamidullah, age. s.744, dipnot:4

Diğer bir örnek olarak *kellâ seye'lemûn summe kellâ seye'lemûn*(78.4-5) ifadesini verebiliriz. Bu, benzeri *kellâ summe kellâ*[863] gibi Arapçanın *te'kîd* bildiren bir ifade tarzıdır. Burasını her zaman aynı cümleyi iki kere yazarak çevirmek zorunda değiliz. 'Binlerce kere söylüyorum onlar ilerde onun ne olduğunu öğrenmiş olacaklar' diye çevirebiliriz. Ya da aşağıdaki çevirilerde olduğu gibi tekrar yaparak çevirmek de mümkündür:

'Elbette ilerde ne demek olduğunu öğrenmiş olacaklar? Evet, Kesinlikle öğrenecekler!'

'Elbette ilerde onun ne demek olduğunu öğrenmiş olacaklar. Ama, kesinlikle öğrenmiş olacaklar.'

Son olarak tahsis konusuna kısaca değinerek bu konuyu bitirmiş olalım. Biz Kuran metninden ve bağlamdan çıkmayan tahsislerin kaynak metin çevirisine aktarılmalarını doğru bulmuyoruz. Mesela; *inne'llezîne gâlû rabbune'llâhu summe'stegâmû*(41.30) ''Efendimiz yalnızca Allah'tır' deyip dosdoğru yolda istikrarla ilerleyenler…' şeklinde çevrilebilir. Veya *mâliki yevmi'd-dîn*(1.4) tamlaması 'Yargılanma gününün tek hâkimi' olarak çevrilebilir. Çünkü bu ifadelerde olduğu gibi bazı tahsisler bağlamdan ve Kuran'ın bütününden çıkarılabilir. Bunlar asla metne bir ilave olarak değerlendirilemez. Türkçenin yapısı ve muhatabın durumu aslında anlamca var olan ve fakat lâfzen ifade edilmeyen hususları açıkça ifade etmeyi gerekli kılmaktadır. Ancak Lokman suresinde *inne'llâhe 'indehû 'ilmu's-sâ'ah* ifadesinin devamındaki *ve yunezzilu'l-ğayse ve ya'lemu mâ fi'l-erhâm*(31.34) ifadesinin tercümesinde olduğu gibi metnin bağlamında olmayan tahsisler yapmayı doğru bulmuyoruz. Evet, birinci ifadede tahsis vardır('O anın ne zaman gelip

---

[863] Mutçalı, age. s.768

çatacağının bilgisi sadece Allah'ta bulunmaktadır'). Fakat sonraki ifadeler *el-muğayyebâtu'l- hamseh* rivayetinin etkisinde kalınarak ibarede bir tahsis bulunmamasına rağmen bazı meallerde 'Yağmuru o yağdırır, rahimlerde olanı yalnızca o bilir' vb. şekilde tercüme edilmiştir. Bazı rivayetlerde tahsis olsa bile-ki *el-muğayyebâtu'l- hamseh* rivayetinin gerçek(*sahîh*)liği tartışılır- metinde açık veya gizli bir tahsis olmadıkça çeviride de tahsis yapılmamalıdır. Yani bu cümle 'Yağmuru yağdırır; ana rahminde olanı bilir…'şeklinde çevrilmelidir. Kaldı ki artık günümüzde çocuk dünyaya gelmeden aylar önce ana karnındaki bebeklerin cinsiyetleri tespit edilebilmektedir. Hem ana metinde olmayan ve hem de günümüzde gerçekliği olmayan bir hususu tercümelere aktarmak doğru olmasa gerek. Çevirimize en yakın çeviriler olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve Akdemir'in çevirileri ile diğer çeviri örnekleri aşağıda verilmiştir.

Hamidullah: ''34. …ve yağmuru O indirir ve rahimlerde bulunanı O bilir.''[864]

TDV: ''34. …Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı O bilir.''[865]

Öztürk: ''34. … Yağmuru O yağdırır. O rahimlerde olanı da bilir…''[866]

Dumlu: ''34. … Yağmuru O yağdırır. Rahimlerde ne olduğunu O bilir.''[867]

Piriş: ''34. … Yağmuru O yağdırır. Rahimlerde olanı bilir.''[868]

Ateş: ''34. … Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı bilir.''[869]

Atay: ''34. … Yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı bilir.''[870]

DİB: ''34. … O, yağmuru indirir, rahimlerdekini bilir.''[871]

---

[864] Hamidullah, age. s.561
[865] Özek vd. age. s.413
[866] Öztürk, age. s.415
[867] Dumlu, age. s.370
[868] Piriş, age. s.194
[869] Ateş, age. s.413
[870] Atay, age. s.413
[871] Altuntaş, age. s.413

Akdemir: ‘‘34. … O, yağmur yağdırır ve rahimlerde olanı bilir.’’[872]

2. KULLANIMSAL EŞDEĞERLİK

Köksal’ a göre kullanımsal eşdeğerlik; ‘‘Hedef dil okuyucusunun en kolay şekilde anlayabileceği tarzda bir dile veya kültüre has farklı konuların içeriklerini aktarmaktır. Kullanımsal eşdeğerliğin en iyi örnekleri geleneksel olarak İncil’in çevirisinden verilmektedir. Örneğin, Meksika’nın yüksek kesimlerinde yaşayan Kızılderililerin ‘deniz’ kavramına sahip olmadıkları düşüncesi ile,

Chriss crossed over the sea.

‘İsa denizi aştı.’ tümcesi yerine,

Chriss crossed over the bog

‘İsa bataklığı aştı.’ tümcesi kullanılmıştır. Aynı şekilde, Eskimolar için yapılan bir çeviride ‘ekmek’ kavramının Eskimo kültüründe bulunmaması nedeni ile ibadet eden bir kişinin söylediği,

G*od, give us our today’s bread.*

‘Tanrım, bize bugünkü ekmeğimizi ver.’ tümcesi yerine,

God give us our today’s fish.

‘Tanrım, bize bugünkü balığımızı ver.’ tümcesi kullanılmıştır.

Burada kullanımsal eşdeğerliğin hedef dilin alıcılarının kültüründe ve deneyiminde yer alan kavramları kullanarak kaynak metni anlaşılır kılmayı amaçladığını görürüz.’’[873] Ancak biz yukarıda örnekleri verilen derecede kültürel ve bölgesel ayrılıkların olmadığını düşündüğümüz için yapılacak bir Türkçe Kuran çevirisinde kullanımsal eşdeğerliliğin uygulanmasına gerek olmadığını savunuyoruz.

---

[872] Akdemir, age. s.413
[873] Köksal, age. s.72 Not: Alıntı yaparken gerekli olmadığı için bazı parantezler ve rakamlar metinden kaldırılmıştır.

Fakat şunu söyleyebiliriz. Kaynak metindeki deyimlerde ve atasözlerinde hedef dile yabancı varlıklardan bahsedilse bile deyimler ve atasözleri birer mecaz oldukları için genellikle hedef dile bire bir çevrilmezler. Dolayısıyla deyimler ve atasözleri çevrilirken bu şekilde ister istemez bir tür kullanımsal eşdeğerlik sağlandığı düşünülebilir. [874]

4- ÇEVİRİ SÜRECİ SONRASI İŞLEMLER

Gerek her bir çeviri biriminin çevirisi ve gerekse bir bütün olarak çeviri süreci tamamlandıktan sonra Nida'nın bahsettiği metni/metinleri bir süre bekletme ve sesli okuma ile yapılan çeviriler yoklanabilir.[875] Çeviri baştan sona dikkatle okunarak başta belirlenen hedeflere ulaşılıp ulaşılamadığı; ürün ile hedefler arasındaki uygunluklar kontrol edilebilir. Yine gerektiğinde kaynak metnin farklı yerleri karşılaştırılarak çeviri metin üzerinde düzeltme işlemleri uygulanabilir.[876] Çevirinin anlaşılıp anlaşılmadığı ve nasıl anlaşıldığı konusunda gerek hazırlanış, gerek tamamlama ve gerekse basım aşamasından sonra kişilerle ve seçilmiş gruplara anketler ve mülakatlar yapılabilir. Deneme bir sürüm ve çeviriyi tanıtıcı seminerler düşünülebilir. Çevirinin beğenilip beğenilmediği, müspet ve menfi bulunan yönleri, okuyucuların ve dinleyicilerin beklentileri konularında fikirler alınabilir. Zamanla değişik baskılar için gelen tepkiler doğrultusunda de gerekiyorsa değişiklikler ve düzeltmeler yapılabilir. Düzeltme işi için başkalarından da yardım istenebilir.[877] Kuran çevirisi işi çeviri bittikten ve basıldıktan sonra bile devamlı gözden

---

[874] Ayrıca 'Deneyimsel Eşdeğerlik' ve 'Kültürel Çeviri' için Bkz. Köksal, age. s.73-74 ve Berk, age. s.134-135
[875] Nida, agma. S.108
[876] Bkz. 'Düzeltilebilirlik' Berk, age. s.117 Bu işlemin sadece çeviri sürecinde gerçekleştirilmesine 'doğrulanabilirlik' denir. Bkz. age. s.115
[877] 'Düzeltim' Bkz. Boztaş, age. s.50

geçirilen[878] ve gerektiğinde yenilenebilen bir süreç olmalıdır. Bu gözden geçirmenin ve yenilemenin sınırı yoktur.

[878] 'Yeniden Gözden Geçirme', age. s.113

SONUÇ

Tezimiz boyunca görülmüştür ki; Türkiye'de yapılan onlarca Kuran tercümesine rağmen profesyonel keyfiyette yetkin bir Kuran çevirisi işi hala gerçekleştirilmemiş bir teşebbüs olarak önümüzde durmaktadır. Yine görülmüş olmalıdır ki; yapılacak bir Kuran çevirisi çalışmasından önce ve çeviriye hazırlık aşamasında görmemiz, yüzleşmemiz ve halletmemiz gereken birçok önemli problem bulunmaktadır. Tezimizin sınırlı imkânları içinde temel bazı meseleler üzerine cesaretle gidilmiş, işlenen farklı konular oldukça orijinal bir şekilde ele alınmış ve sonuca bağlanmıştır. Bu nedenle, ele alınan konuların ve ulaşılan sonuçların dikkate alınmaya, üzerlerinde düşünülmeye ve değerlendirilmeye değer mahiyette olduklarını düşünüyoruz. Daha açık konuşmak gerekirse Kuran çevirisi işi, çeviri yöntemi dâhil Allah ve Kuran tanımı, Kuran kavramları ve meseleleri ile ilgili top yekûn bir zihniyet değişikliğini ve sağlam bir yeniden yapılanmayı gerekli kılmaktadır. Artık her sorunun üzerine daha bir cesaretle gitmenin; büyük küçük her konuyu açıkça tartışmanın; aslında yüzyıllardır üstü örtülen hakikatleri yeniden keşfetmenin; dolayısıyla bazı ezberlerimizi bozmanın ve kaybettiğimiz ufuklara yeniden yelken açmanın zamanı gelmiştir. Gerek Tanrı'ya, kendimize ve dünyaya karşı mesuliyetlerimiz ve gerekse bilimsel sorumluluğumuz bu değişikliği ve yapılanmayı zaruri kılmaktadır.

KAYNAKLAR

ADAM, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar yay. İst. 2001

AKDEMİR, Salih, *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri*, Akid yay. Ank. 1989

______________ , 'Kur'an Çevirilerinde Dikkate Alınmayan Önemli Bir Üslup Özelliği Üzerine, *İslâmiyât Dergisi*, Avrasya yay. Ank. c.5, 2002

______________ , *Son Çağrı Kur'an*, Ankara Okulu yay. Ank. 2004

AKMAN, Mustafa, 'Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı adlı Meal-Tefsiri Üzerine Bir İnceleme', *İslamî Araştırmalar Dergisi*, Türkiye Ekonomik ve Kültürel Dayanışma Vakfı yay. Ank. 2003, c.16, sayı:1

AKPINAR, Ali, *Kur'an Coğrafyası*, Fecr yay. Ank. 2002

el- 'ALÂYİNİ, eş-Şeyh 'Abdullâh vd. *el-Muncid fi'l-a'lâm*, Daru'l-meşrig, Beyrut, 1988,

AKSOY, Ömer Asım, *Dil Yanlışları*, TDK yay. Ank. 1980

_________________ , *Yine Dil Yanlışları*, Öğretmen yay. Ank. 1985

AKTAŞ, Tahsin, *Çeviri İşlemine Genel Bir Bakış*, Ank. 1996

AKYÜZ, Zeki vd. ***Örnekleriyle Türkçe Sözlük***, c. I-IV MEB yay. Ank. 1996

ALALU Suzan, *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, Gözlem yay.1996, s.261

ALBAYRAK, Halis, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule yay. İst. 1993

________________ , *Kur'an'da İnsan -Gayb İlişkisi*, Şule yay. İst. 1993

ALTUNTAŞ, Halil ve ŞAHİN, Muzaffer, *Kur'an-Kerim Meali*, Diyanet İşl. Başk. Yay. Ank. 2005

ARKOUN, Muhammed, *Kur'an Okumaları*, İnsan yay. İst. 1995

ATAY, Hüseyin, *Kur'an Türkçe Çeviri*, Atay ve Atay, Ank. 2002

ATAY, Hüseyin ve kardeşleri, *Mu'cemu'l-luğah: Arapça-Türkçe Büyük Lügat*, Ank. 1964, c. I-III,

ATEŞ, Süleyman, *Kur'an'ı-Kerim ve Yüce Meali*, Yeni Ufuklar neşr. İst. t.siz

AVERY, Robert vd. *İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü*, Redhouse yay. İst. 1995

AYDAR, Hidayet, *Kur'an'ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, Kur'an Okulu yay. İst. 1996

BALJON, J.M.S. *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, Fecr yay. Ank. 1994

BESALEL, Yusuf, *Yahudilik Ansiklopedisi*, Gözlem Basın ve yayın A.Ş. İst. 2002, c. I-III,

BAZERGAN, Mehdi, *Adım Adım Vahiy*, Fecr yay. Ank. 1999

BENGİ-ÖNER, Işın, *Çeviri Bir Süreçtir…. Ya Çeviribilim?* , Sel yay. İst. 1999

_____________ , *Çeviri Kuramlarını Düşünürken*, Sel yay. İst. 2001

BERK, Özlem, *Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi*, Multilingual yay. İst. 2005

BLANCK, Horst, *Antikçağda Kitap*, Dost kitabevi yay. Ank. 2000

El-BUHARİ, Ebu 'Abdillah Muhammed b. 'İsma'îl, *Sahîhu'l-Buhari*, Daru ihyâi't-turâsi'l- 'arabiyy. Beyrut, 1313

CİLACI, Osman, *İlahi Dinlerde Cennet İnancı*, Beyan yay. İst. 1995

CHİTTİCK, William ve MURATA Sachiko, *İslam'ın Vizyonu*, İnsan yay. İst. 2000

CUNDİOĞLU, Dücane, *Kur'anı'ı Anlamanın Anlamı*, Tibyan yay. İst. 1995

___________________ , *Sözün Özü*, Kitabevi yay. 1999

___________________ , *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, Kitabevi yay. 1999

___________________ , *Anlam'ın Tarihi*, Tibyan yay. 1997

ÇANTAY, H. Basri, *Kur'an'ı Hakim ve Meali Kerim*, Mürşid Çantay(naşir), İst. 1959c.I-III,

ÇANTAY, H.Basri, *Kur'an'ı Hakim ve Meali Kerim*(Neşre hazırlayan: Yekta Saraç), Risale yay. 1996

ÇELİK, Ahmet, *Kur'an Semantiği Üzerine*, Kültür Eğitim Vakfı yay. Erzurum, 2002

ÇOLAK, Ali, *Kur'an ve Hadislere Göre Melek Kavramı*, İlahiyat yay. Ank. 2000

ed-DEGR, 'Abdul'-ğaniyy, *Mu'cemu'n-nahv*, Kahraman yay. İst. t.siz

BOZTAŞ, İsmail ve OKYAVUZ, Yener. *Açıklamalı Çeviri Terimleri Sözlüğü*(çeviri), Siyasal Kitabevi, Ank. 2005

DEMİRCİ, Muhsin, *Kur'an Tarihi*, M.Ü. İlahiyat fak. yay. İst. 1997

DOĞRUL, Ömer Rıza, *Tanrı Buyruğu*, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İst. 1980.

DRAZ, Abdullah, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*(terc. Salih AKDEMİR), Mim yay. Ank. 1983

DUMLU, Ömer ve ELMALI, Hüseyin, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı(Meal)*, İzmir İlahiyat vakfı yay. İzmir, 2005

EBU DAVUD, *Sunen*, Çağrı yay. İst. 1992

EBU ZEYD, **Nasr Hamid**, *İlahi Hitabın Tabiatı*, Kitâbiyat yay. Ank. 2001

_____________________ , *Dinsel Söylemin Eleştirisi*, Kitabiyat yay. Ank. 2002

ECE, Hüseyin, *İslam'ın Temel Kavramları*, Beyan yay. İst. 2000

ERBAŞ, Ali, *Melekler Âlemi(İlahi Dinlerde Melek İnancı)***,** Nun yay. İst. 1998

ERCİLASUN, Ahmet B. vd. *Yabancı Kelimelere Karşılıklar*, TDK yay. Ank. 1995

ERUZ, F. Sakine, *Çeviriden Çeviribilime*, Multilingual yay. İst. 2003

ESED, Muhammed, *Kur'an Mesajı(Meal-Tefsir,*İşaret yay. İst. 1996, c. I-III,

FARSİ, Moşe vd. *Tora(1.Kitap)*, Gözlem yay. İst. 2002

el-FİRUZABADİ, Mecdu'd-din Muhammed b. Ya'gub, *el-Gâmûs'ul-Muhit*, Muessesetu'r-risaleh, Beyrut, 1993

GEZGİN, Ali Galip, *Tefsirde Semantik Metod*, Ötüken yay. İst. 2002

GÖKTÜRK, Akşit, *Çeviri: Dillerin Dili*, Yapı Kredi yay. İst. 1994

GÜNAY, Doğan, *Metin Bilgisi*, Multilingual yay. İst. 2001

GÜNEŞ, Arif, *Kur'an-ı Kerimin Ortaya Çıkış Süreci*, KÖKSAV, Ank. 2000

GÜRBÜZ, Faruk, ***Tercüme Problemleri ve Mealler***, İnsan yay. İst. 2004

HAMİDULLAH, Muhammed, *Aziz Kur'an-Çeviri ve Açıklama*, Beyan yay. İst. 2000

HİZMETLİ, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı*, Araştırma yay. Ank. 2005

İBNU HİŞAM, Ebu Muhammed 'Abdulmelik, *es-Siretu'n-Nebeviyyeh*, Mısır, 1375(1955)

İMAM NEVEVİ, *Riyazu's-Sâlihîn*(Terc. M. Yaşar Kandemir, İ. Lütfi Çakan, ve Raşit Küçük), Erkam yay. İst. 2006

el-İSFEHANİ, er-Rağıb, *Mufredatu Elfazil-Gur'an*, Darul-galem, Dimeşg, 1992

İZUTSU, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Pınar yay. İst. 1997

________________ , *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Kevser yay. Ank. t.siz

JANSEN, J.J.G. *Kur'an'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar*, Fecr yay. Ank. 1993

KARA Ömer, *Kur'an'da Metafizik bir Alem Cennet*, Rağbet yay. İst. 2002

KARSLI, İbrahim H. 'Çeviri Kuramları Açısından Muhammed Esed'in Çeviri Yöntemi ve Değerlendirilmesi', *İslamî Araştırmalar Dergisi*, Türkiye Ekonomik ve Kültürel Dayanışma Vakfı, Ank. 2003, c.16, sayı:1

KEN'AN, Muhammed, *Gurratul'l-'Ayneyn,'ala Tefsiri'l-Celaleyn*, Derse'adet, 1993

KERİMOĞLU, Yusuf, *Kelimeler Kavramlar*, İnkilab yay. İst. 1995

KILIÇ, Sadık, *Yemin Olsun ki-Aksamu'l-Kur'an*, İhtar yay. İst. 1996

KÖKSAL, Dinçay, *Çeviri Kuramları*,. 1995, Ank

KUNTMAN, Orhan, *Böyle Meâl Olur Mu?* Ank. 1995

MANGUEL, Alberto, *Okumanın Tarihi*(Çev. Füsun Elioğlu), YKY, İst.2001

MA'LUF, Luyis, *el-Muncid fi'l-luğati ve'l-a'lâm*, Daru'l-meşrig, Beyrut, 1988

El-MEVDUDİ, Ebu'l-Ala, *Kur'an'a Göre Dört Terim*, Beyan yay. İst. t.siz

______________________ ,*Yüce Kur'an-ı Kerim ve Meâli ve Tefsir Notları*, Birleşik yay. t.siz

MİR, Mustansır, *Kur'ani Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, İnkılab yay. İst. 1996

MUTÇALI, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık yay. İst. 1995

NUR, Ali vd. *To İero Koranio*, Athanasiadi yay. Athina, 1987

ONG, J. Walter, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, Metis yay. İst. 2003

ÖZEK, Ali vd. *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, TDV yay. Ank. 1993

ÖZCAN, Zeki, *Teolojik Hermenotik*, Alfa basım yayım dağıtım, İst. 1998

ÖZTUNA, Yılmaz, *Türk Tarihinden Portreler*, Ötüken yay. Ank. 1998,

ÖZTÜRK, **Serdar**, *The Qur'an*, Okyanus yay. Kayseri

ÖZTÜRK, Y. Nuri, *Kur'an'ı-Kerim ve Türkçe Meali*, Yeni Boyut yay. İst. 1997

ÖZSOY, Ömer, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, Kitabiyat yay. Ank. 2004

PARET, Rudi, *Kur'an Üzerine Makaleler*, Bilgi Vakfı yay. Ank. 1995

PARLATIR, İsmail vd. *Türkçe Sözlük*, TDK yay. Ank. 1998, c. I-II,

PİCKTALL, Marmaduke, *The Glorious Qur'an*, Çağrı yay. İst. 1966

PİRİŞ, Şaban, *Kur'an-ı Kerim Türkçe Anlamı*, Okyanus yay. Kayseri, 2004

RIFAT, Mehmet, *Çeviri(bilim) nedir? Başkasının Bakışı*, İst. Dünya yay. 2004

es-SABUNİ, Muhammed 'Aliyy, *Safvetu't-Tefasir*, I-III, İst. Derse'adet k.evi, t.siz

SAVORY, Theodore, *Tercüme Sanatı*, İst. MEB yay. 1994

SENİH, Safvet, *Kelimeler Armonisi*, İzmir, Nil A.Ş. yay. 1988

SERİNSU, Nedim, *Kur'an Nedir?*, İst. Şule yay. 1999

SÜLÜN, Murat, 'Kur'an'da Kitap Kavramı ve Kur'an Vahiylerinin Kitaplaşması', İst. M.Ü. İlahiyat fak. dergisi, 1997

ŞEHRUR, Muhammed, *Lügavi Kuran Okumaları*, Sidre yay. t.siz

ŞERİATİ, Ali, *Medeniyet ve Modernizm*, Bir yay. İst. 1985

ŞİRAZİ, Sadi, *Bostan*(Çev. Hikmet İlaydın), MEB yay. İst. 2001

TAN, Bilal, *Kur'an'da Hikmet Kavramı*, Ank. Pınay yay. 2000

TUNCAY, Faruk vd. *Yunanca-Türkçe Sözlük(Ellino-Tourkiko Lexiko)*, Rodamos yay. Athina, 1994, s.217

ÜNAL, Ali, *Kuran'da Temel Kavramlar*, İzmir, Nil yay. 1999

WATT, W. Montgomery, *Kur'an'a Giriş*, Ank. Ankara Okulu yay. 1998

____________________ , *Hz. Muhammed'in Mekke'si*, Ank. Bilgi Vakfı yay. 1995

WEHR, Hans, ***A Dictionary of Modern Written Arabic***, Beyrut, Mektebetu Lubnan, 1974

YAVUZ, Hilmi vd. *Dinler Tarihi Ansiklopedisi,* Gelişim yay. t.siz

YAZICI, Mine, *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*, İst. Multilingual yay. 2005

YILDIRIM, Suad, *Kur'an' da Ulûhiyet*, İstanbul, Kayıhan yay. 1997

________________, *Kur'an-ı Hakim'in Açıklamalı Meali*, İst. Işık yay. 2005

________________, *Kur'an'a Giriş*, Ensar yay. İst.

YILMAZ, Musa K. 'Türkçe Kur'an-ı Kerim Mealleri ve Bir Ayet En'am 6:143; Sekiz Çift mi Sekiz Eş mi?' *Yeni Ümit Dergisi*, 1990, 3.yıl, sayı:9, s.40-42

YÜKSEL, Edip, *Mesaj Kuran Çevirisi*, İst. Ozan yay. 2003

YUSUF ALİ, Abdullah, *The Holy Qur'an*, Hertfordshire, Wordsworth Editions Limited, 2000

ZULFİKAR, Hamza, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ank. TDK yay. 1991

Değişik Komisyonlarca Yazılan Kaynaklar

(Komisyon), *Kutsal Kitap*, İst. Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003

(Komisyon), *İslam Ansiklopedisi*, İst. TDV yay. 1994

(Komisyon), *H Kainh Dıathikh,* Ellhnikh Biblikh Etaıria, Athina, 1989

Kaynak Gösterilen İnternet Adresleri

www.kitabimukaddes.com

www.hiristiyanforum.com

www.ikraislam.com

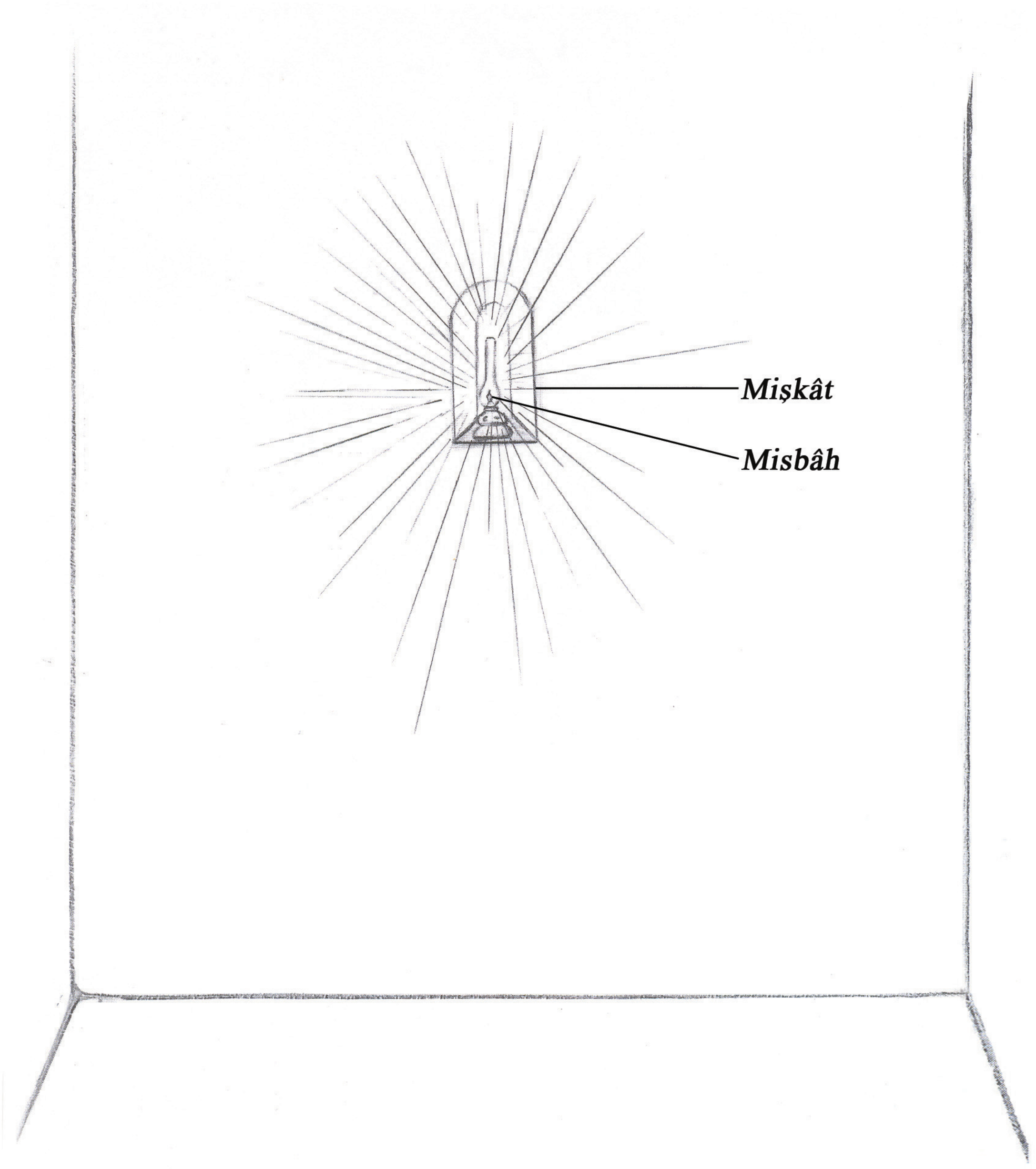
Resim 1

* Et-tafsîl = Et-teysîr

** 'Elif, lam, mim. İşbu buyruk -hiç şüphesiz- sakıngan kimseler için bir kılavuzdur...'

Resim 2

*Allâhu nûru's-semâvâti ve'l-ard...**

* *'Allah gökleri ve yeri ışıklandırandır...'*

ÖZET

Hacımüftüoğlu, Halil, Türkçe Kur'an Tercümelerinde Metot Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Paçacı, 315 s.

Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, 'Çeviribilim', 'Çeviri kuramları', 'Kutsal Kitap ve Kuran Çevirileri', 'Türkçe Kuran Çevirilerinde Rastlanan Bazı Önemli Yöntemsel, Sözdizimsel Hatalar', 'Çeviri Hataları' ve 'Dil Yanlışları' üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, Türk dilinde yapılabilecek bir Kuran çevirisi çalışmasının plan ve süreçleri ele alınmıştır. Bu plan ve süreçler özetle şu bölümlerden ve ana konulardan ibarettir: 1-'Bütünsel Bağlamın ve Durumsal Bilgilerin Tespiti': 'Kültürel Art Alan', 'Kuran'ın Kaynağı Sorunu', 'Kuran'ın Anlaşılması, Mahiyeti ve Tanımı Sorunu', 'Kuran'ın Yorumu ile İlgili Bazı Temel Sorunlar.' 2-'Amaçların ve Araçların Belirlenmesi: Amaçlarla İlgili Kararlar', 'Araçlarla İlgili Kararlar', 3-Çeviri Sürecinin Başlaması: Kaynak Metnin Çeviri Amaçlı Çözümlenmesi', 'Çeviri İlkelerinin ve Kurallarının Tespiti', 'Çeviri Türlerinin ve Stratejilerinin Tespiti', 'Çeviri İşlemlerinin Tespiti', 'Uygun Eşdeğerliklerin Sağlanması.' 4-Çeviri Süreci sonrası İşlemler.'

Sonuç bölümünde ise, özellikle Allah ve Kuran tanımına, Kuran kavramlarına ve meselelerine ve Türkçe Kuran çevirilerinde karşılaşılan yöntem sorununa yaklaşımımızın özgünlüğüne dair genel bir değerlendirme yapılmıştır.

ABSTRACT

Hacımüftüoğlu, Halil, The Problem of Method in The Turkish Translations of Quran, Master's Thesis, Supervisor: Prof. Dr. Mehmet Paçacı, Ankara Universty Social Sciences Inst., 315 p.

This thesis consists of two main chapters:

In the first chapter, the author deals with some important topics such as 'Translation studies', 'Translation Theories' , 'Translations of Holy Scripture and Quran', 'Some Methodic, Syntactic, Translative and Linguistic Mistakes Found in Turkish Translations of Quran.'

The second chapter is related to the plan and process to respect through a translation study of Quran. This plan and porcess consist of those divisions and main headings: 1. Discovery of Macro-context and Situational Knowledge: 'Cultural Background', 'The Problem of the Source of Quran', 'The Problem of The Understanding of Quran, Its True Nature and Defination', 'Some Essential Problems Related to Interpretation of Quran'. 2. Fixation of the Purposes and The Means: 'Decisions Pertaining to Purposes', 'Decisions Pertaining to The Means' 'Analysis of The Text with a View to Translation', 'Fixation of Principles and Rules of The Translation', 'Fixation of Types and Strategies of The Translation', 'Fixation of Translation Processes', 'Providing Of Appropriate Equivalence.' 4. 'The processes after translation.'

In the conclussion, the author explains the originality his approach to the Defination of Quran and Allah, Quranic concepts and problems and the problem of the method faced in Turkish translations of Quran.